

| ECONOMIE

Hyperscale

Iedereen is ongelukkig met de Microsoft-hyperscale, behalve speculanten

PAGINA 14-17

| OPINIE

Samen besluiten

Wat mensen van honingbijen kunnen leren over democratie

PAGINA 20-21

| WETENSCHAP

Sociologie

Opleidingsniveau is een breuklijn in de samenleving. Of niet?

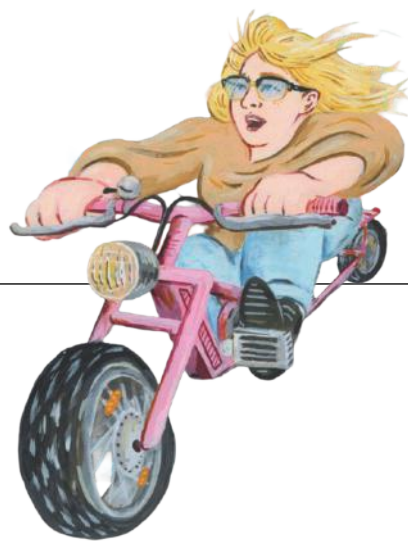
PAGINA W4-7

| WEEKEND

Fatbikehaat

Zoevend door de spits op een roze fatbike, ben je zó van je schaamte af

PAGINA 14-15

nrc

ZATERDAG 31 JANUARI
ZONDAG 1 FEBRUARI 2026
LUX ET LIBERTAS

En nu op zoek naar vrienden

Bij ieder plan zal het kabinet-Jetten moeten luisteren en meebewegen

IN HET NIEUWS 2-5

| WEEKEND

PAGINA 24-25

Blindengeleidehond

Hoe leer je te vertrouwen op ogen die niet de jouwe zijn?

| WEEKEND

PAGINA 10-12

Dominic Seldis

Maestro-jurylid: 'Ik kan continu wel huilen van trots'

| WEEKEND

PAGINA 4-7

Tien weken trainen

Amber (25) wordt reservist. 'Waarom dóé ik dit eigenlijk?'

| IN HET NIEUWS

PAGINA 8-9

Minneapolis

In de door ICE onder de voet gelopen stad is een brede beweging van protest, verzet en *neighborism* ontstaan

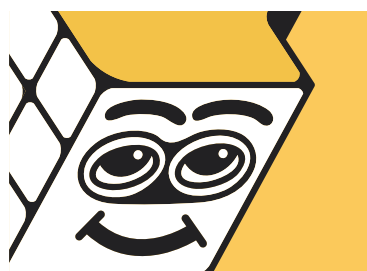
Advertenties

DELEN
PRIVATE BANK

Voor vandaag
en morgen

Vraag je welkomstbrochure aan via
delen.bank/brochure

nrc > puzzels
Niet zomaar een spelletje
Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels
of download de NRC Puzzels-app

EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY
pag. 10 **Sr. Jurist Ondernemingsrecht**
strategische rol met bestuurlijke impact
legalpeople.nl

JAARGANG 56 no. 103 PRIJS €5,70
BELGIË € 6,70
Bezorginformatie nrc.nl/service

8 710404 000545 60526

COLUMN
ARJEN VAN VEELEN

Jetten moet een band plakken

Voor de zoveelste keer stond ik deze week op de stoep te hansen met banden-plakkers en banden-wippertjes. De derde platte band dit jaar, tegenover één in heel 2025. Dat kon toeval zijn, maar er was ook een verband met de kapotte wereldorde, leek me.

Na Oudjaar ligt er altijd veel glas op straat, bedacht ik terwijl ik een glassplinter uit de buitenband peuterde. Normaal komen dan de veegwagentjes, maar vanwege de sneeuw waren de vuilnisdiesten van slag, dus lagen er weken later nog scherven. Dat de vuilnisdiesten zo gauw van slag waren, had weer te maken met de bezuinigingen, hier in Rotterdam was er recent nog 17 miljoen gekort op de stadsreining. De burgers moesten zelf maar met hun knijpertjes zwerfvuil rapen, was het idee.

Die bezuinigingen volgden keurig het neoliberale draaiboekje: de overheid deed steeds minder zelf, besteedde veel uit. De doctrine had de samenleving de afgelopen decennia uitgehold en had sommige bedrijven machtig gemaakt. Onze bruggen brokkelden intussen af, de rechtsbijstand verschaalde en DigiD dreigde nu Amerikaans te worden. Op die uitgeholde samenleving was toen, als een schimmel op een vermolmde wilg, dat giftige populisme opgebloeid, waardoor we nu met Trump zaten en de wereldorde in scherven lag.

Quod erat demonstrandum, dacht ik, terwijl ik de binnenband in een teiltje dompelde.

Het goede nieuws was wel: als ik mijn band plakte, dan ruimde ik dus iets op van de puinhopen van bijna vijftig jaar neoliberalisme. Dat leek me zinvoller dan roepen dat het allemaal fascistisch zijn, daar in de VS. Nog maar kort geleden deugden de meeste mensen, nu heette een aanzienlijk deel fascist - dat kon niet allebei waar zijn. Zelfs al waren het fascistisch, juist dan moesten we de oorzaken aanpakken, niet de symptomen - dat had Mark Lievisse Adriaanse laatst helder uiteengezet in deze krant.

Je band plakken is helaas wel een rotklusje, het gaat vaak mis. Beetje als stukjes schrijven: veel gepriegel, op het einde loopt het soms alsnog leeg. En je staat soms voor lul. Er sjeesden mensen op e-scooters en leenfietsen voorbij, ze keken alsof ik op de stoep ostentatief mijn sokken stond te stoppen.

Zelfs fietsenmakers plakken nauwelijks nog banden, leerde ik laatst van een bevroren fietstech-

nicus. Hij leek een beetje beleidigd toen ik om tips vroeg voor het plakken van banden. Hij had zelf drie fietsen, geen ervan met binnenband. *Tubeless* was het toverwoord. Op het Techniek College Rotterdam had hij de opleiding fietstechniek nieuw leven ingeblazen. Studenten leerden er een diagnose stellen met een multimeter en een laptop, ze werkten aan racefietsen van 15.000 euro vol elektronica. Zijn opleiding was booming, volkomen terecht, leek me.

Juist in zo'n hightech-tijdperk zou ieder mens een band moeten kunnen plakken, leek me ook. Die vaardigheid is het laatste bastion van onze autonomie. Als de stroom uitvalt, als de deelscooters offline zijn en AI stamelt, zullen we het verschil zien tussen mensen die kunnen lullen en mensen

Kraanwater is de staat in vloeibare vorm

die dingen kunnen.

Je kunt je band ook laten plakken, zeker, of een fietsabonnement nemen. Maar zo maak je jezelf kwetsbaar - precies zoals de overheid zichzelf machteloos had gemaakt door alles uit te besteden.

Veel jonge Nederlanders vertrouwen nu zelfs het kraanwater niet meer, bleek deze week. Drinkwater is ironisch genoeg één van de services die nog wel van internationale topkwaliteit zijn (als we het PFAS-bijmaakje even negeren). Maar ik snap de wantrouwen de jongeren. Kraanwater is de staat in vloeibare vorm. Met het water is niets mis, met de overheid wel. Omdat de staat de afgelopen decennia beter bevriend raakte met bedrijfsleven dan met burgers, bijvoorbeeld; omdat verkeersboetes een verdienmodel werden en mensen geen huizen vinden et cetera.

„Heel gauw realiseerde ik me al dat de overheid niet naast ons stond, maar tegenover ons”, zei PvdA-kamerlid Fatihya Abdi deze week in haar sterke maidenspeech. Je zou bijna zeggen: het sociaal contract is verbroken. Dat is het grote lek.

Terwijl ik de lijm liet drogen bedacht ik dat er eigenlijk maar één rotklusje is voor premier Rob Jetten, de rest is ruis: hij moet een band repareren, die tussen staat en burger. Met forse bezuinigingen zal dat niet gaan, dat zijn cadeaus voor populistische

Arjen van Veele vervangt Floor Rusman.

BEGROTING

Wie betaalt de miljarden voor defensie?

In hun regeerakkoord hanteren D66, VVD en CDA een strenge begrotingsdiscipline. De miljarden voor defensie, woningbouw en stikstofdoelen willen ze ophalen door in de zorg en de verzorgingsstaat te snijden.

Marko de Haan

DEN HAAG

Een minderheidscoalitie van D66, VVD en CDA (66 zetels) wil fors investeren in veiligheid en onderwijs, en pakt de draad weer op van het kabinet-Rutte IV bij het oplossen van het stikstofprobleem.

De gepeperde rekening komt via miljardenbezuinigingen en lastenverzwaringen terecht bij zorgboevenden, werklozen, werkenden en toekomstig gepensioneerden. En - in mindere mate - bij bedrijven.

Extra uitgaven aan defensie

De terugtrekkende bewegingen van de Amerikaanse president Donald Trump in NAVO-verband en de Russische agressie aan de rand van het Europese continent zorgen voor veruit de grootste rekening voor de minderheidscoalitie. Coalitiepartijen D66, VVD en CDA willen de komende jaren tot 2035 uiteindelijk 19,3 miljard euro extra uitgeven aan de versterking van de krijgsmacht. Ook blijft de steun aan Oekraïne voor de komende drie jaar in stand. Vanaf 2030 is de steun niet geregeld.

Het geld voor deze plannen wordt met name opgehaald bij zorg en sociale zekerheid, de grootste kostenposten op de Rijksbegroting die samen goed zijn voor de helft van de overheidsuitgaven en de komende jaren bovendien hard groeien. Dat komt door de steeds ouder wordende bevolking, en het groeiend aantal gepensioneerden

ten opzichte van het aantal werkenden. De drie partijen stellen ook bezuinigingsplannen voor die ná de kabinetsperiode van vier jaar vallen.

D66, VVD en CDA willen de vangnetten voor werklozen en arbeidsongeschikten fors versoberen. Ook zal de pensioenleeftijd harder meestijgen met de levensverwachting waardoor Nederlanders later met pensioen gaan. Daarmee worden afspraken uit het pensioenakkoord met vakbonden uit 2019 gebroken. Het kabinet-Schoof wilde de werkloosheidsuitkering al verkorten van twee naar anderhalf jaar, de minderheidscoalitie doet daar nog een schep bovenop en verkort de duur naar één jaar. In totaal moeten de bezuinigingen op sociale zekerheid bijna 6,5 miljard euro opleveren.

De zorgparagraaf leest als een grote bezuinigingsopgave. In totaal moet per 2031 zo'n 10 miljard euro opgehaald worden. De grootste klapper is het eigen risico. Terwijl het kabinet-Schoof dat wilde halveren, willen D66, VVD en CDA deze juist verhogen. Bij elkaar levert dit al grofweg 6 miljard euro op. Verder wil de coalitie bezuinigen op de langdurige zorg voor ouderen, gehandicapten en ggz-patiënten. Op den duur moet dat een miljard opleveren. En dan zijn er nog andere bezuinigingen. De coalitie wil bijvoorbeeld een eigen bijdrage in de wijkverpleging en sleutelt aan het basispakket door de vergoeding voor niet-gecontracteerde zorg af te schaffen.

De Studiegroep Begrotingsruimte, een comité van topambte-

nrc

ZATERDAG 31 JANUARI & ZONDAG 1 FEBRUARI 2026

Rob Jetten (D66) bij de presentatie van het coalitieakkoord 'Aan de slag', in perscentrum Nieuwspoor. FOTO BART MAAT

naren en vertegenwoordigers van de planbureaus en De Nederlandse Bank, adviseerde om vanwege de vergrijzing de uitgaven in zorg en sociale zekerheid te beperken. Daar geven de partijen met hun plannen gehoor aan. Wat de studiegroep ook adviseerde: verschuif de lasten op arbeid naar de lasten op consumptie, vermogen en kapitaal. Zo blijven de overheidsinkomsten weerbaar tegen de krimpende beroepsbevolking. Anders dan de studiegroep wilde, lijkt de nieuwe coalitie geen groot-schalige verschuiving in de belastingmix te willen doorvoeren. De drie partijen spraken een lastenverzwaring af in de inkomstenbelasting voor werknemers om de krijgsmacht te kunnen financieren. Ook moet een premie die bedrijven betalen meer geld gaan opleveren. De partijen noemen dit 'vrijheidsbijdragen'. Werknemers zullen in totaal 3,4 miljard euro meer aan belasting betalen, stukken meer dan werkgevers. Hun vrijheidsbijdrage moet 1,7 miljard euro opleveren, met daarbij de kanttekening dat de partijen willen overleggen met werkgevers om te kijken hoe dat ingevuld moet worden, in het licht van 'het vestigingsklimaat'.

Stikstof

Ook maakt de coalitie eenmalig 20 miljard euro beschikbaar voor stikstofaanpak, landbouw en natuurherstel. Dat is precies het bedrag dat nog in het stikstoffonds zat van het kabinet-Rutte IV, waarin VVD, D66 en CDA regeerden met de Christen-Unie. Dat fonds was grotendeels geplunderd door het kabinet-Schoof. Het is de bedoeling dat de nieuwe coalitie de 20 miljard euro onder andere uitdeelt aan een vrijwillige beëindigingsregeling voor boeren en compensatie voor boeren in gebieden waar nauwelijks nog stikstof zal mogen worden uitgestoten. Zo hoopt de minderheidscoalitie voldeende stikstof te reduceren om de wettelijke doelen in 2035 te halen.

Andere ingezette bezuinigingen van het kabinet-Schoof, zoals de besparing op ambtenaren, intensificeert de nieuwe coalitie juist. De departementen moeten hetzelfde

dat geld te kunnen uitgeven als het slecht gaat. Financiële tegenvallers op hun begrotingen moeten ministeries zelf opvangen door elders te besparen. In lijn met wat de studiegroep Begrotingsruimte adviseerde, stevenen de partijen af op een tekort van 2 procent van het bbp. De Brusselse norm ligt op een tekort van maximaal 3 procent. Als deze regels hard zijn, blijft er weinig ruimte over voor wensen van de oppositie.

Eurobonds

In naam is de minderheidscoalitie tegen Eurobonds: gezamenlijke Europese leningen. Maar initiatieven in Brussel waarbij de Europese Unie zelf geld leent op de kapitaalmarkt, met de Brusselse begroting als onderpand, steunt het kabinet wel. Dat is ook een vorm van gezamenlijk lenen, waarbij uiteindelijk Nederland garant staat voor leningen die ook bedoeld zijn voor anderen. Dat kun je zien als een meer Europese koers.

De coalitie wil een eigen bijdrage in de wijkverpleging en sleutelt aan het basispakket

werk doen met minder geld en krijgen te maken met een plan om de rijksdienst te vernieuwen. Dat laatste plan moet uiteindelijk een miljard euro opleveren.

De plannen worden gekaderd in strenge begrotingsregels. De coalitie wil 'trendmatig begroten': de coalitie wil buffers opbouwen als het goed gaat met de economie, om

Om de economie te versterken wil de coalitie onder meer een investeringsinstelling oprichten, waarvoor „3 tot 5 miljard” beschikbaar wordt gesteld. Deze instelling staat „op afstand” van de politiek en moet investeren in projecten met hoge risico's, die daardoor op de private markt geen financiering krijgen.

Advertenties

Gezocht: wijze leiders die keuzes maken

comeniusleadership.nl

Julie van der Burgh - Alumna

Nationale leiderschapsleergang

'Bildung'; verwondering & wijsheid

Leiderschap vraagt veel van je. Elke dag staan er nieuwe dossiers klaar die om snelle beslissingen vragen. Maar juist in de drukte is het belangrijk af en toe stil te staan. Comenius nodigt je uit een pas op de plaats te maken, tot reflectie. De 'Nationale' verrijkt jouw leiderschap met filosofische reflectie en verdieping en met innovaties uit natuurwetenschap, economie, geneeskunde en recht. Samen met wetenschappers, schrijvers en kunstenaars ontwikkel je een tweede taal, die van Bildung en verbeelding – onmisbaar voor moderne leiders die richting willen en durven geven.

Start: 22 april en 23 september 2026

Aanmelden of kennismaken?
Jelle Koppelman, Karen Meulenkamp en Clara Smits ontmoeten je graag.
Contact ons via 033 – 422 99 29 of mail naar info@comeniusleadership.nl

comenius30 Exploring wise leadership together

KAMA

WE HEBBEN ALVAST een UNIFORM OP de groei GEKOCHT

beteor mens en organisatie

ZUID-WEST COLLEGE

Beteor zoekt een directeur Zuid-West College In Den Haag

Miriam Valk-Koenders www.beteor.nl

humankind KINDEROPVANG EN -ONTWIKKELING

Directeur Zuid-Nederland boercroon.nl/vacatures

boer&croon

Jetten I

Wording van een nieuw kabinet

29 oktober 2025

VVD-partijleider Dilan Yesilgöz danst op de uitslagenavond van de Tweede Kamerverkiezingen.

30 oktober

D66-partijleider Rob Jetten viert de verkiezingsoverwinning met zijn fractie.

4 november

Jetten omhelst Groenlinks-PvdA-leider Jesse Klaver, terwijl Yesilgöz toekijkt.

7 november

Verkenner Wouter Koolmees (rechts) ontvangt Jetten en partij-leider Joost Eerdmans van JA21.

14 november

Hans Wijers (D66) maakt bekend dat hij opstapt als informateur.

17 november

Informateur Sybrand Buma (CDA) ontvangt Jetten en CDA-leider Henri Bontenbal (links).

2 december

Jetten en Bontenbal na afloop van een gesprek over de kabinetsformatie.

9 januari 2026

Jetten, Yesilgöz en Bontenbal kondigen aan een minderheids-kabinet te willen vormen.

FOTO'S
BRAM PETRAEUS,
BART MAAT, ANP

REPORTAGE **COALITIEAKKOORD**

Plannen in potlood, maar ‘niet vrijblijvend’

D66, VVD en CDA komen met ingrijpende plannen. Al vormen ze een minderheidskabinet: ze zijn niet alleen maar nederig. „Deze moeilijke keuzes vragen iets van ons allemaal.”

Tekst **Lamyae Aharouay** en **Petra de Koning**

D66-leider Rob Jetten springt het podium van Nieuwspoor op, vrijdagmiddag om één uur. Na hem komt Dilan Yesilgöz van de VVD. Jetten wijst naar rechts: dáár moet ze staan. Dan komt CDA'er Henri Bontenbal, zichtbaar nerveus. Hij likt aan zijn lippen, trekt zijn jasje recht.

De partijleiders staan er om hun coalitieakkoord te presenteren, waar ze met z'n drieën 33 dagen over hebben onderhandeld. En alle drie zeggen ze een paar keer hoe trots ze daarop zijn. Het is „een nieuwe koers voor ons land”, zegt Jetten, die zich al een beetje gedraagt als premier. Hij heeft het veel minder over wat zijn eigen partij voor elkaar heeft gekregen dan de andere twee, hij kijkt steeds glimlachend opzij - dan weer naar Yesilgöz, dan weer naar Bontenbal - en hij knikt veel. Het is ook Jetten die zijn aanstaande ministersploeg „het samenwerkings-kabinet” noemt dat op zoek zal moeten gaan naar „bondgenoten”.

Achter het podium worden beelden van Nederland afgespeeld en wat steeds terugkomt: twee handen die elkaar vasthouden.

Yesilgöz somt op wat ze voor VVD-kiezers heeft binnengehaald, Bonten-

bal doet hetzelfde voor die van het CDA, daarmee lijkt deze presentatie op elke andere presentatie van regeerakkoorden. Het stuk ‘Aan de slag’ staat, net als altijd, vol met compromissen, en ook met ingrijpende keuzes. In dit akkoord vooral in de zorg en de sociale zekerheid. Maar wat het deze keer helemaal anders maakt: voor elk plan moeten de partijen, die in de Tweede Kamer maar 66 zetels hebben, met de pet in de hand langs de oppositie. Het is een regeerakkoord in potlood. Over elk idee zal opnieuw onderhandeld moeten worden.

En dus heeft Jetten het over „politiek met een uitgestoken hand”, en ook Yesilgöz zegt dat ze ernaar uitkijkt om met anderen „samen te werken”. Al verlangt zij „vooral” naar een „daadkrachtig kabinet”. Bontenbal maakt het meest een nederige indruk. Ze staan daar als „minderheidskabinet”, zegt hij. „In het volle besef dat het ons verhaal is, waarvoor we andere partijen nodig zullen hebben.” Niet alleen in de Eerste en de Tweede Kamer, ook in de rest van Nederland. De drie willen akkoorden sluiten met vakbonden en werknemers, maatschappelijke organisaties, provincies, gemeenten. Maar in de presentatie van vrijdag valt

ook te horen dat er van iederéén iets wordt verwacht. Bontenbal zegt dat het akkoord „niet vrijblijvend” is. „We maken moeilijke keuzes die van ons allemaal iets vragen.” Zo wordt van „burgers en bedrijven” gevraagd om mee te betalen aan defensie, waaraan het kabinet de komende jaren zo’n 19 miljard euro wil uitgeven, om de NAVO-norm te halen van 3,5 procent van het bbp.

De drie aankomende regeringspartijen nemen een gok: ze hopen op een nieuwe politieke cultuur waarin wordt samengewerkt en iedereen bereid is om offers te brengen en „verantwoordelijkheid te nemen”, en ze zeggen dat ze daar alvast op rekenen. Dat doen ze, zeggen ze vrijdag steeds maar weer, omdat ze in hun gesprekken met de oppositie en organisaties die bereidheid hebben gehoord. Behalve de PVV had niemand gezegd: zoek het maar uit.

De andere kant ervan is dat ze in al die gesprekken nog geen enkele toezegging hebben binnengehaald: eerst moest er een akkoord zijn.

Heel veelbelovend zijn de eerste reacties nog niet. Vakbond FNV heeft het over de plannen van het nieuwe kabinet om de aow-leeftijd harder te laten stijgen dan in het pensioenakkoord was afgesproken: is dit de uitgestoken

hand? Jesse Klaver van GroenLinks-PvdA, met veel zetels in de Tweede en de Eerste Kamer, zegt in een korte reactie dat de partij al die zetels zal inzetten om de plannen „sociaal en groener” te maken, en dat dat „keihard nodig” blijkt te zijn.

Luisteren, meedenken, meebewegen

In Den Haag zal het vanaf nu gaan over het kabinet zelf: welke partij krijgt welk ministerie, en wie worden er minister of staatssecretaris. Dat zullen, is al een tijdje het idee bij de drie partijen, mensen moeten zijn die zichzelf niet het allerbelangrijkste vinden en zich dus klein kunnen maken als dat nodig is. Ze moeten kunnen luisteren, meedenken, meebewegen. Ze moeten het kunnen opbrengen om de oppositie de eer te geven van een compromis, en tegelijkertijd zullen ze moeten proberen om de afspraken uit het coalitieakkoord zoveel mogelijk overeind te houden. En ze moeten aan hun eigen partij denken: er zullen compromissen komen die niet bij hun eigen ideeën passen, en die ze toch moeten verdedigen. Als je dat vier jaar blijft doen, is het risico dat kiezers zich niet meer in je partij herkennen en zich van je afkeren.

CDA'er Bontenbal heeft al een tijd geleden bedacht dat hij als fractievoorzitter in de Tweede Kamer blijft, om daar steeds eigen ideeën naar voren te kunnen brengen. Van Yesilgöz is bekend dat ze graag weer minister wil worden, het liefst van Defensie. Het is nog niet zeker of zij dan partijleider blijft.

Jesse Klaver zegt in een korte reactie dat GroenLinks-PvdA al haar zetels zal inzetten om de plannen ‘sociaal en groener’ te maken

Deze vrijdag overheerst bij Jetten, Yesilgöz en Bontenbal de eensgezindheid. In de avond zitten ze samen bij een talkshow op televisie. Volgende week dinsdag moeten ze ook met z'n drieën opkomen voor hun plannen in de Tweede Kamer. Rob Jetten wordt dan zo goed als zeker formateur.

De bedoeling is dat het nieuwe kabinet op maandag 23 februari wordt beëdigd, ná de skivakantie van koning Willem-Alexander.

Pim van den Dool

DEN HAAG

Kritisch, maar vooral afwachtend. Zo laten de eerste reacties vanuit de oppositie op het coalitieakkoord van D66, VVD en CDA zich het beste samenvatten. GroenLinks-PvdA-leider Jesse Klaver plaatste vrijdag vlak na de presentatie van het akkoord alleen een kort bericht op BlueSky. Daarin schrijft Klaver zakelijk dat hij het akkoord ziet als „het startpunt voor onderhandelingen”. En, zegt hij een beetje dreigend: het zal „keihard nodig zijn om de plannen van het minderheidskabinet sociaal en groener te maken”.

Dat het aanstaande minderheidskabinet-Jetten sterk afhankelijk is van steun van de oppositie, blijkt ook uit de woorden van de kandidaat-premier bij de presentatie. Jetten wil „een samenwerkingskabinet” en hoopt dat politici „weer samen verantwoordelijkheid nemen, in het landsbelang”. In het akkoord volgt na de inleiding zelfs een apart hoofdstuk ‘Samenwerking als gezamenlijke opdracht’, waarin de partijen zeggen te snappen dat een kabinet zonder meerderheid „een open houding en de wil om compromissen te sluiten” nodig heeft.

Bezuinigen op zorg en sociale zekerheid

Die nederige opstelling is begrijpelijk, want in de Tweede Kamer heeft de aanstaande coalitie 66 zetels en heeft dus altijd de steun van één (GroenLinks-PvdA) of twee (JA21 plus een kleine partij) oppositiepartijen nodig. In de huidige Eerste Kamer, die er nog tot halverwege 2027 zit, is de situatie nog ingewikkelder: D66, VVD en CDA hebben in de senaat maar 22 van de

38 zetels die daar nodig zijn voor een meerderheid.

In het coalitieakkoord staan harde bezuinigingen op de zorg en de sociale zekerheid om de hogere defensie-uitgaven te kunnen betalen. Die zullen met name bij GroenLinks-PvdA met chagrijn zijn ontvangen. De linkse combinatie was - net als het kabinet-Schoof - voorstander van het halveren van het eigen risico, maar dat wordt juist verhoogd, naar 460 euro. In de sociale zekerheid wordt voor 6,5 miljard gesneden, onder meer door de WW te verkorten naar een jaar, de WIA voor arbeidsongeschikten te versoberen en de AOW-leeftijd harder te laten stijgen.

D66-leider Jetten wilde het woord ‘bezuinigen’ bij de zorg niet in de mond nemen en zei dat de coalitie alleen maar „een enorme explosie van de zorgbegroting” wil voorkomen. Ook benadrukte hij dat er wel extra geld komt voor chronisch zieken en gehandicapten. Dat de nieuwe coalitie een streng begrotingsbeleid wil voeren richting een tekort van slechts 2 procent, wordt in de linkse partij

ACHTERGROND **REGEERAKKOORD**

Oppositie kritisch, maar ziet ruimte

Het minderheidskabinet-Jetten zal de komende vier jaar veel vrienden nodig hebben. Hoe reageert de oppositie op de plannen in het regeerakkoord?

wel geïnterpreteerd als onderhandelingsruimte: omdat Nederland van Europa een tekort van 3 procent mag hebben, zijn er mogelijk nog miljarden om de pijn van de bezuinigingen te verzachten.

Het klimaat- en stikstofbeleid is een stuk ambitieuzer dan dat van het kabinet-Schoof en de bezuinigingen op onderwijs worden teruggedraaid: zaken die op meer enthousiasme vanuit GroenLinks-

SP-voorman Jimmy Dijk ziet ‘een aanval op de beschaving’

PvdA kunnen rekenen. Een fonds van 20 miljard euro om onder meer boeren te kunnen uitkopen komt terug; en de coalitie wil extra klimaatmaatregelen als volgend jaar blijkt dat de CO₂-doelen uit zicht blijven. Daar liggen mogelijkheden voor GroenLinks-PvdA, omdat de klimaatambities niet gepaard gaan met veel extra geld; dat is dus mogelijk nog binnen te halen. Op

rechts is JA21, dat van klimaatbeleid niks moet hebben, voorstander van meer investeren in kernenergie, wat in dit akkoord niet gebeurt.

JA21, dat vrijdagmiddag nog niet reageerde maar eerder zei „constructief” te willen zijn, kan de voorgestelde bezuinigen op zorg en sociale zekerheid naar verwachting zonder veel moeite steunen. De partij zal ook blij zijn dat de drie partijen in hun akkoord schrijven de door het kabinet-Schoof ingediende strengere asielwetten „onverkort” te willen uitvoeren, terwijl D66 en ook het CDA daar afgelopen periode zeer kritisch op waren.

Voor JA21 mag het migratiebeleid nog strenger en het akkoord biedt aanknopingspunten om daarover te onderhandelen, ook binnen Europa.

PVV-leider Geert Wilders fakkelde het akkoord op X af en sprak van „afbraak” van de zorg en sociale zekerheid. SP-voorman Jimmy Dijk ziet „een aanval op de beschaving”. Op steun van de SP en de PVV hoeft de nieuwe coalitie niet te rekenen. De afgesplitste Groep-

Markuszower (7 zetels) is wel bereid om met het minderheidskabinet om tafel te gaan, hoewel Gidi Markuszower vrijdag in een verklaring schreef dat er „veel reparatiewerk zal moeten worden gedaan om het voor Nederland dragelijker te maken”.

Medisch-ethische kwesties

In het midden en op rechts kan het minderheidskabinet bij meer partijen terecht. Zoals de SGP en de ChristenUnie, die vrezen voor een al te liberale koers als het gaat om medische ethiek. De nieuwe coalitie lijkt rekening te willen houden met de christelijke partijen en schrijft dat „zorgvuldigheid boven snelheid gaat” en dat medisch-ethische kwesties „een zorgvuldig en respectvol debat” vereisen. Beide partijen hadden vrijdag ook andere zorgen: de SGP wil geen „uitrookbeleid” voor boeren, de ChristenUnie vindt dat de hoge defensierekening niet mag worden „afgewenteld op daklozen of mensen die langdurig ziek zijn”.

Van de BBB, die in de Eerste Kamer nog twaalf zetels heeft, lijkt de nieuwe coalitie niet op veel steun te hoeven rekenen, omdat het stikstofbeleid van BBB-minister Wiersma flink op de schop dreigt te gaan. Demissionair vicepremier Mona Keijzer (BBB) zei vrijdag tegen NRC „echt geschrokken” te zijn van hoe hard bezuinigingen bij burgers en bedrijven neerkomen. „We praten altijd met iedereen, maar deze plannen zijn niet positief”.

Interessant zijn ook de twee zetels van 50Plus. Partijleider Jan Struijs toonde zich gedurende de hele formatie constructief, maar zal ook niet blij zijn met de stevige bezuinigingen op de ouderenzorg en de sociale zekerheid.

Met medewerking van Eline Nugteren.

OEKRAÏNE

Zelensky: te weinig raketten door toedoen NAVO-land

Achterstallige betaling door een NAVO-land verzwakte de Oekraïense verdediging, zegt president Zelensky.

Lize Geurts
AMSTERDAM

Omdat „de betaling van een NAVO-lid niet op tijd kwam”, had Oekraïne in de nacht van maandag 19 op dinsdag 20 januari niet genoeg raketten voor een functionerend afweersysteem. Russische aanvallen brachten die nacht flinke schade toe aan de Oekraïense energiesector. Dat heeft de Oekraïense president Zelensky vrijdag tegen internationale journalisten gezegd, schrijft de *Financial Times*. „Stel je [mijn positie] voor,” zei de president. „Ik weet dat er ballistische raketten op onze energie-infrastructuur afkomen, ik weet dat er Patriot-systemen zijn ingezet en ik weet dat de elektriciteit zal wegvallen, omdat er geen raketten zijn om [de ballistische raketten van Rusland] te onderscheppen.”

Zelensky zei niet wélk NAVO-lid te laat betaalde

Een dag na de zware aanval van 20 januari, waarbij onder meer energie-infrastructuur in Kyiv werd beschadigd, arriveerden de raketten alsnog. Zelensky zei niet wélk NAVO-lid te laat betaalde. Aan het inkoopprogramma PURL, voluit *Prioritised Ukraine Requirements List*, dragen onder meer Duitsland, Noorwegen, Polen, Nederland, België, Canada, Luxemburg, Portugal, Slovenië en Spanje bij. De *Financial Times* schrijft dat twee anonieme „westerse bronnen” die betrokken zijn bij PURL zeggen dat Zelensky’s aantijging niet klopt, maar dat niet nader toelichtten. Arrestatiebevelen Intussen heeft de Litouwse minister van Buitenlandse Zaken Kestutis Budrys vrijdag het Internationale Strafhof gevraagd arrestatiebevelen uit te vaardigen voor Russische functionarissen die verant-

woordelijk zijn voor de aanvallen op de energie-infrastructuur. De „systematische aanvallen” midden in de winter zijn volgens hem „een opzettelijke poging de Oekraïense bevolking fysiek te vernietigen”. Budrys zegt dat de aanvallen onderzocht moeten worden „zoals een genocide”. De temperaturen in de Oekraïense hoofdstad Kyiv liggen ver onder het vriespunt. Sinds burgemeester Vitali Klytsjko inwoners op 9 januari opriep de stad te verlaten, zijn zeker 500.000 mensen geëvacueerd. Klytsjko noemde de energiecrisis die door Russische aanvallen wordt veroorzaakt de zwaarste beproeving voor de inwoners van de stad sinds de Russische inval in februari 2022. Behalve dat er weinig stroom is en dus nauwelijks verwarming, is er ook een tekort aan drinkwater en sanitaire voorzieningen. „De temperatuur nadert de -20 graden en Poetin gebruikt dit om het verzet te breken, iedereen in een depressie te storten en spanningen in de samenleving te creëren”, zei de burgemeester op 20 januari tegen persbureau AFP.

Aanvalspauze Het Kremlin zei vrijdag Russische aanvallen op de Oekraïense infrastructuur op te schorten tot zondag 1 februari - twee dagen dus. Die belofte volgde op een verzoek van de Amerikaanse president Donald Trump, die donderdag nog stelde dat de Russische president Vladimir Poetin had ingestemd met een volle week zonder aanvallen op de Oekraïense infrastructuur. Het is sinds de Russische invasie, in februari vier jaar geleden, wel vaker voorgekomen dat het land Oekraïne enkele dagen niet aanvalt - vaak om doelen scherp te stellen, wapenproductie of -levetranties af te wachten of omdat een ander offensief werd voorbereid. In de nacht van 30 januari bleven Russische aanvallen op de Oekraïense energie-infrastructuur inderdaad uit. Maar „we zien nu dat het Russische leger zich richt op aanvallen op de logistiek”, schreef president Zelensky vrijdag op Telegram. Zo werd een ballistische raket gebruikt in de regio Charkiv. Magazijnen van een Amerikaans bedrijf raakten daarbij beschadigd, aldus Zelensky.

Beoogd Fed-voorzitter Kevin Warsh. FOTO BRENDAN MCDERMID/REUTERS

VERENIGDE STATEN

Nieuwe Fed-baas geen marionet, maar ‘havik’

De markten reageerden opgelucht op het nieuws dat Kevin Warsh de nieuwe voorzitter wordt van de Amerikaanse centrale bank. Wie is hij?

Egbert Kalse
AMSTERDAM

Het had erger gekund. Na een publiciteit ongekend hoog oplopende discussie over de onafhankelijkheid van de Amerikaanse centrale bank, heeft president Trump deze vrijdag de knoop doorgehakt. De jurist Kevin Warsh (Albany, New York, 1970) wordt in mei dit jaar de opvolger van de door Trump gehate Jerome Powell als voorzitter van het Amerikaanse stelsel van centrale banken, de Federal Reserve. Daarmee kiest Trump voor een klassieke monetaire ‘havik’ met een pragmatische inslag. De vrees bestond dat Trump de onafhankelijkheid van de belangrijkste centrale bank van de wereld zou uitrollen door een te opzichtige stroman te benoemen. De financiële markten reageerden opgelucht op het nieuws: de koers van de dollar herstelde iets en de goudprijs, een vluchthaven in tijden van onzekerheid, daalde ruim 4 procent. De markten zien Warsh duidelijk niet als een Trump-marionet.

Oude bekende Warsh mag dan jurist zijn, hij is wél een oude bekende bij de centrale bank. Na een carrière bij onder meer zakenbank Morgan Stanley werd hij op 35-jarige leeftijd in 2006 door president George W. Bush benoemd tot jongste gouverneur bij de Fed ooit. Warsh beleefde daar een aantal angst-

aanjagende jaren dankzij de kredietcrisis in 2008, die het financiële stelsel op het randje van de afgrond bracht. Warsh opereerde destijds als oliemannetje tussen de Fed en de grote financiële partijen op Wall Street. Mede dankzij hem kon voorkomen worden dat meer financiële instellingen omvielen in de nasleep van de val van Lehman Brothers. De crisis testte ook de grenzen van wat Warsh als centrale bankier acceptabel vond. Het massaal kopen van obligaties, waar de Fed in de nasleep van de kredietcrisis mee begon, stoorde Warsh mateeloos. Hij pleitte kort na de crisis al

De koers van de dollar herstelde iets na het nieuws dat Warsh Fed-baas wordt

voor het afbouwen van het ruime monetaire beleid van de Fed. Veel te vroeg, volgens velen, omdat veel Amerikanen toen pas geconfronteerd werden met de negatieve effecten van de financiële crisis en ook steun verdienden. In 2011 zwaaide Warsh af als gouverneur en werd hij lid van de G30 (een invloedrijke groep academici en financiers die zich richten op mondiale economische vraagstukken). Ook werd hij fellow bij de conservatieve denktank Hoover Institution, en docent aan de Stanford Business School. In 2017 dook zijn naam al op als kandidaat voor het voorzitterschap van de Fed. Trump koos destijds voor Jerome Powell. Warsh woont met zijn vrouw Jane Lauder in Manhattan. Via zijn schoonvader, miljardair Ro-

bert Lauder, kreeg Warsh toegang tot de top van de Republikeinse partij. In een vleit portret dat in 2017 verscheen op non-profit nieuwssite *Truthout*, wordt gesuggereerd dat Warsh alleen maar in beeld kwam voor een baan bij de Fed vanwege zijn connecties.

Machtsgreep De vraag is of Trump met Warsh de door hem zo gewenste machtsgreep pleegt binnen de Fed. Weliswaar heeft Warsh zich de afgelopen tijd vaker kritisch over het huidige Fed-beleid uitgesproken en voor meer renteverlagingen gepleit, maar per saldo is hij waarschijnlijk meer technocraat dan politicus. Trump realiseert zich dat terge, zo liet hij tijdens zijn speech op het World Economic Forum in Davos vorige week blijken: „Het probleem is dat ze [Fed-bestuurders] veranderen zodra ze de baan hebben, echt waar. Ze zeggen alles wat ik wil horen, en dan krijgen ze de baan, zitten ze er zes jaar aan vast, en ineens zeggen ze: ‘Laten we de tarieven een beetje verhogen.’ [...] Het is jammer, een soort van ontrouw, maar ze moeten doen wat ze zelf goed vinden.”

Los van de vraag hoe Warsh zich in de praktijk zal gaan opstellen als Fed-voorzitter, is zijn stem er ook maar één van de twaalf die nodig zijn om tot een rentebesluit te komen. Mocht Warsh al naar het pijpen van Trump willen dansen, dan is er naar alle verwachting genoeg technocratische tegenmacht binnen het Fed-bestuur om al te dierste koerswijzigingen op rentegebied in te tomen. Powell zal in mei terugtreden als voorzitter, maar mag als hij daarvoor kiest tot januari 2028 aanblijven als ‘gewoon’ bestuurder.

Tennis Djokovic dicht bij zijn 25ste grand slam en record

MELBOURNE

Novak Djokovic kan zondag de 25ste grand slam van zijn carrière winnen en de eerste worden die dat aantal haalt. In de halve finale van de Australian Open versloeg de Serviër vrijdag in een vijfsetter (3-6, 6-3, 4-6, 6-4 en 6-4) titelverdediger Jan-nik Sinner. „Ik heb eindelijk gezegd geen woorden voor, het voelt onwerkelijk”, zei Djokovic (38) in het interview op de baan. In de finale treft hij de Spanjaard Carlos Alcaraz, die in de andere halve finale van de Duitser Alexander Zverev won. (NRC)

FOTO TINGSHU WANG/REUTERS

Advertentie

CRUISE VAN AMSTERDAM NAAR BARCELONA MET REGENT SEVEN SEAS CRUISES

VCK cruise expert Folkert: ‘Deze prachtige reis vanuit Amsterdam naar Barcelona met de Seven Seas Mariner is zeer populair. Uw reis begint in het hart van onze hoofdstad en u bezoekt onder andere Bordeaux, Porto, Lissabon, Cadiz en Malaga. Maar liefst 72 excursies zijn inbegrepen, dus voldoende mogelijkheden om deze mooie steden te ontdekken. Aan boord zult u onder de indruk zijn van de kwaliteit van de maaltijden en service. Alleen bij VCK Cruises boekt u deze reis voor deze unieke prijs!’

Uw schip, Seven Seas Mariner

12-DAAGSE REIS
VERTREK 7 SEPTEMBER 2026
SEVEN SEAS MARINER ★★★★★
DELUXE VERANDA SUITE VA. € 4.659,- P.P.

Genoemde prijs is gebaseerd op een 2-persoons Deluxe Veranda Suite. Kijk op **vckcruises.nl** voor alle actuele tarieven of bel ons op **020-6 800 878**.

INBEGREPEN BIJ DEZE REIS:

- Vlucht met KLM en transfer.
- Cruise op basis van all-inclusive; maaltijden, geselecteerde dranken, wifi, fooien en wasservice zijn inbegrepen.
- Keuze uit 72 inbegrepen excursies.

Niet inbegrepen: persoonlijke uitgaven, persoonlijke verzekeringen, bijdrage SGR (€ 5,- p.p.), reserveringskosten (€ 30,-) en bijdrage Calamiteitenfonds (€ 2,50).

VCK Cruises • www.vckcruises.nl • info@vckcruises.nl • tel. 020-68 00 878

Tarieven en arrangementen onder voorbehoud van wijzigingen en beschikbaarheid.

VCK Cruises is onderdeel van de Destin Travel Group

Nationale
Opera
&
Ballet

De Nationale Opera

Tristan
und
Isolde

Richard Wagner
8 – 23 februari 2026

Wegens
succes
terug

Hoofdsponsor
Nationale Opera & Ballet

HOUTHOFF

Meer informatie

Betogers proberen zich te beschermen tegen traangas. FOTO'S ADAM GRAY/AP

REPORTAGE **BURGERPROTEST VS**

'We werken voltijds en daarnaast bestrijden we het fascisme'

Minneapolis komt onder druk van Trumps razzia's niet alleen samen in verzet tegen zijn deportatiepolitie, maar ook in actie voor hun geëmigreerde burens. „We zijn machteloos. Het enige wat we kunnen doen is ons hier samen doorheen slaan.”

Emilie van Outeren

MINNEAPOLIS

Onderweg naar haar werk stuitte Gina Christ vorige week woensdag op een actie van de vreemdelingenpolitie. Agenten hadden een straat afgesloten en waren, zoals vaak wanneer ICE op migranten jaagt in Minneapolis, omringd door filmende demonstranten. „Ik stopte en iemand vroeg of ik om de actie heen kon rijden om aan de andere kant de situatie in de gaten te houden.” Toen ICE begin december op haar stad neerdaalde, had de 55-jarige Christ zich „voorgenomen elke dag een goede daad te verrichten voor mijn burens: geld doneren, voedsel rondbrengen, iemand anders aanmoedigen. Die dag was het ICE-wachten”.

Haar inbreng in het volgen en documenteren van de gemaskerde agenten was van korte duur. Zodra ze de blokkade van de andere kant tegemoetkwam, gingen ze los. „Ik was doodsbang en bevroor. Ze sloegen mijn ruit in, sneden mijn gordel door, trokken me uit de auto en voerden me af.” Met vastgemaakte polsen en enkels werd ze vier uur lang vastgehouden. „Ze namen foto's, vingerafdrukken, een dna-monster. Pure intimidatie, want het is echt niet moeilijk om uit te vinden wie ik ben.”

Haar lichtgroene Ford Escape, met ingeslagen zijraam en haar tas en telefoon er nog in, bleef op een kruispunt achter. Die dag werden twee minderjarigen opgepakt – „wat sowieso niet legaal kan zijn”, volgens Christ. En het eindigde met (de intussen verbannen) grenscommandant Greg Bovino die traangasgranaten naar tientallen fluitende en joelende demonstranten gooide.

Het was precies twee weken nadat Renee Good in een vergelijkbare situatie was doodgeschoten. Vier dagen na Christs gewelddadige aanhouding werd direct om de hoek van het restaurant dat zij runt Alex Pretti doodgeschoten. Sindsdien is haar dagelijkse goede daad dat iedereen die (bij de huidige 15 graden vorst) Pretti's gedenkplek bezoekt in haar Black Forest Inn een kopje thee, koffie of soep krijgt. „Een warme plek. Kom binnen”, staat op A4-tjes die aan de houten deur zijn geplakt.

Golf van protest en toewijding

„Ik voel me zo machteloos tegen de regering. Ze hebben de [neofascistische groepering] Proud Boys uniformen aangetrokken en wapens gegeven die ze gretig gebruiken. Ik geloof niks van de aankondiging dat ze de operatie hier na de laatste moord gaan terugschalen. Hooguit dat ze van tactiek veranderen. Het enige wat wij kunnen doen is ons op onze burens richten. Ons hier samen doorheen slaan. En ik ben er extreem trots op hoe we dat doen.”

In Minneapolis is een nieuw jargon ontstaan voor de golf van protest, verzet, toewijding en zorg die over de stad spoelt. De hele wereld ziet de inwoners die ICE volgen, tarten, filmen en het werk moeilijk maken. In de Signal-apps die ICE volgen, tarten, filmen en het werk moeilijk maken. In de Signal-apps die ICE volgen, tarten, filmen en het werk moeilijk maken.

Buiten Minneapolis, veel minder zichtbaar, zijn er mensen die elke dag stadsgenoten helpen die, zolang federale agenten op ze jagen, niet naar buiten durven. *Neighborhood* is het gaan heten. Een activisme waarbij mensen niet op gezette tijden met een bordje tegen Donald Trump protesteren, maar kinderen naar school brengen, eten bezorgen en honden uitlaten. Burenliefde die eveneens risicovol is, want elke interactie kan verraden waar migranten zich bevinden. Vaak weten vrijwilligers niet wie ze precies helpen.

In de evangelische Dios Habla Hoy-kerk worden per dag ruim duizend voedselpakketten samengesteld. Vrouwen gieten kookolie en wasmiddel uit grote flessen over in kleinere dosering. Mannen sjouwen met kisten zoete aardappelen, wortels, rijst en pinda's. Buiten blijft het vlees koud. In de kelder staan dozen luiers tot aan het plafond opgestapeld. Gedoneerd door mensen uit de hele stad. Alle aanwezigen zijn wit, behalve pastoor Sergio Amezcua en zijn moeder Maria, die „op vakantie” is uit Mexico. Hij is een lokale bekendheid geworden: dankzij de voedseldistributie in zijn kerk, maar ook omdat hij toegeeft „gigantische spijt” te hebben van zijn stem op Trump.

Allerlei activisme tegelijk

„Sorry, we registreren op dit moment geen vrijwilligers meer”, zegt Naimh Mee (22) wanneer twee jonge vrouwen zich willen aanmelden. De studente is hier sinds twee weken bijna elke dag in de weer. Ze is niet lid van de kerk, maar was „vol ontzag” over wat hier in korte tijd is opgezet. „Andere mensen proberen allerlei activisme tegelijk te doen, maar ik weet dat ik hier het nuttigste kan zijn. Het voelt zo fascisme.” Om hier nu te zijn, met anderen in mijn gemeenschap en voor de mensen. Er is vrijdag weer een demonstratie, maar die laat ik even aan mij voorbij gaan. Daar zijn anderen vast beter in.”

„Het nieuws laat goed zien hoe gigantisch de invasie en bezetting van onze stad is, maar niet de omvang van de hartverwarmende respons van de gemeenschap. De saamhorigheid.” Die is, zeggen zowel Mee als Christ, anders dan na de dood van George Floyd en vooral de protesten en uiteindelijk rellen die daarop volgden. „Nu is het hier iedereen tegen de staat”, zegt Christ.

Een andere onzichtbare taak vervult Nick Upton (42). Tijdens een gesprek van bijna een uur komen er ruim vijftig notificaties binnen op zijn telefoon. Een paar nieuwsalerts, een update van het watersysteem van zijn kamerplanten – en 49 berichten in de app 'Central Rapid Response' die hij beheert. In die Signal-groep houden inmiddels zeshonderd bewoners van het centrum van Minneapolis elkaar op de hoogte wanneer ze ICE hebben gespot. Het zijn donderdagmiddag vooral berichten van buurtbewoners die vragen of ze nog ergens nodig zijn om ICE te observeren en te verstoren. „Nadat ze Alex doodden was het een paar dagen rustiger. Er zijn minder grote acties, zoals tegen het verkeer injeren en

Gina Christ in haar restaurant (boven), Naimh Mee tussen de luiers en Nick Upton. FOTO'S EMILIE VAN OUTEREN

moeders en kinderen peppersprayen, maar overal worden weer op volle kracht mensen meegenomen.”

Al ruim voordat Trump 'Operation Metro Surge' begon in Minneapolis zag Upton hoe Los Angeles en Chicago behandeld werden. Hij had er, ouderwets offline, gesprekken over met zijn burens wat ze zouden kunnen dóén. Hij was in eerste instantie sceptisch. „Wat kunnen wij uitrichten tegen de onuitputtelijke middelen van de federale overheid?”

Burenliefde is een risico: je kunt verraden waar migranten wonen

Maar toen het aantal agenten hier werd opgevoerd, groeide onze chatgroep steeds verder en heb ik gezegd dat ik die wel wilde beheren.” Dat beheer bestaat uit zorgen dat iedereen weet hoe ze observeren of iemands grondrechten worden geschonden en hoe ze dat documenteren. Maar vooral uit het screenen van nieuwe leden. Zeker sinds rechtse activisten en influencers zulke groepen „geïnfiltreerd” bleken te hebben en publiceerden wat erin gezegd werd.

Geen leiders of woordvoerders

„Het is grappig dat er nu wordt gedaan alsof deze appgroeps allemaal onderdeel zijn van een groot, links, centraal geleid complot. Dit is geen Antifa of Black Block [gewelddadige anarchisten]. We zijn geen activisten. We zijn burens die op een fluitje blazen voor de plaatselijke tacotent. Het is hyperlokaal.” Dat is ook opmerkelijk aan de maatschappelijke beweging in Minneapolis: er zijn geen leiders, woordvoerders of evidente interne machtsstrijd. „Iedereen is doodziek van wat er in onze stad gebeurt. Het is overweldigend en we doen wat we kunnen behappen. We werken voltijsd en daarnaast bestrijden we momenteel het fascisme.”

Upton nam de rol als coördinator, zegt hij met lichte schroom, omdat hij, als jonge vader niet de „risicocapaciteit” heeft om de confrontatie met ICE-agenten aan te gaan – zeker niet nadat er twee slachtoffers zijn gevallen. „Ik steek wel mijn middelvinger op, blaas op mijn fluitje en meldt het in de app als ik ze zie, maar ga niet de confrontatie aan. Het is ongelooflijk om te zien hoeveel mensen bij incidenten recht op het gevaar afrennen.”

Nadat Good was doodgeschoten, dacht Upton „dat iedereen zich in z'n kelder zou verschansen en zou wachten tot het overwaait. Maar we kregen in plaats van vijf soms wel dertig nieuwe aanmeldingen per dag. Deze situatie verandert fundamenteel hoe wij over gemeenschap denken. In de digitale wereld lijkt dat soms verloren te gaan, maar hierdoor voelen wij ons allemaal verbonden”, zegt hij. „Ik word er emotioneel van als ik er over praat.”

Gina Christ voelde dat ook nadat ze was vrijgelaten en een halve dag te laat bij het Duitse restaurant verscheen. Daar werden, kort daarna, haar tas en haar telefoon bezorgd. Actievoerders hadden zich over haar verlaten auto ontfermd en op basis van haar rijbewijs ontdekt dat ze hier werkte. „Minneapolis heeft de gelederen gesloten.”

Nieuwe commandant 'Enorme veranderingen'

Inwoners van Minneapolis zijn sceptisch dat de dood van demonstrant Alex Pretti afgelopen week een werkelijk kantelpunt zal zijn in Trumps agressieve deportatiebeleid. Maar zeker is dat de president, onder politieke en maatschappelijke druk, het beeld van de operatie in Minneapolis wil bijstellen. Hij zei dinsdag „een beetje te deescaleren” en trok officieus commandant Greg Bovino terug uit de stad en stuurde de meer ervaren 'grensbaar' Tom Homan er naartoe.

Homan zei woensdag op een persconferentie „enorme veranderingen” te zullen aanbrengen. En: „Ik ben hier niet gekomen voor de fotomomenten en we doen wat we kunnen behappen. We werken voltijsd en daarnaast bestrijden we momenteel het fascisme.”

Eis geen zicht op dat de vreemdelingenpolitie (ICE) en de grenspolitie (CBP) de noordelijke, overwegend progressieve stad zullen verlaten. „Ik wil duidelijk zijn: we geven de missie van de president op het gebied van immigratiehandhaving niet op”, zei Homan. „We gaan het alleen slimmer doen.”

Acht Republikeinse senatoren stemden donderdag met de Democraten tegen een begrotingswet die de financiering van Binnenlandse Veiligheid regelt. Kort daarna bereikten de partijen een akkoord om een volledige shutdown, die zonder deal komende week zou ingaan, te voorkomen. Maar over het budget en beleid van ICE en CBP moet verder onderhandeld worden.

Advertentie

LEZERSPECIAL: reis van de week

8-daagse fly-drive authentiek en charme Klassiek SARDINIË

Italië special v.a. € 795,- p.p. Geldig t/m 7 februari 2026

Italië is één groot openluchtmuseum. Sardinie maakt hiervan deel uit. De bezetting door meerdere volken hebben een rijke geschiedenis opgeleverd. De periode van de prehistorie heeft veel nagelaten zoals de Domus de Janas en Nuraghi die in grote aantallen te vinden zijn. De Feniciërs, en later natuurlijk de Romeinen en Saracenen, hebben hun sporen ook achter gelaten. Veel is goed bewaard gebleven. Su Nuraxi di Barumini is Unesco Werelderfgoed. Een must om te bezoeken!

De reis begint in Olbia waar u, na een vlucht vanuit Nederland of België, landt. Na de eerste overnachting nabij de luchthaven rijdt u naar Tuili gelegen in het midden van het eiland. Hier bezoekt u Su Nuraxi di Barumini, een voorbeeld van een ingewikkeld torencomplex (Unesco Werelderfgoed). Natuurlijke hebbers komen in dit gebied ook aan hun trekken. U reist door naar het zuiden van het eiland. Mogelijkheid tot bezoek aan de hoofdstad Cagliari. Slenter door de smalle straatjes, bewonder het uitzicht vanaf Bastione Saint Remy en geniet van een aperitivo, met o.a. Pecorino Sardo en Pane Carasau. U vervolgt uw route naar het noordwesten, overnachting in Trensurgas. Op de route is een bezoek aan Oristano en Santa Lussurgiu (een openluchtmuseum) de moeite waard. Ook adviseren we u Bosa te bezoeken. Via een overnachting in Mores keert u weer terug in Olbia voor de terugvlucht.

"Wakker worden, cultuur snuiven en culinair genieten in Sardinie"

Inclusief: Vlucht Olbia v.v., Avis autohuur cat. A, 7 overnachtingen incl. ontbijt
Gratis extra's met code NRC: upgrade naar cat. C en Avis All Inclusive service.

★ Trustpilot
★★★★★

style
in travel

www.styleintravel.nl/nrcreisvandeweek
info@styleintravel.nl • tel: 020-428 05 55

REPORTAGE MEDIA

'Dat Trump iemand heeft uitgescholden gaan we niet iédere keer vertellen'

Ruzie over Groenland, oorlog, seksueel misbruik: hoe vertaalt het *NOS Jeugdjournaal* al die heftige gebeurtenissen naar een programma voor kinderen?

Door **Süeda Isik** Fotografie **Dieuwertje Bravenboer**

De klok en 'tips' voor het interviewen van kinderen.

Myrthe Pilen (links) op de redactie van het Jeugdjournaal.

De NAVO is een vrienden-groep van landen, met als belangrijkste afspraak dat ze elkaar beschermen. Maar in die vriendengroep is ruzie ontstaan. De Amerikaanse president Donald Trump, een van de machtigste 'vrienden', wil Groenland afpakken van Denemarken. Hij zei dat hij het wil hebben, desnoods met inzet van het leger.

Ongeveer zo legde het *NOS Jeugdjournaal* vorige week uit wat er speelde rond het World Economic Forum in Davos. Een wereldleider die tiert en dreigt op een podium waar de hele wereld naar kijkt en waar kinderen via televisie, YouTube en hun tijdlijn flarden van meekrijgen. Donald Trump in Davos is voor volwassenen al onnavolgbaar - wat is bluf, wat beleid? Wat doe je als nieuwsprogramma voor kinderen met die ruwe taal, met gekibbel tussen landen en met oorlog, zonder het groter of kleiner te maken dan het is?

In 2025 keken wekelijks gemiddeld 1,1 miljoen mensen naar de avonduitzending van het *NOS*

Jeugdjournaal, blijkt uit cijfers die het programma met *NRC* deelde. Ook in het onderwijs is het programma een vast bestanddeel: 87,4 procent van de leerkrachten gebruikt het ochtendjournaal in de klas, volgens een onderzoek van de DUO Onderwijs in opdracht van de *NOS*, uitgevoerd in november. Op 5 januari vierde het programma zijn 45-jarig jubileum.

Op de redactie hangen A4'tjes met oude schoolfoto's - het zijn de redacteurs toen ze even oud waren als hun doelgroep. Presentator en eindredacteur Joris Marseille werkt al 21 jaar bij het Jeugdjournaal, eindredacteur Myrthe Pilen 12 jaar. Ze kijken terug op hoe zij het nieuws van de afgelopen weken vertaalden voor hun jonge publiek, kinderen van negen tot twaalf jaar.

Trump als vriend

Trump is vrijwel dagelijks in het nieuws, zeker online. Niet elke uitspraak wordt automatisch een item in het Jeugdjournaal. „Dat hij iemand uitscheldt of onaardige dingen zegt, dat gaan we niet iedere

keer vertellen”, zegt Marseille. Tegelijkertijd noemt hij het „zeer opmerkelijk” dat „een van de machtigste mensen op aarde de dingen zegt en doet die hij zegt en doet”.

In Davos wil NAVO-chef Mark Rutte met Trump praten om hem op andere gedachten te brengen, bericht het Jeugdjournaal. Maar het item werpt ook een vraag op: kunnen andere landen de onvoorspelbare Trump als vriend nog wel vertrouwen?

„Kinderen zien heel goed wat er gebeurt”, zegt Marseille. In online reacties merken kinderen op dat Trump ruzie zoekt of liegt, of ze vragen waarom hij Groenland wil hebben. Aan zulke reacties ziet de redactie of een onderwerp leeft. En juist dat maakt het, zegt Pilen, logisch om erover te blijven berichten en uitleg te geven.

Vorige week ging op sociale media een filmpje rond waarop te zien was hoe door ICE, de Amerikaanse immigratiedienst die jaagt op illegale migranten, een jongen van vijf wordt meegenomen. „Dat is ook iets wat kinderen voorbij zien komen in hun tijdlijn”, zegt Marseille. Juist omdat het viraal ging, was het „een heel logisch moment” om er bij stil te staan: het Jeugdjournaal legde uit wat ICE is en waarom ze doen wat ze doen.

„We gaan het niet minder erg maken”, zegt Marseille. „Maar je kunt natuurlijk kiezen in wat je laat zien en de woorden die je gebruikt.” Sommige regels zijn voor de hand liggend. Veel bloed: niet. Dode dieren: niet. „Als je ziet dat iemand wordt doodgeschoten, dan zenden we dat niet uit.” En het Jeugdjournaal doseert emoties. „Heel hard huilende volwassenen, volwassenen die echt in paniek zijn - dat heeft een gigantische impact op kinderen”, zegt Marseille.

Er zijn onderwerpen die het Jeugdjournaal op een andere manier behandelt dan het volwassen

Presentator Joris Marseille van het Jeugdjournaal deze week tijdens een repetitie.

Het is een journalistieke keuze: kinderen wel een oorlog laten zien, maar niet ook het gevoel van totale ontredde overbrengen. „Soms is het beter om te omschrijven, en niet de meest heftige beelden te laten zien”, zegt Pilen. En bij oorlogsbeelden - ze noemt Gaza - ga je vaak „shot voor shot” door het materiaal: wat kan wel, wat niet?

Onwaarheden

Hoe ga je om met een politicus die mensen uitscheldt en aantoonbaar onwaarheden vertelt? Zeg je daar moreel iets over („dit mag niet”) of laat je het oordeel aan de kijker? Marseille is voorzichtig, maar niet vaag. Als „onomstotelijk” vaststaat dat Trump iets onwaars vertelt, dan meldt het Jeugdjournaal dat. Ook wordt benoemd dat Trump zich anders gedraagt dan een gemiddelde Amerikaanse president. „Dat vertellen we zeker.” Want kinderen missen het referentiekader van Obama, Biden en eerdere presidenten.

Trump is „all over” in het wereldnieuws, dagelijks, constant. Herhaling kan normaliseren, weten ze bij het Jeugdjournaal. „Het zit hem ook in het doseren.” Dat gesprek voeren ze ook op de redactie: „Komt hij weer? Moeten we het weer doen? Wat hebben we de afgelopen dagen gedaan?”

Online zien kinderen dingen die geen enkele redacteur heeft gefilterd. „Daar heb je geen controle over”, zegt Marseille. „Maar als filmpjes totaal viraal gaan en iedereen ziet het - maar het klopt niet - dan kan dat voor ons reden zijn om zo'n onderwerp wel te maken.” *Debunkten*, „doorprikken”, is „erbij gekomen” als taak.

Er zijn onderwerpen die het Jeugdjournaal op een andere manier behandelt dan het volwassen

journaal. „Maar niks is taboe”, zegt Marseille. De Barendrechtse zedenzaak, waarin de 46-jarige Mels van B. terechtstaat voor ernstig seksueel misbruik van tientallen jonge meisjes, werd door het Jeugdjournaal minder vaak behandeld dan in het journaal voor volwassenen. Niet elke tussenstap is aanleiding voor een item. „Je kan dat niet in twintig seconden even als een voortgangsbericht doen.”

Het moment om er wel aandacht aan te besteden, kwam toen een van de slachtoffers aan het Jeugdjournaal wilde vertellen wat haar was overkomen. „Daar denken we ongelooflijk goed over na: hoe we dat doen, hoe we dat meisje beschermen en hoe het overkomt op de kijkers”, zegt Marseille.

Chef van het *NOS Jeugdjournaal* Sonja Verbaarschott schuift aan bij dit soort afwegingen. Gesprekken met pedagogen of psychologen zijn geen vast onderdeel, zegt ze, maar bij gevoelige onderwerpen worden wel experts geraadpleegd. Over de Barendrechtse zaak sprak de redactie met een psycholoog die veel weet van zedenzaken en met hoogleraar Iva Bicanic, verbonden aan het Centrum Seksueel Geweld.

Het interview werd zonder camera afgenomen, alleen audio, haar stem werd vervormd. Er werd op gelet dat het meisje echt onherkenbaar was. Het item werd alleen op televisie uitgezonden, niet online. Online kan een verhaal een eigen leven gaan leiden, zegt Verbaarschott. „Je wil voorkomen dat er allemaal aannames gedaan worden die niet kloppen.”

Het is meestal mogelijk online te reageren op berichten, maar niet altijd. „Bij sommige verhalen, zoals over Gaza en Israël, zetten we dat vaak uit”, zegt Verbaars-

„Nieuws is soms rauw en pittig, dat kunnen we niet veranderen

Sonja Verbaarschott
Chef *NOS Jeugdjournaal*

schott. „Wat je ziet, is dat er dan veel volwassenen gaan reageren.” Dat wil de redactie niet, „we zijn een nieuwsprogramma voor kinderen”. Het Jeugdjournaal moet een veilige plek zijn, waar kinderen vragen kunnen stellen en hun mening kunnen geven zonder dat volwassenen ertussen gaan zitten.

Toen de oorlog in Oekraïne begon, vroegen veel kinderen aan het Jeugdjournaal of de oorlog ook hierheen komt. Iets dergelijks gebeurde bij het onderwerp 'noodpakketten in Nederland'. „Wat moet je vertellen, wat moet je als kind weten?”, zegt Verbaarschott. „Hoe kunnen we ervoor zorgen dat het voor een kind te begrijpen blijft, ook als het over grote geopolitieke dingen gaat?”

Dat spanningsveld is volgens Verbaarschott voortdurend aanwezig. De redactie neemt kinderen serieus en wil hen tegelijkertijd niet afschermen van de wereld. „Je wil kinderen een kader geven om met het nieuws om te gaan”, zegt ze. Aan de andere kant vraagt dat om begrenzing. „Nieuws is soms rauw en pittig, dat kunnen we niet veranderen. Maar wat we wel willen, is dat kinderen weten dat het Jeugdjournaal betrouwbaar is.”

GAMEPLATFORM

ACM begint onderzoek naar Roblox

Lize Geurts

AMSTERDAM

De Autoriteit Consument & Markt (ACM) gaat onderzoeken of gameplatform Roblox genoeg maatregelen neemt om minderjarige spelers te beschermen tegen „mogelijke risico's” in deze virtuele omgeving. In oktober kondigde het demissionaire kabinet ook al een onderzoek aan naar het gameplatform na vragen van het *NOS Jeugdjournaal*.

Het programma schreef toen over Roblox-spellen waar „veel geweld of seks in zit” en „kinderen die worden gepest, uitgescholden of bedreigd”. Ook krijgen kinderen in de spellen op het platform weleens „persoonlijke vragen van mensen die ze niet kennen”, en „soms willen ze dat kinderen naaktfoto's sturen of andere seksuele dingen doen”.

De ACM noemt mediaberichtgeving over Roblox de aanleiding om het onderzoek te openen. *NRC* schreef eerder over de Com-beweging, die vooral minderjarigen op met name platforms als Roblox en Minecraft verleiden om lid te worden van Com-groepen. Daarin worden zij aangezet tot geweld tegen zichzelf of anderen. Het lokken gebeurt bijvoorbeeld door kinderen *in-game valuta* aan te bieden.

De ACM noemt mediaberichtgeving over Roblox de aanleiding om het onderzoek te openen. „De ACM heeft ook meldingen hierover ontvangen”, schrijft de toezichthouder. Daarop is informatie ingewonnen bij Roblox, wat aanleiding gaf tot dit onderzoek.

Het onderzoek zal naar verwachting een jaar duren, schrijft de ACM. En als blijkt dat Roblox zich niet aan de regels houdt (een dienst als Roblox moet een „hoog niveau van privacy, veiligheid en beveiliging voor minderjarigen waarborgen”) kan de ACM het platform een straf opleggen.

Een woordvoerder van het gameplatform zegt tegen persbureau ANP dat voldoen aan de regels „een van onze hoogste prioriteiten” is, en noemt het voorbeeld van de in november ingevoerde strengere leeftijdscontrole. Na die controle worden gebruikers ingedeeld in een leeftijdscategorie, waardoor volwassenen niet meer met kinderen zouden kunnen chatten.

Advertentie

5 DAAGSE REIS FRANKRIJK
Monet was één van de impressionisten die in de 19e eeuw toonaangevend werk leverde. Deze reis geeft een overzicht van zijn leven en werken.

Vanuit diverse opstaplocaties in Nederland trekken we naar Le Havre, waar Monet als kind opgroeiende. Onderweg geeft kunsthistoricus en uw reisleidster Heleen Niele een overzichtscollege over Monet. In Le Havre bezoek aan het museum met de op één na grootste collectie impressionistische kunst. In Etretat vergapen we ons aan de

rotsformaties die Monet daar schilderde. In Rouen, waar Monet zijn kathedralen series schilderde, een bezoek aan de Impressionisten galerij van het museum. De volgende dag is er alle tijd om de beroemde tuinen van Giverny te ontdekken. In Parijs, de geboorteplaats van Monet, bezoeken we in twee dagen tijd Musée d'Orsay, Marmottan Monet en Musée de l'Orangerie. De reizen in 2025 worden snel volgeboekt!

Vertrekdatum 5 dgs reis: 30 maart 2026

www.styleintravel.nl/monet

info@styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

CLAUDE MONET

rotsformaties die Monet daar schilderde. In Rouen, waar Monet zijn kathedralen series schilderde, een bezoek aan de Impressionisten galerij van het museum. De volgende dag is er alle tijd om de beroemde tuinen van Giverny te ontdekken. In Parijs, de geboorteplaats van Monet, bezoeken we in twee dagen tijd Musée d'Orsay, Marmottan Monet en Musée de l'Orangerie. De reizen in 2025 worden snel volgeboekt!

Vertrekdatum 5 dgs reis: 30 maart 2026

www.styleintravel.nl/monet

info@styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

www.styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

www.styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

www.styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

www.styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

www.styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

www.styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

www.styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

www.styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

www.styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

www.styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

www.styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

www.styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

Gebedsgenezer Tom de Wal tijdens zijn omstreden dienst op straat drie weken geleden in Tilburg toen hij werd gearresteerd. FOTO ANP

PROFIEL **TOM DE WAL** EVANGELIST

Omstreden gebedsgenezer die Audi's, BMW's en Mercedesen weggeeft

In zijn jeugd vond hij kerkelijke preken saai en oubollig. Tegenwoordig is Tom de Wal een van de bekendste gebedsgenezers van Nederland. Zijn organisatie Frontrunners is op weinig plekken welkom. „God gaat je gebruiken als een sloopkamer.”

Door **Pim van der Hulst**

Tom de Wal (32) vond de kerk vroeger maar saai. De kerk, dat was de Ichtuskapel in het Brabantse dorp Sleeuwijk – een staartje van de Biblebelt. Zijn ouders namen hun drie zonen elke zondagochtend mee naar het kleine, houten gebouw met torentje en klok. Daar luisterde de jonge De Wal met zo'n vijftig anderen naar preken van het genootschap der Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK). Er waren geen andere jongeren.

De Dinaar des Woords, zoals de prediker genoemd werd, sprak lang en ernstig. Hij verwees vaak naar de Bijbel. De Wal begreep niets van de preken, vond ze oubollig. En wat kon hij ermee in zijn dagelijks leven? Toen De Wal op de middelbare school zat, ging hij nauwelijks meer mee naar de kerk, schrijft hij in 2017 in een magazine van evangelistisch genootschap Jubilee.

Tegenwoordig is De Wal een van de bekendste gebedsgenezers van Nederland. Hij beweert dat zieken, zoals kanker- of parkinsonpatiënten, kunnen genezen als ze via hem tot God of Jezus

Over dit artikel

Voor dit artikel waren tien mensen bereid met NRC in gesprek te gaan. Het merendeel wilde niet met (achter)naam genoemd worden, omdat ze niks met de praktijken van De Wal te maken willen hebben, niet verstoeten willen worden uit de gemeenschap of uit privacyoverwegingen. Hun volledige namen zijn bekend bij de redactie.

NRC verzocht De Wal als wederhoor om te reageren op de inhoud van dit artikel en feitelijke onjuistheden aan te wijzen. Zijn opmerkingen zijn, evenals de antwoorden op negen vragen die NRC stelde, verwerkt in dit artikel.

bidden. Hetzelfde geldt voor de bevrijding van demonen, die volgens De Wal allerlei problemen veroorzaken – van depressie tot drugsverslaving. Met zijn vrouw Femke bidt hij in kinderwensdiensten voor stellen die het nog niet gelukt is zwanger te raken. Zolang ze maar geloven, is alles mogelijk. „Hallelujah!”, roept De Wal steevast na getuigenissen. „Amen!”

Deze maand werden openingsbijeenkomsten voor een nieuwe kerkafdeling van De Wal in Eindhoven afgelast, na verzet vanuit de lokale politiek en demonstranten. De school, die door de afdeling was gehuurd voor bijeenkomsten, beëindigde na de eerste dienst het huurcontract. Eerder werd de organisatie van De Wal ook op andere plekken in het land de deur gewezen.

Toen De Wal geen openingsbijeenkomsten in Eindhoven kon houden, week hij uit naar de kerk Praise in Tilburg. Daar stopten agenten zijn dienst, waarna De Wal zijn gebedsgenezingen voortzette op straat. Dat zagen de politie en gemeente Tilburg als voortzetting van een evenement waarvoor De Wal geen vergunning had. Agenten arresteerden hem op straat en hij bracht drie uur in de cel door.

Deze donderdag liet de politie per brief aan De Wal weten dat de aanhouding onterecht was. Het OM heeft geconcludeerd dat er geen sprake was van een evenement, en seponereert de zaak. Kerkdiensten mogen niet zomaar afgebroken worden, zegt Paul van Sasse van IJsselt (bijzonder hoogleraar recht en religie aan de Rijksuniversiteit Groningen) tegen NRC, omdat de Grondwet vrijheid van godsdienst kent.

Opgroeien in een 'bubbel'

De Wal groeide op in het Noord-Brabantse dorpje Dussen, aan een van de vele lange dijken tussen Maas en Waal met landelijke, vrijstaande woningen. Vanuit zijn ouderlijk huis, witgepleisterd met rode luiken, keek De Wal uit op uitgestrekte weilanden. Buiten voetbalde hij met de kinderen die naast hem woonden, vertelt zijn oude buurman, die er nog altijd woont. Bin-

De Wal zette zijn **gebedsgenezingen** voort op straat toen agenten zijn dienst in de kerk Praise in Tilburg stopzetten. FOTO ANP

In de bus naar Breda luisterde De Wal naar radicale predikers op zijn iPod

nen keek hij graag naar de voorstelling van Herman Finkers.

In Dussen (2.675 inwoners) leven katholieken en protestanten samen. Ze hebben hun eigen kerk, maar de kinderen van de rooms-katholieke en protestantse basisschool spelen met elkaar. Op die laatste school zat De Wal, vertelt Peter Treffers, die samen met zijn moeder in het bestuur van de oudervereniging zat. „Je zou kunnen zeggen dat ik in een soort bubbel leefde. Ik dacht dat de hele wereld zo was als ik”, vertelt De Wal in een interview met de christelijke site Revive. „Pas toen ik naar de middelbare school ging, kwam ik erachter dat het niet zo is.”

In de brugklas werd hij gepest, schrijft De Wal ook. Hij had een kleine groep vrienden, vertellen twee oud-klasgenoten. Daarmee gooide hij graag zijn vishengel uit, op zoek naar karpers of snoeken. Of ze speelden samen *Runescape*, een online rollenspel waarin spelers in een middeleeuws decor handel met elkaar drijven.

„Geen heel rebelse jongen, een niet-zoveel-aan-de-hand-leerling”, zegt Judith, die met De Wal in een havo-klas zat. „Een heel lieve, open jongen, die met iedereen overweg kon”, zegt een mannelijke oud-klasgenoot, die met hem de middelbare school doorliep. Hoe ze hem toen kenden, kunnen ze totaal niet rijmen met hoe De Wal zich nu profileert.

Als brugklasser begon De Wal met thaiboksen, schrijft hij in het magazine, om zich te kunnen verdedigen tegen pesters. Hij kreeg niet alleen adrenaline van boksen, maar ook van de hardcore-muziek waarmee hij 's ochtends opstond. Zijn leven bestond uit stappen, drinken, boksen en muziek. Hij werd steeds argwanender en agressiever, zijn ouders maakten zich zorgen. Zij drongen erop aan dat hij zou beginnen aan catechisatie, jarenlang onderwijs in geloofsleer binnen het protestantisme. Dat weigerde hun zoon.

Hij vond een alternatief, om zijn ouders tevreden te stellen. Aan het einde van zijn middelbare schooltijd, kwam De Wal via het chatprogramma MSN in

contact met een stel uit Almkerk, een gereformeerd dorp aan het andere uiteinde van de dijk. Zij hielden cursussen voor jongeren vanuit Alpha Youth, een beweging waarin jongeren levensvragen en zingeving verkennen vanuit het christendom in een informele sfeer met popmuziek en praktische preken. „Ik zit die tien avonden uit en ze zien me nooit meer terug”, dacht De Wal, zegt hij in een gesprek met *Nederlands Dagblad*.

Maar tijdens een preek bij het jeugdprogramma raakte hij „wedergeboren”, zegt De Wal in een interview met pastoor Arno van der Knaap, voor het YouTube-kanaal van diens kerkgemeente in Voorschoten. Hij kreeg een visioen waarin hij Jezus zag. Die zei: als je al je problemen aan mij geeft, los ik ze voor je op, vertelt De Wal. „Ik dacht: dat is een goede deal.”

Na dat visioen stond zijn leven „op zijn kop”. Toen hij thuiskwam, liep De Wal naar zijn slaapkamer. Daar trok hij al zijn kleding uit de kast en alle posters van de muur, om ze weg te gooien. Alle agressie was verdwenen. Hij verkocht zijn kaartje voor een hardcorefestival waar hij met vrienden heen zou gaan. De muziek gooide hij van zijn iPod.

Radicale predikers

Zijn vrienden van de middelbare school raakte hij kwijt. De Wal sloot zich aan bij Focus op God, een lokaal genootschap in de charismatische, evangelistische traditie dat geloofde in een enthousiaste beleving van het geloof en gebedsgenezingen. Tijdens de diensten in de woonkamer van een stel in Almkerk waren opwekkingsliederen te horen, aanwezigen gingen staan, klappen of riepen iets. De Wal was vooral toehoorder en kwam toen nog wat moeilijk uit zijn woorden, vertelt een bezoeker die er in de begindagen bij was. Hij wilde alles weten, vertelt een vrouw die Bijbelstudies hield voor hetzelfde genootschap.

Lees verder op pagina 16

Bij de omstreken dienst in Tilburg werd ook **ge-demonstreerd** tegen De Wal, omdat hij met zijn organisatie Frontrunners aan 'homogenezing' zou doen. FOTO'S ANP

» Vervolg van pagina 15

De groep groeide met tientallen kerk-gangers en verplaatste zich naar de garage, waar De Wal kennismakte met gebedsgenezers van Jubilee. Door een voorganger van dit genootschap uit Oosterhout werd hij gewezen op de boeken van Smith Wigglesworth (1859-1947), een invloedrijke Britse evangelist die geloofde dat genezing door geloof kwam en slechte gezondheid door demonen. Hij probeerde de ziekte uit zieken te slaan. Mensen moesten medische behandelingen weigeren. Als ze niet genazen, lag dat aan henzelf.

Doordeeweeks luisterde De Wal in de bus naar Breda, waar hij studeerde, naar radicale predikers, die op zijn iPod de plaats hadden ingenomen van de hard-coremuziek. Een van hen was Rodney Howard-Browne, een welvaartsevangelist uit Florida die leert dat God geloof en donaties belooft met materiële voorspoed, gezondheid en succes. Hij is een van de predikers die Donald Trump heeft gezegend in het Witte Huis. Volgens Howard-Browne is Trump door God gestuurd als „sloopkogel” om de wereldorde omver te werpen.

De Wal besloot een dienst van Howard-Browne te bezoeken, in 2014. Op beelden van de dienst is te zien hoe De Wal op de grond ligt, voor een podium. Howard-Browne spreekt hem toe, roept naar hem. „Vuur, het vuur van God.” De Wal ligt te trillen, zijn ogen dicht en tanden ontbloot. „Raap hem op”, zegt Howard-Browne. Twee mannen in het zwart rapen hem op. De Wal maakt hoge, snikkende geluiden. Howard-Browne pakt zijn hoofd vast en zegt: „God geeft je het briljante van de Bijbel, onder jonge mensen zal dit zich door heel Nederland verspreiden.”

In de tussentijd had De Wal zelf een

podium gekregen, in een sporthal in Almkerk. Daar was het uitdijende genootschap Focus op God in 2012 naar toe verhuisd en leerde hij als jeugdleider de praktijk van het runnen van een genootschap. Samen met zijn vrouw bad hij voor mensen, zette hij een Bijbelschool op en organiseerde hij diensten voor jongeren met livemuziek.

In de sporthal leerde De Wal gast-spreker Klaas van Denderen kennen, een oud-heroïneverslaafde die uitgroeide tot een invloedrijke charismatische evangelist in Nederland. Beelden uit die tijd bewijzen dat Van Denderen spreker in de sporthal was. In een mail aan *NRC* schrijft De Wal desondanks dat dit niet klopt.

De Wal maakte een „gretige, slimme en strategische” indruk maar leed ook aan groothedswaanzin, zegt een andere spreker uit die tijd. Hij heeft „een messiascomplex”, zegt de oud-dominie van een gereformeerde kerk in Sleeuwijk.

Zij die in de renbaan lopen

De Wal trouwde in 2015, in de tuin van zijn ouderlijk huis, en kreeg vijf kinderen met zijn vrouw. Naast karpervissen en fitness steekt De Wal zijn tijd in de stichting die hij tien jaar geleden met zijn vrouw begon om een nieuwe generatie gelovigen aan te spreken. De naam daarvan, *Frontrunners*, is ontleend aan een passage uit de Bijbel: „Weet gij niet, dat zij, die in de renbaan lopen, allen wel lopen, doch dat slechts één de prijs kan ontvangen?”

Het verspreiden van zijn evangelie via Frontrunners nam vooral in coronatijd een vlucht, toen gelovigen zijn video's online vonden. Op YouTube, Instagram en TikTok heeft Frontrunners tienduizenden volgers. Een video waarin een meisje wier armen niet even lang waren hiervan genezen zou

worden, werd anderhalf miljoen keer bekeken. De Wal schreef negen boeken, volgens zijn site 800.000 keer gratis uitgedeeld. Ook biedt hij onbetaald onderwijs aan, online en op locatie, in onder meer evangeliseren en ondernemen.

Frontrunners kent geen leden, maar naar zijn diensten komen honderden bezoekers. Twee jaar geleden hield hij een conferentie in Ede, waar de zaal met 1.100 plaatsen drie dagen op rij volgeboekt was. Bij zijn diensten komen allerlei toehoorders, van gezinnen met jonge kinderen tot ouderen, zegt een bezoeker.

De Wal doet niet aan homogenezing, beweert hij. De Wal heeft nog nooit een preek over homoseksualiteit gehouden, schrijft hij in een mail aan *NRC*, en benadrukt dat hij uit de Bijbel put als hij over seksualiteit spreekt. Daaruit maakt hij op dat een huwelijk tussen man en vrouw is. Homoseksualiteit schaarft hij onder seksuele onreinheid, zou blijken uit een voorbereidingsvideo voor diensten in bezit van Omroep Brabant. Daarvan probeert hij mensen te bevrijden, is te horen op opnames die Omroep Brabant publiceerde. Als mensen vragen om te bidden voor „specifieke thema's”, schrijft in een mail aan *NRC*, bidden ze daarvoor.

Als je bidt voor genezing of welvaart, zegt De Wal, is alles mogelijk

Hij reisde afgelopen jaren naar Oekraïne, Zwitserland, Albanië, Kenia, Burundi, Bulgarije en Ierland om te preken. KLM-vluchten maakten plaats voor privéjets. Frontrunners haalde in zowel 2023 als 2024 tussen de 5 en 6 miljoen euro aan giften op, blijkt uit de jaarverslagen. De organisatie gaf in die jaren miljoenen uit aan evangelisatie, zending en personeel, waardoor de winst tweemaal op bijna 3 miljoen uitkwam. Inmiddels werken er 45 mensen voor De Wal.

Welvaartsevangelist

Wie geeft en zaait, zal oogsten, verkondigt De Wal als welvaartsevangelist die rijkelijk citeert uit de Bijbel. Zijn boeken en diensten zijn gratis en deelnemers worden aangemoedigd te donezen. Als je bidt voor genezing of welvaart, zegt De Wal, is alles mogelijk. Zoals de Audi's, Mercedesen en BMW's die De Wal aan volgers of beviende kerk-gangers schonk uit naam van God.

Frontrunners is te commercieel en De Wal loopt te veel te koop met zijn rijkdom, vinden sommige gelovigen. Een bezoeker van Jubilee en Frontrunners verwijst naar een passage uit de Bijbel: „Jezus ging naar de tempel en joeg de handelaars en hun klanten eruit [...] 'Er is geschreven dat Gods huis een huis van gebed moet zijn. Maar wat hebt u ervan gemaakt? Een rovershol'” zei Hij.” In reactie op deze kritiek schrijft De Wal in een mail aan *NRC* dat Frontrunners allesbehalve commercieel is, omdat de organisatie alles gratis doet en grote bedragen weggeeft aan andere kerken of goede doelen.

Van de ontvangen miljoenen wilde De Wal een megakerk bouwen op een dijkje in Dussen. Na verzet van buurtbewoners ging hij met de kartrekker, Helga Gardenier, in gesprek. „Hij dacht met ons mee, maar had ook overal een antwoord op.” De buurtbewoners bleven zich verzetten en De Wal trok zijn vergunningsaanvraag in. Deze week liet de gemeente Altena aan Frontrunners weten dat de diensten die ze in het oude partycentrum houden niet mogen, omdat het een horecabestemming heeft. De Wal heeft nog altijd uitbreidingsplannen op die plek, maar moet eerst een nieuwe omgevings- en exploitatievergunning krijgen.

Ook zijn gebedsgenezingen roepen weerstand op. Tegenover Omroep Brabant vertelde Sebastiaan Paap over zijn aan borstkanker overleden vrouw, die filmpjes van De Wal bekeek en medicatie meed. Een bezoeker van Frontrunners wilde in gesprek met *NRC* omdat hij het gevaarlijk vindt dat De Wal suggereert dat bidden tot genezing kan leiden. De Wal geeft nooit medisch advies, beweert hij tegen *Nederlands Dagblad*. „Ik zeg altijd dat het God/Jezus is die geneest”, schrijft De Wal in een mail aan *NRC*.

Dat De Wal verzet oproept, is volgens hem in overeenstemming met profetieën van God die hij zou hebben gehad. „God gebruikt je als een vechter. God gaat je gebruiken als een sloophamer. En God gaat je gebruiken als een bulldozer. God geeft jullie een soort oorlogsbediening, waarbij je altijd als een soort stier op een rode lap zal zijn”, zegt hij in een video op YouTube.

Na zijn arrestatie in Tilburg verscheen De Wal in een boevenpak op zijn YouTube-kanaal, als een moderne martelaar. „Persoonlijk heb ik niks met politiek correcte, gepolijste dingen”, zegt hij in eerdergenoemde video. „Ik houd ervan als iets de rand opzoekt of soms eroverheen gaat. [...] Ik vind dat schitterend omdat dat is hoe God mij heeft gemaakt.”

IN EUROPA

Plots zijn er hartjes voor Rasmussen

CAROLINE DE GRUYTER

Lars Løkke Rasmussen, de Deense minister van Buitenlandse Zaken, is wel wat gewend. Sinds 2001 is hij meer-malen minister geweest (Binnenlandse Zaken, Volksgezondheid, Financiën) en tweemaal premier. In al die jaren heeft hij een ongelooflijke hoop bagger over zich heen gekregen - steeds meer, zoals de meeste politici.

Maar er verandert iets. Rasmussen was in januari met zijn Groenlandse collega Vivian Motzfeldt in Washington, om te proberen de Amerikaanse minister Marco Rubio en vicepresident JD Vance het onzalige idee uit het hoofd te praten dat ze zomaar Groenland konden inpikken. Rasmussen schreef daar een verslagje over op Facebook - zoals hij geregeld doet in een poging om direct te communiceren met burgers. Normaal krijgt hij op zulke posts eindeloze beledigingen en cynische opmerkingen naar zijn hoofd. Maar ditmaal niet.

In het vliegtuig terug naar Kopenhagen las hij met stijgende verbazing de commentaren: grotendeels complimenten, suggesties, vragen. Verbijsterd noteerde hij na thuiskomst: „Het komt zelden voor dat ik lang moet zoeken naar negatieve reacties op mijn sociale media. Daarvoor wil ik u BEDANKEN!”

Ook dit stukje oogstte amper zure commentaren of beledigingen, wel ruim honderd duizend likes en zesduizend reposts, doorspekt met smileys, hartjes en opgestoken duimen. Onder andere van deze Deen, die schrijft: „Beste Lars, ik zou liegen als ik

zei dat ik altijd respect voor je heb gehad. (...) Hoe dan ook, ik moet nu gewoon mijn pet afnemen en zeggen: chapeau. (...) Jij en Vivian Motzfeldt hebben het uitstekend gedaan (...). Ik heb enorm veel respect voor jullie en jouw diplomatieke vaardigheden en stuur je een enorme *fistpump*. Vecht voor alles wat je dierbaar is.”

Denemarken zit in het oog van een politieke storm

En van de redenen dat burgers afgelopen jaren minder vertrouwen kregen in de politiek, is dat ze het gevoel hadden dat ze steeds minder te zeggen hadden. Alles werd technocratischer en complexer. Over klimaat, handel of digitale veiligheid kon alleen ver buiten de nationale democratie besloten worden - in Brussel bijvoorbeeld. Daar kwamen dan cryptische teksten uit die niemand begreep. Zo lekte de macht in de ogen van burgers weg uit de democratie. En ze gooiden de kont tegen de krib. Werden cynisch, eisten complete transparantie, stemden niet of populistisch. De Franse politicoloo Pierre Rosanvallon noemde dat de „tegendemocratie”.

Nu gaan we een ander tijdperk in. De kal-

me globalisering, waarin leiders het schip op koers moesten houden en meer niet, is voorbij. De managers van destijds (Mark Rutte was er zo een) hebben afgedaan. Nu zijn solide schippers nodig. Geen fikkers, maar democratische leiders met ruggengraat, moreel kompas, verantwoordelijkheidsgevoel en moed. Leiders die niet alleen het goede zeggen, maar ook het goede *doen*, die een *U-turn* durven maken en dan uitleggen waarom.

Europese maatschappijen produceren deze leiders, langzaam. Denemarken laat dat zien. Het zit in het oog van een geopolitieke storm. Iedereen begrijpt dat Rasmussens trip naar Washington delicaat was, en dat hij er niet alles over kan zeggen. Veel Denen begrijpen ook waarom de premier, die altijd tegen eurobonds (collectieve Europese leningen) was, ze nu wel wil. Ook de Belgische premier Bart De Wever, als regionaal separatist eens de tegendemocratie zelfde, ontpopt zich met zijn pleidooien voor een sterk Europa als een leider voor wie mensen respect hebben. Mischien dat er zelfs in Nederland iets verandert. De terugkeer van het CDA naar het politieke midden en de implosie van de oper-tegendemocratische PVV tonen dat er ruimte voor komt. Er zijn belangrijker dingen te doen dan zaniken over nareizigers.

Europa wordt bedreigd. Dit gaat iedereen aan. Burgers beseffen het, instinctief. Langzaam komt het vertrouwen in de politiek terug. Dat is waarom Lars Løkke Rasmussen bijna geen bedreigingen meer krijgt.

Caroline de Gruyter schrijft wekelijks over politiek en Europa.

Advertentie

IEDERE VOGEL TELT

Tel jij ook mee dit weekend?

tuinvogeltelling.nl

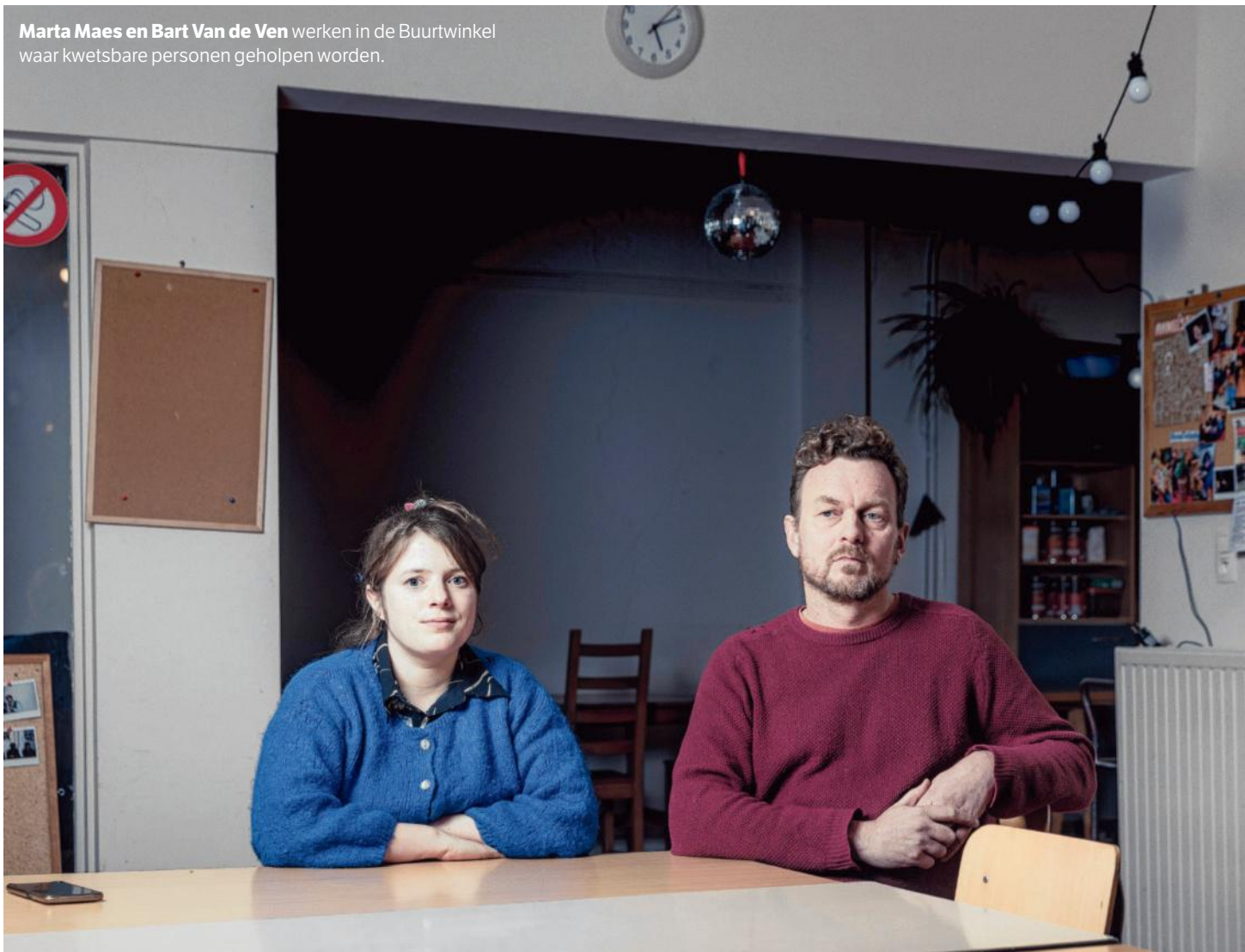

Dankzij de Tuinvogeltelling van Vogelbescherming Nederland ontdekken we hoe het écht met tuinvogels gaat. En dat is belangrijk!

Doe mee op zaterdag 31 januari of zondag 1 februari, want

- vogels verdwijnen
- jij kunt helpen door een half uurtje te tellen
- daardoor leren we hoe het écht met tuinvogels gaat
- hoe meer tellers, hoe beter we vogels kunnen beschermen

Marta Maes en Bart Van de Ven werken in de Buurtwinkel waar kwetsbare personen geholpen worden.

REPORTAGE ZESHONDERD DAGEN

Brussels geweest zit zonder regering en dat begint de stad te merken

De politici in het Brussels gewest hebben het record formeren gebroken: de hoofdstad van België wacht al zeshonderd dagen op een nieuwe regering. De schade neemt toe. „Je komt op een bepaald moment echt in de problemen.”

Door **Hanna Hosman** Fotografie **Jan A. Staiger**

BRUSSEL

Steven Van Garsse beent de redactievloer op, systeemplafonds, we passeren bureaus, nog meer bureaus, hij wijst zijn vaste plek aan, we passen door, slaan een hoek om. Dit is nieuwsmiddeum Bruzz, waar Nederlandstalige Brusselaars hun nieuws vandaan halen, online, op de radio, op tv en op papier. Van Garsse is er chef politiek. „*Amai*, hebt ge een interview?” roept iemand hem na. Dat gebeurt meer: hij is expert in iets wat maar weinig mensen echt begrijpen.

Van Garsse draagt een pak en lijkt daarin de enige op de redactie. Hij zwaait de deur van de tv-studio open: hier doet hij wekelijks verslag van de politieke situatie. We stappen door. Hij loopt snel maar beheerst, zodat je pas in tweede instantie beseft: deze man is nauwelijks bij te houden. Hij zegt iets over de afstanden die je aflegt op deze redactie, je loopt er wat af. Hij opent nog een deur, vergaderruimte, we gaan zitten.

Hij heeft het uitgerekend: dit is zijn zesde formatie in het Brussels gewest. Sinds 1999 liep het telkens zo dat er verkiezingen waren, meestal begin juni, en dan gingen er enkele weken overheen. Aan het einde van de zomervakantie was het dan zeker wel beklonken, in september kon de nieuwe regering van het gewest aan het werk. Maar nu, ja, nu is het anders.

Deze formatie duurt op vrijdag zeshonderd dagen. Burgers gaan vrijdagavond de straat op om te demonstreren. Het record van die ene, ellenlange formatie van de Belgische federale regering (541 dagen, regering Di-Rupo) is al lang verbroken. In het hoofdstedelijk gewest Brussel, dat uit negentien gemeenten bestaat, wonen ruim een miljoen mensen. Het heeft, net als het Vlaamse en Waalse gewest, een eigen parlement en een regering die in 2024 zou vertrekken, maar nu voor ‘lopende zaken’ aan moet blijven.

Het gevolg: het Brussels gewest maakt geen nieuw beleid, werkt door met de begroting uit 2024. De gevolgen beginnen zich af te tekenen: je ziet aan de verlaten bouwputten, de zorg voor kwetsbare mensen komt in het geding.

Nu de nieuwste poging om tot een coalitie te komen is gestrand en de formateur zijn opdracht heeft teruggegeven, denkt Brussel na over de mogelijkheid dat er tot de volgende verkiezingen in 2029 geen nieuwe regering komt.

Het geld

Er is niet één verklaring voor het voort-slepen van de formatie. Na de verkiezingen zag Van Garsse wel meteen: „oei”, dit zou moeilijk worden, en eigenlijk, als hij héél eerlijk is, (hij wil optimistisch blijven), dan is er nooit een moment geweest dat een akkoord echt dichtbij leek.

Er moet bezuinigd worden, dat vraagt om moeilijke keuzes, er zijn meer partijen dan eerst waardoor meerderheden moeilijk te vormen zijn, partijen hebben bovendien over en weer blokkades opgeworpen. De Vlaamse liberalen van Anders (voorheen Open VLD) willen niet zonder de Vlaams-nationalistische N-VA, de partij van premier Bart de Wever. De Franstalige socialisten SP willen niet mét de N-VA. SP was decennia de grootste partij, maar verloor die positie deze verkiezingen aan de liberale MR.

Je ziet wel, zegt Van Garsse, dat de politici zich schamen. Maar niet voldoende om „over hun eigen schaduw heen te stappen”.

Het gekke is: tot nu toe bleef Brussel er rustig onder. Het komt, denkt Van Garsse, omdat de bevolking het niet echt voelt. „Alles blijft werken, de me-

tro's rijden, trams rijden, het vuil wordt opgehaald.”

Die relatieve rust heeft iets bevreemdends, vindt Van Garsse. „Het is een vals idee, want we weten dat die schuldenberg maar blijft oplopen, je komt op een bepaald moment echt in de problemen.”

Anderhalf miljard euro komt het gewest structureel tekort op een begroting van zeven miljard. Dat is enorm, zegt Van Garsse, en om dat op te lossen, zijn hervormingen nodig zoals nieuwe belastingen, of bezuinigingen. „Maar dat kan eigenlijk alleen met een regering met volledige bevoegdheden. Dus: zolang er geen nieuwe regering komt, lopen de schulden op.”

Voor sommige posten is geen geld meer. Zo wachten, volgens Bruzz, minstens 1.800 huishoudens op geld dat zij zelf in 2024 hebben uitgegeven om hun huis te verduurzamen. De subsidiepot waar ze aanspraak op doen is leeg, soms gaat het om tienduizenden euro's. Nieuwe aanvragen kunnen niet meer worden gedaan.

Voor veel verenigingen is het onduidelijk hoe lang ze nog gesubsidieerd worden. Dat zijn bijvoorbeeld sportclubs, maar ook hulpverleners. Veel van die organisaties, legt Van Garsse uit, hebben afspraken die niet wettelijk zijn vastgelegd, maar per keer worden gemaakt. Daar ontstaan nu problemen.

De mensen

Hulpverlener Marta Maes volgt de formatie nog wel, ze weet wie boos is op wie, en waarom de laatste mislukte poging tot coalitievorming de naam Guinness droeg. *Guinness Book of World Records*. Het is wrang, vindt ze, om te zien over welke „futiliteiten” de formere politici blokkades opwerpen, terwijl zij ondertussen zorg ziet wegvallen.

De hulpverleners van Brussel merken al wat het betekent, een gewest zonder bestuur. In een pand in Anneessens, een dichtbevolkte Brusselse wijk waar de huizen relatief slecht zijn en de inkomens laag, zitten Marta Maes en Bart Van de Ven. Ze runnen met nog drie collega's De Buurtwinkel, waar ze, kort gezegd, voor de armsten zorgen. Vier dagen per week kunnen mensen binnenlopen voor de meest uiteenlopende hulpvragen. Ze helpen in contact met instanties, organiseren maaltijden, onderhouden een moestuin. Ook zij weten niet hoe lang ze nog door het gewest gefinancierd worden.

Sommigen van hun collega's kregen tegen het einde van 2025 plots te horen dat hun subsidie ten einde liep. Dat waren vooral projecten rond sociale cohesie, maar ook juridische hulpverlening of kinderen helpen met hun huiswerk. „Een heleboel dingen waar mensen echt op rekenen”, zegt Marta Maes.

Ook wegbezuinigd: drie organisaties van straatverplegers, die dak- en thuislozen verzorgen en vaak de enige medische zorg bieden aan mensen die op straat of in de metro slapen. „Daarmee raak je de méést precare mensen, mensen die nooit hier bij ons over de drempel zouden binnenstappen”, zegt Van de Ven. Brussel kampt niet alleen met een crack-epidemie, maar ook met een uitbraak van tuberculose onder dak- en thuislozen.

En er was goed beleid onderwerp om dak- en thuisloosheid op te lossen, vertelt Van de Ven. Maar nu er geen regering is, wordt dat niet in de praktijk gebracht.

Crack

Metrolijn 3, die zou er komen. Dat project is in 2019 begonnen. Er is al vijf miljard euro aan uitgegeven, de werken zijn begonnen. Maar nu ligt het stil, net als meer openbare werken. Frederik Lamote, die met de actie-

Chief politiek Steven Van Garsse van nieuwsmiddeum Bruzz en de bouwput voor metrolijn 3 in Brussel. Het werk ligt stil.

groep Respect Brussels inmiddels mensen de straat op krijgt tegen de aanhoudende formatie, kan zich er kwaad om maken.

Er zijn allerlei bouwputten in de stad, vertelt hij aan de telefoon, „waar je geen bouwvakker meer ziet. Mensen gooien daar vuil, de lichten zijn er kapot, de straat ligt open, het is er onveilig, dat trekt drugsgebruikers aan. En een van de hele vervelende bijeffecten van mensen die crack nemen is dat ze veel moeten poepen. In verschillende zones in de stad loopt het op die manier uit de hand”. Voor de mensen die op straat lopen, en voor de omwonenden. „Het is verschrikkelijk om te zien, en er gebeurt niets aan.”

De metro zou onder meer onder het enorme Zuidpaleis door moeten lopen. Dat staat leeg. Van Garsse, van Bruzz: „Ze zullen dat moeten afbreken. Het gewest kan die beslissing niet nemen. Dat is allemaal niet goed voor de stad.” Buurtbewoners en burgerbewegingen hebben een open brief gestuurd aan de Brusselse politiek: de leegstand is slecht voor de buurt, ze willen dat de wijk weer gebruik kan maken van het paleis.

En nu ligt er een hele grote bouwput in de stad. Probeer maar eens van Station Zuid naar de Grote Markt te lopen, zegt Lamote. Maar niet in het donker, dan is het er niet zo veilig.

De journalisten van Bruzz hebben net de directeur van het nieuwe, door het gewest gefinancierde museum Kanaal geïnterviewd. „Daar zijn nog tientallen miljoenen euro's nodig, en dat

geld komt er niet”, zegt Van Garsse. „En dat moet gewoon, anders valt het werk stil en komt het leeg te staan. Ja, dat is een goed voorbeeld van waar we naar kijken.”

Soms vragen Van Garsse en zijn collega's zich af: is de lezer nog wel geïnteresseerd in het nieuws over de formatie? „Want ja, het is bijna niet meer te

volgen.” En er zijn ook momenten dat hij zelf denkt: voor mij hoeft het niet meer.

Maar het is een ongekende situatie; zelfs als je gesprekken voert met de politici, zegt hij, blijft soms onduidelijk waarom het niet lukt. En een man die sinds 1999 over de Brusselse politiek schrijft, krijg je daar niet zomaar weg.

Wegens succes verlengd!

Kassakorting!

tot 300,^{p.p.}

neemt je mee

Op alle rondreizen t/m 2027

Banff Nationaal Park, Canada

- ✓ Altijd de beste prijs
- ✓ Zorgeloos & comfortabel rondreizen
- ✓ 14 nieuwe bestemmingen en ruim 60 nieuwe rondreizen!

Groepsreizen | Individuele rondreizen | Familiereizen | Stedenreizen | Cruises

- PRIMEUR - Van Rotterdam naar de Lofoten

BOUTIQUE CRUISE NOORSE FJORDEN

Vertrek op **24 februari 2027** vanuit **Rotterdam** voor een cruise van 8 nachten naar de Lofoten. De Noorse Fjorden zoals u ze nog nooit zag. **Exclusief bij Avila Reizen** in samenwerking met luxe rederij **Ponant**. U reist aan boord van het kleinschalige schip *Le Champlain* met slechts 92 staterooms en suites, allen met privébalcon. Bezoek onderweg boeiende historische steden of kies voor avontuurlijke opties en geniet van de adembenemende natuur. En naarmate u verder noordelijk reist wordt de kans op het waarnemen van het **Noorderlicht** groter en groter.

U reist bovendien volledig ontzorgd; incl. maaltijden, (alcoholische) dranken, excursies en terugvlucht. U bekijkt de reis in detail op avilareizen.nl/nrc. Mis deze kans niet en bel onze specialisten op **023-2210800** of neem contact op via uwdroomreis@avilareizen.nl.

STEL UW DROOMREIS SAMEN

Verken de wereld met reizen die verder gaan dan uw verwachtingen, in volledige luxe en comfort. Avila Reizen is specialist in bijzondere reizen op maat naar alle zeven continenten. Met uitgebreide wereldkennis en een gepassioneerd team van reisspecialisten, staan we klaar om uw ideale reis samen te stellen. Laat ons u begeleiden op een reis die verder gaat, zodat u de schoonheid en diversiteit van onze wereld kunt ervaren als nooit tevoren! Ga naar avilareizen.nl en laat u inspireren.

Een openbare school discrimineerde een islamitische leerling door haar **gebed** te beletten. Dit is volgens het College voor de Rechten van de Mens in strijd met gelijke behandelingswetgeving. FOTO ANP

VIER VRAGEN OVER **STILTERUIMTE**

School in Hoofddorp discrimineerde leerling door bidden te verhinderen

De school verdedigde zich met een beroep op „neutraliteit“. Daarin ging het College voor de Rechten van de Mens niet mee.

Bobby Uilen

AMSTERDAM

Een openbare middelbare school in Hoofddorp heeft zich schuldig gemaakt aan discriminatie van een islamitische leerling op grond van godsdienst. Dat oordeelde het College voor de Rechten van de Mens donderdag. De leerling stapte naar het College omdat het bestuur haar niet toestond te bidden op school. Ook weigerde de schoolleiding ondanks een veel gesteunde petitie om een inclusieve stilleruimte, die niet alleen voor bidden maar bijvoorbeeld ook voor mediteren of gewoon tot rust komen bruikbaar zou zijn, in te richten.

1 | Wat is er voorgevallen?

De leerling, die tussen 2018 en 2024 onderwijs volgde aan het Haarlemmermeer Lyceum, wilde in het schooljaar van 2022 voor het eerst bidden op school. Zij vroeg de toenmalige rector om het inrichten van een stilleruimte waar zij in haar vrije tijd het gebed

kon verrichten, maar die gaf daar geen gehoor aan - ook niet toen een medeleerling een petitie startte voor het inrichten van een „inclusieve stilleruimte“ die 235 keer werd ondertekend.

De leerling zag zich bij gebrek aan een stilleruimte genoodzaakt om verschillende rustige plekken op school op te zoeken om te bidden. Hierbij werd zij door meerdere docenten en de conrector gestoord, die volgens de leerling zeiden dat het verboden was om te bidden op school.

2 | Wat is het verweer van de schoolleiding?

Het schoolbestuur betwist dat er tegen de leerling gezegd zou zijn dat zij niet mocht bidden. Zij zou maar een keer aangesproken zijn tijdens haar gebed, met als reden dat zij de doorgang blokkeerde. Bij het afwijzen van de petitie voor een stilleruimte beriep de leerling zich op het „gelijkheidsprincipe“, waarbij ze geen uitzondering wil maken voor een specifieke groep. „Bovendien hebben we geen ruimte binnen de school voor een stilte en/of gebedsruimte“, schreef de rector in een mail

aan de initiatiefnemer van de petitie.

Tijdens de behandeling van de zaak bij het College kwam de schoolleiding daarop terug. Het ging toch niet zozeer om organisatorische overwegingen „maar vooral om het principiële standpunt dat de school neutraal wil blijven“. Omdat de leerling verwachtte dat de stilleruimte „in de praktijk“ alleen gebruikt zou worden door islamitische leerlingen zouden zij daarmee volgens de school een privilege krijgen ten opzichte van andere leerlingen.

3 | Waarom is dit discriminatie?

Dit laatste zorgt ervoor dat het handelen van de school volgens het College discriminerend was. Openbare scholen zijn niet verplicht om een fysieke stilleruimte te faciliteren. Het ontbreken daarvan op zich is dus geen discriminatie. De crux zit erin dat het schoolbestuur dit motiveerde onder expliciete verwijzing naar de geloofs-overtuiging van islamitische leerlingen. Daarmee maakte de school direct onderscheid op grond van godsdienst, en dat is verboden.

Het College benadrukt in een nieuwsbericht op haar eigen website dat zelfs wanneer alleen islamitische leerlingen gebruik zouden maken van de stilleruimte om te bidden, „het hier gaat om leerlingen die uitdrukking willen geven aan een godsdienstige overtuiging“. En daar uitdrukking aan kunnen geven „is geen privilege, maar een fundamenteel mensenrecht“.

Hieruit volgt ook dat een algemeen gebedsverbod, waar docenten volgens de leerling naar verwezen, niet toegestaan is op een openbare school. Het College heeft niet kunnen vaststellen dat er sprake was van een dergelijk verbod, maar wel dat er is ingegrepen terwijl de leerling aan het bidden was.

De school heeft volgens het College onvoldoende kunnen bewijzen dat zij „niet anders kon dan direct ingrijpen“ omdat de leerling de weg blokkeerde voor anderen. De leerling gaf zelf aan telkens een plek te hebben gezocht waar zij niemand tot last was, en dit heeft de school niet overtuigend weerproken. Ook hierover oordeelt het College dat er discriminerend is gehandeld.

4 | Wat is het gevolg van de uitspraak?

Voor zover bekend heeft de uitspraak nu geen directe gevolgen. De leerling die de klacht indiende bij het College staat niet meer ingeschreven bij het Haarlemmermeer Lyceum. Namens de school laat rector Brenda Stam aan persbureau ANP bovendien weten zich niet te herkennen in de uitspraak. Het Lyceum blijft er „bewust“ voor kiezen „om geen religieuze voorzettingen in te richten voor specifieke groepen“.

Vereniging voor bestuurders in het openbaar onderwijs VOS/ABB laat desgevraagd aan NRC weten de uitspraak van het College nog te bestuderen en te bekijken wat dit verder betekent. Het huidige standpunt van de vereniging is dat het inrichten van een algemene stilleruimte in lijn is met de uitgangspunten en kernwaarden van het openbaar onderwijs: gelijkwaardigheid, vrijheid en ontmoeting. „Door te kiezen voor een algemene stilleruimte laat de openbare school geen voorkeur blijken ten opzichte van een specifieke godsdienst of levensovertuiging“, aldus VOS/ABB.

Detachering • Recruitment • Tech Solutions

Alle ruimte voor jouw ambities

Zet je volgende carrièrestap met YER

Operations Director Europe

Bedrijf

United Rentals biedt volop ruimte voor ondernemerschap en impact. Als onderdeel van 's werelds grootste verhuurbedrijf, combineer je de dynamiek van een snelgroeiende Europese organisatie met de stabiliteit en expertise van een internationale marktleider.

Functie

Als Operations Director Europe speel je een sleutelrol in de verdere professionalisering en groei van United Rentals Europe. Je bent een strategisch sterke leider die operational excellence ademt en in staat is om visie te vertalen naar gestandaardiseerde, schaalbare en veilige processen over meerdere landen.

Locatie: Breda / **Ervaring:** +10 jaar / **Sector:** Equipment rental services / **Opleiding:** Wo Master / **Voorwaarden:** € 120.000 - € 140.000 /jaar

Contactpersoon YER

Marcel Sparreboom, +31 6 293 882 96

Regiomanager Service Noord (Deventer en Drachten)

Bedrijf

CWS Hygiene is een toonaangevend bedrijf dat met duurzame hygiëne- en vloerverzorgingsoplossingen, verspreid over 15 landen en 4.000 medewerkers, bijdraagt aan een schonere en gezondere wereld. Samen maken ze impact – voor klanten, voor elkaar en voor de toekomst.

Functie

De Regiomanager Service Noord geeft leiding aan de operationele serviceorganisatie in Deventer en Drachten, is zichtbaar op de werkvloer en zorgt samen met zijn teams voor excellente klantenservice, hoge medewerkerstevredenheid en een efficiënte operatie.

Locatie: Deventer en Drachten / **Ervaring:** +10 jaar / **Sector:** Transportation & Logistics / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Marco Geijssels, +31 6 303 915 37

Scan de QR-code en bekijk alle vacatures
yer.nl/nrc

YER. Al bijna 40 jaar specialist in topfuncties binnen het hogere segment

Manager Productie

Bedrijf

Onze opdrachtgever is een zelfstandige site binnen een internationale chemische onderneming, met circa 85 medewerkers, die innovatieve producten produceert en verkoopt voor diverse industrieën.

Functie

De manager productie rapporteert als lid van het MT aan de site manager en geeft actief leiding aan het productieteam. Je stuurt op klantgerichte, veilige en efficiënte processen met focus op continu verbeteren, kostenbeheersing en milieueffecten, in lijn met strategische doelen.

Locatie: omgeving Rotterdam / **Ervaring:** +10 jaar / **Sector:** Chemicals / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** € 100.000 - € 120.000/jaar + bonus + auto

Contactpersoon YER

Peter Jeurissen, +31 6 454 006 89

Accountmanager Process, Power & Pipelines

Bedrijf

Koninklijke Van Leeuwen is een internationale distributeur van stalen buizen en toepassingen. Met 70 vestigingen en 2.250 medewerkers wereldwijd leveren zij in nauwe samenwerking met klanten de beste oplossingen.

Functie

Jij bent hét gezicht van Van Leeuwen in heel Nederland. Je verdiept klantrelaties, benut commerciële kansen in de process-, power- en pipeline-markt en werkt samen met een hecht team. Je krijgt veel vrijheid om initiatieven te nemen en draagt direct bij aan de groei van Van Leeuwen.

Locatie: Zwijndrecht/hybride / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Procesindustrie / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Kim Steenkamp, +31 6 515 278 12

Scène uit de openingsfilm *Providence and the Guitar*. FOTO IFFR

REPORTAGE INTERNATIONAL FILM FESTIVAL ROTTERDAM

IFFR opent met vermakelijke, maar zeer verdelende film

Het filmfestival van Rotterdam is begonnen met *Providence and the Guitar*: een vermakelijke arthousefilm over kunst als manier van leven en daad van verzet. Het past goed bij deze festivaleditie.

Tristan Theirlyncx

ROTTERDAM

Kunst is kunst! Ik breng een saluut aan de kunst. Het is het prachtige, het goddelijke, de geest van de wereld en de trots van het leven!"

De woorden van de flamboyante Léon, die schmierend door het 17de-eeuwse Portugal gaat, hadden net zo goed in het openingspraatje van IFFR kunnen zitten. *Providence and the Guitar* – een kunstige komedie over Portugese kunstenaars die zich verzetten tegen hun tijd – was een toepasselijke opening van de 55ste editie van IFFR. Zelden legde het festival namelijk, zoals de film, zo veel nadruk op kunst als vorm van verzet in een gepolariseerde wereld.

International Film Festival Rotterdam staat er goed voor. Na de pandemische rampjaren sloeg het festival onder leiding van artistiek directeur Vanja Kaludjercic de afgelopen jaren een nieuwe koers in. De kersen werden van de taart geplukt, het festival kromp naar elf dagen: 'impact boven schaal' was de filosofie. En er kwam een hernieuwde focus. IFFR was altijd het festival voor de hogere filmkunst waar je met een kop muntthee en een frons naar kijkt.

Maar de laatste jaren is er meer aandacht voor genrefilms (actie, komedie, thriller, horror): films die vaak ondersneeuwen op de grotere festivals waar IFFR tussen navigeert: Sundance, de Berlinale, Cannes. „We willen zo toegankelijk mogelijk zijn voor zo veel mogelijk mensen”, zei Kaludjercic dit jaar tegen entertainmentvakblad *Vari-*

ety. Er is zelfs een Baby Film Club, en daar wordt geen Roemeens existentialisme vertoond.

De strategie werkte. Vorig jaar kwamen de pre-pandemische bezoekerscijfers voor het eerst weer in zicht: 296.000 bezette stoelen, met ruim 482 films. Een stijging van 12 procent ten opzichte van 2024, en naar verhouding bijna evenveel als 'het laatste normale jaar' 2019, toen het festival zo'n 327.000 bezoeken trok. Dit jaar zet het festival die lijn door, met prijsvechters als *The Secret Agent* (twee Golden Globes) *Sirât* en Jim Jarmusch' Gouden Palm-winnaar *Father Mother Sister Brother*, met focusprogramma's rond de 'Egyptische James Cameron' Marwan Hamed en met Japanse V-Cinema: de soms bloedige, soms erotische shockfilms die de Japanse filmindustrie vorige eeuw uit het slop trokken. Al blijft IFFR een plek voor experimentele films; er blijven weinig andere plekken waar je zalen regelmatig ziet uitlopen.

Berooide troubadours

Maar dit jaar lijkt er wel nog iets anders: het festival was niet vaak zo activistisch en begaan met de wereld. Zo gaan dit jaar de eerste films van het Displacement Film Fund in première. Vorig jaar kondigde mede-bedenker Cate Blanchett het fonds in Rotterdam aan: vijf ontheemde filmmakers, gevlucht uit Syrië, Oekraïne, Iran, Afghanistan en Somalië, kregen elk 100.000 dollar van het fonds om een kortfilm te maken. Niet per se over politiek, onderdrukking of vluchten, maar over wat ze ook maar willen - geld om te experimenteren.

Ook op andere manieren verwerkt

het IFFR de actualiteit in het programma. De hoofdgast is dit jaar actrice Hiam Abbass: 'het gezicht van de Palestijnse film'. Haar film nieuwe film *Palestine 36* gaat in Rotterdam in première, over Palestijns verzet tegen de Britse autoriteiten vóór de stichting van Israël.

Experimenteel, activistisch, vermakelijk. Het is deze editie van IFFR in drie woorden, maar typeert ook de film *Providence and the Guitar* waarmee het festival zichzelf donderdagavond lanceerde. Twee berooide troubadours, Léon en Elvira, bereizen daarin een prentenboek-achtig negentiende-eeuws Portugal op zoek naar een podium. Het zijn markante figuren: hij beweegt alsof hij kabuki-theater doet, zij straalt de rust en superioriteit van een neergedaalde oergodin uit.

Het festival was niet vaak zo activistisch en begaan met de wereld

Aan het begin van de film arriveren ze in het stadje Covarronca, waar ze een „tragische gekte” treffen, een vervloekte plek vol „varkens, honden, commissarissen” en giechelende kinder demonen in het duister. Kunst sterft hier al voor het de planken bereikt. Maar ondanks vergunningsperielen, corruptie en financiële tegenslag, moet én zal de stad in vervoering gebracht worden door hun bloemige dweeptheater.

Providence and the Guitar is een verrassende adaptatie van Robert Louis Stevensons (*Schateiland*) gelijknamige boek. Net als je denkt de film

wel ontmaskerd te hebben als charmante maar irritante kostuumkomedie, springt hij opeens naar het heden. We zien precies dezelfde personages, maar dan hoe ze in onze tijd zouden zijn: hij is een cynische rocker die monotone liederen zingt over het vermoorden van de president, zij een politiek activist met kantoorbaan (en zijn grootste fan). Het contrast kon niet groter - maar verleden en heden blijken veel uitdagingen te delen.

Charmante boodschap

Enerzijds is *Providence and the Guitar* een koddige komedie. Met liedjes, Basie en Adriaan-schurken en een les voor het heden. Anderzijds is het absurdistische arthouse, waar je veel 'zelf moet doen'. Als je erin meegaat, heeft de film een charmante boodschap. Er wordt getrokken aan degene die vrij wil leven, die kunst wil maken. Vanuit het grote geld: hoe verdienen je aan schilderen? Vanuit de politiek: hoe breng je een boodschap over met je liederen? Vanuit de corrupte overheid. Léon en Elvira vechten om hun kunst puur te houden; een uiting van liefde voor het leven en voor elkaar. En dat is op zichzelf al een daad van verzet tegen „de ontberingen van het leven”.

Het was voer voor debat op de openingsavond van IFFR: velen konden dit trage, bewust aanstellerige absurdisme niet verdragen en verlieten de zaal. Anderen dweepten graag met Léon en Elvira mee. Het 55ste IFFR is, kortom, begonnen.

Het **International Film Festival Rotterdam** vindt plaats van 29 januari t/m 8 februari 2026. Info: iffr.com

Bruce Springsteen en Amanda Gorman in 2024 tijdens de verkiezingscampagne voor de Democraten. FOTO REUTERS/ANP/REDUX PICTURES

PROTESTKUNST

Na de dood van Alex Pretti schipperen kunstenaars tussen protest en eerbetoon

Bruce Springsteen bracht donderdag een nummer uit waarin hij reageert op het neerschieten van Alex Pretti, afgelopen weekend bij protesten tegen ICE. Meer muzikanten, schrijvers en kunstenaars proberen hun onmacht te vatten in kunst.

Toef Jaeger

AMSTERDAM

Hoe kun je een artiest zijn en níet reflecteren op de tijdgeest?" Deze retorische vraag stelde Nina Simone toen ze eind jaren zestig werd geïnterviewd. Het gesprek ging onder andere over de burgerrechtenbeweging en over de vraag hoe je je daartoe moest verhouden als kunstenaar. Simones opmerking is sindsdien vaak herhaald. Nu, bijna zestig jaar later, keert de vraag terug op sociale media na het steeds hardere optreden van ICE in de Verenigde Staten, met als recente escalatie het doodschieten van Alex Pretti in Minneapolis, vorig week-end.

Zo kwamen Bruce Springsteen en collega singer-songwriter Ron Gallo al snel na de dood van Pretti met liedjes, en Amanda Gorman schreef een gedicht ter ere van Pretti en de andere slachtoffers van ICE. Daarnaast toonden verschillende beeldend kunstenaars hun visie op het geheel, waarbij het resultaat meermaals neerkwam op een ode aan Pretti.

Het nummer van Springsteen heeft het grootste bereik. Zijn 'Streets of Minneapolis' - de titel refereert aan zijn wereldhit 'Streets of Philadelphia' uit 1994, uit de film *Philadelphia*, over hiv/aids - zette hij donderdag online. „Het lied is een reactie op de staatsterreur in de stad Minneapolis. Het is opgedragen aan de mensen van Minneapolis, onze onschuldige immigranten-buren en ter nagedachtenis van Alex Pretti en Renee Good”, schreef hij op zijn account op BlueSky. Het bericht ondertekende hij met „Stay free”.

In de coupletten heeft hij het over het privilèger van Trump, die hij „koning Trump” noemt, en hekelt hij de leugens van zijn adviseur Stephen Miller en de minister van Binnenlandse Veiligheid, Kristi Noem. Vrijdagochtend was het al meer dan 5 miljoen

keer beluisterd op YouTube.

Springsteen sprak zich al vaker uit tegen Trump, en trad op bij rally's van Kamala Harris toen zij in 2024 opging voor het presidentschap. Half januari droeg hij bij een concert in New Jersey zijn lied 'The Promised Land' op aan Renee Good, de vrouw die eerder deze maand in Minneapolis door ICE werd doodgeschoten in haar auto. Springsteen zei bij dat concert dat de waarden over Amerikaanse vrijheid in de moderne tijd nog niet eerder zo onder druk hebben gestaan. „Als je in de kracht van de wet gelooft en dat niemand erboven staat, als je opstaat tegen zwaarbewapende troepen die Amerikaanse steden binnenvallen waar ze er Gestapo-techniek op nahouden, als je gelooft dat je het niet verdient om vermoord te worden omdat je opkomt voor het recht te protesteren, stuur dan een briefje aan deze president”, zei hij.

Een talentloze artiest

Trump noemde Springsteen eerder een talentloze artiest, en „dumb as a rock”. Na 'Streets of Minneapolis' beperkte de woordvoerder van het Witte Huis, Abigail Jackson, zich tot een kort statement waarin ze benadrukte dat de regering zich richtte op het aanmoedigen van Democratische functionarissen om samen te werken met federale agenten die „gevaarlijke criminele illegale vreemdelingen verwijderen”. Springsteens nummer vond ze dan ook „irrelevant en onjuist”.

Vergeleken met de vruchtbare tijden voor het Amerikaanse protestlied - de jaren zestig en zeventig - zijn er tot nu toe niet overvloedig veel geweest tijdens Trumps tweede termijn (en ook niet heel veel tijdens zijn eerste termijn), terwijl de verspreiding er alleen maar makkelijker op is geworden. Misschien zit de verklaring erin dat muziek meer als amusement wordt ervaren dan indertijd, dat een artiest niet de helft van zijn of haar publiek van zich wil vervreemden in het gepolariseerde Amerika, of dat het geloof dat

'Alex Pretti defends his city' - Molly Crabapple

kunst iets kan veranderen er nauwelijks nog is.

Er zijn natuurlijk uitzonderingen. Singer-songwriter Lucinda Williams kwam met een nieuw album, *World gone wrong*, waarin ze duidelijk kritiek uit op de kant die de VS nu opgaan. „We are here to bear witness/ To this monstrous sickness”, zingt ze op een van haar nummers. Het blad *Rolling Stone* interviewde haar over het geëngageerde album waarin ze zich expliciet uitspreekt tegen Trump. Op de vraag waarom ze zich voor het eerst zo politiek manifesteert in haar muziek, antwoordt ze dat ze niet anders kan inmiddels nu de wereld „krankzinnig, waanzinnig en chaotisch is geworden door Trump”.

Zo kwam countryzanger Zach Bryan onlangs met het anti ICE-nummer 'Bad News'. „Purple rain is not red blood in a blue state” zong Ron Gallo in het lied 'Alex Pretti', dat hij zondag uitbracht. Een verwijzing naar Prince, die werd geboren in Minneapolis. En folkszanger Jesse Welles had een groot bereik met zijn satirische lied 'Join ICE' bij *The Late Show* van Stephen Colbert. „Ik faalde voor de academy, de politie wilde me niet / het leger leek me niet leuk / dus sloot ik me aan bij een paramilitaire operatie / die bereid was me een wapen te geven // Join Ice, boy, ain't it nice?”

Geen handhaving maar executie

Satire en cynisme zijn echter vrij zeldzaam als reactie op ICE, op de *late night shows* (zoals die van Colbert, Seth Meyers en Jimmy Kimmel) na. De lijn tussen komedie en satire is vanouds al een dunne lijn, en dat is nu niet anders.

Bij de muzikanten staat de woede voorop; bij andere kunstenaars lijkt die eerder verpakt in herdenken. Dat is te zien in zowel gedichten als in kunstwerken die gemaakt zijn na 24 januari.

De dichter Amanda Gorman, die bij de inauguratie van Joe Biden in 2021 indruk maakte met het gedicht *The Hill We Climb*, is met het gedicht 'For Alex

Jeffrey Pretti' een uitzondering:

We wake with no words, just woe & wound. Our own country shoot ing us in the back is not just brutal ity; it's jarring betrayal; not enforcement, but execution.

De extreemrechtse verwoording waarin de angst wordt uitgesproken dat er aan witte superioriteitsgevoelens wordt getornd, draait ze om:

Yet our greatest threat isn't the outsiders among us, but those among us who never look within. Fear not the those without papers, but those without conscience.

Direct na de dood van Renee Good kwam ze ook met een gedicht. Daarin scheef ze dat ze geschokt is door het escalerende geweld door ICE en dat discriminatie op ongekende schaal plaatsvindt. Ze wil tegelijkertijd met de gedichten rouwen, niet alleen om Pretti en Good, maar ook om bijvoorbeeld Keith Porter, de 43-jarige man die op nieuwjaarsnacht in Californië werd doodgeschoten door een agent van ICE, en de andere dodelijke slachtoffers die ICE de afgelopen maanden maakte.

Amerika aan het infuus

Protestkunst is er om je uit te spreken tegen onrecht, degenen die niet gehoord worden een stem te geven en om een beroep te doen op politieke verantwoordelijkheid. Met andere woorden: kunst is er ook om de status quo te bevechten - en kunstenaars reageerden altijd al op onderdrukking, geweld en ongelijkheid. De Duitse filosoof Theodor Adorno vatte dat in 1951 samen in het aforisme „Alle kunst is een niet ge-

De meeste reacties op het doodschieten van Pretti zijn vooral op Instagram te vinden

Don Lemon Arrestatie

Voormalig CNN-presenterator Don Lemon is donderdagavond in Los Angeles gearresteerd, zo meldt nieuwswzender CBS. Hij zou de wet hebben overtreden door aanwezig te zijn bij een anti-ICE-protest in een kerk in St. Paul in Minnesota, aldus zijn advocaat. Lemon verklaarde meermaals dat hij daar enkel was om verslag te doen als journalist.

pleegde misdaad”. „Er is geen schoonheid en geen troost meer behalve in de blik die zich tot de gruwel richt”, duidde hij. Wat natuurlijk in feite neerkomt op wat Nina Simone ook zei, alleen is de één een zanger en de ander een filosoof.

Daarin zit het grote verschil tussen de muzikanten en andere kunstenaars. Protestsongs zijn er sneller dan gedichten of literaire teksten, en ze worden vooral sneller en breder opgepakt. Ook wordt de directheid boodschap minder geschuwd. Opvallend is wel dat de rol van sociale media in de beeldende kunst een duidelijk effect heeft; er zijn genoeg kunstenaars die in een effectief beeld de situatie vatten.

Toch blijft het ook in de beeldende kunst vrij stil. De dag voor de dood van Pretti staakten musea en kunstinstellingen in Minnesota weliswaar uit protest tegen de aanwezigheid van ICE en de onveiligheid die die met zich meebracht, maar sinds Trumps aantreden - en ondanks zijn harde aanpak van de cultuursector - blijft het in de meeste staten stil.

Dat heeft uiteraard deels te maken met subsidies waar veel musea afhankelijk van zijn, maar een hausse aan kunstenaars die zich uitspreken is er niet echt. Het is alsof ze wachten tot de storm overwaait.

In 2016 kwam wel de kunstenaarsgroep For Freedom op, een naam die verwees naar Norman Rockwells vier schilderijen waarop Roosevelt's 'Four Freedoms' stonden afgebeeld. Het ging hen om de vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid, vrijwaring van armoede en van vrees. Behalve in exposities viel For Freedom vooral op met grote billboards die ze een maand voor de verkiezingen van 2016 langs snelwegen plaatsten met daarop vragen over de Eerste Amendement. Tijdens de eerste termijn van Trump bleven ze actief; nu zijn ze dat minder.

De meeste reacties op het doodschieten van Pretti zijn vooral op Instagram te vinden, waarbij één beeld meteen het verhaal moet pakken en het protest plaatsmaakt voor het eerbe-

toon. Een van de bekendere kunstenaars is Molly Crabapple. Zij beeldt Pretti af met een telefoon in de hand terwijl hij wordt aangevallen door een monster met de letters 'ICE' op de rug. De meeste andere werken van minder bekende kunstenaars tonen het gezicht van Pretti, die met zijn bril en baard een vrij herkenbaar gezicht heeft. Vaak staan er bloemen omheen of wordt er gereferenceerd aan zijn werk als IC-verpleger.

Hetzelfde geldt voor de kunstwerken ter ere van Renee Good, waarbij haar achternaam verwerkt wordt tot een aansporing het 'goede' te doen.

Tussen de eerbetonen en portretten springt er een uit. De Britse illustrator M.J. Hiblen plaatste op Instagram een werk dat hij *For Alex* noemde, waarin Pretti tegen een doodzieke, in een Amerikaanse vlag gewikkelde persoon zegt: „Don't worry. I've got you”.

Een Amerika dat stervende is, waarbij Pretti hem naar de IC brengt: het is aan de kijker om te bepalen of er nog redding kan komen of dat Pretti de man in de vlag hier ten grave draagt, of dat hij wil overbrengen dat ICE een man die juist klaarstond om Amerika te helpen heeft doodgeschoten.

Niet vergeten

Beelden en geluiden zijn er dus wel na de optredens van ICE en de grenspolitie. Maar of ze enig effect zullen hebben op de lange termijn, dat is de vraag. De kans dat fans van Springsteen een 'briefje' aan Trump zullen schrijven is klein. En als ze dat al doen, zal hij ze niet lezen.

Protestkunst in de jaren zestig en zeventig heeft bovendien niet veel uitgericht, want we hebben dit punt bereikt: het verlies van Amerikaanse waarden wordt nu even hard bedreurd als indertijd, waarbij meteen de vraag opkomt: over welke waarden uit het verleden hebben we het eigenlijk?

Wanneer protestkunst weinig uithaalt, rest alleen het eerbetoon, het herdenken - opdat we, zoals dat heet, niet vergeten.

COLUMN
MARIJN DE VRIES

Een standje aan fietstoeristen

Als Jonas toch. Ik kon niet anders dan meewarig mijn hoofd schudden toen ik las dat Jonas Vingegaard was gecrasht tijdens een training in Spanje - omdat hij zich had laten opjuttten door een amateurrenner. In een afdaling had hij de fietser geïrriteerd proberen af te schudden, luidden verschillende berichten op de sociale media, met als gevolg dat hij op z'n plaat ging. Dat je je zo laat opnaaien, grinnikte ik binnensmonds.

Het grinniken werd lichte ergernis toen Vingegaards ploeg, Visma Lease a Bike, een statement naar buiten bracht over de valpartij, waarbij ze verzochten of wielertoeristen profrenners die aan het trainen zijn met rust willen laten, a.u.b.

Doe niet zo suf, dacht ik: de weg is van iedereen en jullie renner kon z'n emoties gewoon niet bedwingen. Kan gebeuren, neem je verlies, wijs niet naar anderen. Maar toen dacht ik: *hold your horses* De Vries. Ten eerste was je er niet bij en weet je niet wat er echt gebeurd is, en ten tweede liet je jezelf ook altijd opnaaien als er een of andere pannenkoek in je wiel zat.

Nog steeds trouwens. Het is echt nog niet zo lang geleden dat er een gast in mijn wiel kroop, om er na een tijdje uit te komen, me in te halen en op hogere snelheid verder te fietsen. Uitstekend hoor, ware het niet dat hij dat tempo niet kon vasthouden. Gewend aan constante wattages trappen als ik ben, achterhaalde ik hem en kon ik niet anders dan hem geërgerd inhalen.

Want dit type ken ik na jaren fietsen maar al te goed. De zelfoverschatting is hardnekkig bij deze figuren (ik zou m/v willen zeggen, maar het zijn altijd mannen). En ja hoor, na een tijdje haalde hij mij weer in om opnieuw op hogere snelheid verder te fietsen. Wat er vervolgens gebeurde laat zich raden. Ik haalde hem wéér in, maar nu was ik zo pissig dat ik er zelf de sokken inzette, en - ik ben er niet trots op - een: „echt heel sneu gedrag dit” over mijn schouder snauwde.

Onlangs interviewde ik Belgisch kampioene Justine Ghekie-re. Zij drukte zich vele malen diplomatieker uit dan ik, maar vertelde dat ze fietsers die zwijgend in je wiel gaan zitten, of kop over kop met je willen rijden terwijl jij gewoon je training doet, ook niet zo prettig vindt.

Ik denk dat het tijd is voor wat wegetiquette, nu het wielerseizoen zo langzamerhand aan het beginnen is. Eigenlijk is Visma Lease a Bike daar al mee begonnen, in de vorm van het standje aan fietstoeristen.

Laten we vanaf nu afspreken:

Ken je eigen kracht. Dus haal niet in als je het tempo niet kunt vasthouden, en volg niet in afdalingen, maar ga óf harder, óf langzamer. Iemand in je wiel die je niet kent leidt gewoon af. Ik snap dat een en ander met trial en error gaat, maar haal nooit een tweede keer in als je het de eerste keer al bewezen niet volhield. Dat is bloedirritant en je maakt vooral jezelf grenzeloos belachelijk.

Als je in iemands wiel wilt kruipen, prof of niet, vraag even of het oké is. Wel zo vriendelijk. En vooral belangrijk als je in het wiel van een vrouw kruipt. Het idee dat er een zwijgende vent eindeloos naar je kont kijkt is gewoon... ongemakkelijk.

Bedankt, namens Jonas en Justine - en mij.

Marijn de Vries is oud-prof-wielrenner en journalist.

Overzicht van de olympische skipiste in Cortina d'Ampezzo, op 21 januari. De piste is met sneeuwkanonnen opgespoten. FOTO REUTERS

MILIEU-IMPACT

‘Grote skioorden hebben geen toekomst meer’

De Winterspelen in Noord-Italië beginnen in een sfeer van controverserond de impact op het milieu. „Met sponsors uit de olie-industrie en de luchtvaart stuurt Milaan-Cortina de verkeerde boodschap uit.”

Sneeuwkanonnen spuiten verse sneeuw op bij Livigno. FOTO REUTERS

Als vrijdag 6 februari Italiaanse en internationale sterren als Laura Pausini, Andrea Bocelli en Mariah Carey in het San Siro-stadion van Milaan de Olympische Winterspelen op gang zingen, blijven veel scholen in de stad die dag verplicht dicht. Milaan hoopt zo een verkeersinfarct op de openingsavond te vermijden. Een gemiste kans, protesteert milieuorganisatie Legambiente, die vraagt waarom de stad niet liever duurzame mobiliteit promoot, bijvoorbeeld door alleen de omliggende straten van scholen af te sluiten voor auto's, en leerlingen en hun ouders ertoe aan te zetten die dag te lopen of te fietsen naar school.

Het is een kleine, lokale polemiek in de grotere controverses rond de Winterspelen en hun impact op mens en milieu. Behalve in Milaan, waar de ijshockey- en schaatswedstrijden zijn, staan er straks ook in het mondaine skioord Cortina d'Ampezzo heel wat wedstrijden gepland, zoals bobslee, skeleton, rodelen en alpineskiën. Met speciale shuttlebussen moet het olympische circus van sporters, media, sponsors en publiek bijna vijf uur rijden tussen beide locaties. Maar er wordt ook nog om medailles gestreden in onder meer Bormio, Livigno en Predazzo, allemaal locaties hoog in de Alpen, met soms onderling grote afstanden op ijzige winterwegen.

Het sportevenement wordt in drie Noord-Italiaanse regio's georganiseerd. Het wedstrijdgebied in Lombardije, Veneto en Trentino-Zuid-Tirol is met meer dan 22.000 vierkante kilometer het meest uitgestrekte in de geschiedenis van de Olympische en Paralympische Winterspelen. In een recent rapport schatten het Britse Scientists for Global

Responsibility en het Brits-Zweedse New Weather Institute, twee onderzoeks- en belangenorganisaties, de totale uitstoot van de Spelen op ongeveer 930.000 ton CO₂. Het sporttoernooi leidt volgens de organisaties op termijn tot een verlies van 2,3 vierkante kilometer sneeuwbedekking en meer dan 14 miljoen ton gletsjerijs.

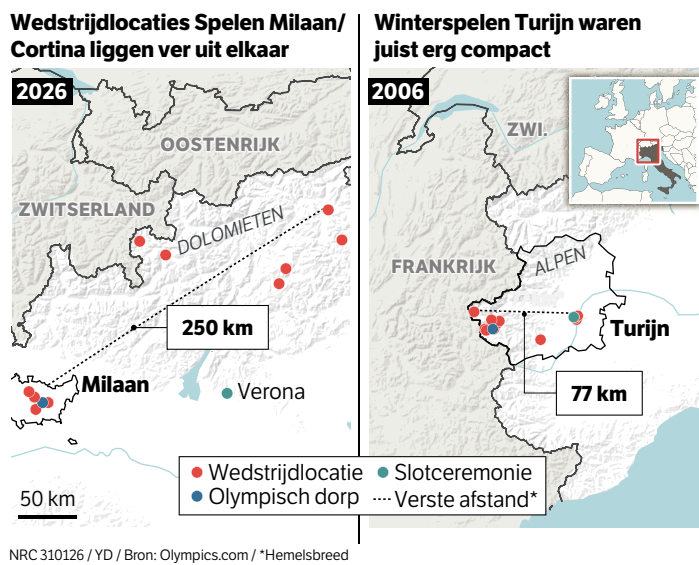
Daar houdt het niet op. Door met volgens het rapport „vervuilende sponsors” zoals energiebedrijf Eni, autobouwer Stellantis en luchtvaartmaatschappij ITA Airways in zee te gaan, doet Milaan-Cortina daar naar schatting een extra uitstoot van 1,3 miljoen ton CO₂ bovenop, ofwel 40 procent meer dan de directe uitstoot van de Spelen zelf.

‘Tendentieuze schatting’

Klimaatwetenschapper Stuart Parkinson, hoofdauteur van het rapport, licht telefonisch de cijfers toe: „De basisuitstoot van 930.000 ton berekenden wij op basis van de laatste projectie van het Internationaal Olympisch Comité (IOC) zelf. De recentste schatting van het IOC bedroeg 1 miljoen ton, los van het effect van geplande energiezuinige maatregelen. In onze berekening hielden wij ook al rekening met het effect van die ingrepen.”

De ruime extra uitstoot die de opstellers van het rapport aan de sponsors toeschrijven, baseren ze op de verwachte inkomstengroei door de extra zichtbaarheid voor deze bedrijven als sponsors van de Spelen. Het gaat dus om een verdere indirecte uitstootverhoging. „Geen enkel bedrijf sponsort zo'n evenement voor een publiek van 2 miljard televisiekijkers zonder te verwachten ook meer te verkopen”, zegt de klimaatwetenschapper. Eni, actief in olie- en gasexploratie, sprak in de Italiaanse media van een „tendentieuze” schatting en benadrukt dat het de Spe-

Winterspelen in Italië

len juist grotendeels bevoorraadt met hernieuwbare energie.

Parkinson staat achter zijn rapport. Volgens de klimaatwetenschapper stuurden de organisatoren een veel betere boodschap uit door als sponsors bedrijven met een lage uitstoot te kiezen, het vliegverkeer naar de olympische locaties juist te beperken en al zeker geen nieuwe sportcomplexen te bouwen. Dat was ook het oorspronkelijke plan in de kandidatuur voor deze Spelen. Daarin worden duurzaamheid en het streefdoel om zoveel mogelijk bestaande wintersportinfrastructuur te gebruiken, benadrukt.

Maar gaandeweg werd het plan aangepast. In Milaan vindt het olympisch ijshockey straks plaats in een gloednieuwe arena, een privaat bouwproject van het Duitse bedrijf CTS Eventim. Het prijskaartje is nog onbekend, maar sommige bronnen melden dat de kostprijs mogelijk oploopt tot meer dan 250 miljoen euro. Cortina d'Ampezzo is dan weer een bobsleebaan rijker, kostprijs 118 miljoen euro. Een smak geld voor nichesporten zoals bobslee, rodelen en skeleton met in heel Italië slechts een vijftigtal beoefenaars, zeggen critici. De Italiaanse overheid investeert 3,5 miljard euro in de komende Winterspelen.

Sneeuwkanonnen

„De bobsleebaan is waanzin en een voorbeeld van pure bouwspeculatie”, zegt schrijver en klimaatactivist Paolo Cognetti, in een podcast van de krant *Il Dolomiti*. „Die artificiële, peperdure piste door de bergen wordt tijdens de Spelen een paar dagen gebruikt en ligt er achteraf verlaten bij.” Zo liep het ook na de Winterspelen van 2006 in Turijn, merkt Cognetti op. Speciaal voor die Spelen kreeg de gemeente Cesana Torinese, niet ver van de Franse grens, er een nieuwe bobsleebaan bij. Maar sinds 2011 staat het sportcomplex te verrotten. Vergeefs stelde de burgemeester voor de baan te moderniseren en voor deze Spelen te gebruiken.

Cognetti, die afwisselend verblijft tussen Milaan en Estoul, een bergdorpje in de Noord-Italiaanse Aostavallei, heeft nog meer kritiek op de houding tegenover de klimaatverandering. In Estoul droogt het bronwater op, iets wat zelfs de oudste bewoners nooit hebben meegemaakt. De gletsjers van het bergmassief Monte Rosa smelten zien-derogen. Maar hardleers trekt de mens steeds hoger, op zoek naar sneeuw. Hij kan er met zijn hoofd niet bij, zei hij vorig jaar tegen NRC, dat zelfs met bulldozers stukken ijs uit gletsjers worden ge-graven om skipistes aan te leggen.

Hoe houdbaar is het om in die fragiele Alpen te blijven wintersporten en geregeld ook grote sporttoernooien zoals de Spelen, of wereldbekerwedstrij-

den skiën te organiseren? Volgens Scientists for Global Responsibility en New Weather Institute gingen de afgelopen vijf jaar in Italië 265 skistations dicht. Het wintersportseizoen in Italië is nu al onmogelijk zonder sneeuwkanonnen, waarbij een grote hoeveelheid water en energie wordt gebruikt.

Ook de organisatoren van Milaan-Cortina zullen kunstmatig opgespoten sneeuw gebruiken, ongeacht de natuurlijke sneeuwval, om de condities van de wedstrijdbanen zo goed mogelijk te kunnen controleren. Dit soort sneeuw zal ook nodig zijn in 2030 in Frankrijk, de volgende organisator van de Winterspelen, waar ook al meer dan 180 skistations zijn dichtgegaan. Het Internationaal Olympisch Comité (IOC) schat zelf dat in 2040 nog slechts tien landen in aanmerking komen om de Winterspelen te organiseren.

Volgens Antonio Montani, voorzitter van de Club Alpino Italiano, een vereniging van bergliefhebbers en ook een erkende milieubeschermingsorganisatie, zijn de Winterspelen „het topje van de ijsberg” en belichten ze het echte probleem. „Honderden skistations blijven alleen maar open met kunstmatig gemaakte sneeuw, wat hoge energiekosten met zich meebrengt. Zonder subsidies redden ze het niet.” Grote skistations koste wat het kost openhouden, gaat niet langer op, zegt Montani aan de telefoon. „Hoog tijd om na te denken over een ander, meer duurzaam economisch en toeristisch model voor de bergen.”

En dat geldt ook voor de toekomst van de Olympische Winterspelen: „De impact op de gemeenschap is groot. Want wie gaat het peperdure onderhoud van de nieuwe bobsleebaan eigenlijk betalen?” Ook het milieu heeft flink te lijden onder de Spelen, vreest hij. De Italiaanse Alpenclub werd uitgenodigd tijdens de voorbereidingen op het sporttoernooi, maar verliet snel de besprekingen. Volgens voorzitter Montani gebeurde dit omdat er milieueffectbeoordelingen ontbraken voor infrastructuurwerkzaamheden zoals straten, parkeerplaatsen en de waterreservoirs die nodig zijn voor de sneeuwproductie.

Zijn vereniging is helemaal niet tegen de Winterspelen, verduidelijkt de voorzitter: „Onze leden houden van bergen, sneeuw en van alpineskiën, een olympische discipline. Uiteraard zullen wij straks meeleven en aanmoedigen”, zegt Montani. „De Spelen zijn een groot feest en sturen wereldwijd een belangrijke boodschap van vrede uit. Ze hebben zeker hun belang en ook een toekomst.” Maar dan moet de aanpak anders, vindt de natuurliefhebber. Denk na over een ander en vernieuwend model, suggereert hij. „En stap zo eindelijk af van deze industriële aanpak in een al uiterst broos berglandschap.”

Steven Verseput

ROTTERDAM

De analyse van de Britse sportconsultant Barry McNeill was dat Feyenoord een „nieuwe fase” in wilde gaan, na een gesprek met de bestuurlijke top in februari 2020. Feyenoord, dat in die periode sportief en financieel steeds verder achterop raakte bij Ajax en PSV, was van plan een meer „gestructureerde, langetermijnbenadering” te hanteren, schrijft McNeill nu terugblikkend, in reactie op vragen van *NRC*.

De opdracht van Feyenoord kwam erop neer dat McNeill met zijn consultancybedrijf de club ging adviseren op het gebied van „voetbalvisie, talentontwikkeling en topsportomgeving”. Samenhang tussen deze onderdelen, schrijft McNeill, moest leiden tot „duurzaam succes”. Iets wat Feyenoord in de decennia ervoor zelden lukte - goede tijden bij de topclub waren van korte duur, ondanks de grote achterban.

McNeill, ervaren consultant in de sportwereld, speelde een belangrijke rol in dit project. Dat werd aanvankelijk geleid door adviesbureau Sportsology, waar McNeill destijds ceo was. Later richtte hij consultancykantoor Bloom Sports Partners op, dat het project onder zijn leiding voortzette.

Op de website van Bloom staat een klantreferentie van Feyenoord, president-commissaris Toon van Bodegom spreekt lovend over „aanbevelingen” die „gedurfd” waren. Zelf stelt Bloom dat het draaide om een „reset” van de „sportvisie” van Feyenoord.

Wat was de Feyenoord-speelwijze?

Waar het topvoetbal in hoog tempo evolueert, zoals op het gebied van scouting en data-analyse, had Feyenoord in die jaren moeite mee te gaan in de ontwikkelingen. Een eenduidige strategie op technisch vlak ontbrak. Wat was precies de Feyenoord-speelwijze? Hoe zag het opleidingstraject van jeugd tot eerste elftal eruit? Wat moest een rechtsback van Feyenoord precies kunnen? Hoe werden fysieke en mentale ontwikkelingen ingepast in het programma? Weinig lag vast, veel was onduidelijk.

Het inhuren van een gespecialiseerd consultancybureau, een initiatief van de januari 2020 begonnen technisch directeur Frank Arnesen, leek dus een logische stap. Het is ook een trendbreuk. Binnen de club bestond een invloedrijke conservatieve stroming die vernieuwing tegenhield, bleek onder meer uit een artikel van *NRC* in 2019 over de jeugdopleiding. Arnesen zag dat verandering nodig was om te moderniseren en structureel succesvol te maken.

In aanloop naar het topduel tegen PSV deze zondag, gaat de aandacht bijen rondom Feyenoord naar de actuele problemen. De vele blessures, de slechte resultaten (uitgeschakeld in zowel Europa League als het bekertoernooi en veertien punten achter PSV in de competitie), de dubbelrol van algemeen en technisch directeur Dennis te Kloese en de onervaren coach Robin van Persie.

Onderbelicht is dat de aanstelling van Van Persie, evenals die van zijn mislukte voorganger Brian Priske, onderdeel is van een breder technisch beleid dat onmiskenbaar afwijkt van de koers die onder directeur Arnesen was ingezet. Wat hielden die plannen in? Waar bracht het Feyenoord? En waarom dreef de club na het vertrek van de door Arnesen aangestelde succescoach Arne Slot (2021-2024) op bepalende momenten af van de ingezette vernieuwingskoers?

Begin 2020 werd onder regie van de consultants - en met steun van Arnesen - vaart gemaakt met de hervormingen. Er kwam een werkgroep met specialisten uit verschillende disciplines - zoals

Feyenoord-speler Tobias van den Elshout na de winnende 3-4 van Sparta diep in de extra tijd, half januari in de Kuip. FOTO BAS CZERWINSKI / ANP

men - zo'n twee jaar eerder afscheid genomen - algemeen directeur Te Kloese nam zijn technische portefeuille over.

Voor de ingezette koers zou dat geen verschil moeten maken. Dat bleek uit een presentatie van de voetbalvisie van Feyenoord die specialisten van de club op verschillende gelegenheden geven, onder meer in april 2023 bij vakvereniging Coaches Betaald Voetbal. De presentatie is nog online te vinden. Een van de vragen is wat er moet gebeuren als Slot een transfer maakt. Zoeken ze dan een coach die zijn eigen visie meeneemt, of gaan ze voor een trainer die past binnen de visie van Feyenoord? Het laatste was het juiste antwoord.

Toch deed Te Kloese het eerste. In de zomer van 2024 haalde hij met de Deen Brian Priske een trainer die bij zijn vorige club Sparta Praag een eigen speelwijze hanteerde: een systeem met drie centrale verdedigers en aanvallend ingestelde *wingbacks* (3-4-3). Terwijl het geijkte 4-3-3-systeem met vier verdedigers binnen de Feyenoord-visie gold als uitgangspunt, zoals de club in oktober 2021 nog op haar eigen site schrijft.

Priske probeerde zijn speelwijze in te slijpen, wat tot veel verwarring en tactische problemen leidde. De selectie was er niet op ingericht. Ook in de jeugdopleiding ontstond onduidelijkheid. Trainners leiden talenten daar op volgens de eerder geformuleerde Feyenoord-speelwijze, onder meer met klassieke buitenspelers. Maar daar speelde Priske niet mee. „Het was totaal een verkeerde match”, zegt een betrokkene.

Intern leidde de keuze voor Priske tot verbazing. Hoe geloofwaardig is de nieuwe visie nu nog? Sommigen vroegen zich af of Te Kloese wel voldoende zicht had op de speelwijze van Priske en wat die zou betekenen voor Feyenoord. Afgelopen mei zei Te Kloese bij ESPN dat vooraf „nooit ter sprake is gekomen” dat Priske mogelijk 3-4-3 zou gaan spelen, wat opmerkelijk is omdat dit min of meer zijn handelsmerk was. Priske, die na zeven maanden werd ontslagen, wil niet reageren.

De keuze voor diens opvolger, Robin van Persie, wekte verwondering bij mensen die de coach eerder meemaakten. Van Persie werkte vanaf 2021 drie jaar als jeugdtrainer in de Feyenoordopleiding, juist in de periode dat de nieuwe visie werd geïmplementeerd. Van jeugdtrainers wordt verlangd dat zij zich aan een gedetailleerd programma houden, op gebied van trainingsschema's en de aandacht voor bepaalde oefeningen. Betrokkenen - zij willen niet met naam genoemd worden om hun positie niet in gevaar te brengen -

die Van Persie van dichtbij in de opleiding zagen werken, zeggen dat hij zijn eigen koers volgde en zich niet altijd aan het clubbrede programma hield. Van Persie kon vrijdag niet reageren, laat een clubwoordvoerder weten.

Bij sc Heerenveen, waar de jonge trainer juli 2024 begon, merken ze dat het „uiterst moeilijk samenwerken” was met Van Persie, schreef de *Leeuwarder Courant* februari vorig jaar. Toch haalde Te Kloese hem terug naar Rotterdam, ook al waren de resultaten in Heerenveen niet overtuigend.

Sentiment speelt mee

Anders dan bij de aanstelling van Slot in 2021, speelt bij de keuze voor Van Persie onmiskenbaar het sentiment mee. En politiek komt het de clubleiding ook goed uit: met het charismatische clubicoon als trainer, verdwijnt de kritiek na de verkeerd uitgepakte keuze voor Priske naar de achtergrond. Maar die kritiek neemt afgelopen maanden weer toe als Van Persie steeds van aanvoerder verandert, vaak van basisopstelling wisselt, nauwelijks nog wint en hij publiekelijk botst met voormalig captain Quinten Timber.

„Als het slecht is, is het slecht”, zei Te Kloese onlangs op de nieuwjaarsreceptie, na een bedroevende reeks wedstrijden. Wat precies zijn strategie is om Feyenoord sportief vooruit te brengen, blijft vaag. Een clubwoordvoerder zegt desgevraagd dat de voetbalvisie van 2020 nog altijd leidend is binnen de club. Deze wordt „doorontwikkeld”.

Dat doen ze inmiddels zonder consultants van Bloom Sports, na het vertrek van 'hoofd sportstrategie' Matt Wade in september 2024. Zijn opvolger, iemand van de club zelf, heeft een achtergrond in marketing en geen ervaring in het topvoetbal. Dat staat niet op zichzelf; met Slot zijn de afgelopen jaren veel belangrijke krachten vertrokken, onder wie fysiektrainer Peeters.

De strategie gericht op het aantrekken van jonge, betaalbare talenten om die later voor veel geld te verkopen staat ondertussen onder druk. De gemiddelde leeftijd van nieuw gehaalde spelers voor de A-selectie was in het kampioensseizoen 2022-2023 met 21,8 jaar aanmerkelijk jonger dan dit seizoen: 24,8 jaar. De recente transfers van verdedigers Mats Deijl (28) en Jeremiah St. Juste (29), die weinig waarde vertegenwoordigen, bevestigen die trend.

Toch is van een koerswijziging geen sprake, benadrukt de club. „Je doet soms dingen in een andere mix”, zegt rvc-voorzitter Van Bodegom. „De strategie is gewoon nog dezelfde.”

ANALYSE FEYENOORD

Hoe Feyenoord na het vertrek van Arne Slot afdreef van zijn innovatieve visie

Na het afscheid van succescoach Arne Slot week de Feyenoord-top op cruciale momenten af van de strategie die in de jaren ervoor belangrijk was bij de „reset” van de club. Wat ging er mis?

medisch, fysiek, jeugd. De consultants observeerden, analyseerden hoe besluiten tot stand kwamen, namen interviews af met medewerkers om een beter beeld te krijgen én vertrouwen te winnen. Dit leidde tot een stevig adviesrapport voor een vernieuwde voetbalorganisatie.

Dat de aanbevelingen vergaand zijn, bleek uit de vele veranderingen die in die periode werden doorgevoerd. Er kwam één identieke speelwijze, voor zowel het eerste als de jeugdopleiding, zodat talenten volgens die lijn worden opgeleid en de overstap naar de profs minder groot is. „Feyenoord heeft een sterke geschiedenis in het opleiden van spelers”, schrijft McNeill. „Dus het creëren van meer continuïteit tussen de verschillende leeftijdsgroepen was een kans.”

Feyenoord formuleerde een speelwijze gericht op aanvallend en dominant voetbal, met hoge druk en snelle omschakeling bij balverovering. In een document van meer dan zestig pagina's legden specialisten vast hoe dit speltype precies moest worden uitgevoerd en wat exact per positie verlangd werd.

De scoutingafdeling, waar veel kritiek op is vanwege de traditionele werkwijze, werd grondig hervormd. Er kwamen nieuwe, jonge scouts, die veel gebruikmaken van data- en video-analyse. Zij zochten spelers met kwalitei-

ten die binnen de vernieuwde speelwijze van Feyenoord passen.

Specialistische afdelingen gingen onderling nauwer samenwerken. De disciplines 'fysiek' en 'medisch' werden samengevoegd tot één afdeling, met daarboven een coördinator 'medisch & performance'. Het idee hiërarchter was dat de werkwijze - onder de noemer 'One Football Department' - beter gestroomlijnd was, bijvoorbeeld als een speler een blessure heeft.

Arnesen zocht een coach die hierbij paste. Een trainer die jonge spelers beter kon maken. Want een belangrijk doel van de directeur was om meer (spelers)waarde te creëren, iets wat Feyenoord in de jaren daarvoor maar zeer beperkt lukte. Al snel kwam hij uit bij Arne Slot, die zich bij AZ onderscheidde als talentontwikkelaar met groot tactisch en didactisch vermogen.

Er waren verschillende besprekingen tussen Slot, Arnesen en de jonge gedetacheerde consultant Matt Wade om de werkwijze van de nieuwe coach te doorgronden, bleek uit een artikel uit 2023 van *The Athletic*. Een ander adviesbureau werd betrokken om een persoonlijkheidsprofiel van Slot op te stellen. Hier kwam onder meer uit dat hij zeer goed communiceert, gericht was op controle, maar specialisten in zijn staf wel vrijheid gaf.

Met Slot als uithangbord van de nieuwe aanpak, uitgewerkt voor de periode 2021-2026, werd Feyenoord sneller dan verwacht succesvol. Al in 2022 werd de finale van de Conference League bereikt, een jaar later gevolgd door het landskampioenschap.

Minder naar binnen gericht

Een belangrijke verandering was dat de cultuur minder naar binnen gericht werd, wat meer ruimte gaf voor innovatief denken. Een betrokkene merkt dat de conservatieve stroming minder dominant werd. De organisatie haalde specialisten binnen zonder Feyenoord-verleden, onder wie fysiektrainer Ruben Peeters, veldtrainer Sipke Hulshoff en hoofd methodologie Koen Stam.

Volgens McNeill ging het erom een werkwijze door te voeren die niet met iedere nieuwkomer radicaal zou wijzigen. „Dat is waar het voetbal naartoe gaat: de club bepaalt het model, de coach voert het uit”, schrijft hij. „Dat zorgt voor continuïteit in de opleiding, duidelijkheid bij de werving van spelers en maakt planning op langere termijn mogelijk.”

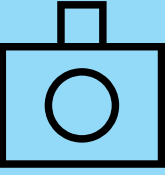
Of het 'nieuwe' Feyenoord in staat was zich aan zijn eigen plan te houden, moet blijken wanneer Slot in mei 2024 naar Liverpool FC vertrekt. Arnesen heeft mede door gezondheidsproble-

„ Als het slecht is, is het slecht

Dennis te Kloese
algemeen directeur Feyenoord

Advertentie

NIUEWSBRIEVEN

In Beeld
Elke zaterdag

De mooiste fotografie en de beste tips, geselecteerd door de fotoreactie

Schrijf je in via
nrc.nl/nieuwsbrieven

ZO SIMPEL IS HET NIET

ILLUSTRATIE JET PETERS

Hoe komt Europa uit de dollarfuik?

COLUMN

De VS hebben cruciale delen van het internationale geldsysteem in handen, ziet *Marike Stellinga*. Europa moet financieel autonomer worden.

Hoe zwem je uit een fuik? In Europa wordt steeds dieper gevoeld hoe afhankelijk het continent is van de Verenigde Staten. Overall klinkt de bange vraag wat er op zwart gaat bij een frontaal conflict met Trump. Werkt Amerikaans militair materieel dan nog? Kunnen overheden nog bij data in de Amerikaanse cloud? Europa is verweven en verknoopt met de VS. En nu Trump die afhankelijkheid telkens opnieuw uitbuit, willen regeringen zich losweken. Nu betekent terugslaan onvermijdelijk ook een slag in het eigen gezicht. Dat geldt zeker ook voor één grote afhankelijkheid die relatief onderbelicht maar potentieel rampzalig is voor Europa: die in het financiële systeem. „We onderschatten dit volledig”, zegt hoogleraar Arnoud Boot, gespecialiseerd in financiële markten.

Waar je ook kijkt in de wereld van het geld – de financiële markten, hoe banken en bedrijven zich financieren, in welke munt Europese bedrijven met de rest van de wereld handelen, hoe Europeanen betalen, hoe centrale banken tijdens crises banken stutten, de IT-systemen – overall spelen de VS en de dollar een immense rol.

Eén voorbeeld: dertien van de twintig eurolanden hebben geen eigen betaalsysteem in winkels meer: de Amerikaanse bedrijven Visa en Mastercard hebben die markt overgenomen. Nederland is één van die landen. Online betalen Nederlanders wel via een eigen systeem: iDeal.

De VS hebben cruciale knooppunten in de begrading van het internationale geldsysteem in handen. En dat maakt Europa kwetsbaar.

Kwetsbaar voor druk vanuit de regering-Trump. Een Franse rechter van het Internationaal Strafhof vertelde bijna niet meer digitaal te kunnen betalen nadat hij op een sanctielijst was gezet door de VS, vanwege het arrestatiebevel voor Netanyahu. Omdat veel betalingen uiteindelijk via Amerikaanse instellingen lopen, kunnen de VS niet alleen individuen, bedrijven en landen afsluiten van het internationale betalingsverkeer, maar het zelfs Europeanen moeilijk maken om in Europa te betalen. Het maakt Europa ook op een andere manier

kwetsbaar: een financiële crisis die begint in de VS, bedreigt direct Europese banken. Boot: „Trump dereguleert de financiële sector sterk. Er is alle reden om aan te nemen dat de zaak daar een keer ontploft. Dat komt dan razendsnel op ons bord.”

Dollarlijnen

Tijdens de financiële crisis in 2008, de eurocrisis in 2010 en de coronapandemie in 2020 dempte de Amerikaanse centrale bank de paniek in Europa door op grote schaal dollars uit te lenen. Belangrijk, want grote Europese banken financieren zich deels met kortlopende dollarleningen zegt Boot. „Door twijfel te zaaien over of deze dollarlijnen van de Fed nog wel openstaan, kan Trump op zo’n moment immense problemen veroorzaken voor Europese banken, als die snel dollars nodig hebben om overleefd te blijven.” Er zijn volgens Boot scherpere eisen aan Europese banken nodig om deze kwetsbaarheid te verminderen.

Als Europa niks doet, wordt de afhankelijkheid groter. Want Trump werkt aan méér macht voor

Als stablecoins in Europa populair worden, kan dat het monetaire beleid ondermijnen

de dollar door stablecoins, cryptomunten die gekoppeld zijn aan de dollar, alle ruimte te geven. Als die stablecoins in Europa populair worden, kan dat het monetaire beleid ondermijnen, vreest de Europese Centrale Bank. Boot: „Stel dat Amazon Europeanen 2 procent korting geeft op hun aankopen als ze betalen in dollar-stablecoins? Ik zie een groot gevaar: dat de Amerikaanse bigtechbedrijven hun commerciële macht via stablecoins omzetten in financiële macht.”

Kan Europa zich losweken? Ja, deels, en met veel moeite.

De Europese Commissie, de ECB, de eurolanden, allemaal zouden ze zich moeten inzetten voor een grotere internationale rol van de euro, zegt politicoloog Jens van ’t Klooster. Bijvoorbeeld door de euro te promoten als munt om handel in af te rekenen.

Van ’t Klooster: „De ECB dacht lang dat de euro vanzelf belangrijker zou worden. Maar de VS heeft veel energie in de dollar gestoken, bijvoorbeeld door druk te zetten op olielanden om olie af te rekenen in dollars. Dat kan Europa ook doen in handelsverdragen. China doet dat nu ook.”

Als de euro vaker gebruikt wordt in de wereldhandel, komen er ook meer banktegoeden en leningen in euro’s. Dan moet de ECB ook bereid zijn eurolijnen open te zetten naar belangrijke handelspartners. Van ’t Klooster: „Het duurt lang. Maar als je nu de wissels verzet, zit je over tien tot vijftien jaar ergens anders.”

Er is meer nodig: er moet makkelijk gehandeld kunnen worden in euro-schuld papier. Er moet één Europese kapitaalmarkt komen, in plaats van de versnipperde kapitaalmarkten met in elk land andere regels. Cruciaal, zegt Boot. „De Amerikaanse kapitaalmarkt is ongeëvenaard.” Iedereen kan er snel handelen. „Daarom is de dollar zo dominant.”

Er is ook een snelle stap die Europa onafhankelijker maakt: een digitale versie van de euro, die de ECB uitgeeft en die overall in de eurozone verplicht moet worden geaccepteerd. De digitale euro moet Europeanen een alternatief bieden voor Visa en Mastercard. En hen weer meer zeggenschap geven over hun geld.

Maar in het Europees Parlement (EP) lijken de bezwaren van Europese banken gehoor te vinden. Die werken aan een eigen betaalsysteem: Wero. Die twee zouden elkaar in de weg zitten. Boot: „Hoezo? Voor de Europese weerbaarheid is het juist goed als er meer betaalsystemen komen.” Als de digitale euro er niet komt, verliest Europa de controle over het meest fundamentele element in onze economie: ons geld, schrijft Boot met 69 andere Europese wetenschappers (onder wie Thomas Piketty) in een brief aan het EP.

Een bancaire betaalsysteem verhelpt bovendien de kern van de kwetsbaarheid niet, zegt Van ’t Klooster. „Dat rechters van het Strafhof geen croissantje kunnen afrekenen, los je zo niet op. Europese banken blijven kwetsbaar voor Amerikaanse sancties. Omdat ze handelen in dollars via Amerikaanse banken.”

Europa kan dus onafhankelijker worden. Maar zolang de Amerikaanse economie grote machtige bedrijven voortbrengt, en veel geld leent, blijft de dominantie van de dollar groot.

Luister ook naar de podcast *Zo simpel is het niet*, deze keer over de Amerikaanse staatsschuld.

[+] nrc.nl/zo-simpel-is-het-niet

Marike Stellinga (marike.stellinga@nrc.nl) is NRC-redacteur en kijkt op deze plek met een economische bril naar ontwikkelingen in politiek en samenleving.

Commentaar

KLIMAAT EN RECHTSPRAAK

Nieuwe klimaatuitspraak is verplicht huiswerk voor Den Haag

Het kwam nauwelijks als een verrassing, de uitspraak van de rechter afgelopen donderdag in de rechtszaak die Greenpeace samen met inwoners van Bonaire had aangespannen tegen de Nederlandse staat. Nederland moet meer doen om Bonaire en zijn inwoners te beschermen tegen de schadelijke gevolgen van klimaatverandering, oordeelde de rechtbank.

Na eerdere baanbrekende uitspraken in klimaatzaken van Urgenda tegen de staat en Milieudefensie tegen Shell was het ditmaal Greenpeace dat gelijk kreeg. Toch is de uitspraak historisch. Niet eerder oordeelde een Europese rechter zo expliciet dat een staat tekortschiet in zijn adaptatiebeleid voor klimaatverandering.

Al sinds de jaren negentig is bekend dat het Caribisch gebied extra kwetsbaar is voor de gevolgen van klimaatverandering. Door de opwarming van de aarde neemt de biodiversiteit af, erodeert de kust, staat het koraal onder druk, stijgt de zeespiegel en lopen temperaturen verder op. De Nederlandse staat weet dit al decennialang en had daar, zo stelt de rechtbank, ook naar moeten handelen.

Bonaire is sinds 2010 een bijzondere gemeente van Nederland. De inwoners zijn daarmee Nederlandse staatsburgers, maar voelen zich al jaren op uiteenlopende terreinen achtergesteld. Op dat punt is dit de grootste overwinning voor de eisers. De rechter oordeelde niet alleen dat Nederland een adequaat plan moet maken om het eiland beter te beschermen, maar ook dat de staat in het verleden tekort is geschoten en Bonairianen ongelijk heeft behandeld. Daarmee is sprake van discriminatie.

Ook op het terrein van mitigatie, het tegengaan van klimaatverandering, deed de rechter een vergaande uitspraak. Nederland heeft zich wettelijk vastgelegd op klimaatneutraliteit in 2050 (zowel Europees als nationaal), maar zonder bindende tussendoelen tussen 2030 en 2050 valt niet vast te stellen of die doelstelling haalbaar is, aldus de rechter. De staat zal daarom duidelijker moeten vastleggen hoe en wanneer emissies daadwerkelijk worden teruggebracht.

Daarmee gaf de rechter de nieuwe coalitie, die op vrijdag zijn coalitieakkoord presenteerde, meteen verplicht huiswerk mee. D66, CDA en VVD moeten werk maken van steviger klimaatbeleid en dat ook wettelijk verankeren. Nederland moet daarbij oog houden voor een eerlijke bijdrage aan het beperken van de mondiale opwarming. Als rijk land heeft Nederland immers in het verleden meer uitgestoten, wat nu tot de verplichting leidt om die uitstoot sneller af te bouwen dan landen die dat veel minder hebben gedaan.

Met deze nieuwe vingertik op het gebied van klimaatbe-

leid heeft de rechter een belangrijke uitspraak gedaan die het nieuwe kabinet ter harte moet nemen. Onder het kabinet-Schoof viel klimaatbeleid de afgelopen twee jaar grotendeels stil en verdween de urgentie naar de achtergrond van het politieke debat. En dat terwijl de gevolgen van klimaatverandering zich steeds nadrukkelijker aandienen – ook in Nederland.

Dat een rechter zich opnieuw zo diepgaand uitlaat over klimaatbeleid, zelfs over tussentijdse doelen, wringt met het klassieke beeld van de scheiding der machten. Maar die spanning is niet nieuw, de rechter reflecteerde ook zelf op zijn rol in de uitspraak. Het is niet aan de rechter om klimaatbeleid te maken, zei hij, maar wel om te toetsen of de doelen waaraan de staat zich heeft gecommitteerd haalbaar zijn. En dat, constateerde hij, is niet het geval.

Door het negeren van klimaatverandering als mondiale opgave zullen de gevolgen ervan niet verdwijnen

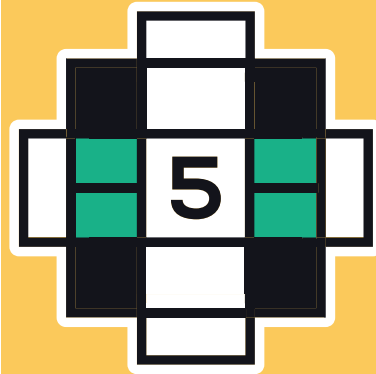
Jarenlang is klimaatbeleid vooruitgeschoven, afgezwakt of gepolitiseerd, terwijl de wetenschappelijke en juridische verplichtingen zich opstapelden. Wie zich niet aan de wet houdt, kan door de rechter ter verantwoording worden geroepen. Deze uitspraak past in een rij van ook internationale uitspraken over klimaatverplichtingen en mensenrechten, van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (2024) en het Internationaal Gerechtshof (2025).

Mondiaal is de trend om klimaatbeleid eerder af te zwakken dan aan te scherpen. De Verenigde Staten trokken zich begin deze maand terug uit allerlei internationale klimaatorganisaties. En president Trump laat met zijn ‘drill baby, drill’ weinig twijfel bestaan over de koers die hij vaart.

Door het negeren van klimaatverandering als mondiale opgave zullen de gevolgen ervan niet verdwijnen. Door het vertraagde effect van CO₂-opbouw in de atmosfeer is zelfs bij onmiddellijke klimaatneutraliteit verdere ontwrichting onvermijdelijk. Uitstel vergroot de schade, de kosten en de ongelijkheid.

Aan de slag, beloven de nieuwe regeringspartijen. Op het gebied van klimaat is het de hoogste tijd om die belofte waar te maken. Pijnlijke keuzes vooruit schuiven maakt ze niet minder pijnlijk, integendeel. En de rekening komt onvermijdelijk bij toekomstige generaties terecht.

Advertentie

Eén plus één is vijf

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels. Zoals *Cinco*, speciaal voor spelers die het liefst op één hand tellen.

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres:
Postbus 20673,
1001 NR Amsterdam,
t.a.v rubriek, redactie of persoon.
T: 020 - 755 3000 (algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen uit de krant? Stuur dan maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld uw naam, adres en telefoonnummer.

Advertenties

T: +31 20-755 3049,
E: sales@nrc.nl,
of advertieren.nrc.nl

Familieberichten

T: 020 - 755 3052,
E: familieberichten@nrc.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC Weekend op zaterdag voor 9.00 uur te bezorgen. Voor vragen: nrc.nl/service of bel 088-572 0572 (za 9.00-13.00 uur)

NRC Webwinkel

E: klientenservice@nrcwebwinkel.nl

Omgang

persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee) overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacy-verklaring). Indien u op deze informatie geen prijs stelt, kunt u zich afmelden via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026.

Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl. Op ingezonden bijdragen zijn de algemene publicatievoorwaarden van toepassing. Deze liggen ter inzage op de redactie en worden op verzoek kosteloos toegezonden.

YOU P

Laat ons bidden

Afgelopen donderdagavond werd ik vrolijk van het bericht van het OM dat ze gebedsgenezers Tom de Wal onlangs ten onrechte in Tilburg gearresteerd hadden terwijl hij op straat mensen stond te genezen. Terrecht. Zelf heb ik 50 jaar mijn centen verdiend met het verkondigen van pure onzin, dus waarom zou deze Tom dat dan niet mogen? Daarbij hebben we deze Tommie de komende tijd keihard nodig.

Het nieuwe kabinet gaat namelijk miljarden bezuinigen op de gezondheidszorg en dan is het handig als je als patiënt op de hoek van de straat bij gebedsgenezer De Wal kan aankloppen. Zover ik begriip wordt hij indirect geholpen door de Here Jezus, maar dat kan mij als doorgewinterde atheïst niks schelen. Als ik maar van mijn lekkende en mijn pruttelprostaat verlost word. Daarvoor wil ik best een kwartiertje in iets onzinnigs geloven.

Er is veel werk aan de winkel voor onze Tom. Zeker nu er op dit moment een gezellige schurftepidemie over ons land raast. Deze studentenhuiskwaal uit mijn jeugd tiert welig in verpleeghuizen en kinderdagverblijven. De peuters en bejaarden krabben zich niet alleen een slag in de rondte, maar worden dagelijks ook nog eens fanatiek ingesmeerd met de meest vieze zalfjes. Gisteren vroeg mijn vrouw of ik onze kleindochter van de crèche wilde halen, maar ik heb snel een smoes verzonnen dat ik niet kon. Daarop zei ze: „Dan doe ik het zelf wel.” Voorlopig lig ik uit voorzorg op de logeerkamer.

Geen idee of Tom alleen mensen geneest. Anders kan hij namelijk ook nog wel even langs wat stallen vol gemarteld pluimvee. Onze kippetjes worden binnenkort zo goed als zeker massaal getroffen door de vogelgriep en misschien kan hij dat met een klein schietgebedje richting zijn vrolijke vader in de hemel voorkomen.

En misschien heeft Tom tijd om voor onze extreemrechtse treurwilg Geert Wilders te bidden voor een nieuw repertoire in plaats van dat kramende cassettebandje. En de krankzinnig geworden Sepp Blatter kan ook wel wat goddelijke hulp gebruiken. Die wil namelijk dat we niet naar het WK gaan. Of was dat een met AI gemaakte filmpje?

En Tom moet bidden voor de leden van het vertrekkende kabinet-Schoof om er zo voor te zorgen dat ze weer enigszins helder en democratisch gaan denken. Ik bedoel de engnekken die besloten hebben om gerechtelijke uitspraken over bijvoorbeeld het krimpen van Schiphol glashard te negeren. Allerlei BBB'ers en VVD'ers waren druk bezig om de door de rechter opgelegde stikstofuitstoot te omzeilen. Hoe? Geen idee, maar er zijn al F-35's op onze nationale luchthaven geland. Dus ze hebben Trump als adviseur. Natuurlijk zijn we bijna van de enge bende van Caroline en consorten verlost, maar een aantal van de liberalen keert binnenkort met een stalen smoel terug in het minderheidsclubje van onze nieuwe enthousiaste premier. En zij regelen voor de afgehaakte boeren brave burgemeestersfuncties of andere smeulige overheidsbaantjes. Zo werkt dat nou eenmaal bij uitgerangeerde politici.

*De afgehaakte
BBB-boeren
worden brave
burgemeesters*

Misschien wil Tom ook nog een goed woordje bij zijn schepper doen voor Eddy van Hijum, die deze week als laatste het gezonken NSC-schip heeft verlaten. Ik raad hem niet aan om bij ASML te solliciteren. Die donderen er namelijk na een nettowinst van 9,6 miljard 1.700 man koelbloedig uit. Gezond bedrijfje.

Geen idee of Tom voor elke genezing live bij zijn zieken aanwezig moet zijn, maar anders wil hij misschien op afstand de doodenge ayatollahs genezen en daardoor het Iraanse volk bevrijden dat uit naam van Allah niet alleen een verschrikkelijk middeleeuws leven moet lijden, maar ook ongenadig wordt afgeslacht. Meer dan dertigduizend doden in twee weken. En als Tom toch die kant uit bidt, dan wil hij misschien ook nog wel even langs Syrië, Soedan, Ethiopië, Haïti, Oekraïne, Myanmar en de door Israël bezette Palestijnse gebieden. Ach eigenlijk langs de gehele planeet.

Natuurlijk lopen we wel kans dat deze goedgelovige Tom binnen een paar weken strandt met een ongeheel burn-out. Maar dat zien we dan wel weer. Voorlopig is het nationale motto: aan de slag!

ikje

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

TBS-HUMOR

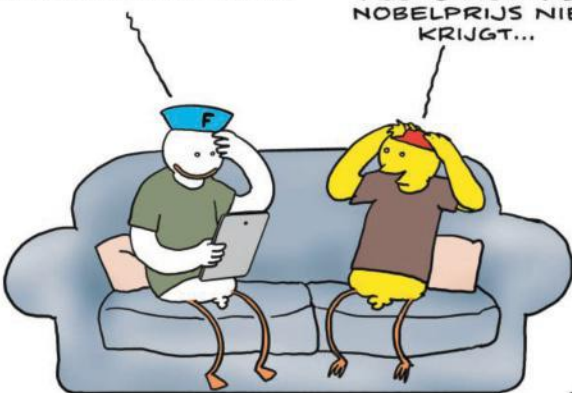
Ik ben als gepensioneerde dominee op bezoek bij X, in een tbs-kliniek. We kennen elkaar al vijftien jaar. We praten niet meer over het falende tbs-systeem en de behandeling maar houden elkaar vrolijk met familienieuws en grappige weetjes. Ik vertel dat ik eens een bever had doodgereden, met mijn vorige Toyota Prius. Best een groot dier en verdrietig lijkt het me ook om zo dood te gaan. Hij kijkt me aan en zegt: „Ja dat is heel verdrietig! Die bever loopt nu voor lul in de hemel want hij moet overal uitleggen dat hij is doodgereden door..... een Prius!”

Sietse Visser

FOKKE & SUKKE ZIJN ENTHOUSIAST

EEN HELE WEEK
GEEN BOMMEN OP KYIV!

ALS IE NOU DE
NOBELPRIJS NIET
KRIJGT...

RGV1

Proeven aan het leger

Tien weken afzien om
reservist te worden.
'Waarom dóé ik dit eigenlijk?'

PAGINA 4-7

FOTO BRAM PETRAEUS

nrc

WEEKEND

ZATERDAG 31 JANUARI &
ZONDAG 1 FEBRUARI 2026

D-reizen

De beste
vroegboekdeals
boek je bij D-reizen

Live Your Dreams

Boek jouw verre reis nu op D-reizen.nl of in één van onze winkels

Boek 24/7 jouw vakantie! ✓ Altijd de beste deal ☀ Klantenbeoordeling: 9.0 🗣 Persoonlijk advies op maat

DEZE WEEK

RESERVIST

Tien weken verruilde Amber Diele (25) haar burgerbestaan voor een 'weerbaarheidstraining'.

PAGINA 4-7

INTERVIEW

Maestro-jurylid Dominic Seldis: „Het voelt alsof ik een evangelie van goede muziek verspreid.“

PAGINA 10-13

FATBIKE

NRC-redacteur Laura Bergshoef keek haar angst voor intimiderende fatbikes in de bek - if you can't beat them, join them. „Ik wil nog harder racen. Fatbikes zijn fantastisch!“

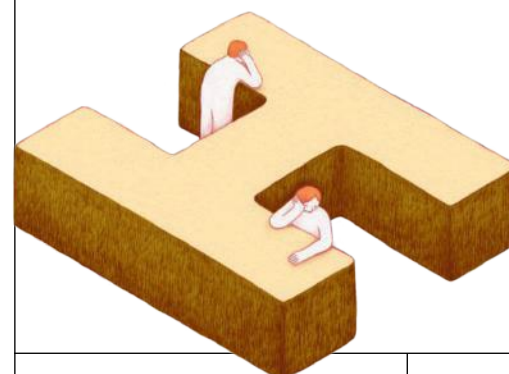
PAGINA 14-15

ZIN

IN DE KRANT

Hoe meer mannen in
groene overalls er zitten,
hoe beter.

„Zelfs bij goede vrienden kan ik helemaal
dichtklappen. Ik wil het wel zeggen,
maar de woorden blijven ergens steken.“

PAGINA 16-17

WATERWIJK

Langzaam slopen bulldozers dit vissersdorp in Lagos. „Het lijkt wel of ze alles plat willen gooien.“

PAGINA 22-23

IN BEELD

Een „palet van uitgezaaide borstkanker“ zag fotograaf Peter Boer in het huis van zijn overleden ex-vrouw.

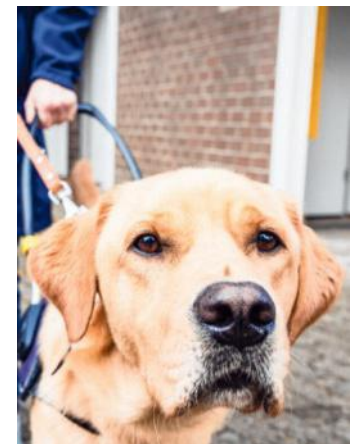
PAGINA 20-21

STOEPJE OP

Blindengeleidehonden kijken voor een mens. Dat vergt een leergierige en dienstbare hond.

PAGINA 24-25

EN VERDER

COLUMN SARAH SLUIMER

PAGINA 21

AUTOTEST

PAGINA 27

RECEPT

PAGINA 28

RESTAURANT

PAGINA 29

GIDS EN PUZZELS

PAGINA 30

LAATSTE BLADZIJDE

PAGINA 31

‘Ik denk dat ik het doodschieten mentaal wel aan zou kunnen’

Amber Diele (25) volgde de Nationale Weerbaarheidstraining waarmee defensie reservisten werft. Ze hield voor *NRC* een dagboek bij. „Nadat je hebt zitten janken, ga je gewoon door.”

Door
Kees Versteegh

Fotografie
Bram Petraeus

E

Elke zondagavond om acht uur zat ze klaar voor de televisie. „*Expeditie Robinson* sloeg ik - bijna - nooit over”, vertelt Amber Diele (25) over het populaire RTL-programma dat een kleine twintig deelnemers volgt terwijl ze mentaal en fysiek op de proef worden gesteld op een onbewoond eiland. „De avonturen. Het overleven in de natuur. Je eigen grenzen verkennen. Ik vond het schitterend.”

Toen in het najaar van 2025 op haar werk een e-mail van defensie rondging over de Nationale Weerbaarheidstraining (NWT), was Dieles belangstelling meteen gewekt. Het programma biedt burgers de kans tien weken lang te oefenen in militaire basisvaardigheden als bivak (oefenen en overnachten in het veld), stormbaan en schietvaardigheid; precies het type uitdaging dat Diele zo prikkelde bij *Expeditie Robinson*.

En dat niet alleen. „Ik vond het een mooie kans,” zegt Diele, „om iets voor mijn land te doen.” Daarbij kreeg ze gedurende de tien weken haar loon doorbetaald door haar werkgever Picnic, die een vergoeding van defensie kreeg voor Dieles afwezigheid. Ook pasten de leiderschapstrainingen van het NWT bij haar professionele ambities. Diele is chef van twee ‘filialen’ (hubs) van Picnic in Almelo en Enschede en wil doorgroeien als leidinggevende.

In oktober meldde Diele zich aan bij defensie. Samen met 122 anderen kwam ze door de keuringsrondes (een gesprek en een fysieke test). Sinds begin november (onderbroken door vijf vrije weekenden en twee vrije kerstweken) volgden ze verspreid over het land een intensief programma. Bij de slotceremonie in januari op het marineterrein in Amsterdam kregen 106 deelnemers een baret en een certificaat dat recht geeft

op een functie als reservist (van de zestien afvallers moest de helft stoppen vanwege blessures). Op deze manier wil defensie het reservistenbestand uitbreiden van de huidige negenduizend naar pakweg twintigduizend in 2030.

NRC volgde Diele sinds oktober om te achterhalen hoe het een burger vergaat die vrijwillig militair wordt. Welke grenzen worden overschreden wanneer je je, in de woorden van de Amerikaanse socioloog Erving Goffman (1922-1982), onderwerpt aan de regels van „totale instituties”? Goffman doelde op hiërarchische instellingen als leger, klooster, gevangenis of gesloten psychiatrische kliniek, die het leven van een individu volledig beheersen en gehoorzaamheid verlangen. Goffmans concludeerde na veldonderzoek in een gesloten psychiatrisch ziekenhuis: zulke totale instituties veranderen de burger. Het individu wordt bijvoorbeeld gevoeliger voor regels.

NRC sprak Diele twee keer (in oktober en januari) in een café in Amersfoort en vroeg haar een dagboek bij te houden. Defensie gaf de verslaggever en fotograaf van *NRC* drie keer toestemming haar activiteiten ter plekke te bezoeken en fotograferen, in Amsterdam en in Stroe. De volgende tekst is de weerslag van de gesprekken met Diele en observaties uit haar dagboek.

Waarom dóé ik dit eigenlijk?

„We waren pas twee, drie dagen op weg toen twee van de vier vrouwen in onze groep afvielen. Ook onder de mannen waren er met een afvallers, maar dat viel minder op. Wij bleven met z’n tweeën als vrouw over en zeiden tegen elkaar: wij gaan dus níet stoppen. Wij laten elkaar níet in de steek. Eigenlijk gek, want je kent elkaar dan pas drie dagen en de andere vrouw was ook nog eens zeven jaar jonger dan ik - pas achttien. Maar we vonden niet alleen dat we als vrouwen goed moesten blijven presteren, het was ook een kwestie van solidariteit. Als één van ons ook nog eens zou afvallen, was het voor de laatste overgeblevene nog veel zwaarder. Gelukkig hebben we samen de eindstreep gehaald.

„We letten goed op elkaar. Die lieverd had een keer mijn kleren in een waterdichte tas gedaan voordat ik op bivak ging. Ook hadden we allebei een Swiffer van huis meegenomen toen we een keer een weekend naar huis mochten; daardoor konden we onze kamer sneller schoonmaken dan de rest! Of ik het zonder haar - en trouwens ook zonder een paar mannen in onze groep - had gered, betwijfel ik echt.

„Door de twee afvallers hadden wij meer ruimte in onze kamer. Het uithangen van onze slaapzakken werd een stuk makkelijker. Dat was hard nodig, zeker als we op bivak waren geweest en totaal natgeregend waren. Tijdens onze eerste bivak, begin december op het landmachtterrein in Stroe, raakte ik ’s nachts helemaal doorweekt. Mijn hele hebben en houden - uniform, rugzak, scherfvest, helm, wapen - zat ook nog eens onder het zand en de modder. Dat was de eerste keer dat ik dacht: ‘Ik ga dit *never* nooit volhouden. Waarom dóé ik dit eigenlijk?’

„Ik weet nog precies het moment dat ik knapte: toen ik een ligsleuf moest graven

„Mijn moeder noemt me ‘mijn kleine soldaat’ omdat ze zo waanzinnig trots op me is”

Boven: eetpauze tijdens een training op de Bernhardkazerne in Amersfoort. Midden en onder: afsluitende barettenparade, met Ambers moeder in het publiek (onderste foto, met witte sjaal).

waarin je ‘de vijand’ ligt op te wachten. We dachten dat we het goed hadden gedaan, maar toen zei de wachtmeester: ‘Gooi maar weer dicht! Niet diep genoeg! Alles opnieuw!’ Toen dacht ik: ‘Hou op! Ik wil niet meer! Haal me weg!’ De tranen rolden over m’n wangen. Ik miste mijn vriend ook nog eens ontzettend. In het begin mochten we in het weekend niet naar huis.

„Die waarom-vraag heb ik eigenlijk nooit

goed beantwoord. Je zit in een strak ritme en nadat je hebt zitten janken, ga je gewoon door. Je kunt er echt niet even uitstappen om lekker met jezelf in gesprek te gaan. Wat ook hielp: de volgende dag, toen het licht werd, begon er een winterzonnetje te schijnen. Dan ziet de wereld er alweer een stuk beter uit.

„Uitgerekend die dag vroeg defensie of ze me op camera konden interviewen voor een promotiefilmpje over de NWT, dat op YouTube kwam; *Dennis Draait Mee*. Nou jongens, dacht ik, lekkere timing! Maar je doet het toch. Je doet flink voor die camera. Je wil vooral niet de indruk wekken dat je net uit een *mental breakdown* komt.

„Toen ik het later weer eens fysiek zwaar had, zei ik tegen mezelf: h  Amber, jij wilde toch zo graag je grenzen verkennen en vergelgen? Jij moest toch zo nodig je weerbaarheid vergroten en persoonlijke ontwikkeling doormaken? Nou dan! Het kan niet anders dan dat je jezelf gigantisch tegenkomt. Het is niet leuk om over je grenzen heen te gaan, maar wel heel interessant om mee te maken en iets om later waanzinnig trots op te zijn.”

Ik ben een prima schutter, dat durf ik wel te zeggen

„Ik wist dat er een schiettraining op het programma stond. Niet alleen met losse flodders of in een simulator, maar ook schieten met scherp, met echte kogels. Als zeventienjarige puber had ik tijdens een vakantie op een schietbaan in Amerika eens ‘voor de leuk’ geschoten. Met trillende handjes, dat wel. Maar de mogelijkheid dat ik ooit iemand zou moeten doodschieten, daar had ik nooit echt over nagedacht. Ik denk wel dat ik het doodschieten van een ander mentaal aan zou kunnen. Het doet waarschijnlijk heel veel met je, maar ik realiseer me dat het in zo’n situatie gewoon ‘hij of ik’ is.

„Defensie had in de voorlichting wel genoemd dat we met scherp gingen schieten. Maar het geruststellende gevoel overheerste dat we op een prettige manier werden voorbereid op wat best een heftig moment kon worden. Uiteindelijk vond ik dit onderdeel niet zwaar, veel minder zwaar bijvoorbeeld dan die ligsleuf graven. Dat kwam doordat ik tijdens de schiettraining veel minder moe was dan tijdens de bivak. Je weerbaarheid is dan groter. Je hebt meer zelfcontrole.

„Wat ook een rol speelde: je gaat met bystapjes door die schietopleiding heen. Al vroeg, in de eerste week, leer je je wapen kennen in een lokaal op de kazerne. We hadden een Colt C7, een semiautomatisch geweer. Je leert het uit elkaar halen, weer in elkaar zetten, je kijkt hoe het precies werkt. Als je dat wapen gaat dragen, mag je het ook een naam geven. Het idee is dat je dan meer   n wordt met je wapen. Ik noemde het mijn *The beauty and the beast*. Ik vond het heerlijk om haar te onderhouden en mooi en schoon om me heen te hangen. Tegelijkertijd is het verschrikkelijk irritant om het wapen de hele tijd, bijvoorbeeld tijdens bivak, met je mee te moeten dragen. Een mooi wapen, maar een beest om te dragen en mee te schieten.

„Het schieten zelf wordt ook stapje voor stapje opgebouwd. Eerst de simulator in Ermelo, de ‘sim’. Hier voel je voor het eerst de terugslag van het wapen. Je leert ook ver-

schillende schiethoudingen: staand, hurkend - hartstikke zwaar voor je armen - zittend, maar ook liggend op de grond achter je wapen, dat je op pootjes zet. In de verte zie je targets, van die schijven die omklappen als je ze raakt. Leuk, want als dat lukt, krijg je een soort kick, een succeservaring. Slagveld en oorlog zijn dan ver weg, hoor.

„Eenmaal buiten ga je eerst contactoefeningen doen. We stonden op linie en moesten het wapen richten in een veilige richting. ‘Bam, bam!’ moesten we dan roepen, alsof we echt schoten. Toen die handelingen er goed in zaten, deden we hetzelfde met losse flodders, waarbij de hulzen uit de patronen kwamen. De terugslag was veel sterker dan in de simulator.

„Pas daarna, richting het eind van het programma, komt het echte schieten. Dat levert een gezonde spanning op in de groep. Sommigen bleken al eerder op een schietbaan te hebben geschoten. Om erin te komen, mag je eerst liggend - de gemakkelijkste schiethouding - vijf schoten lossen op schijven. Eerst ging het bij mij niet goed, waarschijnlijk omdat ik niet recht achter het wapen lag. Na een paar keer schieten en schuiven, merkte ik dat het wapen stabiel bleef liggen. Liggend kon ik vijf van de vijf keer raak schieten. Ik durf mezelf daarom best een prima schutter te noemen!”

In mijn slaap draaide ik mijn haar in een knotje - zoals op de kazerne

„In die tien weken heb ik geloof ik drie keer gepraat met de psycholoog, die beschikbaar is voor de groep. Vooral omdat ik in mijn hoofd aan bleef staan, ook ’s nachts. Ik sliep daardoor regelmatig slecht. In mijn slaap draaide ik mijn haar in een knotje, precies zoals ik het overdag droeg tijdens de training. Kennelijk dacht ik: ik ben op de kazerne en ik moet snel mijn haar in een knotje doen. Of in een vlecht zoals ik op bivak droeg. Vervolgens werd ik wakker omdat mijn hoofd wel erg ongemakkelijk lag door dat knotje. Half in slaap maakte ik dat haar dan weer los, draaide me om en sliep verder. Maar na een paar keer dacht ik: wacht eens even, dit is raar.

„Ik heb daarover goede gesprekken kunnen voeren met de psychotherapeut. Die had het over verschillende Ambers als zelfbeeld: de negatieve Amber, de Amber die wil opgeven, die moest ik een naam geven. Ik noemde haar de luie Amber. Daartegenover stond de zelfverzekerde en perfectionistische Amber, die almaar door wil gaan. En dan heb je de echte Amber. Dan was de vraag: wat wil de echte Amber tegen de luie of de perfectionistische Amber zeggen? Op die manier leer je een gesprek met jezelf te voeren.

„Ook kreeg ik het advies: geef jezelf een compliment, voor desnoods heel kleine dingen, bijvoorbeeld als je gaat eten. Dat heb je goed gedaan, zeg je dan na afloop tegen jezelf. Of denk even aan die kleine geluksmomentjes, bijvoorbeeld toen we met z’n allen op bivak Sinterklaasliedjes zongen tijdens pakjesavond. Op die manier breng je de gelukkige en zware momenten meer met elkaar in evenwicht.

„Hoe gek het misschien ook klinkt, zulke technieken hebben me erg geholpen om door die crisismomenten heen te komen, en

Klimmen op de stormbaan. „Het is niet leuk om over je grenzen heen te gaan, maar wel iets om later waanzinnig trots op te zijn.”

met mezelf in gesprek te gaan over mijn perfectionisme. Dat knotje draaien in mijn slaap ging ik ook minder doen.”

Ja, dacht ik, ik ben voor jullie natuurlijk een prachtig rolmodel

„Al bij het begin van de NWT, in november, hadden ze mij gevraagd of ik een soort ambassadeur voor het programma wilde worden. Ze wisten dat ik best goed uit mijn woorden kan komen. Bovendien hadden we les gehad in technieken om een verhaal mooi te vertellen, hoe je de spanning kan opbouwen, bijvoorbeeld. Niet een echte mediatraining met een camera en zo, maar wel nuttig.

„Ik was een van de weinige deelnemers die werk had. Verreweg de meesten - zo’n 90 procent - zit op school, doet een opleiding of zit in een tussenjaar. Defensie wil heel graag het aandeel werkenden binnen de NWT vergroten. Logisch dus dat ze mij in december, de week voor de kerstvakantie, vroegen voor een item in het *NOS Journaal*. Toen dacht ik al: ‘Ja, ik ben voor jullie natuurlijk een prachtig rolmodel - ik ben jong, ik ben een vrouw en ik werk.’

„Ik vond het niet erg dat ze me voor die ambassadeursfunctie vroegen. Het haalt je even uit je dagelijkse routine. Ook vind ik

het leuk om op deze manier anderen te motiveren. Meedoen aan de NWT is een heel mooie ervaring. Ook wilde ik graag dat Picnic, mijn werkgever, goed naar voren kwam. Het is volgens mij het eerste bedrijf dat z’n werknemers het aanbod heeft gedaan om mee te kunnen doen.

„Mijn baas, Michiel Muller is ook langs geweest in Stroe, toen ik daar op bivak was. Hij is hét gezicht van Picnic; iedereen weet wie hij is. Hij schreef over het bezoek op LinkedIn - kort daarna overstroomde mijn telefoon met enthousiaste appjes.”

Expeditie Robinson is toch leuker

„Van tevoren heb ik gezegd: als het me lukt de training af te maken, wil ik zeker reservist worden. Eentje die regelmatig zijn vaardigheden bijhoudt. Nu zeg ik: laat mij maar slapend reservist worden [iemand die niet actief wordt ingezet en geen reguliere trainingen volgt]. Ik ga wel naar Schiphol als de oorlog uitbreekt om mee te helpen bij bijvoorbeeld de beveiliging. Ik vond de NWT een bijzondere ervaring; ik raakte niet geblesseerd, werd niet ziek - alleen soms niet lekker door bijvoorbeeld suikertekort. En ik vind het belangrijk om inzetbaar te zijn voor mijn land.

„Maar leuk vond ik het lang niet altijd.

Veel mensen gingen graag op bivak - het is net zoiets als wildkamperen in Zweden, zeiden ze dan. Ik vond het wel waardevol, maar niet leuk. Wat ik vooral niet prettig vond, was het gedoe eromheen: wacht houden tijdens de nacht, alarm slaan en iedereen wakker roepen als ‘de vijand’ in de buurt was. Sowieso heb ik minder met dat beeld van ‘wij tegen de vijand’. Zo was een onderdeel van de NWT - dat had ik niet zien aankomen - dat je ‘de vijand gevangen moest nemen’. Dat betekent dat als iemand nadert die niet het juiste wachtwoord zegt, dat je dan schreeuwt: ‘Handen omhoog! Laat je zien! Draai je om! Ga op je knieën!’ Je moet hem of haar dan dwingen om te knielen, diegene handboeien omdoen, fouilleren en overdragen.

„Een lesje *‘fucking* krijgsgevangen maken’, schreef ik in mijn dagboek. Wat heeft dat nou met weerbaarheidstraining te maken? Tijdens dat ‘lesje’ ben ik uit mijn groep gestapt voor een gesprekje met de psycholoog. Wat later, tijdens een beziningsmoment van geestelijke verzorging waar kaarsjes waren aangestoken en muziek werd gedraaid, besefte ik: ik heb hier veel tranen moeten laten omdat ik hier met veel tegenzin zit.

„De vraag: waarom doe ik dit eigenlijk allemaal, is me blijven bezig houden. Om anderen te pleziëren? Doe ik het voor defensie? Voor uw krant omdat u me volgt? Doe ik het voor mijn vriend en mijn moe-

der, die me inmiddels ‘mijn kleine soldaat’ noemt, omdat ze zo waanzinnig trots op me is? Voor Picnic die graag wil dat ik dit goed afrond? Of heb ik echt een eigen, intrinsieke motivatie? Als ik die heb, zit die toch vooral in mijn persoonlijke ontwikkeling, concludeerde ik. Dat ik me als mens en als leider wil ontwikkelen. Maar dat had ik ook bij *Expeditie Robinson* kunnen doen. Je wordt daar leuker uitgedaagd, met leukere spellen.

„Toch heb ik juist over leiderschap heel veel geleerd. In de eerste week kwam Ray Klaassens van het televisieprogramma *Kamp Van Koningsbrugge* langs. Hij kan goed vertellen over karaktervorming en leiderschap. Hoe je wordt gevormd als je voor de vraag staat: zet ik door of geef ik op?

„Afgelopen tien weken werd ik geleid, in plaats van dat ik zelf leiding gaf, zoals ik gewend was op mijn werk te doen. Dat was ook heel leerzaam. Van nature ben ik eenpleaser. Als iemand zich te laat ziek meldde, zei ik als leidinggevende vaak: ‘Goh, wat vervelend voor je, ik ga wel proberen iemand anders te regelen’. Maar ik kan ook zeggen: ‘Die regels zijn er niet voor niks, nu moet ik heel laat iemand anders gaan zoeken die daar niet op gerekend heeft.’ Vooral gaat het erom dat je direct duidelijk bent en eerlijk. Niet leuk misschien, wel leerzaam. Dat heb ik bij defensie geleerd.”

Persoonlijke reizen met aandacht voor de wereld

“Ontdek op locatie hoe
u kunt bijdragen aan
het behoud van onze
bijzondere wereld”

Inspired by

ExperienceTravel biedt in 2026 zeer speciale reizen aan naar een aantal projectgebieden van het Wereld Natuur Fonds (WWF-NL) om bewustwording te creëren en inzichten te verschaffen over de activiteiten van WWF-NL. Tijdens deze reizen wordt u actief betrokken bij de inspanningen die WWF-NL doet om de natuur te beschermen en de biodiversiteit te behouden. Op elke reis gaat een regio-expert mee van WWF-NL om u ter plaatse de impact te laten ervaren.

ExperienceTravel gelooft dat reizen mensen kan inspireren om beter voor onze planeet te zorgen. Als reisorganisatie hebben we een rol in het inspireren om reiskeuzes te maken die een positieve bijdrage leveren aan een betere wereld. We willen dit bereiken door het geld dat aan reizen wordt uitgegeven terecht te laten komen bij partners die zich inzetten voor natuur- en erfgoedbehoud en de betrokken gemeenschappen. Uw reis krijgt letterlijk meer waarde als een ander meeprofitteert. Dat kan een lokale gids zijn, maar ook een bedreigde diersoort of zelfs een heel natuurgebied. Omdat we het bovendien belangrijk vinden dat we toekomstbestendig genieten van onze mooie aarde doneren we van elke geboekte reis een procent aan de ExperienceEarth Foundation. Op jaarbasis gaat het om substantiële bedragen waarmee de ExperienceEarth Foundation partners kan ondersteunen die zich inzetten voor een betere wereld.

Reizen heeft op meerdere manieren impact op de wereld. De ExperienceEarth Foundation richt zich hierbij op 7 pijlers om deze impact ten goede te laten komen aan de aarde en haar bewoners. Reizen op verantwoorde wijze draagt bij aan natuurbehoud en cultuurbehoud, zorgt voor werkgelegenheid en vermindert armoede. Daarnaast brengt het verbinding tussen samenlevingen en zorgt het voor persoonlijk geluk, maar de huidige fossiele brandstoffen hebben een negatieve uitwerking op het (leeft)klimaat. Daarom ondersteunt de ExperienceEarth Foundation projecten van erkende organisaties die bijdragen aan een positief effect. Zo steunen we de missie en het werk van het Wereld Natuur Fonds. Dit doen we door aandacht te vragen voor de projecten en deze financieel te ondersteunen middels donaties.

Lees meer op ExperienceEarthFoundation.nl

“Men beschermt wat men liefheeft”

Ontdek het indrukwekkende landschap en het bijzondere wildlife van Spitsbergen. Walrussen, ijsberen, robben en talloze vogels zijn actief onder de middernachtzon, terwijl u met een kleinschalig expeditiechip en zodiacs een afgelegen arctisch gebied verkent. Gert Polet geeft onderweg toelichting op het werk van het Wereld Natuur Fonds en vertelt over onderzoek naar ijsberen, walrussen en walvissen. Hij gaat in op de impact van klimaatverandering en nieuwe economische activiteiten op het kwetsbare ecosysteem. Zo zoeken ijsberen door het snel slinkende zee-ijs vaker voedsel in bewoonde gebieden wat leidt tot toenemende conflicten. Ter plaatse legt Gert uit welke inspanningen worden geleverd om de natuur meer te beschermen. Deze reis levert u daarom, naast onvergetelijke belevenissen, gegarandeerd nieuwe inzichten op.

Op missie in Spitsbergen

Reis mee met Gert Polet, de expert voor het Noordpoolgebied bij het Wereld Natuur Fonds.

13 t/m 23 mei 2026
Reissom € 6.995 p.p.
+ donatie WWF-NL € 500 p.p.

Savanneolifanten zijn reizigers en hebben ruimte nodig om te overleven. In zuidelijk Afrika raken hun eeuwenoude migratieroutes echter steeds vaker geblokkeerd door dorpen, akkers en infrastructuur. Dit leidt tot problemen. Het Wereld Natuur Fonds werkt samen met lokale partners aan structurele oplossingen, zoals het aanleggen van olifantencorridors. Deze veilige verbindingen tussen leefgebieden zijn gebaseerd op onderzoek met gezenderde olifanten en verminderen schade voor mensen. U kunt nu meereizen naar Zambia. Vanuit safarilodges in South Luangwa en nabij de Victoria watervallen reist u met Christiaan door de wildernis, ontmoet u onderzoekers en bezoekt u gemeenschappen. Ook bij het Zambia Carnivore Programme krijgt u een uniek kijkje achter de schermen van natuurbehoud.

Op missie in Zambia

Christiaan van der Hoeven geeft uitleg over projecten van het Wereld Natuur Fonds in Zambia.

9 t/m 17 november 2026
Reissom € 7.995 p.p.
+ donatie WWF-NL € 500 p.p.

De Pantanal is het grootste tropische waterrijke natuurgebied ter wereld en functioneert als een natuurlijke spons die water opvangt en geleidelijk afgeeft. Zo ontstaat een uitzonderlijk ecosysteem met duizenden plant en diersoorten, waaronder jaguars, kaaimannen, blauwe aras, tapirs en reuzenotters. Dit Unesco werelderfgoed is van levensbelang voor miljoenen mensen en inheemse gemeenschappen. Tijdens boottochten door de waterwegen beleeft u indrukwekkende zonsopgangen en ziet u wildlife van dichtbij. De Pantanal staat bekend als de beste plek ter wereld om jaguars in het wild te observeren. Angela deelt haar kennis en laat u kennismaken met dit unieke natuurgebied die het Wereld Natuur Fonds wil beschermen voor de toekomst. Door op deze zowel leerzame als ontspannen reis mee te gaan, krijgt u de kans meerdere kanten te ontdekken van deze bijzondere wereld.

Op missie in de Pantanal

Angela Ortigara toont u de activiteiten van het Wereld Natuur Fonds in de Pantanal.

17 t/m 28 september 2026
Reissom € 6.395 p.p.
+ donatie WWF-NL € 500 p.p.

De populariteit van *Maestro*, waarvan de finale deze zondag te zien is, vervult jurylid Dominic Seldis met trots. „Ik sta voortdurend op het punt in huilen uit te barsten.”

D

CV

Dominic Seldis (Bury St. Edmunds, 1971) werd opgeleid als contrabassist aan de Chet-ham's School of Music, en daarna aan de Royal Academy of Music in Londen en het Mozarteum in Salzburg.

Zijn eerste vaste aanstelling kreeg hij als aanvoerder van de bas-sisten van het BBC Orchestra of Wales. In 2008 werd hij aangeno-men als aanvoerder van de bassisten van het Koninklijke Concertge-bouworkest in Amster-dam.

Hij is jurylid bij televisie-programma *Maestro* vanaf het eerste sei-zen in 2012, daarvoor jureerde hij bij de Britse *Maestro* (BBC). Seldis heeft diverse theater-shows gemaakt. Vanaf 25 februari speelt hij zijn nieuwe voorstel-ling, *Back to Bass-ics*.

De titel van het eerste hoofdstuk van de autobiografie van de Britse contrabassist Dominic Seldis (54) luidt: ‘Waarom spreek je geen Nederlands?’ Ook al woont hij al achttien jaar in Nederland - hij is sinds 2008 de aanvoerder van de contrabassen in het Koninklijk Concertgebouworkest - en ook al gaf hij tienduizenden euro's aan taallessen uit, het simpele antwoord is: het lukt hem niet.

En dus becommentarieert hij de amateur-dirigenten in televisieprogramma *Maestro* in het Engels - de finale wordt dit weekend uitgezonden. En schreef hij zijn boek, dat binnenkort verschijnt, in zijn moedertaal. Zijn vrouw Floor de Wit vertaalde het voor hem naar het Nederlands.

„Wat heerlijk dat je er bent”, zegt hij terwijl hij jasmijnparels verdeelt over twee mokken en er heet water overheen giet. „Je zult zien dat die parels straks op magische wijze veranderen in prachtige theeblaadjes.” En dan, terwijl hij een pak koekjes open-trekt: „Je eet wel koekjes toch? Ik sta erop dat je er eentje probeert.” Hij neemt zelf alvast een hap en kreunt van genot. „Deze zijn zó lekker. Dat is het ergste van hier wonen.” Hij wijst naar de bakkerij aan de overkant van de gracht die langs zijn huis in Weesp loopt.

Hij verstaat wel Nederlands. Hij kijkt naar Nederlandse televisie, bezoekt Nederlandstalig theater. Maar het blijft „slightly disturbing” om een musical als *West Side Story* in het Nederlands te zien. „En ik vind het aanstootgevend wanneer zoiets delicaats als Shakespeare, een opera van Mozart of Händels *Messiah* vertaald wordt. Het vertalen maakt er een karikatuur van. Het verandert elk kunstwerk in een gesprekje dat je voert in de Albert Heijn.”

De autobiografie was niet zijn eigen idee, uitgeverij Rubinstein vroeg erom. „In mijn boekenkast”, hij wijst naar een verdieping hoger, „staan alléén maar autobiografieën. Voornamelijk van mensen uit de entertainmentindustrie, zoals Stephen Fry, Elton John en Richard Branson. Mijn verbeelding sloeg volledig op hol toen ik besefte dat ik, ook al is het maar een heel klein beetje, in dié categorie beland.”

Terwijl je een hekel hebt aan terugkijken. Floor vertelde me dat je al kriebels krijgt als ze een vakantieherinnering wil ophalen.

Hij grinnikt. „Dat klopt, ik hou er écht niet van. Maar als je eenmaal zo'n verzoek hebt gekregen, ga je vanzelf redenen bedenken waarom je toch een autobiografie zou moeten schrijven.”

Hij vertelt dat hij voor het boek jeugdfo-

to's ging uitzoeken bij zijn moeder thuis, ze woont nog altijd in zijn geboorteplaats Bury St. Edmunds. „We zaten thee te drinken toen haar schoonmaakster binnenkwam. M'n moeder legde haar uit dat ik die foto's nodig had voor de autobiografie die ik aan het schrijven was. De schoonmaakster zei alleen: ‘How vain.’ En ging verder met stof-zuigen.” Schaterlach. „Eerst dacht ik: we hebben niet om jouw mening gevraagd. Daarna sloeg toch de zelftwijfel even toe. Maar misschien zijn sommige mensen wel geïnteresseerd in hoe ik iets van mijn leven heb gemaakt. Tot nu toe was ik een D-categorie bekendheid in Nederland van wie niemand echt iets wist. Het schrijven bleek wel een hoop werk. Ik heb eindeloos veel avonden doorgebracht aan deze tafel. De gesprekken met Floor gingen zo vaak over Dominic Seldis dat we in de derde persoon over hem gingen praten.”

Heeft het terugkijken je iets geleerd over jezelf?

„Het klinkt ongelooflijk zoetsappig, maar ik sta voortdurend op het punt in huilen uit te barsten van trots. Mijn kindertijd en mijn adolescentie... Ik weet niet wat ik heb gemist, maar...” Hij bracht het grootste deel van zijn kindertijd door op een kostschool en kreeg al snel na zijn muzikale opleiding zijn eerste kind. „Ik heb de meest fantastische carrière gehad. En het blijft maar door-gaan! Neem deze week, waarin een filmpje viraal ging waarin vooral ik aan het woord ben” - hij heeft het over zijn geëmotioneerde jurycommentaar op Jamai nadat die de filmmuziek van *Schindler's List* dirigeerde in *Maestro* - „ik, een 54-jarige, ietwat mollige bassist uit Suffolk. De bakkersvrouw”, hij wijst weer naar de overkant van de straat, „zegt al tien jaar elke dag niets anders tegen me dan” - hij citeert haar in mild humeurig Nederlands - „Goedemorgen. Papier of plastic? Dat is het. Létterlijk. Maar afgelopen donderdag zei ze ineens: ‘Nouuuuu, die Jamaï zeg!’” Hard geschater. „Ik had voor het eerst een gesprek met haar! En dit gebeurt nu overal. Het voelt alsof ik een evangelie van goede muziek aan het verspreiden ben.”

Je schrijft dat niemand een boek over een Engelse contrabassist zou lezen als je niet in de jury van *Maestro* had gezeten.

„Mag ik de vraag omdraaien? Heb jij ooit eerder een bassist geïnterviewd?”

Neem.

„Nou, daar ga je al! Ik ben me daar volledig van bewust.”

Hij beschouwt het als zijn missie om klas-sieke muziek naar een breder publiek te brengen. Iedere keer dat hij er publiekelijk over praat, richt hij zich in gedachten tot John, een vriend van zijn moeder die tijdens zijn werkzame leven uienverkoper was op de Spitalfields-markt in Londen. „Klassieke muziek wordt al te veel gezien als elitair. Het is echt niet alleen te begrijpen voor mensen die hoogopgeleid en rijk zijn. Hoge kunst, lage kunst, dat bestaat niet in mijn wereld. Ik wil dat iedereen begrijpt wat ik zeg. En dat mensen, als ze wat ik zei over Debussy leuk vonden, zelf eens op onderzoek uit gaan.”

Je bent erg defensief over de kritiek die er ook is op televisieprogramma's als *Maestro*. Het zou klassieke muziek te veel versimpelen.

„Inmiddels is het programma te groot geworden voor dat soort kritiek. Er kijken twee miljoen mensen naar! De critici negeren het nu, in de hoop dat het vanzelf een keer verdwijnt. En dat vind ik helemaal oké. Gisteravond was *Maestro* op televisie, vanochtend zat ik te repeteren met het Concertgebouworkest. Geen enkel orkestlid heeft me ernaar gevraagd. Hélemaal niemand. Ze zijn veel te druk met hun eigen fantastische zelf. Ze hebben geen tijd om naar een klein tv-programmaatje te kijken.”

Nou, klein...

„Ik ga het niet aan ze uitleggen. Ik vind het een eer om met ze op het podium te mogen staan. Maar ik richt mijn aandacht liever op mensen die wel willen horen wat ik te zeggen heb. En ik weet heel zeker dat een deel van het publiek van het Concertgebouworkest daar zit omdat ze naar *Maestro* hebben gekeken.”

Dominic Seldis was acht jaar oud toen hij, net als zijn oudere broer, naar Chetham's School of Music (Chet's) ging, een kost-school in Manchester voor getalenteerde jonge musici. Vanaf dat moment zag hij zijn ouders nog maar eens in de zes weken - de school lag op 5,5 uur rijden van zijn ouderlijk huis.

Jaren later werd bekend dat meerdere docenten leerlingen seksueel hadden misbruikt in de periode dat Seldis op Chet's zat. In zijn boek schrijft hij dat hij daar, hoewel het zich recht onder zijn neus afspeelde, geen flauw benul van had. De directe omgeving van Chet's omschrijft hij als een grimme plek vol drugsdealers, criminaliteit en prostitutie. Om de hoek was een gevangenis met 's lands beruchtste criminelen. De rivier die langs de school stroomt was zwaar ver-

LEES VERDER OP PAGINA 12

‘Mannen zijn *fucking* waardeloos in praten over zichzelf’

Dominic Seldis, Floor Seldis-de Wit: *Dominic*. Uitgeverij Rubinstein, 272 blz. €24,99

ren. Maar bij mij is het beeld volledig zwart. Leeg. Als mijn moeder zegt: en die vakantie in Portugal dan, toen Adam, mijn jongere broertje, zo verschrikkelijk ziek werd, weet je dat ook niet meer? Nee, niets. Hélemaal niets. En er zal ongetwijfeld ergens iemand zijn die in staat is om dat te ontfaelen. Maar dat ga ik in dit leven niet doen. Ik ben daar totaal niet in geïnteresseerd. Er is een reden waarom ik me niets kan herinneren en dus laat ik het daarbij. Want wat er ook gebeurd is, nu gaat het goed met me. Ik ben geliefd, ik ben verliefd, ik ben rijker dan ik ooit had durven dromen als het gaat om mijn kinderen en mijn carrière. En dat voor een dyslectisch kind dat ontzettend slecht was op school. Het voelt nog steeds alsof dit een grap is die elk moment kan eindigen. Ik heb me hier op mijn eigen manier doorheen geslagen en heb nu een gelukkig leven. Ik weet wat geluk is, want ik ben ongelukkig geweest. Ik hoef daar nooit meer naar terug.”

Doel je op het verlies van je vader in 2003? „Ja. Ik weet hoe ik overkom, ik ken mezelf. Ik ben een *smiley guy*, maar ik kan wel zeggen: ik heb een tragedie meegemaakt en ik heb die omgebogen tot iets positiefs. Misschien kan dat anderen in een vergelijkbare situatie inspireren. Er zijn bij suicide zo verschrikkelijk veel vragen die nooit beantwoord worden. En je kunt het nog zo proberen te verklaren, maar dat dreef mij tot waanzin en het nam de pijn niet weg. En natuurlijk deed ik na mijn vaders dood wat de meeste domme mannen doen die iets ergs meemaken: keihard werken. Optreden na optreden. Aanvankelijk leek het alsof ik mezelf daarmee aan het straffen was. Maar nu weet ik dat ik mezelf zo heb geheeld. Muziek houdt mij altijd overeind, als een raam in mijn brein waardoor frisse lucht binnenkomt. Ik zal nooit meer op zo’n duistere plek van verdriet komen. Behalve natuurlijk als er iets ergs gebeurt met mijn kinderen. Maar zelfs dan ken ik de diepste wanhoop al. Daardoor kan ik nu overal mee omgaan.”

Is dat niet een enorm naïeve gedachte? „Ja! Absoluut. Ik leef in mijn eigen *wibbly-wobbly world*. Ik kan vrij gemakkelijk verdwijnen in muziek. Veel musici leven in die enigszins naïeve wereld. Ik speel liever een Mahler-symfonie dan dat ik me bezighoud met de werkelijkheid. *Reality sucks*.”

Je schrijft dat het verlies van je vader overschaduwd werd door de manier waarop hij is gestorven. Voelt dat nog steeds zo? „Het is wel veranderd naarmate ik ouder werd. Maar de sfeer slaat altijd om als mensen vragen waar mijn vader is. Je kunt het niet weglachen. Bij kanker is het: ach, wat een pech. Bij een auto-ongeluk: ah, shit. En dan kun je een stuk sneller weer door met het gesprek. Zelfmoord is altijd...” Hij vertrekt zijn gezicht in een pijnlijke grimas. „Praten over suicide verandert de temperatuur in de kamer. Het is nog steeds een taboe. En het is ook nog steeds de grootste doodsoorzaak van mannen onder de vijftig. En dat komt doordat mannen *fucking* waareloos zijn in praten over zichzelf. Dat maakt me verdrietig, want ik weet wat het met families doet. Natuurlijk wilde mijn vader mij geen pijn doen, maar natuurlijk deed hij dat wel. En hij is jaren vrijwilliger geweest bij een zelfmoordpreventielijn. Hij wist al die dingen. Hij heeft mensen eindelijk vaak van hoge gebouwen af gepraat. O,

VERVOLG VAN PAGINA 11

giftigd, de lucht ernstig vervuild.

En de school zelf leek ook op een gevangenis, vanwege de 24-uurs-beveiliging en patrouillerende supervisors die controleerden of jullie wel echt studeerden.

Hard lachend: „*A great place!* Waarom zou je daar in hemelsnaam een onschuldige achtjarige naartoe sturen?”

Inderdaad.

„Nederland kent geen kostschoolcultuur. Maar verplaats je in mijn ouders in die tijd. Ze hadden twee zeer getalenteerde kinderen. Er is ondubbelzinnig tegen ze gezegd: als jullie dit vernakken, zullen ze geen wonderkinderen blijven. Talent moet gevoed worden. En het typeert mijn vader dat hij vervolgens dacht: oké, en wat is dan de allerbeste plek voor ze? Dat heb ik van hem geleerd: beginnen aan de top, je kunt altijd nog afzakken. En Chet’s is de top, nog steeds.” Hij raakt afgeleid door een groepje vrouwen dat door het raam naar binnen gluurde en naar hem zwaait. Vrolijk zwaait hij terug. „Ik zou mijn eigen kinderen er niet naartoe sturen.” Naast de vierjarige Louis heeft hij drie volwassen dochters uit een eerder huwelijk. „Maar ik ben mijn ouders dankbaar dat ze me naar Chet’s lieten gaan.”

Je zat pas een paar weken op de school toen je heel ziek werd. Je ouders gingen op reis naar de Verenigde Staten, ook al hadden ze al gehoord dat je vermoedelijk een blindedarmontsteking had.

„Ja.”

Ze kwamen pas terug toen het levensbedreigend bleek en je een zware operatie moest ondergaan.

„Ja. De wereld was anders, toen.”

Wat bedoel je?

„De communicatie was zoveel trager en minder precies. Het is maar net hoe je er naar kijkt. Ik zou zelf nooit weggaan als het niet goed gaat met mijn kind. Gelukkig is het allemaal goed afgelopen. En het leverde wel een goed verhaal op!” Hij trekt een olijk gezicht. En dan, weer serieus: „Ik wil me voorzichtig uitdrukken, want het klinkt al gauw alsof ik een beetje ben verlaten door mijn ouders. Wat niet het geval was. Ik heb een goede relatie met mijn moeder. Al is dat wel raar, aangezien ik nooit echt tijd met haar heb doorgebracht. Ik ben opgevoed door vreemden.”

Je schrijft in je boek dat je geen enkele herinnering hebt aan de jaren tussen je achteste en je dertiende.

„Dat is gek, hè? De meeste mensen zullen zich niet alles kunnen herinneren van die ja-

ik heb nog zoveel vragen.”

Zijn zoon Louis komt thuis van school. Dominic stelt voor om verder te praten tijdens een wandeling met zijn hond Pesto, een Italiaanse straathond die als puppy werd meegenomen door een vriendin van een van zijn dochters.

Hij vertelt hoe hij als dertienjarige violist bijna van Chet’s werd gestuurd omdat hij niet goed genoeg was. Maar toen hem een contrabas in handen werd gedrukt omdat het schoolorkest bassisten nodig had, veranderde alles. Hoe groot en zwaar het instrument ook was vergeleken met zijn viool – de snaren als dikke touwstrengen, de strijkstok bijna zo groot als een bezemsteel – het vasthouden en bespelen ervan voelde comfortabel en natuurlijk. En ook zijn persoonlijkheid bleek bij de contrabas te passen. „Een bassist moet kunnen aanvaarden dat hij niet de belangrijkste persoon in het orkest is. Hij is het fundament van de muziek, niet de melodie. Bovendien: doordat bassisten weinig noten hoeven te spelen, hebben ze veel tijd over om te kletsen en te lachen. Alle bassisten in mijn groep van het Concertgebouworkest hebben eenzelfde gevoel voor humor en eenzelfde gevoeligheid.”

Een vrouw passeert in het park, hij zegt: „*Hello darling, how are you?*” Zij: „Ik zag je in *Maestro* gisteravond!” Hij: „*God bless you! We need as many people as possible!*”

Marc Daniel van Biemen, eerste violist in het Concertgebouworkest, zei dat jouw bescheidenheid past bij een contrabassist, maar dat er ook een showman in je schuilt. Wat dat betreft had een viool beter bij je gepast.

Lachend: „*That’s rich coming from him, fucking hell!* Ik vind het grappig dat mensen dit niet verwachten van een bassist. Ik hoef niet zo goed te zijn als Marc Daniel, omdat niemand dat van me verwacht. Van mijn vader leerde ik hoe belangrijk het showelement is. Hij nam me vaak mee naar concerten en wees me erop dat alles er goed uit moet zien, dat musici goed voorbereid op het podium moeten staan, dat ze hun schoenen moeten poetsen en zich moeten scheren. Hij vond het verbijsterend als een musicus ongeïnspireerd en vluchtig een muziekstuk aankondigde. Mensen investeren tijd, geld en energie om naar een optreden te komen kijken. En dus vind ik dat ik niet alleen goed moet zijn in musiceren, maar ook in alles daaromheen.”

Hoe belangrijk is bekendheid voor je?

„Ik zou ook gelukkig zijn geweest als ik alleen maar achter in de basgroep van een orkest zou zitten. Al het andere is mooi meegenomen. Maar hoewel ik weet dat ik oké zal zijn als dat verdwijnt, ben ik toch ook onder de indruk van het feit dat er, voor zover ik weet, geen enkele andere contrabassist in

de wereld een autobiografie heeft geschreven.”

Je beschrijft in je boek hoe je, bij een Televizier-Ring Gala, bang bent dat niemand je zal herkennen op de rode loper.

„Het is vernederend als je over zo’n rode loper loopt en niemand ook maar enig idee heeft wie je bent. En in deze business geldt: *you’ve got to be in it to win it*. Het was nooit mijn wens om beroemd te worden, maar ik vind het wél leuk dat mensen naar me komen kijken in een concert- of theaterzaal. Ik ben een entertainer, dat is mijn werk.”

Je hoeft geen psycholoog te zijn om een verband te zien tussen een kind dat weinig persoonlijke aandacht kreeg en een volwassen man die erg graag gezien wordt. Hij gniffelt. „Ongetwijfeld. Maar ik ben te bang om dat luik te openen. Onwetendheid is een zegen.”

Floor zei: Dominic fietst overal tussendoor, aan de oppervlakte.

„Zij kan het weten! Het moet verschrikkelijk frustrerend zijn om met mij samen te leven.”

Tegelijkertijd ben je als musicus erg streng voor jezelf. Je hanteert een uitgebreid puntensysteem om jezelf mee te beoordelen. Zo kost een verkeerde noot je een half punt af-

trek en een lelijke klank een heel punt.

„Het is mijn eigen manier om bij mezelf in te checken. De keerzijde van bekend zijn en aardig gevonden worden, is dat niemand nog kritiek op je levert. Er is nooit iets lelijks over me geschreven. Om mezelf in toom te houden, ben ik op dat gebied heel strikt.”

Daar staat dan weer tegenover dat een mentale dip na een laag eindcijfer bij jou hooguit een paar uur duurt. Dat is nog wel te overzien.

„Ik wil niet te hard voor mezelf zijn, morgen is er weer een dag. Ik kan niet de hele tijd fantastisch zijn. Niemand kan dat. Je moet zowel de goede als de slechte dagen niet te serieus nemen. Ik heb een leraar gehad die zei: *‘If you keep running, they can’t catch you.’*”

Dat klinkt als een levensmotto dat jij volledig omarmd hebt.

„Absoluut! Ze krijgen me uiteindelijk wel te pakken, hoor. Als ik stop met rennen. Maar nu ben ik nog te snel.”

Praten over zelfdoding kan 24/7 anoniem en gratis via 0800-0113, de landelijke hulplijn van 113 Zelfmoordpreventie, of via chat op www.113.nl.

„Gisteravond was Maestro op televisie, vanochtend zat ik te repeteren met het Concertgebouworkest. Geen enkel orkestlid heeft me ernaar gevraagd. Hélemaal niemand”

Weekdeals

GELDIG T/M 1 FEBRUARI 2026

HYUNDAI Steelstofzuiger

67%
korting

ADVIESPRIJS
269,95
89,95

FLEXIBEL MODEL MET KNIKFUNCTIE

- › Krachtige prestaties van 100W vermogen en tot 7500 Pa
- › Twee zuigstanden: eco-modus of turbomodus
- › Bekijk meer Hyundai producten online

DE WITTE LIETAEER Badtextiel

Tot
54%
korting

ADVIESPRIJS VANAF
14,95
6,95

GEMAAKT VAN HOGE KWALITEIT KATOEN

- › Heerlijk zacht, vochtabsorberend en slijtvast
- › Keuze uit o.a. handdoeken, washandjes en badlakens
- › Bekijk meer badtextiel van De Witte Lietaeer online

SANGEAN Muzieksysteem

53%
korting

ADVIESPRIJS
529,00
249,00

MET DAB+ EN FM-RADIO

- › Geschikt voor afspelen via Bluetooth, USB en CD-speler
- › Prachtig geluid dankzij krachtige speakers en equalizer
- › Elegante combinatie van klassiek hout met modern zwart

Bestel nu nrcwebwinkel.nl/weekdeals

Zo populair als fatbikes zijn bij de eigenaars, zoveel ergernis wekken ze bij andere weggebruikers. NRC-redacteur *Laura Bergshoef* had er genoeg van zich geïntimideerd te voelen.

Waarom ik best graag een roze fatbike zou kopen

Z

Illustratie
Kazuma Eekman

Zoef. Triiiinnng. Het maakt niet uit waar ik fiets, op mijn helft van het fietspad, op die van de tegenliggers, iedereen gaat voor mij aan de kant. Met mijn duim druk ik op het plusknopje links op het stuur van mijn roze fatbike. Nu ga ik nog sneller. Zonder harder te hoeven trappen.

De chaotische avondspits is net begonnen en ik race langs grachten en over drukke, smalle fietspaden in winkelstraten. Het licht is snel aan het afnemen nu de zon ondergaat. Tegenliggers op hun normale fietsjes staren mij aan. Vrouw van dertig, in een volwassen beige trui en wijde millennial spijkerbroek - hoort niet op een fatbike, zullen ze misschien denken. De stereotiepe fatbike-rijder is toch een scheldende puber (m/v) met een petje en een joggingbroek, al dan niet vappend?

Boeien. Zonder enige moeite sjees ik een steile brug over - en dat met tegenwind. Zij niet. Haha.

Ook weer niet zo vreemd dat die tegenliggers mij aanstaren. Ik ken de walging voor fatbikes. Ik deel die. Bestuurders ervan lijken zich bovengemiddeld vaak niet aan de verkeersregels te houden. Ze gaan veel te hard, gedragen zich alsof het fietspad van hen is. De fietsjes zijn net te laag waardoor hun knieën naar de zijkant uitsteken, als sprinkhaanbeentjes. Fietsenstallingen zijn veranderd in mijnenvelden, want als je fatbikes aanraakt beginnen ze te loeien. En je moet ze wel aanraken, want ze nemen gigantisch veel ruimte in beslag.

Daarbij heb ik slechte ervaringen met sommige berijders. Groepjes puberjongens op fatbikes die mij of vriendinnen uitschelden, of zolang als ze willen hinderlijk op mijn weghelft rijden. Een man op een fatbike die mij in de omgeving van Rotterdam achtervolgt en daarna in een stil hoekje zijn piemel laat zien. Fatbikers intimideren en irriteren je door over drukke speeltuinen te sjezen, je af te snijden, en fietsenstallingen uit te racen zonder te betalen. Door plots *wheelies* te maken voor je neus.

Soms voel ik mijn hartslag omhoog gaan als ik de dikke, snel rollende banden achter mij hoor aankomen. Mijn lichaam verstijft zelfs een beetje - een milde variant van de *freeze*, een oeroude fysieke reactie die dieren hebben ontwikkeld om te overleven. Het lijkt wel alsof

mijn lichaam zich, bij nadering van een fatbike, opmaakt voor een gevecht. Die gevoelens zijn het sterkst in het donker en op stille plekjes, zoals het park waar ik dagelijks doorheen fiets om thuis te komen.

Schaap
Straffeloze straatintimidatie, daar staat de fatbike voor. En niet alleen voor mij. „Ongrijpbaar en intimiderend: angst voor ‘fatbike-bende’, kopte *NH nieuws* in 2023. „In Haarlem en omgeving veroorzaakt een groep van ongeveer vijftig jongeren op fatbikes overlast door intimidatie, vernielingen en geweld.” *De Gelderlander*: „Politie deelt nieuws over ‘fatbike-aanrander’, minstens tien vrouwen betast.”

Met fatbikes heeft de wereld pestkoppen een wapen gegeven waarmee ze sneller en gevaarlijker zijn geworden. Nooit weet je wat je precies moet verwachten wanneer er een hard achter je aanrijdt in een donker park. Wie zegt dat het blijft bij schaamteloos rijgedrag, waar is diegene nog meer toe in staat? Op een gewone fiets sta je 0-3 achter. Op mijn gammele tweedehands fietsje ben ik een schaap tussen de wolven.

En zo werd het idee geboren. Wat als ik zelf zo’n wapen zou bezitten? Krijg ik dan mijn ruimte op straat terug, omdat het dan weer 3-3 staat?

Ik zoek uit of ik er eens een kan huren. Dat kan, voor iets minder dan 30 euro voor een hele dag.

Vanuit de verte zie ik ze al staan buiten de winkel. Met tegenzin loop ik er naartoe. Misschien is het wel heel lastig om zo’n ding in bedwang te houden. En eigenlijk schaam ik me ook een beetje, ik wil niet geassocieerd worden met asociaal rijgedrag. Heel even, maximaal vijf-

Met fatbikes heeft de wereld pestkoppen een wapen gegeven waarmee ze sneller en gevaarlijker zijn geworden

tien minuten rondfietsen voor dit experiment, neem ik mij voor.

Maar dan. Ik kom binnen en daar staat een *lichtroze* fatbike, stralend verlicht door de winkellampen. Nooit eerder heb ik dit gezien. De stang is laag, zoals bij een vrouwenfiets. Hij is net nieuw binnen, zo blijkt, voor de verkoop.

Hier voel ik wel enig enthousiasme voor. Blijkbaar bevat de wereld van de fatbike, die heel ver van me af staat, toch lichte, stijlvolle elementen, in pasteltinten. Impulsief vraag ik of ik die roze niet mag, in plaats van de zwarte buiten die eigenlijk bedoeld is voor de verhuur. Het mag. Misschien helpt roze mij niet om wolf te worden tussen de wolven, bedenk ik nog, enne daardoor minder schaaachtig te voelen. Maar eigenlijk kan dat me al niet meer schelen.

Zweefmolen
De fatbike heeft verschillende standen, legt de hippe verkoper in de winkel uit. Je kan er ‘gewoon’ mee trappen, maar dat is zwaar. Druk je op het plusje, dan krijg je een beetje trapondersteuning. Als je meer ondersteuning wilt, kun je nog een keer op het plusje drukken. Tot de redelijke limiet is bereikt - deze fatbike is niet opgevoerd.

Eenmaal op het fietspad schrik ik als ik op het knopje druk en de fatbike er plots met mij vandoor gaat, in plaats van andersom. De snelheid komt in schokjes, alsof iemand je soms een extra duw geeft. Na de schrik volgt meteen opwindning. Als een kind in een zweefmolen. Spannend waardoor ik wil stoppen én blijheid waardoor ik nog harder wil.

Die opwindning verdwijnt snel, want het doseren van de snelheid is niet moeilijk. Eigenlijk is het vooral praktisch, denk ik terwijl ik met enkele drukken op de knop moeiteloos de grachtenbruggen neem. Dat mijn knieën een beetje naar buiten vallen is eigenlijk wel lekker. Handig is ook dat iemand achterop kan op het grote zwarte zadel. Ik snap wel waarom mensen dit een praktisch vervoersmiddel vinden.

Mijn roze fatbike maakt een heerlijk geluid. Het zachte gezoem wordt iets harder naarmate ik sneller ga. Een

zacht sssstje, wanneer ik rem.

Wat ik verwachtte, gebeurt. Een fatbiker in een oranje bezorgoutfit wil heel voorzichtig langs mij heen. Als ik op het midden van het fietspad ga fietsen, omdat het eigenlijk te smal is om in te halen, blijft hij netjes achter mij. Ik hoef ook niet onder de indruk te zijn van een groepje jongens op de hoek van de straat. Ik ben toch sneller dan zij, zeg ik in mijn hoofd terwijl ik nog een keer op het plusje druk. Twee mannen steken door het raam van hun klusbus een duim op naar mij. Zelfs nu het donker wordt, voelt het dankzij de roze fatbike alsof ik mijn macht behoud op straat, iets wat ik niet vaak meer meemaak.

Irritant is nu vooral de stroom fileauto’s in smalle straten waar ik voorzichtig langs moet. Ik wil nog harder racen. Fatbikes zijn fantastisch! Dertien procent van de nieuwe verkochte fietsen was in 2024 een fatbike. Nemen al die fatbikerijders nu echt zoveel van mijn ruimte in op straat, begin ik te denken? Of geef ik ze te veel ruimte met mijn vooroordelen?

Fatbikes blijven wat mij betreft een ramp in handen van weggebruikers met asociale bedoelingen. Maar het ritje op de roze fatbike maakt me milder. Dat het verleidelijk is om op zo’n ding een klein beetje aso te rijden merk ik nu zelf. De wolf in mij steekt de kop op. Ik ga nog even snel voorlangs, dat gaat toch gewoon goed?

Dat kwartiertje testen is al lang voorbij.

Hoeveel kost-ie als ik hem wil kopen, vraag ik bij het inleveren. 2.100 euro, zegt de man. Ik zal erover nadenken.

Door
Femke van Zeijl

Fotografie
**Jean-fidèle E.
Ananou**

In de Nigeriaanse miljoenenstad Lagos hebben vissers op het water een wijk gebouwd, waar ze al generaties lang leven. Maar de lokale overheid lijkt ervan af te willen. „Iedereen is bang.”

De bulldozers kwamen. Nu wonen deze vissers in hun houten bootjes

O

Op de lagune dobberen houten roeiboten met ontheemde families, omringd door huisraad die ze nog wisten te redden. Daarachter steken de staketsels van hun recent gesloopte huizen uit het water. Vrijwel dagelijks halen bulldozers woningen neer in Makoko, een visserswijk op het water in Lagos. Volgens de deelstaat-regering van Lagos, de Nigeriaanse miljoenenstad aan de kust, is dat nodig voor de veiligheid van de bewoners. Maar die vrezende het einde van hun informeel gegroeide wijk, waar vissersfamilies soms al generaties lang wonen.

Juliet Awanjinu zit op een houten krukje een teil garnalen te sorteren. Het is de vangst waarmee haar schoonzoons gisteravond thuiskwamen. De visserij gaat door in Makoko, maar om Awanjinu heen is niets meer over van de woning met acht kamers waarin zij en haar volwassen kinderen met hun families woonden. Nu bivakkeren ze in twee geïmproviseerde tentjes op de fundering die ze ooit zelf drooglegden in het brakke water.

Vlak voor Kerst kwamen de bulldozers, vertelt Awanjinu. „Om zeven uur 's ochtends, we sliepen nog. Ze schoten meteen traangas af. We zijn allemaal in het water gesprongen. Niets konden we redden. Al onze spullen zijn in het water gestort.” De familie heeft alleen nog de kleding die ze droegen toen de sloop begon, en de schaarse huisraad die bleef drijven.

De deelstaatregering zegt tot sloop te zijn overgegaan omdat de informele be-huizing in Makoko steeds verder de kreek op is gebouwd, veel te dichtbij de hoogspanningsmasten in de lagune. Awanjinu wijst op de elektriciteitskabels in de lucht, op nog geen honderd meter van haar voormalige woning. „Ze beweren dat dit niet veilig is.”

Het is niet voor het eerst dat de overheid ingrijpt in deze visserswijk, waar openbare voorzieningen grotendeels ontbreken. Awanjinu, die schat dat ze in de vijftig is, woont al dertig jaar in Makoko. Haar huis werd al drie keer eerder gesloopt. Waarom haar familie niet ergens anders gaat wonen? „Wij hebben geen keus. Er is nergens in Lagos ruimte voor ons. En dit is onze manier van leven, op het water.” Zoals veel bewoners van Makoko is zij Egun, een West-Afrikaanse etnische groep uit de kustgebieden van Nigeria en buurland Benin, die zich in de negentiende eeuw vestigde op het water in de Lagos Lagune.

Ook in 2012 kwamen de slopers in actie, ook toen wegens de nabijheid van de elektriciteitsmasten. Destijds stopte de sloop op zo'n honderd meter van de hoogspanningskabels. Nu dringen amfibische bulldozers steeds verder de dichtbebouwde waterwijk in. „Eerst zeiden ze dat iedereen weg moest op dertig meter van de masten, toen honderd en nu tweehon-

derdvijftig meter. Wij geloven er niets meer van”, zegt Awanjinu's dochter Tope Jigbe (37), geboren, getogen en getrouwd in Makoko. Haar drie kinderen helpen mee met het wassen van garnalen in het troebele water. „En als het om onze veiligheid gaat, waarom beschieten ze ons dan met traangas?”, vraagt ze zich af.

Bulldozers

Voordat de bulldozers dezer dagen aan de slag gaan in Makoko, schieten politieagenten eerst traangas het gebied in om de bewoners uiteen te drijven. Volgens bewoners en ngo's die werken in de informele woonwijk zijn al minstens vier mensen overleden door het traangas, vooral zuigelingen en mensen met ademhalingsproblemen.

„Pa, pa, pa, pa, ze schoten zo veel traangas!”, weeklaagt Awanjinu, terwijl ze op haar mobiel een foto toont van haar 65-jarige zus Ume. Die werd onwel van het traangas en overleed op weg naar het ziekenhuis, zegt ze. „We hebben geprobeerd haar naar het vasteland te varen, maar konden er niet op tijd komen.” Op het water ontstond een file van mensen die in paniek per boot de wijk uit probeerden te vluchten, legt ze uit in het Pidgin, een lokale taal. „Go slow dey for water, steeds als ze beginnen te schieten.”

Een stuk verder zuidwaarts in Makoko, ver verwijderd van de hoogspannings-

Een meisje vaart langs gesloopte woningen in de visserswijk Makoko in Lagos.

masten, staat de gepensioneerde ambtenaar Felix Kiki betoerd te kijken naar de overblijfselen van zijn twee woningen. Hij werd in 1950 geboren in Makoko en woont er zelf niet meer, maar huisvest er familieleden. Toen de bulldozers kwamen, was hij op reis. „Sinds ik terug ben is er geen dag geweest zonder het geluid van de cats”, zegt Kiki, zoals ze in Makoko de Caterpillar-graafmachines noemen.

Tussen de houten bouwwerken staat af en toe een bamboepaal met daaraan de groen-witte Nigeriaanse vlag. Die markeren volgens de slopers de grens tot waar wordt gesloopt – bewoners zeggen dat de vlaggen steeds verder de wijk in worden geplaatst. „We hebben geen idee waar ze stoppen. Iedereen is bang”, zegt Kiki.

„Sommigen zijn zelf alvast begonnen hun huis af te breken.”

Dan begint de lucht te prikken aan huid en ogen. „Traangas”, constateert Kiki, en wijst naar waar de zware motor van een cat alweer te horen is. Het is elf uur 's ochtends als de eerste graafmachine met donderend geraas inhakt op de volgende rij huisjes op palen. Van een afstand staan bewoners verslagen toe te kijken, soms vanuit het vuile water – Makoko is een open riool – waar zij in paniek in zijn gesprongen.

Vaarroutes zijn verstopt doordat dakloze families er met hun vissersboten liggen aangemeerd. Het geluid van tegen elkaar botsende platbodems mengt zich met het lawaai van sloophamers en breekijsers

van bewoners die besloten de sloop niet af te wachten. Zij hebben geen zin in een interview, en breken met verbeten gezichten hun eigen woningen af om in ieder geval het bouw materiaal te redden.

Van oudsher zijn het de *baales*, de traditionele leiders van Makoko, die overleggen met de deelstaatregering en opkomen voor de belangen van de lokale gemeenschap. Maar vandaag gooit baale Stephen Aji moedeloos zijn handen in de lucht: „We are tired, too”, verzucht hij vanaf zijn sofa in het betonstenen huis van twee verdiepingen dat hij bouwde in Makoko. „Ik praat niet meer met de regering.” Ook de toekomst van zijn eigen huis lijkt hem niet zeker, vervolgt de 66-jarige Aji: „Het lijkt wel of ze alles plat willen gooien. Zelfs

sommige baales zijn hun spullen aan het pakken.”

Vanuit de lucht is goed te zien dat er veel meer is gesloopt dan het gebied rond de hoogspanningsmasten. Op recente dronebeelden van Makoko lijkt het alsof iemand van bovenaf een berg luciferhoutjes over de wijk heeft uitgestort, waar eerder rijen blauwe en rode golfplaten daken langs de waterwegen te zien waren. Ook de baale gelooft niets meer van het verhaal dat de sloop bedoeld is om bewoners te beschermen die te dicht bij de masten wonen.

Venetië van Lagos

Deze officiële lezing werd eerder deze week nog herhaald door de gouverneur van Lagos. Maar de landtongen die de afgelopen jaren voor de kust van Makoko zijn opgespoten, vertellen een ander verhaal. Het vergt weinig fantasie om daarin een ringdijk te zien, bedoeld om het achterliggende land droog te leggen. De visserswijk op het water ligt immers op een A-locatie, vlak bij het zakencentrum van Nigeria's economische hoofdstad.

Al jaren liggen er plannen bij het deelstaatsministerie van ruimtelijke ordening om Makoko in te polderen. In 2024 werd het droog te leggen land verkocht aan een projectontwikkelaar. Naast appartementencomplexen zouden er zakenhotels, een sportcentrum en een zwembad moeten verrijzen. Voor de naar schatting honderd- tot tweehonderdduizend overwegend arme en gemarginaliseerde bewoners van de wijk, die met enige overdrijving ook wel het Venetië van Lagos wordt genoemd, lijkt daarin weinig plaats.

„Het lijkt wel
of ze alles plat
willen gooien”

Lokale leider Stephen Aji (66) praat niet meer met de regering, omdat hij die niet meer vertrouwt: „Wie weet waar ze zullen stoppen?”

Kinderen die opgroeien met laaggeletterde ouders kunnen daar nog lang last van houden. Met een kleinere woordenschat is het moeilijker genuanceerd te zijn, wat ruzies en sociale uitsluiting in de hand werkt.

Ze leerde pas later dat er meer gevoelens zijn dan ‘boos’ en ‘verdrietig’

Door
 Rineke van Houten

Illustratie
 Cheyenne Goudswaard

T

Tamara van den Heuvel was een jaar of negen toen haar ouders haar voor het eerst brieven van instanties gaven. Van de Belastingdienst, het energiebedrijf, de gemeente, vooral als het om geld ging. Of ze kon vertellen wat er precies in stond. Ze las de brieven aandachtig door, woorden die ze niet begreep zocht ze op in een woordenboek en las de zinnen opnieuw. En nog eens. En nog eens. Totdat het haar duidelijk was.

Jarenlang gidste ze haar ouders door ambtelijke en administratieve doolhoven. Op haar zestiende had ze er genoeg van. ‘s Ochtends vroeg, nog voordat ze naar school zou fietsen, riep ze tegen haar ouders ‘bekijk het ook maar!’ terwijl ze een bankdocument op de keukentafel smeed.

Tot diep in de nacht had ze uit de papieren op verzoek van haar ouders proberen op te maken hoe de spaarregeling die haar ouders voor haar en haar broertje hadden afgesloten, zou eindigen nu de termijn erop zat. Ze worstelde zich door de taaie tekst, spelde moeilijke woorden en herlas zinsconstructies totdat ze ze snapte.

Na een paar uur slaap liep ze ‘s ochtends met haar schooltas in de ene en het document in de andere hand naar de keuken. Tevreden en ook een beetje trots dat ze haar ouders ging vertellen dat de bank een vergissing had gemaakt en ze de verklaring niet moesten ondertekenen. Maar daar dacht haar vader anders over. Dit gaan we gewoon afhandelen, maakte hij meteen duidelijk, zonder te zeggen waarom. Zijn reactie voelde als een afwijzing. Had ze de halve nacht voor niets zitten puzzelen.

„Er knapte iets”, zegt ze dertien jaar later tijdens een gesprek bij haar thuis, een eengezinswoning in een dorp in het noorden van het land. Misschien was het slaapgebrek, misschien was het de opgekropte spanning vanwege de ruzies thuis, opgeteld bij de verantwoordelijkheid die ze voelde, die steeds zwaarder op haar drukte. „Ik trok mijn jas aan en sloeg de deur met een klap achter me dicht.”

Deze middag heeft ze zich genesteld op de grijze bank, een ranke gestalte, kleine ogen in een hartvormig gezicht. Door het beroep dat haar ouders op haar deden is ze snel volwassen en zelfstandig geworden, vertelt ze. Ze haalt haar schouders op, als teken dat het haar niet uitmaakt. Het zij zo. Waar ze tot op de dag van vandaag wel last van heeft is dat er thuis maar weinig woorden waren voor gevoelens. „Als ik huilde werd mij niet gevraagd waarom ik verdrietig was, maar riep mijn vader: stop met huilen!”

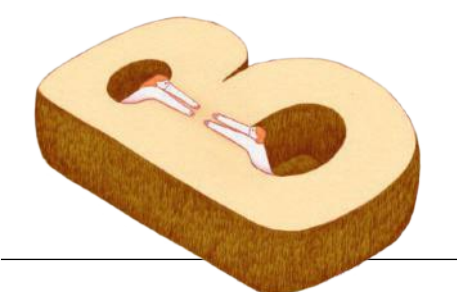
Jaren later koppelde Tamara van den Heuvel het gebrek aan ruimte voor emoties aan het letterlijk moeite hebben met gevoelens onder woorden te brengen, er geen woorden en formuleringen voor kunnen

vinden. Zo groeide ze op met de gedachte dat emoties er niet zijn om te uiten. Ondanks jaren therapie kan ze op haar dertigste in een gesprek nog steeds blokkeren als het over gevoel gaat, terwijl ze zichzelf wel een toereikende woordenschat heeft eigen’gemaakt. „Zelfs bij goede vrienden kan ik helemaal dichtklappen als ik me ongezien voel, of als iets me dwarszit. Ik wil het wel zeggen, maar de woorden blijven ergens steken.”

Schrijvend komen de woorden wel, dus reageert ze vaak later, in een app. In de loop van haar leven heeft ze haar „emotionele woordenboek” uitgebreid. „Ik heb geleerd dat er meerdere nuances zijn, niet alleen ‘boos’ of ‘verdrietig’, en dat stress bepaalde gevoelens kan versterken.”

Volgens de Stichting Lezen en Schrijven is ongeveer een op de negen ouders laaggeletterd. Over het algemeen geldt: hoe geletterder de ouders, des te geletterder de kinderen en des te makkelijker ze kunnen meekomen op school. Geschat wordt dat kinderen van laaggeletterde ouders 30 procent kans hebben ook laaggeletterd te blijven.

Maar ook als de kinderen wel goed leren lezen en schrijven kunnen ze hun leven lang de gevolgen van opgroeien in een taalarm gezin ervaren, constateerde socioloog Natascha Notten in haar vorig jaar gepubliceerde onderzoek *Intergenerationele overdracht van laaggeletterdheid*. Notten onderzocht vanuit het perspectief van kinderen hoe het is om op te groeien in een laaggeletterd gezin met Nederlands als moedertaal.

Met 1-0 achter

Uit gesprekken met hen, waarin ze er als volwassenen op terugblikken, blijkt dat velen weliswaar de Nederlandse taal voldoende beheersen, maar moeite blijven houden met wat Notten„de juiste sociale taalcode voor een bepaald moment en in een bepaalde context” noemt. „Ze kunnen moeilijk nuances aanbrengen en schieten in een

In Nederland hebben ongeveer drie miljoen mensen tussen de 16 en 75 jaar moeite met lezen en/of rekenen. Deze groep wordt vaak aangeduid met ‘laaggeletterd’. Veel van hen kunnen zich met hulp van naasten redden in de maatschappij.

Een kleinere groep heeft al moeite eenvoudige teksten te begrijpen of relevante informatie uit een bijsluitertehalen. Deze groep heeft een hoger risico op werkloosheid en een slechte gezondheid. Ongeveer de helft van de ‘laaggeletterden’ heeft Nederlands als moedertaal.

situatie waarin dat wel verwacht wordt snel in een ondergeschikte rol. Omdat ze wat eenvoudigere taal gebruiken, kunnen ze bijvoorbeeld bozer overkomen dan ze zijn, of minder slim. Dan sta je al 1-0 achter.”

Notten herkent de blokkades waarmee Tamara van den Heuvel kampt. Een van de inmiddels volwassen kinderen die Notten voor haar onderzoek interviewde gaf als voorbeeld dat ze moest wennen aan het feit dat je gewoon kunt uitspreken dat je van iemand houdt, dat daar geen cadeautjes voor nodig zijn. Als je niet de woorden hebt voor affectie of emotie, ben je ook niet gewend of durf je deze gevoelens niet te uiten.

Praten was lange tijd ook geen sterke kant van Femke Reijnen (46), een in haar eigen woorden „bescheiden Limburgse”, kind van een analfabete moeder („ze kon niet veel meer dan haar naam schrijven”) en een laagopgeleide vader die weinig thuis was.

Toch leek alles lange tijd normaal in het kleine gezin. Het huishouden draaide zonder al te grote problemen, voor de financiële zorgde haar vader met wat hulp uit zijn omgeving. Hij was het ook die een briefje voor Femkes school schreef als dat nodig was. Als ze ‘s ochtends beneden kwam zag ze haar ouders aan de ontbijttafel *De Limburger* lezen; ze wist niet dat haar moeder alleen de foto’s bekeek en er haar eigen verhalen van vlocht. Eén keer deed haar moeder een poging werk te maken van haar taalachterstand en maakte ze een afspraak met de huisarts. „Mevrouw Reijnen”, reageerde deze, „ieder mens heeft recht op zijn eigen geheim.” En dat was dat.

Op de basisschool was het Nederlands van Femke Reijnen onder de maat, vermelden de rapporten, met veel spelfouten en problemen met grammatica. In groep 5 was haar woordbeeld „onvoldoende ontwikkeld” en liep ze achter met lezen. Ze sloot dat jaar af met een advies in hoofdletters en veel uitroeptekens: „Veel lezen!!!” De school „voorziet problemen in gr 6” en stelt haar ouders voor „gestructureerd huiswerk te geven”. Dat dat een kansloze optie was, daar hadden ze op school geen notie van. Uit de Citotoets („wist ik veel wat dat was”) rolde een huishoudschooladvies. Ongelooflijk,

LEES VERDER OP PAGINA 20

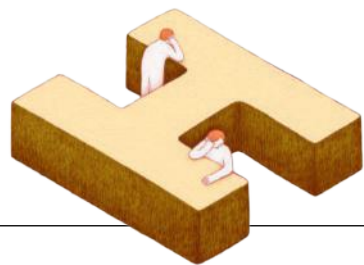
„Basisschoolkinderen die niet goed kunnen praten gaan uit onmacht duwen, bijten en slaan. Dat kan dan weer leiden tot uitsluiting of gepest worden”

——— VERVOLG VAN PAGINA 19

vindt Femke nu als geslaagde hbo'er. „In een ander gezin was ik naar de havo gegaan, of misschien wel het vwo.”

Zij hoefde thuis de administratie niet op orde te houden, daar werd voor gezorgd. Maar er was weinig aandacht voor waar zij hulp bij nodig had. Spanningen tussen haar ouders en moeizaam contact met haar licht ontvlambare moeder voedden haar onzekerheid. „Toen ik op de huishoudschool zat en ik kooklessen volgde, kregen mijn moeder en ik weleens ruzie met elkaar in de keukens. Dat was haar domein en alles moest op de manier zoals zij het had onthouden. Als ik een recept uit een kookboek voorstelde, werd het strijd. Dat kwam doordat zij niet kon lezen en zich schaamde, maar dat wist ik niet.” Toenze achttien was en moeder en dochter voor de zoveelste keer stonden te bekechten, brak het dunne lijntje. Femke Reijnen nu: „Ik voelde dat er al heel lang iets aan de hand was, iets wat ze nooit uitsprak. Als kind betrek je dat op jezelf, ik dacht dat ik iets fout had gedaan en was wanhopig. Ik beet haar toe: En nu moet je zeggen wat er aan de hand is, anders ga ik weg! Toen bekende ze dat ze niet kon lezen en schrijven. Ik stond perplex.”

Hoe ze er nu naar kijkt: haar moeder heeft zich haar leven lang minderwaardig gevoeld door haar analfabetisme. Ze verborg zichzelf, kon geen woorden geven aan haar echte gevoelens en voelde zich afgewezen, ook door haar man, die vaak afwezig was. In plaats van dingen uit te praten kwam er boosheid of kwamen er verwijten over haar lippen. „Dan riep ze bijvoorbeeld dat ik al tijd weg was en zeker liever bij anderen wilde zijn.” Een aanzet tot een gesprek of meningsverschil leidde al snel tot stemverheffing of slaande deuren, ook tussen haar vader en moeder. „Er was geen gesprek, het bleef bij verwijten in oneliners.”

De muren van het taalhuis

Om taal goed te leren is een fundament nodig, zegt Marion van den Heuvel, universitair hoofddocent bij Tilburg University en gespecialiseerd in babybreinontwikkeling

en taalstimulering. Dat fundament begint al tijdens de zwangerschap, als de foetus de geluiden van de moeder en anderen hoort, en wordt opgebouwd tot ongeveer het tweede levensjaar. Na het fundament volgen de muren van wat zij het „taalhuis” noemt: klanken oefenen, communiceren, woorden leren en zinnen formuleren, woordgrappen en beeldende taal begrijpen. „Als dat allemaal goed gaat”, zegt Van den Heuvel, „is het huis van je moedertaal compleet”. Maar zonder fundament wordt het dus lastig.

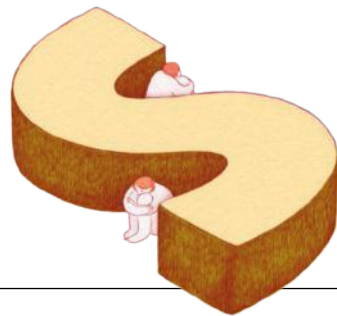
Van den Heuvel ziet kinderen die prima voorwerpen bij naam kunnen noemen (‘beertje’), maar slecht onder woorden kunnen brengen hoe ze zich voelen. Ze kennen geen woorden in het grijze gebied tussen ‘boos’ en ‘blij’. Je woordenschat is belangrijk voor wat ze „zelfregulatie” noemt: onder woorden brengen wat er met je gebeurt. „Iedereen heeft een stemmetje in zijn hoofd: even rustig blijven nu, niet in paniek raken... dat helpt je om om te gaan met dagelijkse situaties. Kinderen op de basisschool die niet goed kunnen praten gaan uit onmacht duwen, bijten en slaan. Dat kan dan weer leiden tot uitsluiting of gepest worden.”

Aan dat stemmetje ontbrak het tijdens de basisschoolperiode van Femke Reijnen. Omdat ze slecht kon lezen was elke voorleesbeurt een kwelling. „Ik las woord voor woord, voelde me gespannen en opgelaten, waardoor het juist niet lukte en andere kinderen begonnen te gniffelen. Als ik moest huilen, wist ik wel wat huilen was, maar waarom dat precies gebeurde realiseerde ik mij niet.”

Reijnen heeft haar leesachterstand volledig ingehaald, maar de sociaal-emotionele gevolgen van het taalarme gezin waarin ze opgroeide droeg ze lang met zich mee. Het heeft „jaren therapie” gekost om haar extreme onzekerheid te overwinnen. „Dat mijn gevoelens er mogen zijn en dat ik die onder woorden mag brengen, en hoe ik dat moet doen, heb ik moeten leren. Het heeft veel gekost voordat ik tegen een vriendin die altijd te laat kwam, durfde te zeggen dat ik dat vervelend vond. Ik probeer een voorbeeld te zijn voor mijn kinderen. Als mijn dochter een afspraak met een vriendinnetje niet durft af te zeggen omdat ze moe is, praten we erover en vinden we samen een oplossing.”

Stroeve communicatie

Tamara van den Heuvel was, vertelt ze, van jongs af aan een fanatiek lezer, de boeken leende ze zelf in de bibliotheek. Ze haalde het havodiploma zonder veel problemen. Ze had tijd nodig om uit te zoeken welk werk bij haar past en maakte de eerste opleidingen niet af. Onlangs is ze begonnen met een opleiding tot beveiligder, maar ze hoopt ooit in de uitvaartbranche te kunnen werken. Haar moeder en zij zien elkaar regelmatig, al

is de communicatie soms nog wat stroef, doordat ze elkaar niet altijd goed begrijpen.

Toen ze uit huis ging, nam Femke Reijnen zich voor: allesbehalve het leven van mijn ouders. Stip op de horizon was een universitaire studie, hoe dan ook. Dat lukte, via een jarenlang traject van opleidingen tot onder meer hovenier, sociaal-cultureel werker, docent levensbeschouwing en maatschappijleer en trainingsacteur. Het zal te danken zijn aan haar vasthoudende karakter, vermoedt ze. En op het juiste moment de juiste beslissingen nemen, zoals een intelligentietest doen die bevestigde dat ze heel goed meekon in het hoger onderwijs. Inmiddels is ze projectleider basisvaardigheden bij een provinciale instelling die bibliotheken ondersteunt. Ze heeft haar werk gemaakt van haar eigen ervaringen.

Femke Reijnen heeft een gezin met twee kinderen, van negen en dertien, waarin volop wordt gelezen en gepraat. De relatie met haar moeder is de laatste jaren sterk verbeterd. „We maken geen ruzie meer”, zegt ze nu. „Ik snap nu hoe moeilijk het voor haar als analfabeet geweest moet zijn mij niet te kunnen ondersteunen bij dingen voor school, in sociale omgang met vrienden of in het maken van studiekeuzes. Telkens het gevoel te hebben tekort te schieten. Het verleden kunnen we niet veranderen, maar we kunnen deze gedeelde ervaring wel gebruiken. In mijn leven was er een huisarts die het verschil had kunnen maken, maar ook leerkrachten, familieleden, vrienden, burens of vrijwilligers bij een sportclub. Door te praten met mensen die niet goed kunnen meekomen en te vragen wat iemand nodig heeft. Dat is de verantwoordelijkheid van ons allemaal.”

Journalist Rineke van Houten is auteur van *Onleesbare wereld: het dubbelleven van laaggeletterden*, Uitgeverij Balans, oktober 2025. Dit is een bewerking van een van de hoofdstukken.

SARAH SLUIMER

My Girlfriend Harriet

Een sprookje. Je bent een Britse stewardess van 23. Je ontmoet tijdens een van je reizen de Nederlandse Jeroen. Hij heeft een jolig, kogelrond hoofd en is boomlang. Je bent direct verliefd. Jullie besluiten samen te gaan wonen. Je ontmoet zijn ouders, zegt je appartement in je thuisland op.

Het enige waar je aan moet wennen is dat hij je de hele dag filmt, bij alles wat je doet. En 's avonds, als jij al lang in bed ligt, is hij nog bezig achter zijn computer. Hij telefoneert ook vaak in de achtertuin, waar je hem niet kan horen. Je probeert er maar niet te vaak aan te denken.

En dan, op een dag, je komt net uit de douche, krijg je een app van een vriend. „Check Instagram”, staat er. Je zoekt en vindt een account dat ‘My Girlfriend Harriet’ heet, met 150.000 volgers. Het account is gewijd aan je leven. Je ziet filmpjes waarin je een bitterbal eet, een wandeling door de sneeuw maakt, dronken bent. „Mijn vriendin die naar een realityshow kijkt, terwijl ze niet weet dat ze haar eigen realityshow heeft”, staat er bij een *reel* waarop je tv kijkt onder een dekentje op de bank.

Je ziet ook je vriend. Hij praat op de radio over jou. Dat jij niet van dit account weet, dat hij het als een grap is begonnen om jou aan vriendinnen in Nederland te hel-

pen, maar dat het - oeps - enorm uit de hand gelopen is. Je ziet zijn ogen schitteren als een dij begint over spon-sordeals. Gratis reizen, spullen. Hij wil het allemaal.

Je ziet dat talloze BN'ers het account volgen. Albert Heijn heeft zelfs een reclame over je gemaakt. „*Real life Truman Show*, dit, fantastisch!” heeft iemand onder een post geplaatst.

Je loopt naar je vriend toe met alleen een handdoek om. Je bent verbijsterd, je moet lachen van de zenuwen, je wil misschien je moeder bellen. Hij staat daar,

Het hele land, je nieuwe land, zal je een spelbreker vinden, zo voelt het

gretig, hij filmt je weer terwijl je confuus op de grond gaat zitten, je telefoon nog in je hand, de handdoek zakt half af, je trekt 'm schielijk omhoog.

Vanaf nu maken jullie samen content. „Dit is niet echt iets voor mij”, zeg je één keertje hardop in de camera, maar er is geen weg meer terug. Je gaat mee in de stroom. Wat wil je anders doen? Zeggen dat dit moet stoppen? Het hele land, je nieuwe land, zal je een spel-

breker vinden, zo voelt het.

Je unboxt opgestuurde spullen. Nieuwe kleding. Bier. Hij is zo blij met alles.

Hij heeft een welkomstfeest voor je georganiseerd in Amsterdam. Zijn hoofd is inmiddels de hele dag door knalrood van extase. „Feestje gaat dik over Project X heen”, blaft hij tegen een sponsor aan de telefoon.

De opmerkingen onder het account worden negatie-ver. „Deze gast doet dit voor zijn eigen faam, niet voor haar”, zegt iemand. Hij verwijderd alle kritiek.

Je weet heus wel dat hij al heel lang probeert om een influencerscarrière uit de grond te stampen. Iemand vertelt je dat 'een geheim account voor je vriendin' een bekende socialmedia-truc is om veel volgers te krijgen.

Er komen niet veel mensen opdagen bij het feest. De hype is voorbij. Aan het einde van de dag zit hij in een hoek van het café woedend naar zijn telefoon te staren.

Misschien moet je hem een kus geven, zodat hij wakker wordt en dit sprookje eindelijk uit is, zo denk je.

Maar misschien, lieve meid, moet je rennen. Weg van dit land waar geliefden, bedrijven, BN'ers, het volk een moreel kompas ontberen. Ren zo snel als je kan.

■

Sarah Sluimer schrijft elke week een column. Ze is de auteur van boeken, essays en toneelstukken.

Advertentie

Gun jezelf een vakantie waarin je volledig ontspant.

HAVE IT ALL +

- Drankenpakket
- Wifipakket
- Tegoed voor excursie(s)
- Crew Appreciation
- Diner(s) in specialiteiten-restaurant
- + Hut upgrades
- + Verlaagde kinder tarieven
- + Tot \$500 boordtegoed

14 nachten Arctische cirkel oversteek Noordkaap

- Rondreis Rotterdam
- Schip: Rotterdam
- 30 augustus 2026

Vanaf €3.529,- p.p.

14 nachten ultieme Noorse fjorden

- Rondreis Rotterdam
- Schip: Nieuw Statendam
- 19 september 2026

Vanaf €2.979,- p.p.

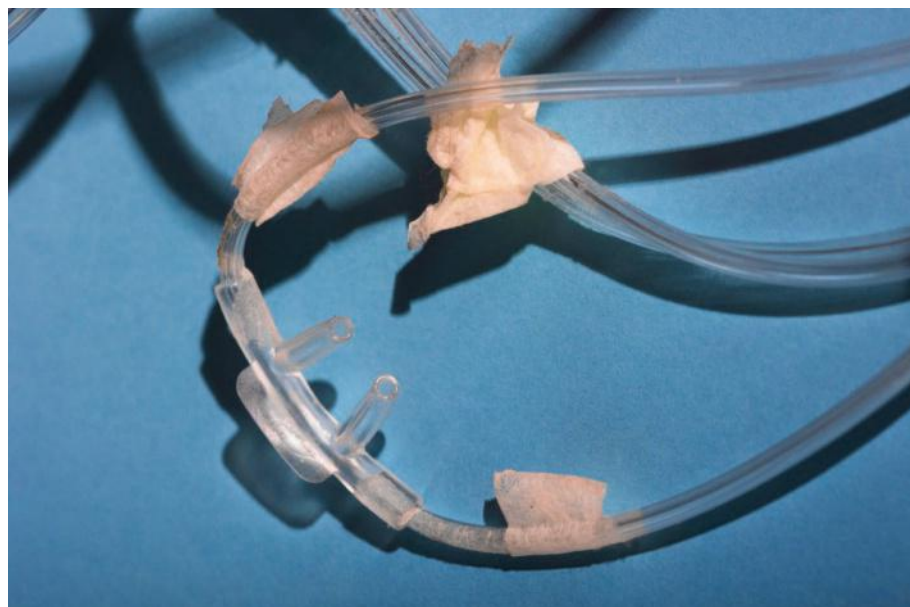
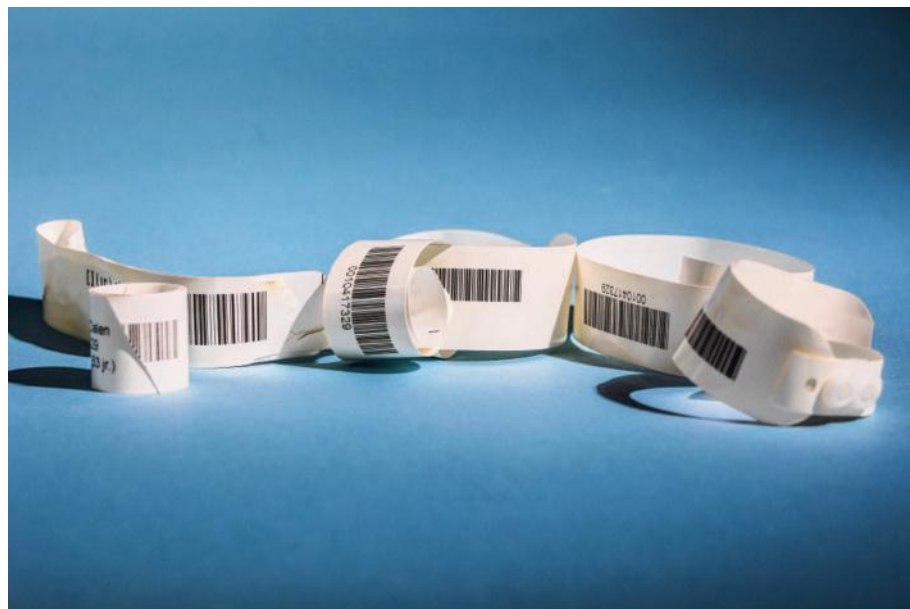
Maak kans op een Noorse fjorden cruise

Scan de QR code of ga naar wineenhalcruise.nl

Neem voor meer informatie contact op met onze reserveringsafdeling op 0800-7245425 (gratis) of ga naar hollandamerica.com.

*Voorwaarden: Vermelde tarieven zijn gebaseerd o.b.v. een dubbele bezetting in een binnenhut, inclusief belastingen, havengelden en heffingen. Excl. Have it All+ upgrade is van Buitenhut naar corresponderende Balkonhut. Beperkingen kunnen gelden. Aanbiedingen zijn afhankelijk van beschikbaarheid en o.v.w.prijswijzigingen, druk- en zetfouten. Ga naar hollandamerica.com voor details en de volledige voorwaarden. Boordtegoed aanbieding eindigt op 26 februari 2026. Have it All+ eindigt 26 februari 2026. Registratie schepen: Nederland

Al die spullen die niks hebben uitgehaald

Fotografie
Peter Boer

Tekst
Joke Mat

Steriele stillevens. Nier-
vormige bakjes, een
wolk pillenstrips, een
wit rond ding met een
gat erin en een door-
zichtige plastic staart.

Flets van kleur, alles, behalve een knal-
gele afvalbak. Van een hangende doek
gaat iets koesterends uit, die kan mis-
schien om iemand heen worden gesla-
gen. Verder: medisch, niet huiselijk,
onpersoonlijk.

Voor de maker, fotograaf Peter Boer,
zijn de beelden wel persoonlijk. De
spullen lagen in het huis van zijn ex-
vrouw. Wat in 2022 was begonnen met
een verdacht plekje, eindigde in de zo-
mer van 2024 met haar dood op 54-ja-
rige leeftijd. Hun zonen waren op dat
moment 16 en 19.

„Munitie om de ziekte te bestrij-
den”, noemt Boer wat hij daarna aan-
trof op de bovenverdieping van haar
huis. Afgekoppelde zuurstofflessen,
injectienaalden, volle doosjes pijnstil-
lers met haar naam erop. „Het trof me
enorm. Al die spullen die niks hebben
uitgehaald. De offers die ze haar heb-
ben gekost. Je haar valt uit. Je wordt
dik. Pijn in je voet. Ontstekingen.”

Na het opruimen had hij drie kisten
vol. „Ik zei tegen de arts: wat moet ik
ermee.” Naar het afvalpunt, kreeg hij te
horen.

Maar hij liet de kisten staan. Zijn ex-
vrouw had een keer de verzamelde pil-
lenstrips van een chemokuur gefoto-
grafeerd. „Zo van: kijk wat ik in mijn lijf

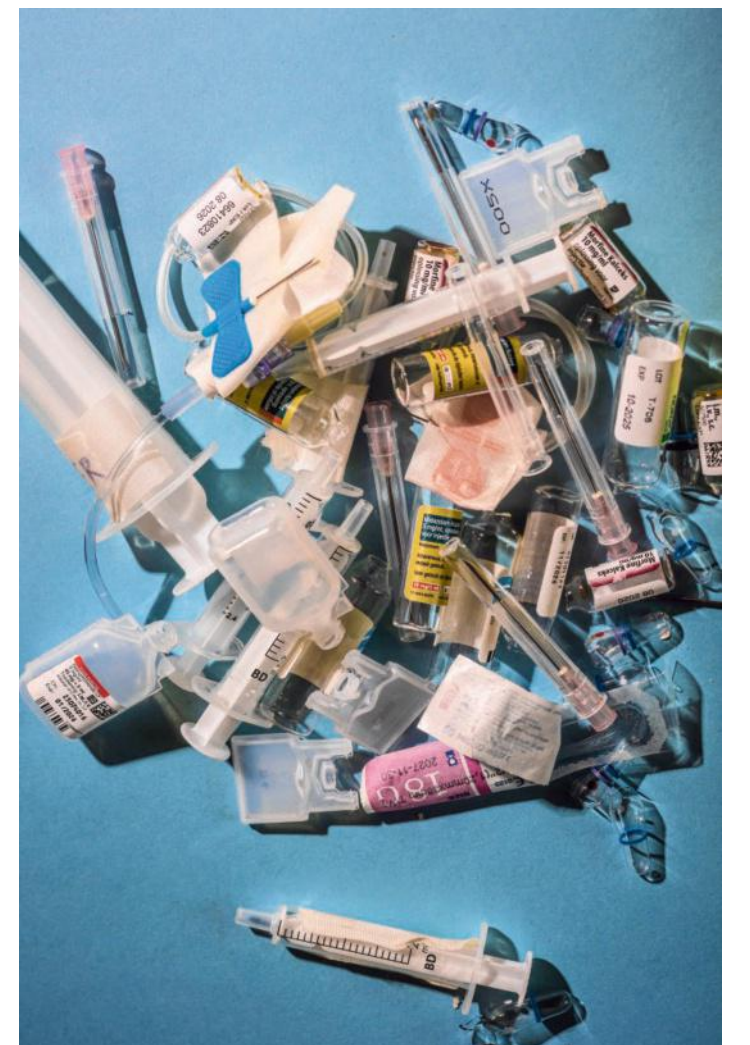
heb gestopt.” Ze bewaarde alles, vond
dat hij er iets mee moest doen. „Daar
moest ik naartoe groeien”, zegt hij.

Een paar maanden later, in het voor-
jaar, pakte hij de spullen uit en fotogra-
feerde ze in een studio. „Heel ver-
schrikkelijk. Heel raar. Haar naam pro-
beerde ik uit beeld te houden. Maar
sommige dingen voelden toch te per-
soonlijk, zoals een haarband met na-
tuurlijk haar eraan, haar haar. Alsof ik
niet het recht had om daar aan te zit-
ten.” Zulke voorwerpen liet hij buiten
de serie.

Het ronde ding met de plastic staart
is een armbeschermhoes voor bij het
douchen. De hangende doek een ver-
zwaarde deken tegen onrustige benen
door een chemo. In de gele afvalbak
zaten gebruikte injectienaalden. Fees-
telijk krullend: polsbandjes van zie-
kenhuisopnames. Een hoop plastic
met labels: „medicatie laatste dagen”.

De serie, getiteld *Medical Aftermath*,
„gaat niemand helpen”, zegt Boer. Die
toont alleen wat achterblijft, materiaal,
„het palet van ‘uitgezaaide borstkan-
ker’”. Wel zullen sommigen de beelden
herkennen. „Er zijn meer mensen die
dit door hun handen laten gaan op een
moment dat het niet meer nodig is.”

Direct na de fotoshoot bracht hij al-
les naar het afvalpunt. Het was prettig,
daarna, dat de kisten niet meer in zijn
huis stonden. „Ik hoop dat het op een
goede manier is verwerkt.”

Door
Sarah Ouwerkerk

Fotografie
**Saskia
van den Boom**

Blindengeleidehond
Ian met baasje Kirsten
Veldhoen en instructeur
Brit Lamberts (rechts).

De lange weg naar 'een team met zes pootjes'

Het duurt jaren om een pup op te leiden tot blindengeleidehond. Het KNGF, dat negentig jaar bestaat, heeft ruim tienduizend honden opgeleid, die stuk voor stuk levens hebben veranderd. „Een geleidehond betekent vrijheid.”

Samen lopen ze door haar wijk in Oegstgeest. Ian, een rossige kruising tussen een golden retriever en een labrador met een serieuze blik, kijkt om zich heen, beoordeelt de situatie, neemt een beslissing en handelt. Deze kant op, over de brug, langs het obstakel op de stoep, afstapje, stukje omlopen, stoep weer op en door. Af en toe kijkt hij om naar zijn baasje. Kirsten Veldhoen (41) heeft in haar ene hand de beugel van Ians tuig en in de andere haar herkenningsstok om automobilisten en buschauffeurs te laten zien dat ze wil oversteken.

Het lijkt alsof ze het al jaren zo doen. Toch is dat niet zo: Veldhoen en Ian zijn pas een paar maanden samen. Daarom loopt achter het duo begeleider Brit Lamberts van het Koninklijk Nederlands Geleidehonden Fonds (KNGF). Ze heeft de twee aan elkaar gekoppeld en komt in het begin regelmatig kijken hoe het loopt. „Hij doet het fantastisch”, zegt ze tevreden.

Een jaar en tien maanden heeft Veldhoen op Ian gewacht, sinds ze afscheid nam van haar vorige geleidehond Pim, die met pensioen mocht. „Ian geeft me weer evenwicht”, zegt ze, terwijl ze oversteekt.

Hoe gaat dat? Hoe leer je te vertrouwen op ogen die niet de jouwe zijn?

Gifgas

Uit muurschilderingen blijkt dat Romeinen al in de eerste eeuw na Christus gebruik maakten van honden voor slechtzienden, vertelt het KNGF op zijn website. De moderne, getrainde blindengeleidehond deed zijn intrede na de Eerste Wereldoorlog, waarbij duizenden soldaten hun zicht verloren door gifgas. In eerste instantie in Duitsland, Zwitserland en de Verenigde Staten.

Het Nederlands Geleidehonden Fonds, opgericht door het Rode Kruis, wordt in 1935 geopend door prinses Juliana. In 1953 is dezelfde Juliana, dan koningin, zó onder de indruk als ze geblinddoekt door hond Guus wordt rondgeleid, dat ze kort daarna het pas achttien jaar oude fonds het predicaat ‘koninklijk’ toekent.

Elk jaar levert KNGF 65 getrainde blindengeleidehonden af. Daarnaast voorziet de vereniging in assistentiehonden voor mensen met een motorische beperking en oud-militairen met PTSS. Het fokken, de begeleiding van opvanggezinnen voor de pups, het

trainen van de honden, van de trainers én van de toekomstige baasjes: ze doen het allemaal zelf.

„Als ze tussen de veertien en zestien maanden oud zijn, komen ze naar Amsterdam voor hun opleiding”, vertelt Lamberts van het KNGF. De honden leren te kijken voor zichzelf én voor een ander. Dat vergt een leergierige en dienstbare hond die óók zelf beslissingen durft te nemen. ‘Intelligent ongehoorzaam’, noemen ze dat bij KNGF.

In de KNGF-database van reuen en teefjes, die bij particulieren wonen maar in eigendom zijn van KNGF, worden hun karaktereigenschappen opgenomen. Op basis daarvan probeert de vereniging pups te fokken met aanleg voor het vak. De pups brengen hun eerste levensjaar door bij gastgezinnen. Daar worden ze zindelijk gemaakt, gesocialiseerd en leren ze de basis: zit, blijf en af. En ze wennen aan winkels, restaurants en het ov. De fijne kneepjes van het geleiden leren ze daarna bij KNGF.

De kosten voor een blindengeleidehond worden – afgezien van de dagelijkse verzorging – door KNGF en zorgverzekeraars ge-

dekt. Het fokken, opvoeden en opleiden van een geleidehond kost gemiddeld 40.000 euro. De hond blijft, tot hij tussen de acht en tien jaar oud met pensioen gaat, eigendom van KNGF.

Eerstehondsyndroom

Intussen is Veldhoen door Ian thuisgebracht. Daar gaat haar stok aan de kapstok en krijgt de hond iets lekkers. Hij gaat in zijn mand liggen en zucht: taak volbracht. Het vertrouwen werkt twee kanten op, vertelt Veldhoen. „Hij heeft ook mijn vertrouwen nodig om de leiding te kunnen nemen, om zijn werk goed te kunnen doen.”

Ook kan Veldhoen niet gewoon achteloos achter hem aanlopen en denken dat het wel goed komt. Als zij afgeleid is, raakt hij dat ook. „Dan geef ik mezelf een tik op de vingers: aandacht erbij.”

Lamberts, ook aan de keukentafel bij Veldhoen thuis: „Dat is heel belangrijk, het is een samenwerking.” Sommige mensen vinden het zielig, zegt Veldhoen, dat een blindengeleidehond niet ‘gewoon’ hond kan zijn. „Maar je doet Ian geen groter plezier dan door samen naar buiten te gaan waar hij de verantwoordelijkheid heeft.”

Daarbij hebben KNGF-honden ook verplicht ‘vrij’. Ze moeten eens per dag kunnen ‘snuffelen’, loslopen in een park. Dat was voor Veldhoen spannend. „Mijn vorige hond is een paar keer weggelopen, dat is vreselijk. Maar Ian doet het gelukkig heel goed.”

Vóór Ian was er Pim en vóór Pim was er Alfie, haar eerste hond. Toen die tien jaar oud was, werd ze gebeld dat er een nieuwe hond voor haar was. Na acht jaar werken mocht Alfie met pensioen. „Ik weet nog dat ik heel boos was. Ik heb gehuild en gegild: ik wilde er niet aan.”

Lamberts knikt. „Dat noemen we het eerstehondsyndroom. Het is dan voor iemand onvoorstelbaar dat ze eenzelfde samenwerking en band kunnen hebben met een andere hond.”

En, voegt Veldhoen toe: „Dankzij mijn eerste hond kon ik iets pijnlijks erkennen, waarover ik aanvankelijk niet wilde praten, namelijk: dat ik een blindengeleidehond nodig heb.”

Wachtlijst

Veldhoen is geboren met een erfelijke netvliesaanandoening. „Dat had niet zo erg hoeven zijn, maar ik ben ook te vroeg geboren. Dus ik heb daarbovenop premature retinopathie (een netvliesafwijking).” Vanaf haar geboorte is het zicht in haar rechteroog daardoor 1 tot 2 procent, met haar linkeroog had ze tussen de 20 en 25 procent zicht. „Na mijn veertiende is dat afgenomen. Sinds mijn 21ste is het nog 3 tot 5 procent.”

Pas toen ze 22 was, ging ze met een stok lopen. Daarvoor vertrouwde ze vooral op haar routine. Veldhoen: „Gewoon gaan. Dingen onthouden en op een vaste manier doen. Stoepjes en palen onthouden, de route leren.” Dat was onhandig, maar als jonge vrouw wilde ze het gewoon écht niet, die stok.

Voordat Ian kwam, heeft ze bijna twee jaar zonder hond moeten leven. Dat is niet uitzonderlijk, KNGF kampte afgelopen jaren met een achterstand, waardoor mensen gemiddeld anderhalf jaar op de wachtlijst staan. Het streven, zegt woordvoerder Monique Velten, is om mensen sneller te helpen. Maar de laatste jaren liepen ze tegen de grenzen van hun kunnen aan. „Het is lastig, omdat elke stap in het proces opgeschaald moet worden. Groei gaat dus stapsgewijs.”

Vooral het vinden van nieuwe gastgezinnen – cruciale schakels in het proces – is moeilijk, zegt ze. Een pup opvoeden om daar vervolgens afscheid van te nemen, vinden veel mensen lastig. De hoop is dat de wachttijd dit jaar nog teruggebracht kan worden naar maximaal acht maanden, vertelt Velten. „Een hond betekent vrijheid, we willen mensen daar niet op laten wachten.”

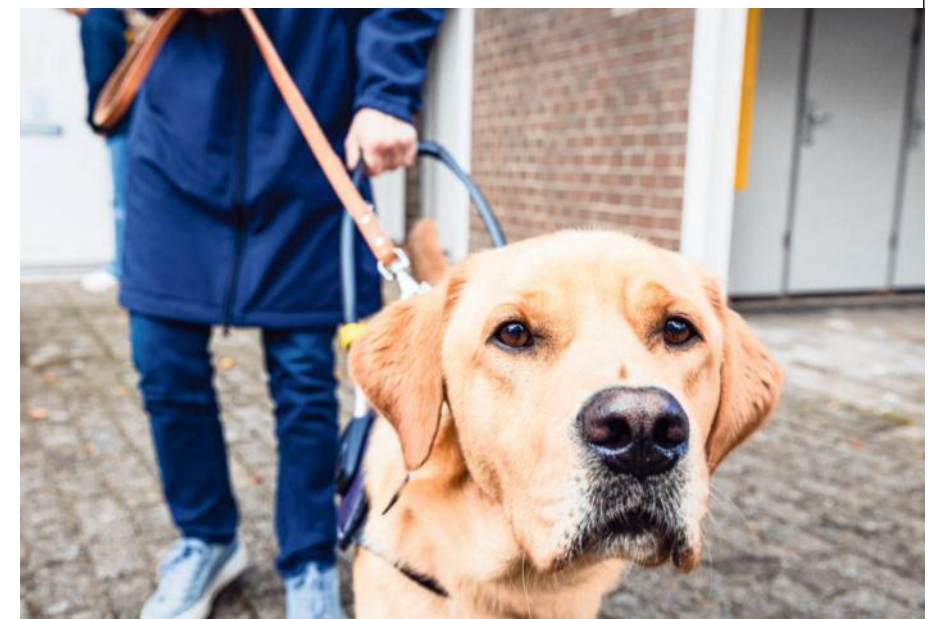
Verliefd

Na Pim en vóór Ian is Veldhoen twee keer aan een hond gekoppeld waarmee het niet ‘klikt’. „Dat was heel verdrietig. Maar je weet het gewoon. Als het klopt, klópt het.” Het is als verliefd worden, zegt ze. Dat was ze dan ook op haar eerste hond, Alfie. „Dat was een grote, gespierde macho, die me beschermde.” Pim noemde ze vanwege zijn onstuimige knuffelstijl „de Latijnse minnaar”.

Ians karakter moet ze nog leren kennen. „Het is eigenlijk nog een kind, dat lekker met z’n speelgoed bezig is. Maar intussen heeft hij een verantwoordelijke baan.” Dus volgt ze zijn ontwikkeling aandachtig. „We schrijven gaandeweg de handleiding van ons leven samen.”

Hond Alfie ging na zijn pensionering naar de ouders van Veldhoen en overleed in haar armen. Toen Pim met pensioen ging, waren haar ouders te oud om hem op te vangen. Hij ging naar een door haar uitgezocht adoptiegezin, waar ze hem regelmatig bezocht. „Ik ben ze zo dankbaar voor wat ze hebben gedaan.” Die liefde is niet weg, er is nu gewoon nóg een hond om van te houden.

„Ian is mijn rossige ridder. Ik weet nog dat ik voor het eerst met hem ging lopen en voelde: jij bent het.” Ze is nu, zegt ze, een wezen dat „niet op twee, maar op zes pootjes” loopt. „We zijn een team.”

„Toen Alfie met pensioen mocht, heb ik gehuild en gegild: ik wilde er niet aan”

20-31
JULI
2026

Labrys Reizen

Reizen op niveau met zeer bevlogen en deskundige reisleiders, uitgekiende programma's, kleine gezelschappen en uitstekende hotels

EXPEDITIE SPITSBERGEN

DE REIS

Spitsbergen: een arctische archipel zo groot als Ierland, gelegen tussen Noorwegen en de Noord-pool. Met vier nederzettingen, een bevolking van zo'n drieduizend zielen, slechts 50 km verharde weg en 60% van het oppervlak verijsd is dit verre weg de grootste wildernis van Europa. Vanwege de warme Golfstroom is Spitsbergen in de zomer goed te bereizen. We reizen in de periode van de middernachtzon, wanneer de zon 24 uur per dag schijnt! Spitsbergen heeft in juli prachtige kleuren dankzij de minuscule planten en struikjes die in de glooiende valleien bloeien en het beschikt over gletsjers en ijskappen op de – inderdaad! – spitse bergen. Hier leven poolvossen, spitsbergenrendieren, baardrobber en walrussen. Juli is ook de beste maand voor het spotten van diverse walvissoorten, zoals de vinvis, de dwergvinvis en de witte dolfijn of beluga. Vogels die we in Nederland normaal alleen op zee of in de winter zien, zijn in juli in hun mooiste verenkleed te zien op Spitsbergen.

REISLEIDING

dr. Peter Kuipers Munneke
Poolonderzoeker, weerman én enthousiast verteller van verhalen over weer, klimaat en de poolgebieden.

Foto: Stefan Heijndael

‘Het hoogtepunt van de reis was het varen door het pakij’s’

‘Een fantastische en heel bijzondere ervaring’

‘Attente, betrokken en deskundige reisleiding’

labrysreizen.nl/exclusieve-groepsreizen/reisoverzicht/spitsbergen

Ga voor ons volledige overzicht naar labrysreizen.nl/exclusieve-groepsreizen.

Wij steunen de stichting Giving Back to Nature.

labrysreizen.nl
024-3822110
info@labrysreizen.nl

Afgezien van de bekerhouders doet de Leapmotor B10 weinig fout, vindt *Bas van Putten*. Een potentiële gamechanger die onopvallend op de kleintjes let.

AUTOTEST

Elf jaar geleden gesticht, Leapmotor, en nu oogt het interieur alsof ze het al een eeuw maken.

Kijk, een speels detail in de lichtbalk, maar niemand die het ziet omdat de neus op die van tientallen concurrenten lijkt.

Geen rare stijlexperimenten; praktische deurklink, knoppen voor de elektrische portieruitten binnen handbereik.

Het merendeel van de concurrenten heeft een vergelijkbaar interieur, al zijn de verlichte randen rond de ventilatieroosters best gewaagd.

FOTO'S MERLIN DOOMERNIK

Misschien wel de nieuwe Kadett

Wat als ik eens autofabrikant word, dacht elektro-ingenieur Zhu Jiangming, toen nog in videobewaking. In 2015 stichtte hij Leapmotor. In 2017 bracht hij zijn eerste auto uit en vorig jaar was Leapmotor al marktleider onder de Chinese auto-startups. In 2024 verkocht het 300.000 auto's, in 2025 het dubbele.

Nu is Leapmotor hier, hand in hand met Stellantis. Dat noodlijdende merkenconglomeraat kocht in 2023 voor 1,5 miljard euro circa 20 procent van Leapmotor. De met Stellantis gesloten joint-venture Leapmotor International is net als Stellantis zelf in Nederland gevestigd.

Slim van Stellantis, denk je dan, zo profiteren innovatie en ervaring van elkaar. Leapmotor zou de redding-boei van Stellantis kunnen worden, schreef de Duitse journalist Frank Sieren in *Der Auto-Schock*, vorig jaar het eerste leesbare boek over de Chinese auto-industrie. Of de beul. Inmiddels is Leapmotor voorzichtigjes begonnen het door wanbeleid creperende Stellantis op te vreten. De partners spreken hardop over gedeelde techniek, elektromotoren en platformen. Gezien Stellantis' zwakke marktpositie is te voorzien wie van die synergie het meest zal profiteren.

Ik zie Leapmotor nog dit decennium de baas zijn bij Stellantis. Vooralsnog is het met zijn dealernetwerk en fabrieken voor Leapmotor zijn gewicht in goud waard. Maar zodra het Europa logistiek onder controle heeft en het Europese importtarieven voor Chinese merken via Europese productie locaties kan omzeilen, zal het Stellantis als een oude huid van zich afstropen, gok ik.

Die strategie zie je vaker bij Chinese spelers. Ik denk dat Geely niet zonder is geïnteresseerd in het merk Volvo, dat het in 2010 overnam. Net als Stellantis voor Leapmotor was het Zweedse merk een onmisbare brug naar Europa. Nu Geely de eigen merken op de rails heeft, zal het Volvo

langzaam laten verwelken. Het is nu nog een brutale hypothese, maar dat is wat je doet als je de baas wilt worden en je je eigen signatuur veel interessanter vindt dan de geleende van je Europese acquisities. Je ziet het in China: zodra de eigen merken technologisch sneller innoveren, ruilen Chinezen er hun Audi's en Mercedesen op in. *Fuck heritage*; ze willen het nieuwste van het nieuwste.

Treiterkleefrubber

Niet dat de auto's van Leapmotor revoluties zijn. De kleine T03 won geen designprijzen en het snelladen stelde niks voor. Toch had zijn boodschap in Europa iedereen onrustig moeten maken. Hier stond, jaren voor de Europese spelers zich de onderkant van de elektromarkt begonnen aan te trekken, al de eerste serieus te nemen EV onder de 20.000 euro. Die saai brave borst mankeerde niet genoeg om hem hooghartig weg te kunnen zetten als mislukte poging. Hij was zuinig, haalde 260 kilometer op een lading, er pasten vier mensen in, hij was snel genoeg en het infotainment-scherm kon voor zo'n budgetautootje verbazingwekkend veel goed.

De B10 herhaalt als suv-achtige middenklasser dat kunstje voor tien-duizend meer. De eerste onderbuikreflex is opnieuw lichte meewarigheid. Het is een suf ding met een voor de meeste Chinese auto's typerende doodse, synthetische besturing. Zijn verdienste is dat hij niet faalt en sympathie wekt met zijn discretie. Geen stoer gedoe met dikke wielen, gewoon 18 inch, alleen die lichtlijstjes om de ventilatieroosters doen een beetje bling. Wie daar doorheen kijkt ziet de B10 voor indrukwekkend weinig geld een hoop presteren.

Op de bekerhouders na - een soort uitklapbare, met treiterkleefrubber beklede zwembanden waar elke thermoskan in vastloopt - doet de ruime, stille, goed zittende en vlotte auto weinig fout. Android Auto of Apple Carplay moeten nog via een *over the*

air-update worden toegevoegd en hij kan met 19 kWh op honderd kilometer zuiniger, maar met de 67,1 kWh-accu van de testauto haal je ook in een koude testweek 350 kilometer en je hebt al een B10 met iets kleinere accu voor 28.000 euro. Die laadt ook driefase en snellaadt tot 140 kW. De B10 is er een die onopvallend op de kleintjes let. Waar kennen we dat van? Het verrast me niet dat juist een Duits autoblad hem als *gamechanger* kwalificeerde. De Duitsers herkennen de bescheiden gedegenheid die hun huismerk Opel door Stellantis liet vernietigen. Ze zagen een nieuwe Kadett. Misschien zal de braafste burgerbak van Duitsland als betaalbare Chinees herrijzen. Dan is de *global village* echt een dorp geworden.

Leapmotor B10 Design Promax

Motor elektromotor
Vermogen 218 pk
Koppel 240Nm
Aandrijving achter
Transmissie automaat
Topsnelheid 170 km/u
Acceleratie 0-100
8,0 seconden
Verbruik gemiddeld
17,3 kWh/ 100 km
(fabrieksopgave)
CO₂-uitstoot 0 g/km
Energielabel A
Basisprijs B10: € 27.995
Prijs testauto € 32.995

Advertentie

U KUNT 24/7 BESTELLEN IN DE WEBSHOP!

jan van beek
EIGENTIJD'S WONEN

LEOLUX PALLONE
LEAF, SKY & FOREST

ACTIE

Nu actieprijzen in leder Sesto, geel, blauw en zwart.
Bv. 5770 van €2195 voor €1799
exclusief bij Jan van Beek
Direct leverbaar!

JORI COMO ACTIE:

Zoek de mooiste stof of leder en betaal de voordeligste
Voorbeeld getoond model in stof Savanna
190/247 cm van €6075 voor €5269
geldig t/m 28 februari

PIURE NEX PUR BOX

Exclusief voor Jan van Beek
Op poten van €3130 voor €2499
op doppen van €2770 voor €2199
Wit, 240 cm direct leverbaar, **op=op**

Van €2135 voor €1239
Direct uit voorraad leverbaar

CASTELJUN DISK ACTIE
Witte lak/grepen aluminium
van €4155 voor €3295
Direct leverbaar

ARTIFORT PIERRE PAULIN ACTIE
Nu 10% korting op al zijn ontwerpen!
Bv. Orange Slice van €1986 voor €1787

SPECTRUM BR 02 MARTIN VISSER

Slaapbank Jubileumactie Select BR 02
frame met chroom van:
€4176 nu voor: €3699
Armlegger van: €486 nu voor: €400
Exclusief bij Jan van Beek

Beukenplein 23 | 1092 BB Amsterdam | T (020) 665 63 10 | www.janvanbeek.nl
Uitgebreide collectie design klassiekers, persoonlijke service en advies.

Aan een dictator dankt Spanje het populaire menú del día, dat volgens *Janneke Vreugdenhil* zelden teleurstelt. En bijna altijd machtig is, zie haar recept voor trinxat.

Allemanstmenu

FOTO JANNEKE VREUGDENHIL

Hoe meer mannen in groene overalls er zitten, hoe beter. Politieagenten en brandweerlieden reken ik ook goed. Net als types in fluorescerend gele of oranje hesjes. Waar het om gaat is dat de clientèle in elk geval deels moet bestaan uit werklui. Werklui betekent: goed eten, niet duur.

Wanneer ik door Spanje reis, ga ik het liefst lunchen in zo'n typisch Spaans restaurant waar je voor 12,50 euro (in een dorpje diep in het binnenland), voor 14,00 euro (langs een wat grotere doorgaande weg) of soms voor 16 euro (in de stad) een drie- of viergangenmenu eet. Dat het zo goedkoop is, is zeker deel van de lol - ik blijf Nederlands - maar de grootste attracties vormen toch het eten, dat zelden teleurstelt, én het kijkje in de Spaanse samenleving dat je erbij cadeau krijgt in zo'n tl-verlichte kantine.

Spanjaarden die geen tijd hebben om thuis te gaan lunchen schuiven aan de met wit papier gedekte tafeltjes. Arbeiders en ambtenaren dus, maar ook hun managers in (mantel-)pak, vertegenwoordigers, zakenlui. Je ziet er ook altijd wel enkele echtparen op leeftijd, over wie ik graag fantaseer dat zij zich dit, ondanks hun karige

pensioen, een of twee keer per week veroorloven, om zich daarna thuis, innig voldaan, in elkaars armen over te geven aan de siësta. Zelden zie je er gezinnen; de kinderen zitten immers op school. En toeristen kom je er ook niet veel tegen. Grappig genoeg heeft Spanje dat goedkope middagmenu nu juist aan hen te danken. Of eigenlijk aan generaal Franco. De dictator was in de jaren zestig geobsedeerd door toeristen; hij wilde ze massaal naar Spanje lokken vanwege de valuta die zij meebrachten. Hij stelde zelfs een minister van Toerisme aan, en die lanceerde in 1964 een wet die alle restaurants in toeristische gebieden verplichtte om een *menú turístico* aan te bieden.

Deze menú-wet gaf weinig ruimte voor eigen invulling. De maaltijd moest bestaan uit een voorgerecht (worst of soep), een hoofdgerecht (van vis, vlees of eieren en altijd vergezeld van aardappelen en sla) en een dessert (fruit, zoet of kaas), en per gang moesten er verschillende keuzes zijn. Ook moest de klant brood en een karaffe wijn, biertje of water worden aangeboden. De prijzen werden eveneens vastgelegd, van 50 peseta's in de meest eenvoudige tot 250 peseta's in luxe restaurants.

Het was bepaald geen instant succes. Aangezien er veel meer geld te verdienen viel aan à la carte-etters, verzwegen obers het bestaan van het menu vaak, juist voor de toeristen voor wie het bedoeld was. In 1971 veranderde de naam in menú del día. Maar pas vanaf 1981, toen Franco al zes jaar dood was, begon het volk er echt warm voor te lopen. De Spaanse economie kwam in die tijd flink op gang, steeds meer mensen gingen werken en het menú del día, dat goedkoop bleef, bleek een prima alternatief voor thuis lunchen.

En het leuke is, het voelt ook allemaal heel huiselijk. Vooraf een kom gazpacho, een salade, roerei, bordje pasta of paella - ja, je moet wel gezonde trek meenemen - gevolgd door gebraden kip met slappe frietjes, stoofvlees, gegrild vlees of een gebakken visje, en toe een flan, een stuk taart, yoghurtje of sinaasappel. Wanneer ik na een afsluitende *café solo* weer buiten sta heb ik stevast het gevoel dat ik bij mijn - oké, imaginaire - Spaanse oma heb gegeten die zich chronisch zorgen maakt of ik wel voldoende vlees op de boten heb.

■

Trinxat

We gaan een Catalaanse stampot maken: trinxat. Dit boerengerecht tref je 's winters in de hele regio vaak op het menú del día. Let wel, als voorgerecht - de lunch is voor Spanjaarden de belangrijkste maaltijd van de dag en, zoals gezegd, veelal stevig van aard. Trinxar betekent 'eten fijnsnijden', maar zou je hier het beste kunnen vertalen als 'praken'. De stamp van groene kool en aardappelen, die oorspronkelijk uit de Pyreneeën komt, wordt even opgebakken in een pan tot er een krokant buitenlaagje ontstaat. Meestal gaat er ook uitgebakken spek door of over, maar aangezien ik voor volgende week al een gerecht met buispek in petto heb, vlijen wij er een gebakken ei op. Ook *molt gustós*.

Voordat we gaan stampen nog even dit. Wist u dat kool dé groente van 2026 is? Er werd afgelopen maand geen trendlijst gepubliceerd of kool staat erop als was de nieuwe ster aan het firmament. 'The year of the cabbage' kopte tijdschrift *Vogue* zelfs. Wel, dat komt goed uit, want laat er nu net een groot overschot aan kolen zijn. Nederlandse boeren klagen steen en been over de tonnen aan rode, witte en groene kool die ze aan de straatstenen niet kwijt kunnen. Hetzelfde geldt voor aardappelen. Vorige maand nog viel in NRC te lezen hoe aardappeltelers met bergen piepers blijven zitten. U doet, kortom, niet alleen uzelf een plezier door trinxat te maken, maar ook de boeren.

Voor 2 personen (als hoofdgerecht): 500 g iets kruimige aardappels, geschild en in grote stukken; 500 g groene kool, tamelijk grof gesneden; olijfolie; 2 teentjes knoflook, in dunne schijfjes; 2 eieren

Doe de aardappelen en kool samen in een pan, voeg een klein laagje water en een snuf zout toe en breng onder een deksel aan de kook. Draai het vuur laag en kook ongeveer 25 minuten, of tot de aardappels gaar zijn.

Giet af en prak met een stamper of vork tot een grove puree. Voeg zo nodig wat van het kookvocht toe, maar pas op, de stamp mag niet te nat worden, anders valt hij tijdens het bakken uit elkaar. Maak op smaak met zout en versgemalen peper.

Verhit een scheutje olijfolie in een koekenpan met een diameter van 20 cm en bak hierin de knoflook lichtbruin en krokant. (In bijvoorbeeld de Franse keuken is het een doodzonde om knoflook te laten kleuren, omdat die dan een tikkie bitter wordt. Maar in veel Spaanse gerechten juist de bedoeling, en het is ook gewoon hartstikke lekker.)

Vis de knoflook uit de pan en bewaar. Voeg zo nodig een nieuw scheutje olijfolie toe en schep de helft van de koolstamp in de pan. Druk hem met een spatel plat en bak tot de onderkant een bruin en een beetje krokant is.

Draai met behulp van een bord om - zoals je ook een tortilla keert - en bak ook de andere kant bruin en krokant. Laat de trinxat op een bord glijden en houd hem warm (onder een tweede bord of in de oven) terwijl u een tweede trinxat bakt met de rest van de stamp.

Bak intussen in een andere koekenpan 2 spiegeleieren in nog een scheutje olijfolie.

Vlij op elke trinxat een spiegelei en bestrooi met de gebakken knoflook. Bemaal desgewenst met nog wat peper.

In het drukke Station Bergweg is Stiel een knusse oase van rust. Niet alles overtuigt, schrijft *Joël Broekaert*, maar er zijn genoeg lichtpuntjes - van de linzenstoof tot fiore tagliolini.

Stiel in Rotterdam. FOTO HEDAYATUL-LAH AMID

De weg naar genot, tussen twee boterhammen

Ik zou kunnen beginnen met zeggen dat restaurant Stiel niet zo makkelijk te vinden is. In het oude Station Bergweg, langs het treinviaduct De Hofbogen dat midden door Rotterdam loopt, zit een bescheiden, doorsnee foodhal met taco's, ramen, pizza, burgers en een centrale bierbar *for the masses*. Maar onder een van die hofbogen zit een wandje met een deur. Erachter heerst rust. Het is er knus, met kaarsjes en een bloemetje op tafel, een mooie natuurstenen bar, modern handgemaakt keramiek en natuurwijn - als een klein restaurantje dat dapper weerstand blijft bieden.

We zouden het kunnen hebben over hun zelfbenoemde „Polder Italiaanse stijl”, waarbij de focus ligt op „kwalitatieve en lokale ingrediënten [...] van zo dichtbij mogelijk”. Of over de betekenis van de naam. Stiel betekent vak, bedrijf, beroep of ambacht. „We streven ernaar om [...] de biodiversiteit, ambachten en mogelijkheden van West-Europa te vieren met Nederland als ons epicentrum. We werken met keramisten, groenteboeren, jagers, kaasmakers, wildplukkers, imkers en wijnmakers samen waarbij hun stiel centraal staat”, aldus de website.

Ik zou er een punt van kunnen maken dat de zelfgemaakte, ingedroogde ossenworst op de borrelplank een wat zoete, licht kauwerige rundmetworst is, en als zodanig best te pruimen, maar zeker geen ossenworst (zeg ik als rechtgeaarde Amsterdamse jid - *mind you*).

Dat het huisaperitief op alle vlakken teleurstelt. Het is het omgekeerde van de som der delen, alle ingrediënten

verwateren elkaar: geen punch van de jenever, geen pit van gember, geen bubbel meer in het bruiswater. Wat overblijft is een slappe, zepige dark 'n stormy. Dat de Duitse cider zó übergründlich en strak is gemaakt dat je niet eens meer proeft dat hij van appels gemaakt is.

Dat de tartaar flebberig gesneden is en weinig smaak van zichzelf heeft. Dat ei, vlees, merg en lavasmayo wel heel zalvig zijn, dat het nogal op de umami hangt, dat een draai peper of wat citroen en een blaadje sla wonderen zouden doen. En dat het vegetarische hoofdgerecht van ingedroogde, zwartgeblakerde bospeentjes geglaceerd in gereduceerd wortelsap met boter nogal nieuwe kleren van de keizer is.

Ik zou daartegenover kunnen zetten dat de vegetariër de rest van de avond spekkoper is. Met een bijzonder knus kommetje Franse linzenstoof als opwarmertje op een frisse winterdag, met een swirl gerookte hangop die tegelijk iets smeulend zwoels geeft en het fris houdt, met wat lookolie voor een beetje pit. Met een op hooi gerookte knolselderij (in plaats van rundertartaar) in afgemeten blokjes die nog niet dat zoete, pureeige van gare knol hebben, maar juist iets fris hebben, zonder te vervallen in de associatie met rauwe selleriesaladesliertjes. Dat is precies het tegenwicht dat de umami-rijke mix van eidooier, sojasaus en lavasmayo nodig heeft (die laatste is overigens losgeklopt met wat jus van de knolschillen, wat de lichtheid ten goede komt.)

Dat de marsepijnige, abrikozenpittonen in de lichtoranje vermentino

heel leuk kleuren bij de vijgenbladolie in de beurre blanc op basis van het kookvocht van de schorseneren. Die zijn langzaam gegaard voordat ze gerold in Chinese kool en zeesla zijn afgegrild boven een lichte rook van denentoppen en hooi. Dat dit een bijzonder geslaagd gerecht is omdat de schorseneren mooi gaar zijn (niet alle groente is gebaat bij beetgaar), de zeesla er wat zilts aan geeft, de saus zuur genoeg is maar toch ook romig en alle aroma's van hooi, den en vijg, subtiel maar aanwezig zijn.

„Oooongelooflijk! Oooongelooflijk!”, raast het kleine Freek Vonkje in mijn hoofd

Dat drie gangen voor 48 euro echt wel scherp geprijsd is, omdat het hoofdgerecht in twee serieuze delen komt. Eerst een zelfgemaakte tagliolini (hele dunne tagliatelle) met een saus van Oudwijker fiore (ook wel bekend als de Nederlandse teleggio) en XO van padenstoelen en preipoeder - een knappe saus die aanvankelijk wat Spartaans overkomt, maar veel diepte blijkt te bieden. (Die notige bevrediging van de kaas-paddo-prei-combi komt wel pas echt tot zijn recht door wat zout - dat had de keuken zelf moeten doen.) Dan volgt een lekker stuk Baambrugs buispek met een intense, plakkerige reductie van varkensbottenbouillon (zoals bij de tonkotsu-ramen) en roodlof.

VAN DE KAART

De conche

De conche werd in 1878 uitgevonden door de Zwitser Rodolphe Lindt (van het nog steeds bekende chocolademerk Lindt). Het is een machine die de cacao massa die er in zit uren of zelfs dagenlang walst en mengt terwijl die verhit wordt. Daardoor vervliegen vluchtige zuren en mengen de andere bestanddelen (cacaoboter, cacao, suiker) tot een supergladde massa. Alleen op die manier krijgt chocolade de fijne, gladde consistentie die wij gewend zijn. De naam van de machine is ontleend aan de vorm van de vaten die er oorspronkelijk voor werden gebruikt, die leken erg op een grote Caribische zeeslak - de *conch* in het Engels.

■

Stiel, Rotterdam
Prijs: vanaf 160 euro (2 p.)
 ●●●○○○

NRC maakt ieder weekend een selectie uit het media-aanbod. Meer kijk-, lees-, luister- en gametips zijn te vinden in de Slim Leven-gidsen op nrc.nl en in de cultuurnieuwsbrieven van NRC.

Please Try Again Later (NTR)
Zaterdag, NPO 3,
22.00 uur
Drama

Heated Rivalry.
Jacob Tierney. Met:
Hudson Williams, Con-
nor Storrie. 6 afleverin-
gen van ca. 50 min. Te
zien op: HBO Max.

TR-49
Voor pc, iPhone en
iPad. Inkle Assets

Plat-eweg
Zaterdag, 13.00-16.00
L1 Radio

Een chaotische nacht

Op zaterdag begint een nieuwe reeks van zes Telefilms, dit jaar gericht op jongeren en losjes gegroepeerd rond het thema jong zijn. De eerste Telefilm speelt zich af in de nabije toekomst. *Please Try Again Later* van Boris Paval Conen en Rosa Kreulen vindt plaats in een nacht waarop Nederland getroffen wordt door een uitzonderlijk zware zonnestorm die storingen in stroom- en communicatienetwerken veroorzaakt. Tijdens de chaotische nacht kruisen de paden van twee jonge vrouwen: ambulancechauffeuse in opleiding Alima (Adanna Unigwe) en de in leugens omtrent haar studie wegvluchtende Bobje (Romy Gevers). Als de zonnestorm stad en land tot stilstand dwingt, zijn ze plotseling aan elkaar overgeleverd.

Geheime hockey-romance

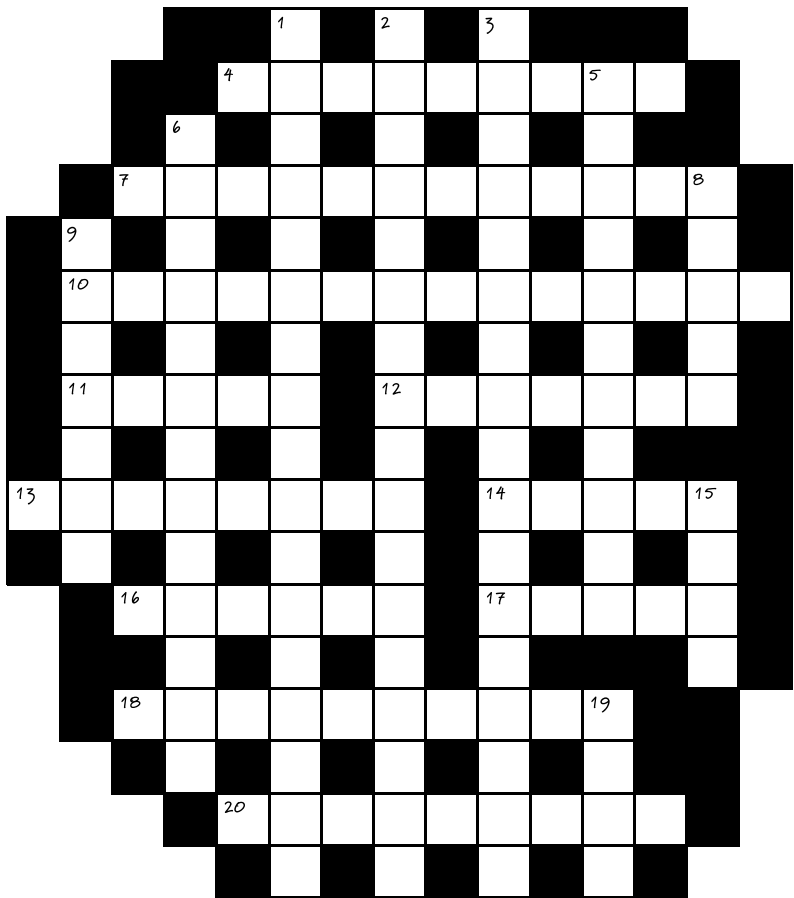
In de VS groeide *Heated Rivalry* uit tot een fenomeen: de geheime romance van twee ijshockeyrivalen door de jaren heen. De fanliefde voor deze 'gay hockey show' heeft inmiddels trekjes van een 'massapsychose', zoals een van de hoofdrolspelers onlangs opmerkte. Er zijn podcasts, reactievideo's, fora en diepgravende, vaak licht verblufte analyses van journalisten die het onverwachte succes proberen te duiden. Dat is allemaal interessant als je alle zes afleveringen gezien hebt en nog wat wilt nagenieten, maar *Heated Rivalry* is een klein, vakkundig opgebouwd verhaal dat zich het beste laat consumeren in het ouderwets trage tempo van één aflevering per week, zoals streamer HBO Max het nu ook in Europa aanpakt.

Boekenzoektocht

Je staat in een donkere kelder, voor je zoemt het ronde beeldscherm van een antieke computer. Decennialang hebben wetenschappers teksten aan deze machine gevoerd, die daardoor heeft geleerd onze realiteit te doorgronden - en misschien zelfs te beïnvloeden. Jij wil een van de boeken in het hart van deze computer terugvinden. Maar dat lukt alleen als je de talloze ingevoerde teksten leest en geheime codes verstoopt in de machine vindt - en gaandeweg leert waarom wetenschappers het vreemde project in de steek hebben gelaten. *TR-49* voelt alsof je op Wikipedia steeds dieper een onderwerp in wordt gezogen, maar is in de achtergrond perfect geregisseerd, waardoor iedere ontdekking op precies het juiste moment lijkt te komen.

Radio zoals radio bedoeld is

Plat-eweg, het dialect-muziekprogramma van Limburg, is een van de zeven programma's van L1 Radio waarvoor dit weekend het doek valt. Dat is erg jammer. De programma's, waaronder *De Stemming*, (het Buitenhof van Limburg) vormen het maatschappelijk en cultureel hart van L1. Ze doen precies wat regionale radio moet doen, laten horen wat er leeft en hoe de provincie klinkt. *Plat-eweg*, bedacht en gepresenteerd door Henk Hover, bestaat sinds 7 mei 2001. Luister, ook als je niet in Limburg woont of niet veel met Limburg hebt, je hoort radio zoals radio bedoeld is. Luisteren kan via FM in Limburg, daarbuiten via iL1.nl de kabelradio of de app van de zender.

© STUDIO STEENHUIS, MEER PUZZELS OP WWW.STEENHUISPUZZELS.NL

Horizontaal:

- Ecologisch gebied dat vooralsnog niet te koop is (9)
- Uitnodiging om te beginnen (aan een lasopdracht) (5+4+3)
- Voor het ultieme Herman Finkers-gevoel moet je in de woestijn zijn (7+7)
- Wat je veel ziet, is een kwestie van statistiek (5)
- En ook niet een tijdje in de rode cijfers (7)
- Zo'n persoonlijkheid is niet normaal, al vindt Freud van wel (8)
- Drents zusterdorp van Marken (5)
- Niet alleen een beginnetje, maar echt iets uitvoeren (6 of 3+3)
- Fijsnschilder uit Duitsland (5)
- Bezig aan de voorbereiding, al komt het niet uit (10)
- Dit gevoel is ook lawaai (9)

Verticaal:

- Met de ellebogen voor elkaar zien te krijgen (8+9)
- De opdracht krijgen de boel strontvrij te maken (3+6+8)
- Gezellig alternatief voor oog om oog (6+3+3+5)
- Er wordt een punt van gemaakt om geen alcohol te drinken, want dit is niks (3+5+3)
- Hij vervaardigt kunstobjecten (13)
- Daarbij staat men (niet) tegen iets op (5)
- Zo balen dat je ook vervelend gaat doen tegen anderen (7)
- Heerser die in zijn land later zwart werd (gemaakt) (4)
- Tweetonige hond (4)

Drie inzenders van een goede oplossing krijgen een boekenbon van 20 euro. Oplossingen moeten uiterlijk a.s. woensdag om 9 uur in het bezit zijn van de Cryptogramredactie. Per brief,

briefkaart: postbus 20652, 1001 NR Amsterdam; per e-mail: scrypto@nrc.nl

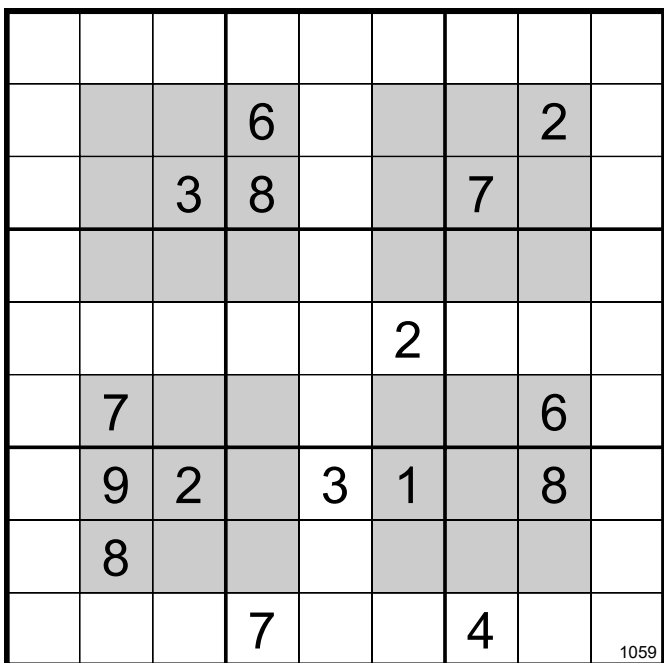
Oplossing cryptogram van 24 januari:

Horizontaal:
3. geograaf; 8. kikkerenwt; 10. op de tocht staan; 11. horror; 12. tanende; 14. ontgeningswet; 16. op het land; 18. roet; 19. De Nachtwacht; 20. stuntels.

Verticaal:
1. werkster; 2. afstotingsproces; 4. geruchtenmachine; 5. aardtonen; 6. kinderrecht; 7. Anna; 9. kokosnoot; 13. element; 15. getrap; 17. downer.

De boekenbonnen zijn toegekend aan:
Emma van Drimmelen, Zwijndrecht; Cees Mijnster, Amsterdam; Johannes Hoekstra, Heerenveen

J. J. Steenhuis

7	5	3	2	4	9	6	1	8	
6	1	2	5	8	3	4	9	7	
4	9	8	6	1	7	2	5	3	
9	4	7	3	2	1	8	6	5	
3	8	1	4	6	5	7	2	9	
2	6	5	7	9	8	1	3	4	
8	3	9	1	7	2	5	4	6	
5	2	4	8	3	6	9	7	1	
1	7	6	9	5	4	3	8	2	

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© **Peter Ritmeester**
PZZL.com

Hierboven: de oplossing van vorige week

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op www.pzzl.com

El Otmani in een gevecht en (rechts) met een leerling. FOTO'S PRIVÉCOLLECTIE, HARMEN BAKKER

1992

Nourdin El Otmani deed alles in het leven met grote toewijding

Nourdin El Otmani (1979-2025) was met zijn vermogen jongeren richting te geven, van grote betekenis voor de Amsterdamse Marokkaanse gemeenschap.

Zévenvoudig wereldkampioen? Roemer van Oordt viel bijna van zijn stoel toen hij het hoorde. Het was zijn tweede ontmoeting met Nourdin El Otmani. Ze spraken over de islam in Nederland, een onderwerp dat hen beiden bezighield. En ineens, herinnert Van Oordt zich, begon Nourdin over zijn verleden in de ring. „Ik had hem niet gegoogeld of zo, en dacht: wat heb ik nu aan mijn fiets hangen? Bij kickboksen denk je toch aan een rouwdouwer.” Tegenover hem zat een tengere, zachttaardige jongen. „Een ongelooflijk lief, charismatisch mens.”

Nourdin El Otmani was niet alleen bekend in de vechtsportwereld. Meer dan twintig jaar lang verzette hij bergen in het Amsterdamse stadsdeel Nieuw-West. In El Otmani Gym, de laatste jaren gevestigd in een voormalige autogarage achter een tankstation, begeleidde hij duizenden (jonge) kickboksers. De sport was daarbij nooit een doel op zich. Een van zijn geveugelde uitspraken luidde: „Ik wil jullie kampioen van het leven maken.”

Nourdin groeide op in een groot, warm gezin in Amsterdam. Zijn ouders werden geboren in Marokko, zijn opa vestigde zich na de Spaanse burgeroorlog in Nederland. Als achtjarige jongen bleek Nourdin goed te kunnen voetballen. Maar toen hij telkens met kapotte schoenen thuiskwam, vertelt zes jaar jongere broer Brahim El Otmani, vond zijn vader het tijd voor een andere sport. Het werd kickboksen. In de gym viel zijn gedrevenheid direct op. Brahim: „In mijn beleving was hij altijd aan het trainen.” Op zijn zestiende werd hij Nederlands kampioen. Twee jaar later stond hij in Frankrijk tegenover de toenmalig wereldkampioen - die hij al in de eerste ronde neersloeg.

Hij won zo'n beetje alles wat er te winnen viel in de jaren rond de eeuwwisseling. Dat kickboksen toen een

slecht imago had - veel vechters combineerden hun sportieve bezigheden met activiteiten in het criminele circuit - was voor Nourdin geen probleem. Want zijn grote broer, zegt Brahim, benaderde de sport zoals hij alles in het leven benaderde: met grote toewijding. „Hij had duidelijke grenzen. Als jongens uit de gym hem meevroegen voor een theetje in de coffeeshop, weigerde hij. Dat wisten onze ouders. Ze vertrouwden hem.”

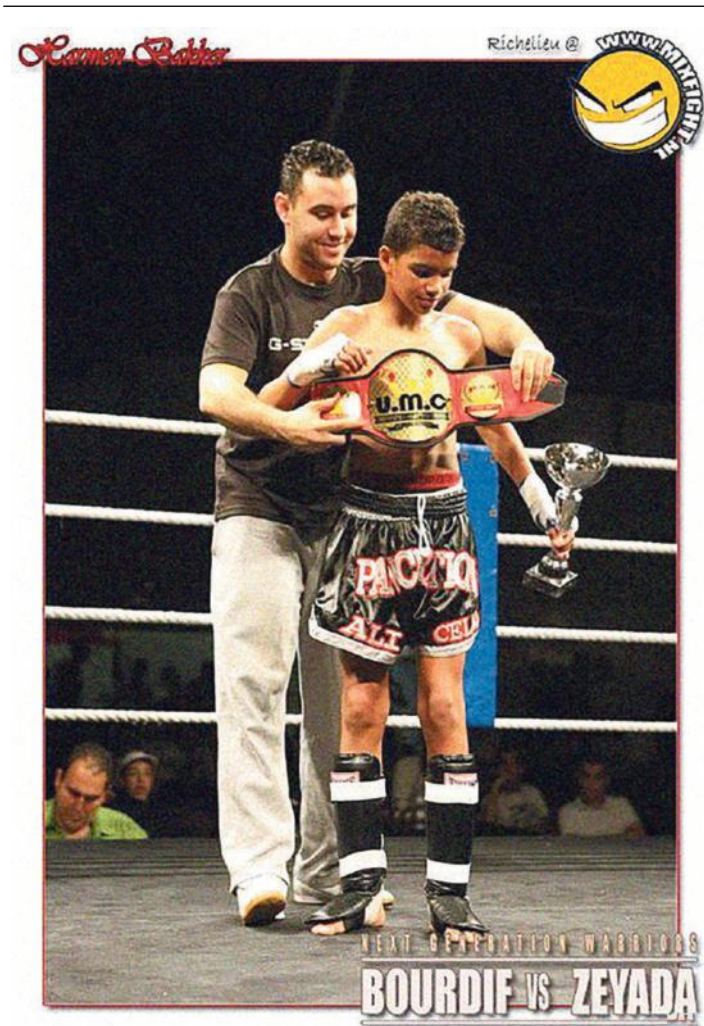
Eindeloos veel geduld

Tot ontsteltenis van zijn fans en promotors stopte Nourdin El Otmani op zijn 24ste met boksen. Hij had andere plannen: hij wilde zich richten op jongerenwerk. Al gauw had hij meer dan honderdvijftig leerlingen onder zijn hoede, die hij trainde in verschillende gymzaaltjes. Een deel van hen, wist hij, had het moeilijk. Dat waren jongens zonder werk of opleiding, jongens die veel op straat hingen. Met zijn bokslessen gaf Nourdin hun de structuur die ze in het dagelijks leven misten. Veel meer nog dan techniek, trainde hij hun karakter. Doorzetten, discipline, respect.

Het werk stopte eigenlijk nooit, vertelt goede vriend Said El Badaoui die als trainer jarenlang met Nourdin samenwerkte. Juist als leerlingen uitgeput in de kantine hingen, begon Nourdin een gesprek. „Hij was een soort vader voor ze. Had eindeloos veel geduld, ook met jongeren die iedereen al had afgeschreven.” Hij was streng als het moest. Iedereen die El Otmani Gym binnenstapte wist: wie hier wil trainen, moet z'n ego thuislaten. En zelfs al was je de Messi van het kickboksen - je kwam geen stap verder als je niet óók op school je best deed.

Door de jaren heen zou El Otmani Gym heel wat belangrijke vechters afleveren. Jongens die tegenwoordig tot de wereldtop behoren, zoals Mohamed 'Hamicha' Mezouari en Erturul Bayrak.

In deze rubriek elk weekinde een portret van iemand die recent is overleden.

2011

In het begeleiden van jonge wedstrijdvechters stak Nourdin veel tijd - regelmatig reisde hij mee naar toernooien in het verre buitenland. Maar hoe trots hij ook was op de sportieve successen, ze waren niet het belangrijkste.

„Nourdin had een droom: de jeugd in Amsterdam Nieuw-West vooruithelpen”, zegt Roemer van Oordt. „Zijn sportcarrière had hem veel gebracht, en daarna wilde hij iets terugdoen voor de mensen om hem heen.” Samen richtten ze in 2010 een stichting op: Boks het voor elkaar. „We vonden een pand in Slotervaart dat op de nominatie stond om gesloopt te worden. Dat konden we huren voor een habbekrats.” Met hulp van een grote groep vrijwilligers werd het vliegenvlug op-

Iedereen die El Otmani Gym binnenstapte wist: wie hier wil trainen, moet z'n ego thuislaten

geknapt. Het was een schot in de roos, aldus Van Oordt: „We deden huiswerkbegeleiding, voorlichtings- en debatavonden, leerwerktrajecten. Iedereen was welkom. Het werd een soort multifunctioneel buurthuis.”

Sneller dan verwacht raakten de stichting en de gym weer dakloos. Het pand kreeg een nieuwe bestemming, het huurcontract liep af. Na lang zoeken, vertelt Van Oordt, kwamen ze uit bij de voormalige garage bij het tankstation. Die locatie bood kansen vanwege de enorme oppervlakte van 2.600 vierkante meter, maar er moest eerst flink verbouwd worden en de maandlasten waren fors. „En Nourdin was veel, maar niet zakelijk. Als iemand z'n contributie niet betaalde, kneepte hij een oogje toe. Hij moest ieder dubbeltje omdraaien. Verkocht op een gegeven moment zelfs

zijn Audi om te voorkomen dat de gym in de problemen kwam.”

Nauwelijks waardering

Criminoloog Frank van Gemert publiceerde in 2024 een boek over kickboksen. Hij trainde jarenlang bij El Otmani Gym en ziet in die plek de ontwikkeling weerspiegeld die de sport de afgelopen decennia doormaakte: van schimmig naar immens populair. Met zijn vermogen jongeren aan zich te binden en hen richting te geven, zegt Van Gemert, was Nourdin El Otmani voor de Amsterdamse Marokkaanse gemeenschap van grote betekenis. Het is jammer, vinden veel bekenden, dat die inzet nauwelijks waardering kreeg. Of althans: niet structureel. Maar dat hij zich daardoor niet liet raken, was óók weer typisch Nourdin.

Kickboksen, wist Nourdin El Otmani, draait niet om brute kracht. Daarmee kom je misschien tot de eerste of tweede ronde - uiteindelijk gaat het om karakter, om wie je bent. Hoe sterk hij zelf was, bleek weer toen hij twee jaar geleden ziek werd. Hij bleef positief, gedragen door zijn geloof, zijn familie (hij was vader van zes kinderen) en enorme netwerk. Een inzamelingsactie voor een behandeling in het buitenland bracht ruim 150.000 euro op, maar de tumor in zijn hersenen was agressief. In december overleed hij.

„Ik hoop”, zegt vriend Said El Badaoui, „dat iedereen hem zich nog heel lang zal herinneren. Hij was zó wijs, alsof hij al meerdere levens had geleefd.” Oud-stadsdeelvoorzitter Ahmed Marcouch schreef in een afscheidsbericht op LinkedIn dat mensen als Nourdin niet verdwijnen: ze verplaatsen zich. „Zijn nalatenschap leeft voort in de talloze jongeren die dankzij hem recht op zijn gaan staan en hun blik vooruit hebben gericht.”

EXCLUSIEF DESIGNVOORDEEL BIJ VAN TIL

- Ruim 15.000m² woonbeleving met meer dan 150 designmerken.
- Meer dan 500 aanbiedings- en opruimingsartikelen met hoge kortingen.
- Op loopafstand van de historische en gezellige binnenstad van Alkmaar.
- Dicht bij openbaar vervoer / riante eigen parkeerterreinen met honderden plaatsen.

fauteuil v.a.
1699,-

LEOLUX SCYLLA
Ontwerp: Gerard Vollenbrock (1949).
Stijlvolle fauteuil, verkrijgbaar in diverse stof- en leersoorten, met keuze uit een hoge of lage rugleuning.
Nu vanaf 1699,-

leolux

fauteuil v.a.
1249,-

LEOLUX PALLONE
Ontwerp: Roy de Scheemaker.
Iconische fauteuil, leverbaar in diverse kleurencombi's leder.
normaal 1995,- **Nu vanaf 1249,-**

leolux

LEOLUX CARUZZO
Ontwerp: Frans Schröfer.
Luxe fauteuil in getoond leder Wapiti '129' met een aluminium gepolijst onderstel,
normaal 3780,- **Nu 2599,-**

fauteuil
2599,-

eetstoel,
599,-

zanotta:

ZANOTTA LIA
Ontwerp: Roberto Barbieri.
Italiaanse eetkamerstoel in zwart leder met een frame van gepolijst aluminium. Als getoond,
normaal 1089,- **Nu 599,-**

STRESSLESS CITY
Verstelbare Noorse relaxfauteuil in zwart leder. Set: fauteuil + hocker,
normaal 2995,- **Nu 1995,-**

&TRADITION FLOWERPOT VP7
Hanglamp 37x27 cm, excl. lichtbron. Tevens leverbaar in diverse kleuren.
normaal 399,- **Nu 294,-**

Hanglamp
294,-

&Tradition

FRAMATI ARMADA
Eetstoel met comfortabel kantelmechanisme. Uit voorraad in stofkleur Mid Grey of Sand.
Nu 289,-

framati design

eetstoel,
289,-

Speciale actie:
Bij aankoop van 4-5 stuks: **199,-**
Vanaf 6 stuks: **189,-**

CARL HANSEN WISHBONE CH24
Ontwerp: Hans J. Wegner (1949).
Leverbaar in diverse uitvoeringen. Als getoond (frame in geolied eiken, zitting in natural cord) tijdelijk uit voorraad leverbaar.
normaal 1067,- **Nu 799,-**

CARL HANSEN & SØN

eetstoel
799,-

Bank v.a.
3999,-

leolux

LEOLUX OSCAR
Ontwerp: Christian Werner.
Elementenbank met zachte leuning en een elegante afwerking. Nog enkele voorraadsets zoals getoond (en gespiegeld), Fresco Pearl (zoals getoond), 2,5-zits + chaise: normaal 6450,- **Nu 3999,-**

**BEKIJK ALLE AANBIEDINGEN
OP VANTIL.NL**

fauteuil + hocker,
1499,-

IMG

IMG SPACE 5500
Relaxfauteuil van Noors topmerk. Met verstelbare rugleuning en hoofdsteun. In zwart leder Prime met walnoot.
Set: fauteuil + hocker,
normaal 1913,- **Nu 1499,-**

GELDERLAND 7460
Ontwerp: Scholten & Baijings.
Tijdloze bank in de grijze stof Hiphop met zwarte pootjes.
3-zits (216 cm) uit voorraad,
normaal 3949,- **Nu 2499,-**

3-zits bank
2499,-

Gelderland

Overtrek
99,95

auping

Overtrek v.a.
99,-

auping

AUPING CHECKMATE
Dekbedovertrek van katoensatijn.
240x200/220 cm normaal 199,- **Nu 99,50**

AUPING TIMBER GREY
Dekbedovertrek van 100% katoen.
240x200/220 cm normaal 199,- **Nu 99,-**
260x200/220 cm normaal 209,- **Nu 109,-**

Kunstklee
795,-

JAN CREMER TULIPS ESPANA
Handgetuft vloerkleed van zuiver scheerwol. Gelimiteerde en gesigneerde oplage.
200x250 cm normaal 1495,- **Nu 795,-**

HARVINK

3-zits bank
1999,-

HARVINK MR BLUES
Ontwerp: Christian Werner.
Leverbaar uit voorraad zoals getoond, uitgevoerd in de stof Rhythm Natural met frame in de kleur Kwartsgrijs (RAL 7039).
normaal 3195,- **Nu 1999,-**

leolux

Fiabo v.a.
1599,-

LEOLUX FIABO
Ontwerp: Hugo de Zeeuw.
Een strakke klassieker met perfect zitcomfort. Uit voorraad in zwart leder.
Fauteuil: normaal 2792,- **Nu 1599,-**
2-zits: normaal 4202,- **Nu 2299,-**
2,5-zits: normaal 4617,- **Nu 2599,-**
3-zits: normaal 4821,- **Nu 2799,-**

ROLF BENZ

RB 322 v.a.
3437,-

ROLF BENZ 322
Ontwerp: Anita Schmidt.
Zitmeubel met karakteristieke gegoten aluminium pootjes. Uitsluitend in zwart leder.
2,5-zits (189 cm), normaal 4863,- **Nu 3437,-**
3-zits (210 cm), normaal 5346,- **Nu 3449,-**
3,5-zits (231 cm), normaal 6147,- **Nu 3499,-**

ADRES
Noorderkade 1038 Telefoon (072) 5112760
1823 CJ Alkmaar www.vantil.nl / info@vantil.nl
Aanbiedingen zijn tijdelijk, kunnen van de afgebeelde (kleur)uitvoering verschillen en zijn uitsluitend geldig zolang de (bestelde) voorraad strekt. Druk- en zetfouten voorbehouden.

OPENINGSTIJDEN
Ma-Di-Wo: 9.30 - 17.30 uur Zaterdag: 9.30 - 17.30 uur
Do-Vr: 9.30 - 21.00 uur Zondag gesloten
Aanbiedingen zijn tijdelijk, kunnen van de afgebeelde (kleur)uitvoering verschillen en zijn uitsluitend geldig zolang de (bestelde) voorraad strekt. Druk- en zetfouten voorbehouden.

van tilinterieur

& VERDER

12/13

Eurobonds

Europese
gezamenlijke
schulden zijn
al jaren een
dagelijkse
realiteit

18/20

Apaches

Heilige grond
voor *Native
Americans*
moet wijken
voor heilige
kopermijnen

22/23

Vrijheid

Emancipatie-
beleid werkt
niet voor
praktisch
opgeleide
vrouwen

Geen grip op de hyperscale

Na tien jaar speculeren met
het meest begeerde stuk
datacentergrond van
Nederland, is (bijna)
iedereen nu ongelukkig

14/17

BRONCODE

Apple is 50 jaar en zit in een midl(a)ifecrisis

Na vijftien jaar lijkt Siri over 'haar' houdbaarheidsdatum heen; waar blijft de AI-Phone?

Marc Hijink en vier andere economie-redacteurs schrijven hier wekelijks over technologische ontwikkelingen.

Apple wordt dit jaar vijftig. In april 1976 begonnen Steve Jobs en Steve Wozniak in een garage computers in elkaar te knutselen, tegenwoordig is Apple een van de meest winstgevende tech-bedrijven ter wereld. Met dank aan de iPhone, waarvan sinds 2007 meer dan drie miljard exemplaren zijn verkocht. Zo werd Apple een app-imperium en domineert het bedrijf de 'wearables'-markt met draadloze oortjes en smartwatches.

En toch... Anno 2026 vertoont Apple symptomen van een midlifecrisis: een dikke buik vol cash en niet meer in staat trends bij te benen, laat staan ze te dicteren. Onder leiding van Tim Cook pakten grote projecten verkeerd uit. De wereld is alweer uitgekeken op beeldbril Vision Pro (de productie werd deze maand gedecimeerd), en de Apple Car kwam ondanks tien jaar onderzoek nooit de garage uit.

De AI-hausse gaat aan Apple voorbij. Pas in de zomer van 2024, anderhalf jaar na ChatGPT, kondigde Apple aan spraakassistent Siri te upgraden met 'Apple Intelligence', een technologie die minder data deelt met de cloud en meer AI-berekeningen op de telefoon zelf verricht. Mooi plan, maar de uitvoering strandde.

De leiding van Apples AI-tak ging op deschoep en er verandert meer, meldde Bloomberg afgelopen week. Apple gaat Googles AI-techniek gebruiken om Siri een nieuw fundament te geven. Ook wil Apple een 'losse' chatbot maken, zoals ChatGPT of Google Gemini. Dit project zou volgens Bloomberg op Googles servers moeten draaien. Apple heeft daar - vrij naar Gerard Joling - de rekenkracht niet voor.

AI-agent

Siri kampt al vijftien jaar met beperkte vermogens; slim genoeg om een timer te zetten maar elke serieuze vraag belandt bij een extern loket: het web of ChatGPT.

Als Apple Intelligence ooit zijn belofte nakomt en de iPhone in een AI-Phone verandert, wordt Siri een 'AI-agent' die klusjes voor je opknapt. Tickets boeken, taxi's bestellen, online boodschappen doen, mail versturen, dat soort werk. Apps openen? Het is eigenlijk niet meer nodig.

Om zulke taken te voltooien moet zo'n assistent-annex-agent door je persoonlijke data kunnen spitten, zoals betaalgegevens en persoonlijke mail en apps - ook WhatsApp, Snapchat en Signal bijvoorbeeld. Je bent

knettergek als je dat doet, stelde Signal-president Meredith Whittaker vorig jaar in een speech. Het inschakelen van een AI-agent komt volgens haar neer op het uitschakelen van je hersens: „Doe je brein maar in een potje”. De prijs voor AI-gebruiksgemak is groot - en dan moet het ook nog naar behoren werken. Vooral als we in een emotionele bui zijn, accepteren we minder fouten van computers en robots met menselijke trekjes. Dat zegt Katrin Merfeld, de universitair hoofd-docent marketing die aan de Universiteit Utrecht onderzoek doet naar het gebruik van nieuwe technologie. Uit onderzoeken blijkt dat consumenten minder geduld hebben met persoonlijke chatbots die de plank misslaan. Er is al een naam voor: het 'Blame the bot'-effect.

Merfeld gaat een stap verder. Ze gebruikt een iPhone, maar Siri heeft ze meteen gedeactiveerd. „Je moet veel te veel van jezelf prijsgeven.”

Stalen zenuwen

Je kunt je persoonlijke assistent ook zelf in elkaar schroeven. In de AI-wereld zingt nu Moltbot rond, een project van de Oostenrijkse softwareontwikkelaar Peter Steinberger. Met die code, gebaseerd op AI-model Claude, tover je je Mac of Linux-pc om in een AI-agent. De aansturing verloopt via WhatsApp, iMessage of Telegram.

De installatie vergt stevige computerkennis en stalen zenuwen, want Moltbot kan toegang krijgen tot je volledige systeem en al je bestanden. Dappere AI-strijders laten Moltbot al zelfstandig aankopen doen of hun bankzaken regelen.

Apple lijkt niet in staat meer om trends te dicteren

„In mijn AI-bubbel gaat het vrijwel alleen nog over Moltbot”, schrijft AI-goeroe Jarno Duursma op LinkedIn. Hij installeerde de code op een oude MacBook, om te experimenteren. „Het softwaresysteem kan zelf software schrijven en daardoor neemt het probleemoplossend vermogen onwijs toe.” Maar het is niet iets voor de gemiddelde gebruiker, waarschuwt hij.

Cisco's experts noemen Moltbot een nachtmerrie: er lekken snel data naar buiten en de code is kwetsbaar voor aanvallen van buitenaf. Waarom zou je deze software ooit willen installeren, vragen veiligheidsexperts zich af in een stuk van *The Register*.

Dat zijn de factoren die bepalen of AI-agents de consumentenmarkt gaan veroveren: hoeveel fouten mag AI maken, en hoeveel mensen zijn uiteindelijk bereid hun brein in een potje te stoppen?

REPORTAGE **VEILIGHEID DIGID****Ineens heeft iedereen het over DigiD en digitale afhankelijkheid**

De zorgen nemen toe over digitale afhankelijkheid van de VS en de toekomstige veiligheid van DigiD - in Den Haag en Brussel. Het is een groot thema in de politiek, op sociale media en in talkshows. Maar wie gaat iets doen en wat?

Marloes de Koning

AMSTERDAM

Rafael Laguna geeft een peptalk. De in het zwart geklede Duitser, baas van het jonge Duitse agentschap voor de financiering van baanbrekende technologieën (Sprind), zit op een hoge kruk op het podium van een conferentiezaal in Brussel. Daar wordt een dag lang gepraat over het 'wederopbouw van de Europese soevereiniteit'.

Wat de ambtenaren van de Europese commissie, de denktankers, de militairen en de ondernemers daar bespreken is bij vlagen deprimerende kost. Europa is in hoge mate afhankelijk van technologie uit de Verenigde Staten en ook China. De EU is een speelbal, een achterblijver, een continent dat niet met zijn spierballen rolt. Dat alleen maar reguleert, niet bouwt en innoveert. Het jongetje op het schoolplein dat door de sterke pestkoppen te grazen wordt genomen.

Maar wanhopen is wat Laguna betreft niet nodig. Uit zo'n drieduizend voorstellen per jaar kiest Sprind er driehonderd en helpt zo innovaties die potentieel van maatschappelijk belang zijn, maar nog niet direct een commercieel levensvatbaar product opleveren.

Mensen met ideeën kunnen er 365 dagen per jaar aankloppen, vertelt Laguna enthousiast. Het voelt alsof hij in een chocoladefabriek zit en met zijn zak geld van de overheid in de hand (Sprind heeft 300 miljoen euro per jaar te verdelen) mag kiezen wat hij neemt. Een baan waar je optimistisch van wordt. „Europa is het sterkste merk ter wereld. We hebben wortels in het humanisme, democratische waarden. We zijn een *feel good* regio, de beste plek om te leven. Ik zou hierheen komen. Zie de leuke gezichten van andere regio's.”

Hij krijgt applaus, maar ook een standje van de organisator van de conferentie, Cristina Caffarra. Ze is eco-noom en drijvende kracht achter Euro-stack, een beweging die vindt dat Europa zijn eigen technologie moet bouwen, zodat er alternatieven komen voor de Amerikaanse hard- en software waar iedereen nu op steunt. En zij is

verhalen over Europese waarden helemaal zat. „Die zijn belangrijk, maar leiden ook tot zelfgenoegzaamheid en achterover leunen”, herhaalt ze keer op keer. De tijd raakt op. Ze wil actie. In Europese waarden kun je niet wonen.

De roep om actie klinkt inmiddels op veel fronten. Zo'n 150.000 mensen tekenden afgelopen week een petitie die oproept te voorkomen dat het nationale inlogstelsel DigiD straks door een Amerikaans bedrijf wordt gerund.

De petitie werd dinsdag aangeboden aan Tweede Kamerleden. Dat was een paar uur voor een drukbezocht rondetafelgesprek met experts over DigiD en de gevolgen van de beoogde overname van het bedrijf Solvinity (dat DigiD uitvoert voor de overheid) door het Amerikaanse Kyndryl. Er waren drie extra zalen nodig om al het publiek te bergen. De grote aanloop kwam onder meer door een oproep van tech-expert Bert Hubert. Na afloop maakte een deel van zijn volgers een groepsfoto met hem.

De volgende ochtend stond de voorgenomen overname weer op de Haagse agenda. Tweede Kamerleden ondervroegen vier vertegenwoordigers van Kyndryl. De overname kan pas doorgaan als de nieuwe minister van Economische Zaken toestemming geeft. Die wacht eerst een toetsing af van het Bureau Toetsing Investerings en van de Autoriteit Consument en Markt.

Ambtenaren en advocaten breken zich intussen het hoofd over een manier om de risico's van de overname in te dammen. Solvinity verzorgt niet alleen DigiD, maar ook de infrastructuur voor een groot deel van de communicatie in de justitieketen.

Innovatie aanjagen

Brussel zoekt vooral naar wegen om innovatie aan te jagen, zodat bedrijven Europese alternatieven gaan produceren voor technologie uit de VS en China. In Den Haag gaat het debat op het moment vooral over de vraag of de overheid meer digitale infrastructuur zelf moet gaan beheren, om te voorkomen dat ze in buitenlandse handen komt.

Het zijn twee kanten van dezelfde medaille. In alle scenario's moeten Europeanen zelf technologie ontwikkelen. Niet op alle terreinen, maar genoeg om niet volledig afhankelijk te

Deelnemers aan de **conferentie in Brussel** over de 'wederopbouw van de Europese soevereiniteit'. FOTO OCTAVIAN CARARE

zijn van landen als de VS en China. Het is niet overtuigend als je afgeeft op Amerikaanse bedrijven, als je tegelijk gretig hun spullen blijft afnemen omdat er geen alternatieven zijn.

Alle stappen die overheden zetten op dit gebied, illustreren zowel de wens om hier verandering in te brengen als de omvang van die uitdaging. De Franse overheid kondigde deze week aan per 2027 geen Teams en Zoom meer te gebruiken, maar een in Frankrijk ontwikkeld alternatief. Daarmee loopt Frankrijk voorop, maar een revolutie kun je het niet noemen.

Bij de koffieuutomaat legt optimist Laguna de Duitse aanpak uit. Daar heeft Nederland veel belangstelling voor. Oud-ASML-topman Peter Wennink zette in zijn rapport het dringende advies een Nationaal Agentschap voor Disruptieve Innovatie (NADI) op te zetten. Aan die Nederlandse versie van Sprind wordt intussen gewerkt, en de

Duitsers delen hun ervaringen. Komende maandag is er weer een bijeenkomst hierover met de werkgroep van het ministerie van Economische Zaken. In het budget bij het regeerakkoord is er eenmalig 500 miljoen euro voor uitgetrokken. De focus bij Sprind ligt op cruciale infrastructuur en opensource-oplossingen, vertelt Laguna.

Open source, vervolgt hij, computercode die openbaar is en voor iedereen te gebruiken, is om twee redenen van belang. Ten eerste is het gebruik ervan een truc om een achterstand snel in te lopen: in plaats van iets vanaf de grond op te moeten bouwen, maak je gebruik van een basis die er al ligt. „De balken en het cement van een economie” noemt Laguna de openbare computercode.

Een tweede reden om als overheid te kiezen voor open source is dat je daarmee de vrijheid schept bij een bedrijf weg te kunnen, bijvoorbeeld als

”
Open source biedt de balken en het cement van de economie

Rafael Laguna
topman van het Duitse techbedrijf Sprind

de dienstverlening of de eigendomsstructuur verandert. Laguna illustreert het aan de hand van het debat over DigiD. „Dus als je Nederlandse bedrijf gekocht wordt door bijvoorbeeld IBM, dat je dan kunt zeggen: 'prima, we laten het door een ander bedrijf doen'.”

Die gedachte is niet nieuw en de DigiD-casus laat zien dat dit simpeler klinkt dan het is. De code van DigiD is open source. Maar een product naar een ander bedrijf verhuizen kan alleen als daar in de contracten vooraf rekening mee is gehouden. Ook moeten er andere dienstverleners beschikbaar zijn die aan dezelfde specifieke eisen voldoen.

Bovendien is online identificatie zo belangrijk voor het vertrouwen tussen burgers en overheid dat het debat inmiddels draait om de vraag of de digitale infrastructuur onder DigiD überhaupt uitbesteed kan worden. Een deel van de vragen van Kamerleden ging daarom over de mogelijkheden om bijvoorbeeld een rijkscloudbedrijf op te zetten, een datacenter waarin de allergevoeligste applicaties draaien. Het zou vergelijkbaar zijn met hoe defensie haar ict in eigen hand heeft gehouden.

Cyberdreiging uit Rusland

Zoiets is niet gemakkelijk. Zelfs de grootste voorstanders ervan benadrukken dat een techtak van de staat op afstand van de overheid moeten komen te staan, om te kunnen functioneren als een bedrijf, zij het met een maatschappelijke opdracht. Want de techwereld is snel en competitief en de cyberdreigingen zijn groot. De situatie lijkt op die van energemaatschappijen waarvan de overheid alle aandelen bezit, of Schiphol. „Ik heb vier jaar moeten vechten om de afstand tussen de [Duitse] politiek en Sprind groot genoeg te krijgen”, zegt Laguna. Eind 2023 werd het *Sprind Freiheitsgesetz* aangenomen.

Op de conferentie in Brussel komt ook de hoge NAVO-vertegenwoordiger

Pierre Vandier aan het woord, via een videoverbinding vanuit de Amerikaanse staat Virginia. De Franse admiraal benadrukt hoezeer Europa afhankelijk is van de VS. Voor gewone wapensystemen, maar ook om zich te beschermen tegen cyberaanvallen uit Rusland. „De *digital debt* van Europa maakt het niet gemakkelijk”, waarschuwt hij. „Het verlies aan soevereiniteit door buiten Europa in te kopen is gigantisch.”

Daarin schuilt wat hem betreft ook een deel van de oplossing. Defensieuitgaven zijn staatsuitgaven. Het is een heel andere markt dan die voor bijvoorbeeld commerciële clouddiensten. Regeringen kunnen dus de vraag naar Europese producten en diensten scheppen, zodat ondernemers durven te investeren. Maar dat moeten ze dan volgens hem wel als de donder gaan doen. „Als de defensiebudgetten geen vraag creëren gaan de start-ups dood.”

Brussel zal zich de komende maanden actief met zulke kwesties bezighouden. Zo komt er een saillant debat over de Europese Cyberveiligheidswet. Daaraan is een lijst gekoppeld met 'derde landen' waarvan je niet zomaar technologie mag kopen, bijvoorbeeld omdat ze niet democratisch zijn of vijandig tegenover Europa. China staat daarop. Maar zouden de VS er ook een plekje op moeten krijgen als president Trump Amerikaanse techbedrijven tegen Europa in wil zetten?

Zover willen en kunnen de Europeanen niet gaan. De echte onderhandelingen gaan over kleinere stappen. Zoals de Europese Cloud and AI Development Act. Komt daarin te staan dat een bepaald percentage van de aanbestedingen bij Europese aanbidders moet worden gedaan? De verwachting is van wel, maar dat dit geen al te hoog percentage zal worden. Want al te veel vraag kunnen de Europese bedrijven nog helemaal niet aan. Er wordt nu aan vijftien procent gedacht.

Vertegenwoordigers van Kyndryl tijdens het overleg in de Tweede Kamer. FOTO REMKO DE WAAL/ANP

REPORTAGE EDELMETALEN

Vergeten erfstukken komen uit de kast nu de goudprijs records breekt

Als Trump dreigt Groenland te pakken, is er meer klandizie, weten inkopers van goud en zilver. Zo ook in Hengelo, waar taxateur en klant geduldig bekijken of het bestek van oma écht van edelmetaal is. „Als het koningswater bloedrood kleurt, is het zilver.”

Famke Seine

HENGELO

W e ruimen de zoi op”, zegt Alexander Meijers (56). Samen met zijn vrouw Lisette Meijers (46) zit hij aan een tafel bij Het Nederlandsche Inkoopkantoor in Hengelo, een goud- en zilverinkoper met zes medewerkers. Voor zich hebben ze tientallen sieraden, broches, bestekstukken en prularia voor taxateur Roos Nijhuis (29) uitgestald. Een grote opbrengst verwacht het echtpaar niet te krijgen, maar omdat de goud- en zilverprijzen record na record breken, besloten ze toch maar eens de kluis met geërfde spullen van hun ouders en voorouders open te gooien.

Goud- en zilverinkopers hebben er hun handen vol aan. Deze week bereikte goud een recordprijs van 5.000 dollar per troy ounce (31,1 gram), omgerekend zo’n 4.215 euro. Ter vergelijking: een jaar geleden betaalde je hier nog zo’n 2.800 dollar voor (bijna 2.700 euro).

Geopolitieke ontwikkelingen spelen daarin een grote rol: het conflict tussen de Verenigde Staten en Europa over Groenland stuwde de prijzen op. Beleggingen in zilver en goud worden als een veilige keuze gezien; omdat de edelmetalen niet ‘bij te drukken’ zijn, behouden ze hun intrinsieke waarde en beschermen ze tegen inflatie.

Ring for money

Slecht wereldnieuws is goed nieuws voor goudinkopers. Nog nooit heeft eigenaar Jeremy Gruppelaar (35) van het Nederlandsche Inkoopkantoor - die behalve in Hengelo vestigingen heeft in Deventer, Apeldoorn en Oldenzaal - het zo druk gehad als de afgelopen weken. Ook woensdagmiddag komen in de Twentse stad de klanten af en aan.

Voordat Gruppelaar op 18-jarige leeftijd begon met zijn baan als goudinkoper, was hij totaal niet bezig met wereldnieuws. Dat is nu anders, vertelt hij aan zijn bureau. Op de hoek staat een knalrode bel met daarop de tekst *ring for money*. „De eerste paar jaar werd ik wel *hyped* van dit soort momenten, omdat je weet dat het de *business* helpt.” Hij hield toen een tijd een mapje bij met de goud- en zilverkoers

van de dag én een belangrijke geopolitieke gebeurtenis.

De dood van de Libische dictator Moammar Gaddafi op 20 oktober 2011 bijvoorbeeld. „Ik zag de koers opeens flink stijgen. De volgende dagen worden de mensen wakker en gingen ze snel hun goud- en zilverwaren bij mij verkopen”, aldus Gruppelaar.

Ook nu kijkt Gruppelaar met argusogen naar het nieuws. Deze week brak de zilverprijs records, met 96 euro per troy ounce op woensdag. Vorig jaar was dat nog zo’n 30 euro. „Ik vind het wel beangstigend hoe hard het gaat. Soms stijgt de prijs wel met 10 procent op een dag, de volgende dag daalt hij weer. Niemand weet eigenlijk waar die aan toe is.”

Gruppelaar koopt naar eigen zeggen de goud- en zilverwaren voor ongeveer 10 tot 20 procent onder de marktwaarde in bij klanten. Vervolgens laat hij het „sloopgoud” bij een extern bedrijf versmelten. Een aantal sieraden die binnenkomen houdt hij wel intact: die verkoopt hij door op zijn webshop.

Koningswater en leisteen

Het echtpaar Meijers heeft het in ieder geval getroffen wat betreft de koerswaardes op woensdag. „We hadden best veel, omdat onze ouders zijn overleden. Je bewaart het, maar ja, wat móét je ermee?”, zegt Lisette. „De koers gaat natuurlijk door het dak, dat hoor je overal in het nieuws”, vertelt haar man.

Met schuurpapier test taxateur Nijhuis of niet alleen de bovenste laag van een erfstuk van zilver is. „Als u dat goed vindt?”, vraagt ze aan het echtpaar terwijl ze een bestekstuk van de overleden vader van Alexander tinnitust. „Ja, we hebben geen keus, volgens mij”, zegt Lisette.

Nijhuis pakt vervolgens een houten doos met verschillende glazen potjes met vloeistof erin. „Koningswater noemen we dit”, een mengsel van verschillende zuren. Ze schuurt een bestekstuk op een leistenen plaat, waardoor het materiaal een kras achterlaat. Daarover druppelt ze voorzichtig wat koningswater. „Als het koningswater bloedrood kleurt, is het zilver.” Ze wacht even. „En dat is dit bestek dus niet.” Alexander begrijpt de boodschap en gooit het bestek terug in een van zijn doosjes met „ouwe meuk”.

Ondertussen verspreidt de zure lucht van het koningswater zich door de winkel. Iedere minuscule oorbel,

Vlnr: **Taxateur Roos Nijhuis** van het Nederlandsche Inkoopkantoor in Hengelo bekijken met klanten **Lisette Meijers** en **Alexander Meijers** de waarde van meegebrachte erfstukken. FOTO ERIC BRINKHORST

broche en prul wordt getest en met een tang wipt Nijhuis behendig de stenen uit ringen en kettingen. Het duurt uren, om de zoveel tijd verzucht Lisette wat voor ravage ze hebben veroorzaakt: her en der liggen stukjes gebroken steen en de tafel ligt bezaaid met sieraden.

Een man met grijs haar die op zijn beurt aan het wachten is aan een andere tafel, vertrekt. „Het is veel te druk hier, ik kom wel een andere keer terug”, zegt hij terwijl hij de deur uitloopt.

Schatzoeken in de weilanden

Schatzoeker Nico Fischer (49) van Oost-Duitse afkomst is inmiddels de winkel binnengelopen. Hij draagt een zwarte sportieve jas en praat met een accent dat Duits en Twents vermengt, nu hij al zo’n vijftientig jaar in de regio woont. Sinds „een aantal jaar” zit Fischer in de ziektewet vanwege een burn-out en aanhoudende tinnitus. Hierdoor is zijn hobby langzaam uitgegroeit tot een dagelijkse bezigheid.

Het liefst loopt Fischer iedere dag zo’n vijf tot zes uur met een metaaldector door de Gelderse en Overijsselse bossen en weidegronden, op zoek naar kostbare zilveren muntjes. Op zijn telefoon laat hij trots een van zijn laatste ontdekkingen zien, een zilveren munt uit 1793 uit Gelderland. „Die munt alleen al is denk ik 200 euro waard.”

Schatzoeken is niet de enige manier waarop Fischer aan munten komt, hij koopt ze ook. De Oost-Duitser is een vaste klant bij Gruppelaar, omdat hij „erg betrouwbaar is”. Fischer verzamelt de munten voor zijn kinderen, als investering.

Aan de verkoopbalie vraagt de

„Vroeger werd ik wel *hyped* van dit soort momenten, je weet dat het de *business* helpt

Jeremy Gruppelaar
Nederlandsche Inkoopkantoor

schatzoeker aan Gruppelaar of hij twee mooie zilveren munten kan kopen. Met de oplopende zilverprijzen - „de waarde gaat echt nog wel klimmen” - wil hij snel wat extra munten inslaan.

Als Gruppelaar vaststelt dat de munten per stuk 112 euro bedragen, reageert Fischer verrast: „In december betaalde ik voor soortgelijke munten nog 43 euro.” Uit zijn portemonnee haalt de man 250 euro aan cash geld. „En heb je nog een klein muntje, of zo? Oude muntjes, weet ik veel.” Gruppelaar pakt er een oude Wilhelmina-guldenmunt bij. Die volstaat.

Vier nullen

Ondertussen zijn alle sieraden bestudeerd, bekrast en op waarde geschat. Het tellen kan beginnen. Op een kladblok zet Nijhuis met een blauwe balpen de hoeveelheden goud en zilver onder elkaar. „Ik krijg het er steeds warmer van”, zegt Lisette terwijl Nijhuis een steeds groter totaalbedrag op het kladblok krabbelt.

„Wat er nu op het lijstje staat, kan ik in twee uur niet verdienen”, zegt Alexander lachend. Nijhuis noemt een bedrag met vier nullen. Lisette zucht en pakt Alexander vast. „Onze ouders en opa’s en oma’s zijn er natuurlijk niet meer, maar dit is eigenlijk wel een stukje dat ze ons nalaten. Zo voel ik het wel”, zegt Lisette zichtbaar geëmotioneerd.

Het bedrag kan worden overgemaakt op de rekening van Lisette. „Je blijft toch wel mijn vriendinnetje hè?”, zegt Alexander grappend, terwijl hij Lisette omhelst. Wat ze met het geld gaan doen, weten ze nog niet. „Voor nu laten we het lekker op de spaarrekening”, zegt Lisette.

PANAMA

Rechter vernietigt exploitatieconcessie van ‘Chinese’ havens

Het Panamese hooggerechtshof heeft de concessie van een Hongkongs conglomeraat „ongrondwettig” verklaard.

Wieland van Dijk

AMSTERDAM

De verkoop van zijn activiteiten in twee Panamese havens door CK Hutchison aan een consortium geleid door de Amerikaanse vermogensbeheerder Blackrock staat op losse schroeven. Het hooggerechtshof van het Midden-Amerikaanse land vernietigde donderdag de „ongrondwettige” exploitatieconcessie van het conglomeraat uit Hongkong.

Het Panamakanaal is een belangrijke vaarroute voor Amerikaanse vracht- en marineschepen. Het verbindt de Caribische Zee en de Grote Oceaan, en werd aan het begin van de twintigste eeuw door de VS aangelegd, nadat een eerdere Franse poging was vastgelopen.

De twee havens door CK Hutchison aan beide uiteinden van het Panamakanaal werden onderwerp van een geopolitieke strijd toen de Amerikaanse president Donald Trump ze ruim een jaar geleden aankaarte in zijn inauguratietoespraak. „China beheert het Panamakanaal, en wij hebben het niet aan China gegeven. We gaven het aan Panama en we pakken het terug.”

Trumps zorgen over de veronderstelde Chinese bemoeienis met het kanaal passen binnen de nieuwe Amerikaanse veiligheidsstrategie, die het westelijk halfrond

tot de invloedssfeer van de VS rekent en invloeden van buitenaf, met name van China, wil terugdringen.

Toch klonk uit Washington dreigende taal. Tijdens een bezoek aan Panama, in februari vorig jaar, zei de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Rubio dat de VS mogelijk moeten „ingrijpen” als „de invloed van de Chinese Communistische Partij” op het kanaal niet werd weggenomen. Die maand begon de Panamese openbaar aanklager een zaak bij het hooggerechtshof om de concessie van CK Hutchison te laten vernietigen.

Maar in maart maakte het Hongkongse bedrijf bekend al zijn zeehavenactiviteiten buiten Hongkong en China te willen verkopen. Een consortium van onder meer Blackrock en de Zwitserse rederij MSC zou omgerekend 21 miljard euro over hebben voor het hele pakket, waar behalve de twee Panamese havens onder meer de grote containerterminal ECT op de Rotterdamse Maasvlakte deel van uitmaakt.

Zo leek CK Hutchison zich van een hoofdpijndossier te ontdoen, maar dat was buiten China gerekend. Beijing verweet CK Hutchison en zijn eigenaar, de hoogbejaarde Hongkongse miljardair Li Ka-shing, een gebrek aan patriotisme en „verraad” van nationale belangen. De Chinese overheid lanceerde prompt een mededingsonderzoek naar het bedrijf, waardoor het verkoopproces stil kwam te liggen. Die verkoop lijkt door de uitspraak van de Panamese hoogste rechter verder bemoeilijkt te worden, al zijn de consequenties onduidelijk. Het aandeel CK Hutchison sloot vrijdag in Hongkong 4,6 procent lager.

VENEZUELA

Oliewet geeft buitenlandse bedrijven veel meer ruimte

AMSTERDAM

In Venezuela is in de nacht van donderdag op vrijdag een wet aangenomen waarmee de oliesector wordt opengesteld voor privatisering. Eerst stemde het parlement donderdagavond in met het wetsvoorstel, waarna waarnemend president Delcy Rodríguez even later de wet ondertekende. De ingrijpende wetswijziging geeft particuliere bedrijven, waaronder expliciet ook buitenlandse olieconcerns, meer autonomie bij de winning en verkoop van olie en gas. Daarmee wordt een belangrijke drempel voor investeerders weggenomen, want staatsoliebedrijf PDVSA verliest zijn verplichte meerderheidsbelang en de exclusieve controle over projecten en inkomsten. De wet is een duidelijke breuk

met het beleid dat begin deze eeuw onder president Hugo Chávez werd ingezet, toen de sector werd genationaliseerd en de staatscontrole werd aangescherpt. Sindsdien kampte de Venezolaanse olie-industrie, ondanks de grootste bewezen oliereserves ter wereld die het land heeft, met wanbeheer, onderinvestering en internationale sancties. De hervorming volgt op de ontvoering van president Nicolás Maduro begin deze maand door Amerikaanse troepen, waarna zijn voormalige vicepresident Rodríguez als interim-president werd geïnstalleerd.

Kort na de goedkeuring van de oliewet versoepelden de Verenigde Staten hun sancties op de Venezolaanse oliesector. Zo wordt onder meer raffinage door Amerikaanse bedrijven weer toegestaan. (NRC)

ADVIES KLAAS KNOT

‘Kabinet moet sparen voor Lelylijn’

Als het kabinet 25 jaar lang jaarlijks 400 miljoen euro opzijzet, kan nu al worden begonnen met de aanleg van de Lelylaan.

Jan Benjamin

AMSTERDAM

Sparen. Minstens 400 miljoen euro per jaar. Die op het oog eenvoudige oplossing moet volgens Klaas Knot, oud-president van De Nederlandse Bank, voldoende budget vrijmaken voor de Lelylijn. Als het kabinet elk jaar dit bedrag opzijzet, moet over 25 jaar voldoende budget beschikbaar zijn om nu al de aanleg in gang te zetten van de snelle treinverbinding tussen de Randstad en Noordelijk Nederland.

Knot bracht vrijdagmiddag, als speciaal gezant voor de Lelylijn, zijn advies uit aan het kabinet. De oud-DNB-topman heeft onderzocht hoe de financiering van de

Lelylijn eruit kan zien om de treinverbinding rond 2050 te kunnen aanleggen.

„Een groot en complex project als de Lelylijn heeft een lange doorlooptijd”, aldus Knot vrijdag in Den Haag tijdens een toelichting. „Dat is een nadeel, maar dat kun je ook omdraaien. Waarom zouden we niet de oud-Hollandse deugd van het sparen benutten? Dat geeft je nu al de mogelijkheid om geld te reserveren voor de aanleg van de lijn die pas over enkele jaren kan beginnen.” Knot benadrukt dat een zogeheten ‘sparend gebiedsfonds’ van 400 miljoen euro neerkomt op ‘slechts’ 0,04 procent van het bruto binnenlands product (bbp).

Knot onderschrijft de uitgangspunten van de Lelylijn – volgens eerdere studies is de lijn goed voor de bereikbaarheid en de economie van en de woningbouw in Noord-Nederland – en voegt daar nadrukkelijk aan toe dat ook de sociale cohesie tussen de Randstad en het Noorden baat kan hebben bij een snellere treinverbinding. Die moet

Treinspoor vanaf station Lelystad richting Noord-Nederland. FOTO ANP

de reistijd tussen Amsterdam en Groningen terugbrengen van 2 uur en 10 minuten nu naar straks 65 tot 75 minuten.

De lijn moet de woningbouw in de Noordoostpolder en Friesland stimuleren. Er komen nieuwe stations in Emmeloord en Drachten, de

stations in Heerenveen en Groningen moeten worden verbouwd.

Wie 400 miljoen euro per jaar spaart heeft na 25 jaar 10 miljard euro op de rekening staan. Daarmee voldoet de Lelylijn aan de standaardprocedure in Nederland voor de aanleg van grote infrastruc-

turele projecten, die bepaalt dat een project pas naar de volgende (ontwerp)fase kan doorgaan als zicht is op zeker 75 procent van de financiering.

Maar het bedrag is nog onvoldoende voor de uiteindelijke aanleg van de Lelylijn. Die kost naar schatting 14,5 miljard euro (plus enkele honderden miljoenen aan onderhoudskosten). Knot gaat er vanuit dat de regionale overheden ook een financiële bijdrage leveren aan de lijn en hij raadt met klem aan naar de Europese Unie te kijken voor medefinanciering.

Tot afgelopen voorjaar stond er 3,4 miljard euro gereserveerd voor de Lelylijn, maar het toenmalige kabinet sprak de reservering aan voor andere (infrastructurele) zaken. tot woede van de regionale bestuurders in Groningen en Friesland.

Volgens Knot kun je een sparend gebiedsfonds voor de Lelylijn aankleden met voldoende garanties om een „plundering” te voorkomen zoals die waarin de Voorjaarsnota van vorig jaar voorzag.

nrc carrière > samen ambities waarmaken

nrc.nl/carriere

samenwerking
beroepsonderwijs
bedrijfsleven

maakt werk van praktijkleren

Directeur Dienstverlening

wesselopublicvalue.nl

Maes & Lunau Executive Search zoekt een

Voorzitter Raad van Bestuur
voor Lelie zorggroep.

Een collegiaal bestuurder met ruime kennis en ervaring op het gebied van vastgoed, ICT en financiën, die richting geeft aan de strategische koers van Lelie zorggroep en de toekomst van christelijke zorg in Nederland.

Informatie over deze functie kunt u vinden op maeslunau.com/leliezorggroep

DE HAAGSE HOGESCHOOL

Voor De Haagse Hogeschool zoekt Chasse Executive Search een:

Lid van de Raad van Toezicht
Profiel Maatschappelijke Diversiteit, HRM en Organisatieontwikkeling / Lid Selectie- en Remuneratiecommissie

Meer informatie en solliciteren:
www.chassesearch.nl/vacatures

DE HAAGSE HOGESCHOOL

Voor De Haagse Hogeschool zoekt Chasse Executive Search de:

Directeur Faculteit IT & Design
Een ervaren, samenwerkingsgerichte, richtinggevende en coachende directeur die vanuit een goed zicht op onderwijs en onderzoek intern en extern het boegbeeld kan én wil zijn voor het techniek- en digitaliseringsdomein

Meer informatie en solliciteren:
www.chassesearch.nl/vacatures

DE BEDRIJFSKANTINE

Elke week luncht *NRC* mee bij een bedrijf. Deze week: Secrid.

De lunch bij Secrid is gratis. „Een bedrijf is een sociaal netwerk, je moet niet onderschatten hoe belangrijk het is om je onderdeel te voelen van een geheel.” FOTO'S SIMON LENSSENS

Bij Secrid eten ze altijd vegetarisch, alleen huisvogel Guus Meeuwis krijgt vis

Naam bedrijf: Secrid
Locatie: Den Haag, Binckhorst
Branche: Wallets (kaart-/pasjeshouders)
Jaaromzet: 42 miljoen
Aantal werknemers: 140
Kosten lunch: Gratis

‘Dit is onze kantoortuin, ontworpen door René en Marianne’, zegt Oxie de Visser (22) in een voor-

malige loods bij de Haagse Binckhorst. „Alles volgens feng shui-principes. We hebben hier alleen maar ronde hoeken.” In de grote lichte ruimte staan inderdaad alleen maar tafels met ronde

hoeken en bolvormige stoelen. Op de vloer liggen Perzische tapijten. Overall hangen planten. Oxie: „Die planten zijn natuurlijk voor de *humidity* maar ook omdat het héél veel rust en sfeer geeft aan het pand.”

Eigenaar René van Geer (64) – *quiet luxury* zwarte trui en pantalon – staat in de rij voor de lunch. Er is brood van de bakker, kaas van Ridders Kaashuis. Achter schalen met ‘*tauge miso salad*’, ‘*fresh kimchi salad*’ en een ‘*tofu stew*’ met ‘*wild rice*’, staan drie chefs in een kokskostuum. Boven hen een quote van Albert Einstein: „*If the whole world adopts vegetarianism, it can change the destiny of humankind*”.

De lunch is vegetarisch en gratis. Een bewuste keuze, zegt René, terwijl hij een paar blokjes tofu op zijn bord schept. „Een bedrijf is een sociaal netwerk, je moet niet onderschatten hoe belangrijk het is om je onderdeel te voelen van een geheel.” Hij wilde niet hebben dat mensen toch 3 euro moesten betalen en daardoor boterhammen van thuis mee zouden nemen. „Samen eten is een heel belangrijk iets.”

Marianne van Sasse van Ysselt (61) komt bij ons staan. Ze dringt voor maar „dat mag ik”. Marianne en René ontmoetten elkaar toen zij 14 was en hij 17. „Het is nooit saai geworden”, zegt Ma-

rianne. Samen begonnen ze in 1995 met het ontwerpen van de pasjeshouder. Naast het runnen van het bedrijf studeerde Marianne macrobiotiek. „We willen niks opdringen maar laten zien dat vegetarisch eten heel leuk kan zijn.” Op haar bord ligt een klein sneetje brood met biologische Nocciolate, een soort chique Nutella. „Dit is niet zo gezond maar het mag ook lekker zijn.”

„Dit is niet zo gezond maar het mag ook lekker zijn

Marianne

„En dat is Guus Meeuwis”, zegt René, wijzend naar een in elkaar gedoken meeuw vlak achter de zwartstalen glazen deuren. Op de naastgelegen kade van waterweg Binckhorst zit Guus te wachten op lunch. Elke dag, vanaf een uur of half twaalf. Guus is een „weesmeeuw”, zegt Marianne. In de zomer luncht het bedrijf buiten aan grote tafels. Half augustus kwam Guus als jong verzwakt meeuwtje aanwaaien bij Secrid, hij kon niet meer vliegen. „Wout,

een collega van ons, is vrijwilliger bij de Vogelbescherming, die zag dat Guus het moeilijk had”, zegt Marianne. Guus werd door de werknemers bijgevoerd met vis en gaat nu niet meer weg.

‘Goed met vogels’

Vandaag krijgt Guus kaas, want er is geen vis. Maar eigenlijk mag dat niet meer van „vogelman Wout”. Volgens Wout moet de jonge meeuw nu zélf leren om vis te vangen. Maar Wout is er vandaag niet. Een van de chefs snijdt speciaal voor Guus een paar stukken kaas in blokken. Met handen vol kaas loopt René naar buiten. „René is heel goed met vogels”, zegt Marianne. „Als kleine jongen was er een hele grote papegaai in een dierenwinkel en die eigenaar durfde hem geen eten te even. René was de enige die het kon.”

Op z’n platte voeten waggelt Guus naar de hand van René en schrokt gulzig een brok kaas naar binnen. Marianne steekt haar hoofd door de deur naar buiten: „Nou, dat is wel een heel groot stuk René!” Wanneer ze gaan stoppen met het voeren van Guus weet Marianne niet. „Kijk, als het echt heel koud is moeten we hem natuurlijk wel een beetje helpen.”

Emma Vos

JAARCIJFERS

De grote vraag voor Big Tech: wie gaat er geld verdienen met AI?

Microsoft en Meta kwamen deze week met hun jaarcijfers, volgende week volgen Alphabet en Amazon. Bij al die bedrijven is de vraag: hoe kunnen ze hun miljardeninvesteringen in kunstmatige intelligentie terugverdienen?

Poster met **reclame voor AI in Davos** tijdens het daar onlangs gehouden World Economic Forum. FOTO MARKUS SCHREIBER/AP

Advertentie

Juurd Eijssvoogel, Marc Hijink en Timo Nijssen

AMSTERDAM

In de wirwar aan cijfers die techbedrijven deze weken bekendmaakten, is één terugkerend thema te vinden: de enorme investeringen in datacenters voor het gebruik van kunstmatige intelligentie.

Geld uitgeven aan AI is makkelijk, geld ermee verdienen blijft lastig. Dat merkte de Amerikaanse techreus Microsoft donderdag, toen er in één middag 370 miljard dollar aan beurswaarde verdampte. De koersval van zo'n 12 procent was te vergelijken met die van de paniek die de beurs in maart 2020 deed schudden toen de coronapandemie uitbrak.

De oorzaak: Microsoft, dat een groot aandeel heeft in ChatGPT-uitvinder OpenAI, steekt veel geld in nieuwe datacenters terwijl de diensten van de AI-tak vooralsnog tegenvallen. Microsoft kampt met capaciteitsgebrek - niet alleen in de VS, waar het datacenters bouwt om eigen AI-modellen te kunnen trainen als alternatief voor OpenAI, maar ook in Nederland.

Deze week berichtte *NRC* dat Microsoft een nieuw datacenter op wil zetten in Amsterdam. Om te voldoen aan de vergunningseis komt er niet één grote computerschuur, maar wordt het datacenter opgeknipt in drie torens.

Dat plan wekte verbazing. Amsterdam kampt met gebrek aan capaciteit op het stroomnet en bovendien druist de expansie in tegen eerdere beloftes die Microsoft Nederland deed: het bedrijf bezwoer vorig jaar september nog dat het uitbreidingsplannen in een vroeg stadium kenbaar zou maken.

Meta tekende al contracten met twee start-ups voor de afname van stroom van nog te bouwen kerncentrales

Waar Microsoft worstelt om zake-lijke klanten te bedienen met cloud-diensten en AI, heeft Meta meer succes met de consumentenmarkt. Een kwartaal geleden kondigde het moederbedrijf van Facebook, Instagram en WhatsApp miljardeninvesteringen in AI aan.

Meta legt niet langer de nadruk op academisch onderzoek naar AI, maar concentreert zich op de commerciële aanpak. De mega-investeringen in grote datacenters lijken resultaat op te leveren. De winst van al die AI-kennis zit hem vooral in effectievere 'targeting' van advertenties op sociale netwerken. Beter mikken met advertenties levert meer geld op.

'AI die jou begrijpt'

Volgens topman Mark Zuckerberg veranderen de Meta-apps van „algoritmes die inhoud aanbevelen” in een „AI die jou begrijpt”. Hij vindt de huidige aanbevelingssystemen van Meta dus primitief vergeleken bij wat nog meer mogelijk is - ook op het gebied van advertenties. Komend kwartaal rekent Meta op een omzetsijging van 30 procent, de aankondiging daarvan leidde donderdag tot een koersstijging van zo'n 10 procent.

Door het rondpompen van door AI gegenereerde filmpjes veranderen social media in 'artificial' media. Zolang dat gebruikers geboeid houdt binnen de Meta-apps, kan het bedrijf er geld aan verdienen. Bovendien kan Zuckerberg de kosten voor softwareontwikkeling drukken met generatieve AI. Silicon Valley is erg opgewonden over die automatiseringsslag.

Het is logisch dat de techwereld zelf AI omarmt, maar willen de mega-investeringen in datacenters zich echt terug-

betalen, dan moet het geloof in AI ook doorsijpelen tot andere sectoren.

De AI-race richtte zich eerst op welk bedrijf als eerste de beste AI-modellen kon ontwikkelen met snelle chips van Nvidia. Om die modellen op grote schaal toe te passen zijn chips, datacenters en vooral veel stroom nodig. Het is een energierace, een zoektocht naar betaalbare elektriciteit om alle tokens (de losse bouwstenen van AI-zoekvragen) te verwerken.

Bij een diner waarvoor president Trump de bazen van de grote techbedrijven in september had uitgenodigd, legde hij meteen de vinger op de zere plek. Een belangrijk obstakel voor hun grote ambities met kunstmatige intelligentie, zei hij in zijn openingswoorden, was de stroomvoorziening. Zouden ze zich wel van genoeg elektriciteit kunnen verzekeren om de grote datacenters draaiende te houden die in het hele land uit de grond worden gestampt?

Trump beloofde te zorgen voor soepele verlening van vergunningen voor aansluiting op het elektriciteitsnet. Maar de techbedrijven kampen met grotere knelpunten bij het stillen van de energiehonger van de datacenters. Die honger is zo groot dat het elektriciteitsnet het in veel gevallen niet aankan. De techbedrijven moeten zich zelf met stroomopwekking gaan bemoeien.

Ondernemingen die draaien op likes en clicks, duiken nu de elektriciteitssector in. En daarvoor trekken ze grote bedragen uit, die nog boven op de honderden miljarden dollars komen die ze steken in chips en datacenters.

Meta maakte deze maand bekend dat het contracten met twee start-ups heeft getekend voor de afname van elektriciteit van nog te bouwen 'kleine

modulaire kerncentrales' (SMR's). Het concern heeft bovendien afgesproken rechtstreeks stroom te zullen afnemen van een al bestaande kerncentrale.

Amazon heeft eveneens geïnvesteerd in een bedrijf dat kleine modulaire kerncentrales ontwikkelt, waarvan de eerste in 2039 stroom moeten gaan leveren. De haast is groot bij de ontwikkelaars van AI. Googles moederbedrijf Alphabet lijfde eind vorig jaar zelfs een energiebedrijf in, om in eigen huis stroom te kunnen opwekken. Voor 4,75 miljard dollar (4 miljard euro) kocht het Intersect Power, dat zich heeft toegelegd op opwekking van energie uit duurzame bronnen voor datacenters.

Het zal jaren duren voor veel van die investeringen ook daadwerkelijk stroom opleveren. In de tussentijd zal de grote vraag naar elektriciteit de prijs ervan verder opstuwten.

Techbedrijven willen daar niet voor opdraaien. Microsoft-topman Satya Nadella zei eerder deze maand op het World Economic Forum in Davos dat de hoogte van de energieprijzen zal bepalen in hoeverre landen succes hebben bij de ontwikkeling van AI.

Stroomprijzen flink omhoog

Consumenten willen de prijsstijgingen ook niet voor hun rekening nemen. Nu al betalen Amerikanen dertig procent meer voor elektriciteit dan in 2020. In de buurt van datacenters zouden de stroomprijzen de afgelopen vijf jaar zelfs al 267 procent zijn gestegen, volgens een recent rapport van Bloomberg. President Trump beseft hoe gevoelig dat bij kiezers ligt en heeft gezegd dat de techbedrijven zelf moeten betalen voor hun grote energiebehoefte.

De techbedrijven kampen al met brede weerstand onder de bevolking tegen de bouw van datacenters en grote watergebruik voor de koeling van de servers. Microsoft-president Brad Smith beloofde eerder deze maand dat „het publiek” niet voor de stroomkosten hoeft op te draaien. De techreus staakte eind vorig jaar de aanleg van een datacenter in Wisconsin na protesten van de lokale bevolking, die vreesde dat paarden niet tegen de herrie zouden kunnen.

Ook Meta, goed voor 26 datacenters verspreid over de VS, begon een publiciteitscampagne om te wijzen op de voordelen van de datacenters voor de werkgelegenheid. Die zijn overigens beperkt: de aanleg is weliswaar mensenwerk, maar uiteindelijk werken er in een datacenter vooral heel veel computers.

Volgende week komen Amazon en Google-moederbedrijf Alphabet met hun cijfers. Dan zal blijken of die twee grote advertentieverkopers er net als Meta in zijn geslaagd om de verdiensten daaruit op te schroeven dankzij AI.

Advertentiemodel in gevaar

Voor Google zijn advertenties de belangrijkste inkomstenbron en voor Amazon de snelstgroeiende. De opmars van generatieve AI brengt die inkomstenbron in gevaar. Mensen die een vraag stellen aan een chatbot, krijgen gelijk antwoord en klikken niet meer door naar een (al dan niet gesponsord) zoekresultaat.

Het zoekbedrijf en de webwinkel hebben bij die zoektocht wel iets meer speelruimte dan Meta. Ze kunnen op meer verschillende inkomstenbronnen teren dan het socialemediabedrijf. Zo verkopen ze allebei zakelijke cloud-diensten - onder meer aan Meta.

Amazons reactie op AI is vooralsnog defensief. Verkopers die op het platform actief zijn, moeten fors betalen als ze willen dat consumenten hun producten ook daadwerkelijk onder ogen krijgen, in het schier eindeloze assortiment. Maar om dat model te laten werken, moeten klanten wel door het assortiment blijven scrollen - en dat niet aan AI uitbesteden. De webwinkel blokkeert inmiddels zo'n beetje alle AI-assistenten van concurrerende techbedrijven.

Google zag de dreiging van ChatGPT en voegde in rap tempo AI-functies aan zijn bestaande diensten toe. Nu loopt het zelfs voor op die concurrerende chatbot, als het aankomt op advertentiemogelijkheden. Sinds deze maand kunnen gebruikers gesponsorde berichten krijgen als ze chatten met Gemini.

Het bedrijf geeft als voorbeeld de vraag van iemand wat de beste koffer is met een laptopvak. Googles AI geeft een antwoord en laat gebruikers de koffer direct aanschaffen - zonder dat die de chatomgeving verlaten. Adverteerders kunnen ook speciale aanbiedingen doen die alleen voor AI-gebruikers bestemd zijn.

Ook OpenAI begon een paar dagen na Googles aankondiging te experimenteren met advertenties in ChatGPT, vooralsnog alleen in de VS. Het bedrijf is een stuk voorzichtiger dan Google: het heeft de reclames niet in de chat opgenomen, maar toont ze een losse balk onder het AI-antwoord. Ze sluiten weliswaar aan op de inhoud (relevante ingrediënten, bijvoorbeeld, bij een chat over een recept), maar OpenAI beweert dat de advertenties ChatGPT's antwoorden niet beïnvloeden. Tegelijkertijd ziet ook dit bedrijf veel potentie: OpenAI verwacht dit jaar al voor „enkele miljarden” dollars aan advertentie-omzet te boeken, zei een medewerker tegen de *Financial Times*.

INTERVIEW **GABRIEL ZUCMAN** ECONOOM

‘Miljardairs danken hun rijkdom niet alleen aan zichzelf’

De allerrijksten betalen relatief de minste belasting. Fiscaal ‘loodgieter’ Gabriel Zucman, ongelijksheidseconoom uit de school van Thomas Piketty, wil het gat dichten. Maandag spreekt hij in de Tweede Kamer. „De explosieve groei van de rijkdom van miljardairs is een van de belangrijkste trends in de wereldeconomie.”

Peter Vermaas

PARIJS

Alleen in Frankrijk gaan mensen de straat op om de naam van een econoom te scanderen. „Wij willen Zucman”, stond er afgelopen najaar op plakaten en spandoeken tijdens demonstraties in Parijs. En: „Belast de rijken, Zucman-taks nu!”

Zucman, dat is Gabriel Zucman, 39 jaar oud, econoom uit de school van Thomas Piketty en, net als zijn leermeester, gespecialiseerd in vermogensongelijkheid. Hij is hoogleraar aan de Paris School of Economics - ja, in het Engels - en aan UC Berkeley in de Verenigde Staten. De belasting die hij heeft voorgesteld, in Frankrijk nu dus algemeen bekend als de *Taxe Zucman*, heeft als doel de allerrijksten te laten meebetalen aan de staatsuitgaven ten einde het hoge Franse begrotingstekort iets terug te dringen.

De demonstraties waar burgers ‘zijn’ belasting eisten hadden natuurlijk niets met zijn persoon te maken, zegt hij glimlachend in zijn spartaans ingerichte kantoor in Parijs. Dat zijn nu in het Nederlands vertaalde pamflet *Miljardairs betalen geen inkomstenbelasting en daar gaan we een einde aan maken* (Atlas Contact) in Frankrijk een bestseller werd, is niet meer dan „een uiting van de grote roep om meer fiscale gerechtigheid die al langer onder de bevolking leeft”, zegt hij.

Vooral door aandelenconstructies met holdings, betalen de meeste miljardairs weinig tot geen inkomstenbelasting, liet Zucman in zijn onderzoek zien. Niet alleen in Frankrijk, maar in veel meer landen. Ook in Nederland. Daarom spreekt hij maandag in Den Haag met de vaste Kamercommissie voor Financiën. Wat hij wil: een heffing van 2 procent op het deel van het vermogen dat boven 100 miljoen euro ligt.

Die heffing, aanvankelijk door hem uitgedacht voor het Braziliaanse G20-voorzitterschap in 2024, was inzet van hoogoplopende discussie bij de onderhandelingen over de nieuwe Franse begroting de laatste maanden. Op zoek naar een meerderheid, ging de centrumrechtse premier Sébastien Lecornu langs bij de sociaaldemocratische Parti Socialiste (PS). Die had vooral één

eis: de Zucman-taks. Voor president Macron ging deze ingreep te ver. Pas deze week, vele maanden later, kreeg Lecornu zijn begroting voor 2026 er doorheen. Om de PS alsnog te paaien komen er iets hogere belastingen voor bedrijven en iets hogere uitkeringen.

Frankrijk gaat door een „crisis in de overheidsfinanciën”, zegt de stereconoom. Sinds de jaren zeventig is geen regering erin geslaagd een sluitende begroting te presenteren. „We zitten nu op 5 procent tekort, en het lukt maar niet dat naar beneden te krijgen”, zegt Zucman. „Tegelijk hebben we in Frankrijk belastingen die op het hoogste niveau liggen sinds de Tweede Wereldoorlog.”

En dat terwijl, zo blijkt uit zijn cijfers, de vermogens van miljardairs flink toenemen. „Dat leidt tot een explosieve cocktail waarin een grote democratische roep ontstaat om meer gerechtigheid. Ik zie het als mijn taak om te leren van de geschiedenis en van internationale ervaringen met het belastingen van vermogen, om tot werkende oplossingen te komen.” *Plombier de la justice sociale*, noemen Franse media hem: hij ziet zichzelf als een loodgieter die fiscale lekken dicht om tot meer sociale rechtvaardigheid te komen.

Zijn voorstel, zegt hij, gaat uit van het „eenvoudige principe dat extreme rijkdom onvermijdelijk verplichtingen met zich meebrengt voor de nationale solidariteit”. De drempel van 100 miljoen euro vermogen is niet willekeurig. Vanaf dat punt, laat hij zien, worden belastingstelsels in de meeste landen regressief: terwijl je inkomen of vermogen toeneemt, ga je relatief juist minder belasting betalen.

U wilt die extra belasting op vermogen, niet op inkomen. Waarom? „Voor extreem rijke mensen is het makkelijk hun inkomen te manipuleren en zo belastingen te ontwijken. Neem het beroemde voorbeeld van Jeff Bezos van Amazon. Hij is een van de rijkste mannen ter wereld. Maar hij heeft een aantal jaren geen dollar inkomstenbelasting betaald. Sterker nog, hij gaf een jaar zo weinig inkomen op dat hij in aanmerking kwam voor een vorm van kinderbijslag - en die heeft hij nog gekregen ook. Vermogen manipuleren is veel moeilijker, dus om dit gelijk te trekken moet je naar een percentage van het vermogen kijken.”

In veel landen bestaat toch vermogensbelasting? „Die werkt in geen enkel Europees land echt goed. Er zijn voor de allerrijksten altijd heel veel uitzonderingen. Dat zie je ook bij de discussie over box 3 in Nederland.”

U noemt box 3 in het Nederlandse voorwoord bij uw boek een „mislukte poging de rijken te belasten”. De Hoge Raad haalde een streep door box 3 omdat deze manier vermogens te belasten in strijd was met het eigendomsrecht uit het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en het non-discriminatiebeginsel. Kan uw taks daar niet ook op stuklopen?

„Nee. Mijn voorstel is heel anders. Ik heb het niet over belasting op een hypothetisch rendement, maar op een werkelijk bestaand vermogen. Deze heffing zou slechts van toepassing zijn op de allerrijksten die nu minder dan 2 procent van hun vermogen aan inkomstenbelasting betalen. Ze moeten dus het verschil bijbetalen.”

„Hoe kan het eigenlijk dat die miljardairs, zoals u zegt, nauwelijks belasting op inkomen betalen en sowieso een lagere belastingdruk dan gemiddeld hebben?”

„Omdat ze zichzelf vaak geen salaris geven en dus geen inkomen hebben dat ze kunnen opgeven bij de belastingdienst. Maar het vermogen dat ze hebben is echt. Je kunt ermee lenen, je kunt er spullen mee kopen. Elon Musk had geen liquide middelen en kon een paar jaar terug toch voor vele miljarden Twitter overnemen. Of mensen hun vermogen nou in holdings zetten of op andere manieren belasting ontwijken, de allerrijksten betalen relatief de minste belasting. Daarmee is de belastingrevolutie die begin twintigste eeuw met de invoering van inkomstenbelastingen begon niet voltooid. Ik stel niets anders voor dan die revolutie nu wel af te maken. Als blijkt dat het geen zin heeft om de allerrijksten inkomstenbelasting op te leggen, dan moeten we maatwerk leveren en een belasting verzinnen die aangepast is aan die grote vermogens.”

Waarom nu?

„De bedragen waar het om gaat zijn enorm geworden. Dat is een van de belangrijkste trends in de ontwikkeling van de wereldeconomie van de af-

„
Hoewel miljardairs weinig belasting betalen, groeit hun invloed op het publieke debat en de democratie

gelopen dertig jaar, met een versneling sinds zo’n vijftien jaar: de explosieve groei van de rijkdom van miljardairs.”

En nog iets extremer in Frankrijk, schrijft u.

„In 1996 waren de vijfhonderd rijkste Franse huishoudens goed voor 6 procent van het bruto binnenlands product. Dat is nu 42 procent. Het vermogen groeide bij die mensen jaarlijks gemiddeld met zo’n 10 procent. Als we die mensen niet belasten, dan ontnemen we onszelf belangrijke inkomsten die weer nodig zijn om de samenleving aantrekkelijk te houden.”

In Frankrijk zijn miljardairs de laatste jaren steeds zichtbaarder geworden. Terwijl in Parijs op de gekste plekken nieuwe *boutiques* van luxemerken openen, drukken de eigenaren van die merken ook op andere manieren hun stempel op de stad. Ze beginnen in prestigieuze panden hun eigen kunstmusea en tasten diep in de buidel om het *Emily in Paris*-beeld van de stad te bestendigen - bijvoorbeeld door de renovatie van de Notre-Dame te financieren. Hele straten zijn in handen van miljardairs, een beetje topindustrieel heeft tegenwoordig ook een krant of tv-station tot zijn beschikking.

Tien jaar heeft Zucman in de VS ge-

woond, waar hij doceerde aan de universiteit van Berkeley. Hij hielp, met Emmanuel Saez, tevens een Franse econoom, de belastingparagraaf te schrijven van de programma’s van Democratische kandidaten als Bernie Sanders en Elizabeth Warren.

„Wat me het meest opviel toen ik terugkeerde in Frankrijk was de enorme greep die miljardairs op het mediaveld hadden gekregen”, zegt hij. „Het doel van een aantal van hen is het beheersen van de publieke opinie. En ondanks strikte regels, lukt hen dat steeds beter. Dus hoewel ze weinig belasting betalen, groeit hun invloed op het publieke debat en daarmee op de democratie.”

Niet zo vreemd, vindt hij, als je bedenkt dat die allerrijksten omgerekend 42 procent van het bbp waard zijn. „Dat wil zeggen dat ze met hun geld bijna de helft kunnen kopen van alles wat Frankrijk in een jaar produceert. Of concreter: dat hun bedrijven met bijna iedereen zakendoen. Daarmee hebben ze ook een enorme invloed op markten en alles wat zich in de Franse economie voordoet.”

Toen Macron president wilde worden, liet hij zich ontvallen dat jonge Fransen de ambitie moeten hebben „mil-

jardair te worden”. Veel mensen vielen over hem heen. Is grote rijkdom nastreven iets on-Frans?

„Ik heb geen enkel probleem met miljardairs. Maar rijkdom vergaren is altijd ten dele te danken aan het collectief. Niemand wordt in zijn eentje miljardair, dat ben je ook dankzij de voorzieningen die de samenleving je biedt. Dat er een cultureel verschil zou zijn tussen Frankrijk en Angelsaksische landen kun je volgens mij niet stellen. De VS en het VK hadden, anders dan mensen denken, halverwege de twintigste eeuw juist progressievere belastingen voor hoge inkomens dan ooit in Frankrijk of elders in continentaal Europa bestaan hebben.”

Critici in Frankrijk zeggen: uw belasting remt de innovatie. De oprichter van AI-start-up Mistral, Arthur Mensch, zegt dat zijn vermogen in aandelen zit. Hij zegt geen geld te hebben om uw belasting te betalen.

„Wat een land productief en aantrekkelijk maakt is niet het feit dat een klein aantal miljardairs geen inkomstenbelasting betaalt. Dat zijn de investeringen die een land doet in onderwijs, in onderzoek, in publieke infrastructuur. Dat is het enorme succes van de Europese sociaaldemocratie, daardoor is de productiviteit in een eeuw vertienvou-

digd. Dat komt niet doordat mensen die innoveren gevrijwaard zijn van belastingen. En over zoveel geld hebben we het nu ook weer niet: 2 procent op vermogen boven de 100 miljoen euro, terwijl die vermogens jaarlijks met gemiddeld 6 procent groeien. Maar als ze het echt niet kunnen betalen, dan kunnen ze een deel van hun aandelen verkopen. Of aandelen overdragen aan de staat.”

Een ander mogelijk bezwaar is dat rijke mensen het land kunnen verlaten.

„Dat is geen natuurwet. Het is een keus van ieder land om wel of niet de strijd aan te gaan met belastingvlucht. Wie in de VS geboren wordt, blijft de rest van zijn leven daar belastingplichtig. Dat is het extreemst. Maar Frankrijk en Nederland doen het andere uiterste: zodra je vertrekt hoeft je niets meer te betalen. Ik zou voorstander zijn van een middenweg. Dat je tien à vijftien jaar na vertrek belastingplichtig blijft in je land van herkomst.”

Dat vereist wel enige internationale coördinatie. Die is op dit moment ver te zoeken.

„Landen moeten vermogensinformatie uitwisselen. Maar dat gebeurt al. Sinds 2018 zijn Europese landen en Zwitserland jaarlijks verplicht finan-

ciële gegevens uit te wisselen. Dat was in feite het eind van het bankgeheim.”

Toch gaf dit soort argumenten tegen de Zucman-taks wel de doorslag voor afwijzing ervan vorig jaar door de Franse Senaat, terwijl de Assemblée eerder voor was.

„Nee, dat denk ik niet. 86 procent van de Fransen gaf vorig jaar in een peiling aan voorstander te zijn. Dat zijn dus niet alleen linkse mensen. Maar door de grote invloed die extreem rijke mensen op de politiek hebben, heeft de Senaat het niet aangedurfd. De regering heeft toen een minder ambitieus voorstel gedaan: een kleine belasting op holdings. Maar ook die is door de Senaat verworpen. Zo’n belasting bestaat zelfs in de Verenigde Staten, dus waarom zouden we die in Europa niet kunnen hebben?”

De discussie is voor u dus niet voorbij?

„Het zo beperkt belasten van de rijksten is een breuk met het fundamentele principe van gelijkheid voor de wet. In de ‘Verklaring van de rechten van de mens en de burger’ staat expliciet dat burgers gelijk zijn voor de belastingen.” Dat was een van de sleuteldocumenten van de Franse revolutie van 1789. „Deze situatie”, zegt Zucman, „kan dus niet veel langer voortduren.”

„
Het is de keus van ieder land om wel of niet de strijd aan te gaan met belastingvlucht

Econoom Gabriel Zucman na afloop van een hoorzitting over het belasten van de allerrijksten in het Franse parlement, 1 oktober 2025. FOTO STÉPHANE DE SAKUTIN/AFP

Het ESM is in 2012 opgericht als een soort reddingsboei voor Zuid-Europese landen, Griekenland voorop, die in 2010 in grote financiële problemen kwamen. FOTO'S EPA, GETTY IMAGES

Rik Rutten

LUXEMBURG

In een kantoor tuin zonder opsmuk kijkt een groep van vijftien mannen en vrouwen naar een veelvoud van schermen. Op al die schermen worden de golven van de mondiale financiële markten gevangen in tabellen vol getallen. Beursstanden. Wisselkoersen. De ene diepgroen, een ander felrood, een enkele keer stabiel wit – en allemaal voortdurend in beweging.

De leek ziet een lukrake verzameling getallen. Maar in dit kantoorpand aan de rand van Luxemburg-Stad zien de werknemers van het Europese noodfonds ESM in al die cijfers vanzelf een patroon opdoemen: Europa is in trek, mede dankzij de grillen van president Trump.

„Beleggers die naar Europa kijken, hebben nog wel eens last van FOMO [Fear of Missing Out]”, zegt Jun Dumolard, het vlotte Japans-Franse hoofd financiering en investeerdersrelaties van het ESM, als hij in een grijze sweater op de handelsvloer arriveert. „Ze zien ook de hoge winsten die je op de Amerikaanse markt kunt maken. Maar we merken dat Europa steeds meer geldt als een plek met kansen. Niet als een oud continent, maar als *the land of the law*.”

Toen Trump half januari een onderzoek opende naar Jerome Powell, de baas van de Fed, de Amerikaanse centrale bank, zagen ze in Luxemburg in de uren en dagen erna de vraag naar Europese financiële producten toenemen. Naar aandelen in Europese bedrijven. Naar staatsobligaties – Duitse en Nederlandse, maar ook Spaanse en Griekse. En ook naar de Europese obligaties die ze bij het noodfonds zelf uitbrengen.

Veilige haven

Beleggers houden van rendement, maar ook van voorspelbaarheid. „Zij zien zo’n moment met Powell en denken: wil ik mijn geld echt investeren in de VS?”, zegt de financieel directeur van het fonds, de Nederlander Kalin Anev Janse. „Of kies ik voor de veilige haven Europa?”

Een dag na de aankondiging van het onderzoek tegen Powell bracht hij toevallig net miljarden aan nieuwe obligaties op de markt, vertelt Anev Janse. De beleggers en investeerders stonden in de rij.

Gezamenlijke leningen – een soort staatsobligaties waarbij niet één individu land garant staat, maar Europese landen gezamenlijk de risico’s delen – liggen gevoelig, zeker in Nederland. En zeker als de term eurobond valt. Dan

REPORTAGE EU-FINANCIERING

In Luxemburg zien ze: Europese autonomie begint met gezamenlijke schulden

Dat de wispelturigheid van Donald Trump soms iets positiefs voor Europa teweeg kan brengen, blijkt in Luxemburg-Stad. Daar verkoopt het Europese noodfonds ESM euro-obligaties. „We merken dat Europa steeds meer geldt als een plek met kansen. Niet als oud continent, maar als *the land of the law*.”

barst al snel een explosieve woordenstrijd los.

Vorig jaar sprak een meerderheid van de Tweede Kamer zich uit tegen de uitgifte van zulke gezamenlijke leningen. Het nieuwe kabinet doet dat niet. D66, VVD en CDA stellen zich in het regeerakkoord nog wel kritisch op tegenover ‘eurobonds’, zo schrijven ze, maar ze scharen zich wel achter meerdere bestaande nieuwe initiatieven om gezamenlijk te lenen.

Voor het clubje in het kantoorpand in Luxemburg is de wereld van gezamenlijke leningen geen taboe. Het is de dagelijkse praktijk. Allemaal werken ze voor het Europees Stabiliteitsmechanisme, het ESM, en zijn voorganger, het Europese Financiële Stabiliteitsfaciliteit of EFSF. En allemaal verkopen ze Europese obligaties. ‘Europese veilige activa’, worden ze hier genoemd. Ook de EU en de Europese Investeringsbank geven zulke Europese obligaties uit.

Anev Janse is als financieel directeur van het ESM voortdurend op pad om nieuwe wekopers te vinden voor deze obligaties. Niet dat het fonds investeerders tekortkomt. De interesse is stevast

”

Beleggers die naar Europa kijken, hebben soms FOMO

Jun Dumolard
hoofd financiering
en investeerdersrelaties
ESM

den, grepen de Europese regeringsleiders opnieuw naar gezamenlijke leningen. Zo ontstond het coronaherstelfonds, ter waarde van 750 miljard euro. Vorig voorjaar kwamen er nieuwe eurobonds op de markt zodat landen hun defensieuitgaven versneld kunnen opschroeven. En kort voor Kerstmis werden de EU-landen het eens over een lening van 90 miljard euro aan Oekraïne, wederom via een gezamenlijke lening.

Grootste schuldenberg

Omdat ook de Europese Investeringsbank al decennia gebruikmaakt van de EU als financiële achtervang, zijn EU- en euro-obligaties inmiddels alom aanwezig. Het aantal uitstaande leningen is zo hard gegroeid dat ze in al hun verschijningsvormen nu de op vier na grootste schuldenberg van de EU vormen. Er staat anno 2026 in totaal voor 1.400 miljard euro aan gezamenlijke schulden uit. Iets minder dan de staatsschuld van Spanje, bijna drie keer zo veel als die van Nederland.

Een risico? Anev Janse en andere voorstanders van meer gezamenlijke schulden zien iets heel anders: een uitgelezen kans om Europa minder afhankelijk te maken. „We zouden enorm gebaat zijn bij een sterke euro naast de dollar”, zegt de financieel directeur.

En dat kan in zijn ogen niet zonder veel meer leningen uit te geven.

De mondiale economie leunt sterk op het Amerikaanse financiële systeem. Olie wordt in dollars gefactureerd. De wereldhandel vindt grotendeels in dollars plaats. Amerikaanse staatsobligaties domineren, ondanks grillige beslissingen uit Washington DC of Mar-a-Lago, de markt. Die positie van de dollar maakt de regering-Trump machtig – en Europa juist sterk afhankelijk van de VS.

Kijk, zegt Ioannis Vazouras, een in krijtstreeppak gestoken Griek met een baardje. Nu al zie je de interesse onder beleggers voor Europa groeien, ziet hij in zijn tabellen. Europese bestemmingen, zoals de Zwitserse frank, worden populairder. Ook de euro profiteert. Is dat geld dat zich van Amerika naar Europa verplaatst? „We hebben geen hard bewijs dat beleggers het ene voor het andere inruilen. Maar we zien wel een correlatie. En onze gesprekken met de markt nemen dat beeld niet weg.”

Desondanks is er nu geen serieuze rivaal voor de macht van de dollar, zegt hoofd econoom Sander Tordoir van het Centre for European Reform, telefonisch. Niet zolang beleggers vastzitten aan die Amerikaanse obligaties.

„Duitse, Nederlandse en andere Europese kredietwaardige staatsobligaties zijn populair, maar ze zijn schaars. Niemand komt in de buurt van de schaal van de Amerikaanse obligatiemarkt (die met een marktomvang van zo’n 25.000 miljard euro bijna twintig keer zo groot is als alle Europese gezamenlijke schuld bij elkaar opgeteld). Zelfs als een centrale bank of belegger zou willen switchen, dan is die optie er helemaal niet.”

Met een toename van Europese gezamenlijke leningen kan die markt wel ontstaan. Er is nog een effect dat voorstanders graag aanhalen: hoe groter een obligatiemarkt is, hoe lager de rente. Als de markt eenmaal groot genoeg is, legt Tordoir uit, ontstaat vanzelf een „positieve cyclus”. Beleggers kopen graag aandelen waarvan ze weten dat ze die ook gemakkelijk op elk moment weer kunnen verkopen.

Die cyclus is de hoofdreden dat de Amerikaanse obligatiemarkt ondanks alles nog altijd populair is bij beleggers. Europa zou in theorie hetzelfde voordeel kunnen bereiken, aldus Tordoir. En de rente op obligaties hangt op zijn beurt weer sterk samen met de rente in de private sector. Ook Nederland zou via die schaalvoordelen kunnen profiteren van een lagere rente. Vooral nog is dat een hypothetisch scenario: Nederland kan tegen lagere kosten lenen dan zowel de EU als het ESM.

‘Big bang’

Onduidelijk is hoe die grotere Europese obligatiemarkt tot stand zou moeten komen. De meest gedane suggestie is om net als in de afgelopen jaren euro-obligaties uit te geven met een duidelijk doel, zoals de defensieopgave. Een aantal economen wil nog veel verder gaan: zij stelden in een vorig jaar verschenen essay voor om een groot deel van hun nationale staatsschulden in te ruilen voor Europese schulden en zo met een ‘big bang’ een grote euro-obligatiemarkt op te tuigen.

Zover is het nog lang niet. Maar de toon in het debat over euro-obligaties is veranderd, en daar zijn volgens Tordoir twee redenen voor. „De eerste is eenvoudig: we hebben het al gedaan en dat ging best goed. Het ESM, maar vooral het coronaherstelfonds is goed uitgekapt. Dat schuldpapier draait aardig mee op de markt. Punt twee: de geopolitieke druk stijgt. Landen in het noorden en noordoosten van Europa voelen de hete adem van Vladimir Poetin in de nek. Die zien nu de waarde van een Europese veiligheidsvoorziening die we gemeenschappelijk financieren.”

”

Niemand komt in de buurt van de schaal van de Amerikaanse obligatiemarkt

Sander Tordoir
Centre for
European Reform

nrcwebwinkel

Adviesprijs
159,95-
79,-

Puzzelbord met draaisysteem

- › Voor puzzels tot 1000 stukjes | 77 x 57 centimeter
- › Met 360° draaibare ringstandaard en kantelfunctie
- › Voor optimaal puzzelplezier

Wat dit puzzelbord bijzonder maakt, is de ingebouwde draaibare ringstandaard. Dankzij deze slimme functie kun je het gehele bord moeiteloos ronddraaien zonder het op te tillen of te verschuiven. Ideaal wanneer je alle kanten van de puzzel comfortabel wilt bereiken. Dankzij de kantelfunctie kun je het puzzelbord op de gewenste hoek plaatsen. Perfect voor comfortabel puzzelen, waar je ook bent. Het puzzelbord heeft vier handige opbergladen en is bekleed met vilt.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/puzzelbord

RECONSTRUCTIE DATACENTERS

Alleen speculanten winnen bij Microsofts nieuwe hyperscale

Het meest begeerde stukje datacentergrond van Amsterdam is al tien jaar speelbal van projectontwikkelaars, techbedrijven en buitenlandse investeerders. De overheid had veel wensen, maar kreeg er nauwelijks grip op.

Door Carola Houtekamer en Merijn Rengers Fotografie Zara Nor

AMSTERDAM

Dat dit stuk grond in het Westelijk Havengebied van Amsterdam potentie had, dat wisten de drie mannen die het in 2015 kochten heus wel. Het was een gok van 5 miljoen euro, maar vooral een buitenkans. De drie vennoten van Babsou Investments - Bart, Mathile en Patrick - hadden daar een neus voor. Op het perceel achter station Sloterdijk kon mooi een congreshotel komen, of een overslagplaats van zwaar dieseltransport naar elektrisch vervoer.

Maar dat het stuk grond in tien jaar tijd 370 keer zoveel waard zou worden en in handen zou vallen van Microsoft? Nee. Dat hadden zij nooit voorzien. En ook niet dat het in het hart van een landelijke discussie zou belanden over schaarste op het stroomnet, dominantie van Amerikaanse techbedrijven en speculatie met datacenters.

De komende weken gaat de bouw aan de Plimsollweg eindelijk beginnen, na tien jaar stilstand. Het kale, haveloze kavel, ingeklemd tussen een distributiecentrum voor lokaal geproduceerd voedsel en de pas gesloten drukkerij van *De Telegraaf*, is door de jaren heen overwoekerd geraakt met onkruid en gras. Verstrooid liggen er hopen aarde en rollen kabels, lukraak geslagen paaltjes steken uit de grond. Dwars over het perceel staat een scheef hekwerk en een piketpoortje dat nergens heen gaat. 'Pas op drijfzand' staat op een bord.

Die rommel is straks opgeruimd, de eerste leren van bouwbedrijf Sisk hebben zich al in de bouwkeet geïnstalleerd. De bouwploeg zal straks uit duizend man bestaan. De Britse datacenterbouwer Pure DC laat hier de komende jaren drie bruinrijze dataflats van 85 meter hoog verrijzen. De hyperscale wordt straks in z'n geheel verhuurd aan Microsoft en zal net zoveel stroom gaan gebruiken als alle huishoudens in de stad Amsterdam bij elkaar.

Tien jaar lang bemoeiden de gemeente Amsterdam, het havenbedrijf en de provincie Noord-Holland zich intensief met het project, van de eerste aankoop door tot aan de laatste vergunning. Toch is iedereen doodongelukkig met het resultaat.

Kamerlid Pieter Grinwis (CU) zei deze week in de Tweede Kamer dat hij er „met zijn verstand niet bij kon” dat tienduizenden huizen en bedrijven moeten wachten op een aansluiting op het overbelaste Amsterdamse stroomnet, maar Microsoft er wel op mag. De Amsterdamse ict-wethouder Alexander Scholtes (D66) noemde het woensdag in een bericht op LinkedIn „zeer onwenselijk” dat het grootste datacenter van de stad zal worden gebruikt door „één groot, niet-Europees bedrijf”, en dat overheden niet in staat blijken om daarin te sturen. Demissionair minister Mona Keijzer (Ruimtelijke Ordening, BBB) vertelde een dag eerder tijdens het vragen uur in de Kamer dat zij de komst van de hyperscale niet kan tegenhouden.

Het project, dat begon als een gokje van een stel behendige ontwikkelaars uit de regio Amsterdam, is gemuteerd in een hyperscale van buitenlandse multinationals. De aannemer is Iers, de Britse uitbater heeft de bouwplannen met Amerikaanse steun overgenomen van een Frans private-equitybedrijf, het juridische werk is gedaan door internationale advocatenkantoren als Clifford Chance en A&O Shearman en Microsoft wordt de enige huurder. Uit een akte die op 15 december 2025 werd ingeschreven bij het Kadaster blijkt dat de Japanse Sumitomo Mitsui Banking Corporation een megakrediet van 1,85 miljard euro voor het project heeft geregeld. De duurzame ambities die de gemeente voor het project had, zijn uit zicht geraakt.

NRC reconstrueerde de geschiedenis van het meest begeerde stukje datacentergrond van Amsterdam, dat al een decennium speelbal is van projectontwikkelaars, techbedrijven, strafrechtelijke onderzoeken en buitenlandse investeerders, en waar de over-

De bouw van drie datacentertorens bij het Westelijk Havengebied kan na tien jaar eindelijk beginnen.

heid nauwelijks grip op kreeg. Iedereen verdiende goed geld, behalve de mannen met wie het hele project begon.

Hotelmannen

Als projectontwikkelaar Patrick in 2014 tijdens een van zijn vele ritjes door de stad langs de oude kantoren en het verlaten distributiecentrum van *De Telegraaf* rijdt en ziet dat die te koop staan, ziet hij zijn kans schoon. Dit soort in onbruik geraakte gebouwen aan de rand van Amsterdam zijn precies wat Babsou Investments zoekt. De panden zijn relatief goedkoop, dicht bij allerlei publieke voorzieningen en eenvoudig om te bouwen tot hotel.

Ze vormen een onwaarschijnlijk trio, de mannen van Babsou, naar een koosnaam van één van de dochters van de drie. Bart is een lokale bekendheid in Amstelveen dankzij zijn carrière in het amateurvoetbal. Hij was begonnen als glazenwasser, had een schoonmaakbedrijf en werkte in de autolease. Een hennepkwekerij en een belastingkwestie leverden hem een strafblad op, maar hij krabbelde op en ontloopte zich tot de dealmaker van Babsou. Patrick, die in het verleden handelde in fotocamera's en makelaar was in Amsterdam, doet de onderhandelingen met de gemeenten. Hij is innemend en geduldig. Mathile, de derde vennoot, is de ervaren projectontwikkelaar, hij heeft al meerdere projecten gedaan. Betrokkenen noemen hem „de stropdas” van Babsou, hij onderhandelt met de banken.

Het gaat de mannen van Babsou voor de wind. Aan een andere rand van de stad, op bedrijventerrein Overamstel, hebben zij een megadeal zo goed als rond: de ontwikkeling van een luxe hotel met bijna vijfhonderd kamers. En ook in Zuidoost en Amstelveen zijn zij dicht bij het overnemen van oude kantoorcomplexen.

Hun succes valt ook de vakpers op. In 2016 doet *Vastgoedjournaal* in een lovend artikel de deal met *De Telegraaf* uit de doeken, onder de kop „Babsou haalt opnieuw duizenden m² leegstaande kantoorruimte uit markt”. Het jonge, snelgroeiende en nog onbekende bedrijf van de drie mannen wordt er geïntroduceerd als een „creatieve en doortastende” ontwikkelaar.

Uit gegevens van het Kadaster blijkt dat Babsou *De Telegraaf* zo'n 5 miljoen

euro betaalt, maar ook dat de gemeenten bij Overamstel iets te zeggen heeft over de grond. De bestemming van het terrein is het uitgeven en distribueren van kranten en tijdschriften, en kan alleen gewijzigd worden als de gemeente instemt. Zodoende praten de mannen van Babsou zich de blaren op hun tong. Ze laten een maquette maken van een congreshotel, ze komen met plannen voor een parkeergarage met laadstations, ze opperen om het hele congrescentrum RAI naar het Westelijk Havengebied over te hevelen. Maar de gemeente blijft dwarsliggen: de plannen van Babsou passen niet in het gebied.

Wat wél de bedoeling is, staat in de 'Visie 2030' die het Havenbedrijf Amsterdam net heeft uitgebracht. 'Port of Amsterdam', met de gemeente als enige aandeelhouder, is de eigenaar van vrijwel alle omliggende percelen.

In het stuk, dat gewichtig begint met een citaat van Charles Darwin, staat hoe de omgeving moet veranderen in een „haven ecosysteem” dat „leinig schakelt” en waar „grondstoffen, goederen, reststromen, data, mensen en ideeën samenkomen”. Belangrijk onderdeel: datacenters. Die sluiten volgens het havenbedrijf „goed aan bij de energievoorziening vanuit het havengebied” en creëren „belangrijke randvoorwaarden” voor „kennisintensieve productieactiviteiten” zoals grootschalige 3D-printing. Het gebied ligt dicht bij het grote Amsterdamse internethoofdknooppunt AMS-IX en in de buurt liggen veel kabels en een groot onderstation voor de kolencentrale aan de Hemweg.

Een datacenter, ook goed. Babsou is overal voor in.

Criminele hotelfamilie Shi

Tot het Openbaar Ministerie een spaak in het wiel steekt. In de herfst van 2016 tipt het OM de gemeente Amsterdam. Het OM is een omvangrijk onderzoek begonnen naar de Nederlands-Chinese hotelfamilie Shi, dat negen hotels in Amsterdam uitbaat. Die wordt verdacht van witwassen, oplichting en mensensmokkel. De gemeente is op ramkoers met de Shi's, om ze te saboteren zijn alle horecaverGUNningen van hun hotels ingetrokken.

In het onderzoek zijn ook de mannen van Babsou in beeld gekomen, staat in een van de vele vonnissen in deze zaak. Zij zaten ooit met de familie

Shi aan tafel om over hun hotelplannen bij Overamstel te onderhandelen. Hun telefoons zijn toen afgeluisterd en hun bankrekeningen gemonitord. De gemeente moet geen zaken doen met Babsou nu dit onderzoek loopt, zegt het OM, dat bedrijf is besmet.

De druk op de drie mannen van Babsou is groot. Ze hebben weinig keus en verkopen al hun projecten aan andere ontwikkelaars, met wie overheden wel zaken willen doen. Voor het perceel aan de Plimsollweg is dat de Caransa Groep, die het terrein in september 2016 overneemt. Patrick stapt uit het bedrijf en verhuist naar Spanje. De twee overgebleven aandeelhouders, die niets loslaten over de reden van de verkoop, maken geen winst op deze deal. Wel leggen zij vast dat zij recht houden op de helft van de toekomstige winst op het project. Die afspraak wordt niet publiek gemaakt. Caransa is voortaan het gezicht naar de gemeente toe.

Caransa is een bekende naam op het Amsterdamse stadhuis. De ontwikkelaar en vastgoedpartij, opgericht door de in 2009 overleden Maup Caransa, is eigenaar van tal van hotels, cafés, woonprojecten en kantoren in de stad. Het bedrijf is groot en heeft ingangen bij de gemeente.

Nu Caransa het gezicht is, kan er vaart worden gemaakt. Amsterdam wil meebetalen aan de zware elektriciteitsinfrastructuur en instemmen „met een bestemmingswijziging ten behoeve van een datacenter”, zo verwoordt een woordvoerder van het havenbedrijf Port of Amsterdam het in een reactie aan NRC. Harde eis is wel dat Caransa de grond verkoopt aan de gemeente. En zo komt de deal rond. De gemeente koopt het terrein en geeft het vervolgens in erfpacht uit aan Caransa. Als de gebouwen er staan, moet de ontwikkelaar ruim 2,5 miljoen euro per jaar betalen, plus indexatie.

Eind 2016 stuurt Caransa een ronkend persbericht uit, waarin de bouw van het „grootste en meest energieefficiënte hoofdstedelijke datacenter” in het Westelijk Havengebied wordt aangekondigd. Bij netbeheerder Liander wordt een grote stroomaansluiting aangevraagd.

Het project is er een zonder weerga, staat in het bericht: honderdduizend

Lees verder op pagina E16

In tien jaar tijd werd de datacentergrond 370 keer zoveel waard. Maar de man met wie het allemaal begon, viste achter het net

» **Vervolg van** pagina E15

vierkante meter aan serverhallen zullen de stad verrijken met „clouddiensten”, „big data” en het „internet of things”. De plannen passen bovendien, aldus het bericht, „naadloos in de klimaatdoelstelling van de hoofdstad om 40 procent minder broeikasgassen te produceren in 2025”, al staat er niet bij hoe precies. De aanvang van de bouwwerkzaamheden: „Eind 2017”.

Krapte op het stroomnet

Honderden mannen en een enkele vrouw slenteren begin 2019 met een felgeel keycord om hun nek door de RAI. Het congrescentrum in Amsterdam is afgehuurd door ‘Kickstart Europe’, een beurs van en voor investeerders, bouwers, ontwikkelaars en klanten op de datacentermarkt, die nergens in Europa zo explosief groeit als in de regio Amsterdam.

De datahallen van de toekomst zijn groter dan ooit, houdt een spreker van het internationale vastgoedadviesbureau CBRE de bezoekers tijdens de plenaire ochtendsessie voor. Hyperscales zijn het nieuwe normaal, ontwikkelaars en techbedrijven zitten in „een wapenwedloop” van nieuwe projecten, zegt de analist van CBRE. Het moet allemaal sneller, meer, groter.

Wat hij niet vertelt is dat achter de schermen bij de gemeente Amsterdam paniek is uitgebroken. Netbeheerder Liander heeft alarm geslagen over de wildgroei van nieuwe, enorme aanvragen van datacenters voor elektriciteit in de gemeente. Elke keer weer wordt de netbeheerder verrast, moppert het moederbedrijf van Liander op z’n website in het voorjaar van 2019. Er is „weinig regie”, terwijl elk nieuw datacenter de complete reservecapaciteit van een transformatorstation opsloopt. Het stroomnet uitbreiden gaat veel trager dan het uit de grond stampen van datacenters, het is niet bij te houden. Een paar maanden later zal Amsterdam, tot verbijstering van de branche, plots een moratorium van negen maanden op de komst van nieuwe datacenters aankondigen.

Maar dat is nu nog niet. Caransa, een van de ‘founding partners’ van de Kickstart-beurs, heeft ook een stand in de RAI. Het vastgoedbedrijf zoekt klanten voor het nieuwe megaproject aan de Plimsollweg, waarvan de bouw nog steeds niet is begonnen. Zonder ‘launching customers’ is elke euro die in de ontwikkeling wordt gestoken riskant - Caransa wil niet bouwen voor leegstand.

Ondertussen zijn de groene ambities net zo hoog als de torens zelf, onder druk van de gemeente die steeds hogere eisen aan duurzaamheid stelt. Ingehuurde ingenieurs en architecten tekenen leidingen voor warmte-koude-opslag in, zonnepanelen op de met hoogwaardige keramische tegels beklede gevels, en een koppeling met Westpoort Warmte, het warmtenetbedrijf van de gemeente en energiebedrijf Vattenfall. Dat zal de gratis restwarmte van het datacenter met warmtepompen verder verhitten en aan duizenden nieuwe woningen leveren. Er zijn zelfs plannen voor windturbines tussen de torens, maar die sneuvelen al snel omdat dat te veel lawaai zou maken.

Al die ambities maken het project onzeker en duur en daar houden klanten niet van, zien ze bij Caransa. Een medewerker die op het project zat: „Die denken: eerst zien, dan geloven.”

Vattenfall stuurt intussen optimistische berichten over de potentie van restwarmte van het datacenter rond, maar achter de schermen mopperen projectmedewerkers over het gebrek

De eerste leren van bouwbedrijf Sisk hebben zich al in de bouwkeet geïnstalleerd. De bouwploeg zal straks uit duizend man bestaan.

aan voortgang. In 2020, na het moratorium, krijgt het datacenter weliswaar een vergunning van de gemeente, maar Caransa wil er van af. Er zijn vooral kosten en er is geen zicht op opbrengsten.

Tijd voor de derde ronde, met een hogere inzet. In 2021 verkoopt het vastgoedbedrijf het onbebouwde perceel en de vergunningen door aan een Belgische zakenman, die in Amsterdamse projectontwikkeling en in innovatieve serverkoeling zit. Hij werkt onder de naam Great Grey Investments Datacenters en Escher Cloud en trekt samen op met het Franse private-equityhuis Tikehau Capital, dat een lening van zo’n 80 miljoen euro verstrekt. Het immense datacenter wordt in drieën geknipt om investeerders makkelijker te laten instappen. De nieuwe bv’s heten Falconconnect 1, 2 en 3, één bv per toren.

Bart en Mathile, die nog steeds aanspraak maken op een deel van de winst, stappen uit de schaduw van Caransa. Ze denken dat het nu wel weer kan. Ze verzilveren de afspraken die zij jaren eerder hebben gemaakt: samen

met de Belg worden zij de nieuwe eigenaren van het project. Ze maken ook hun kinderen aandeelhouder.

Witwonderzoek 13Doezel

„Hoi”, mailt een ambtenaar van de screeningsafdeling van de provincie Noord-Holland op 2 november 2022 naar een collega. Het is de integriteitsambtenaar opgevallen dat een nieuw datacenterbedrijf „de vergunning van Caransa heeft overgenomen”. De naamswijziging is netjes geregeld in de Kamer van Koophandel en bij de notaris, aldus de ambtenaar, maar nu er een nieuwe omgevingsvergunning moet worden aangevraagd, zijn er nog wel wat hoepels om doorheen te springen. Zoals het opnieuw invullen van een bibob-vragenformulier. De ambtenaar: „Maar dat gebeurt natuurlijk niet.” Zijn vraag: „Wat nu?”

‘Bibob’ is het woord dat alle projectontwikkelaars en vastgoedhandelaren vrezen. Met deze „Wet bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur” screent de overheid bedrijven en particulieren om te voorkomen dat criminelen eigenaar worden van bouwprojecten of geld witwassen met vastgoedtransacties. Het Landelijk Bureau Bibob toetst aan de hand van dossiers van politie, OM en inspecties of er gevaar is op criminele inmenging. Zo ja, dan kan de deal niet doorgaan.

In de praktijk is de bibob een kleverig web waaruit het moeilijk is om los te komen. De reikwijdte van de toets is ruim en de toetsen zijn slecht controlebaar. Gaat het om bewezen strafbare feiten of tellen ook verdenkingen mee? Gaat het om het gedrag van de projectontwikkelaar zelf, of ook om dat van z’n zakelijke contacten? Kunnen zonden ook verjaren? Wie ‘gedoe

krijgt met de bibob’ kan rekenen op jarenlange vertraging en geheimzinnige dossiervorming. De weg naar het zuiveren van een reputatie is lang en ondoorzichtig.

Het datacenterproject vliegt in 2022 vol in het bibob-web, valt te lezen in documenten die een betrokken advocaat opvroeg bij de provincie Noord-Holland met een beroep op de Wet open overheid. Dat jaar horen de eigenaren dat ze niet zomaar een nieuwe naam kunnen plakken op de vergunning die aan Caransa is afgegeven. Eerst moeten alle aandeelhouders langs Bureau Bibob, en dat geldt ook voor alle nieuwe aanvragen die ze gaan doen. ‘Alle aandeelhouders’ betekent nu: Bart, Mathile, hun kinderen.

Het voorgevoel van de integriteitsambtenaar klopt: de justitiesystemen geven diverse hits. De voornaamste: ze zijn hoofdverdachten in het recherche-onderzoek 13Doezel, dat zich richt op het witwassen van crimineel geld via hotelinvesteringen. Een paar jaar eerder, in 2019, toen Caransa nog druk bezig was met het datacenter, zijn de drie mannen van Babsou om die reden verhoord door de politie.

Het strafrechtelijk onderzoek, dat jaren duurt, gaat nergens heen. De mannen worden uitgebreid bevestigd over jaren oude overboekingen van enkele tonnen van witwasrekeningen van de familie Shi naar rekeningen van Babsou, en over tienduizenden euro’s aan contante stortingen. Het zijn gewone zakelijke transacties, zeggen de mannen. Witwassen, houdt het OM vol. Veel schot zit er niet in de zaak.

Maar dat maakt voor de bibob niet uit. Piepend en krakend komt het project tot stilstand. Alle overheden - gemeente, provincie, omgevingsdienst -

trappen op de rem.

De Franse investeerders die met tientallen miljoenen in het datacenter zijn gestapt, worden overvallen door het bibob-gedoe. Tikehau heeft een nieuw miljoenenkrediet geregeld met geld van onder meer de Parijse cosmetica-miljonair Didier Tabary. De Fransen willen tempo houden, maar hebben in plaats daarvan te kampen met aandeelhouders die in dubieuze zaken lijken te zitten, en met hun kinderen die met eigen bv’s in het project zitten. In een vonnis over deze kwestie beklagen de Fransen zich over „het hoogst geheimzinnige proces waarover Tikehau in het duister tast”.

Nieuwe investeerders blijven weg, vertellen meerdere betrokkenen tegen NRC. Eén: „Ik riep wel eens: ik zit hier met twee louches aandeelhouders.” Door het gedoe komt er geen vergunning, en zonder vergunning komen er geen investeerders. De mannen moeten eruit, maar dat gaat niet makkelijk, ze willen hun aandeel. „Ze wilden er niet uit, ze eisten veel geld.”

Ook de plannen voor energiebesparing stagneren. Er is een serieus idee om de servers in baden met olie te koelen, in plaats van met lucht, wat tientallen procenten aan energie zou scheelen. Escher Cloud, van de Belgische eigenaar, gaat dat ontwikkelen in het datacenter. Maar door een faillissement in de Belgische groep vallen ook die plannen stil. De beoogde zonnepanelen op de gevel blijken onverzekerbaar en bij energiebedrijf Vattenfall ebt het enthousiasme voor het gebruik van restwarmte weg. Het bedrijf wil zich zelfs helemaal terugtrekken uit warmtenetten. Het enige dat wordt gebouwd, is een trafogebouwtje voor de stroomaansluiting.

Over dit artikel en wederhoor

Deze reconstructie is gebaseerd op gesprekken met betrokkenen, rechtbankstukken, hypotheek-, koop- en erfpachtaktes, KvK-uitreksels, gepubliceerde vergunningen en andere ambtelijke stukken en interne communicatie van de provincie en de omgevingsdienst Noordzeekanaalgebied die zijn verkregen met een beroep op de Woo. NRC noemt de drie mannen van Babsou enkel bij hun voornaam, omdat ze weliswaar betrokken waren in het strafrechtelijk onderzoek naar witwassen, maar daarvan zijn vrijgesproken.

Port of Amsterdam en de gemeente Amsterdam beantwoordden inhoudelijke vragen van NRC en overlegden relevante aktes. Over de wenselijkheid van de bouw van het datacenter verwijst een woordvoerder van de gemeente naar uitspraken van de wethouder in de raadsvergadering afgelopen zomer, waarin hij aankondigde dat er nog zes datacenters mogen komen in de stad. De gemeente kan niets zeggen over bibob-procedures. Over restwarmtegebruik zegt de gemeente dat de eisen aan en ambities voor het project ongewijzigd zijn, en verwijst door naar Westpoort Warmte.

Westpoort Warmte laat bij monde van een woordvoerder van Vattenfall weten dat het is gestopt met „grootschalig gebiedsontwikkeling van warmtenetten in de bestaande bouw”, maar wel blijft investeren in „de ontwikkeling van duurzame bronnen”. Het hergebruik van restwarmte uit het datacenter noemt de joint venture „complex”. De snelheid van de ontwikkeling wordt „in belangrijke mate bepaald door de ontwikkeling van het datacenter zelf”. Voor het gebruik van restwarmte uit datacenters is subsidie een „belangrijke randvoorwaarde”. „Zonder die subsidies is warmte uit restwarmte duurder dan warmte uit de afvalverbrander.” Het is nog onduidelijk of de subsidies worden toegekend.

De private partijen geven geen antwoord op vragen van NRC. Caransa, Tikehau en Pure DC laten weten niet te willen reageren. De twee Belgische investeerders van Great Grey Investments en Escher Cloud reageren helemaal niet op mails, berichten via LinkedIn of telefoontjes.

De drie vennoten van Babsou willen niet reageren op vragen van NRC.

Microsoft bevestigt dat het de enige huurder van het project wordt. Het Amerikaanse techbedrijf mailt dat het zich zal inzetten „voor een zorgvuldige inpassing van datacenters in de omgeving, met hoge standaarden op het gebied van energie-efficiëntie en een open en transparante dialoog met lokale stakeholders”.

In 2023 zegt Tikehau het vertrouwen in de ontwikkelaars van het project op. Het project is te duur, te ingewikkeld, te riskant geworden. De Fransen zetten het project - net als Caransa een paar jaar eerder deed - in de verkoop. De mannen van Babsou worden uit het project gewerkt. Dat gebeurt vlak voor de vierde, meest lucratieve ronde: Pure DC neemt alles over voor - zo zeggen bronnen - rond de 170 miljoen euro. De datacenterontwikkelaar kondigt aan één miljard euro in de bouw te steken. Een Japanse bank regelt een krediet van 1,85 miljard euro.

Persbureau Reuters schrijft dat de torens verhuurd gaan worden aan een van de Amerikaanse techreuzen die „racen om hun AI-infrastructuur uit te breiden” met honderden miljarden dollars. Dat is, zo bevestigt het techbedrijf zelf tegen NRC, Microsoft. De omgevingsdienst geeft in het jaar erna alsnog een vergunning voor het project af. Met een voorwaarde: de

nieuwe eigenaar moet elk jaar een lijst met alle aandeelhouders naar de provincie sturen en alle onderlinge overeenkomsten tussen aandeelhouders inleveren. Zo kan de provincie controleren of niet alsnog omstreken aandeelhouders aan het project verdienen.

Er staat ook een wijziging van de bouwplannen in. Niet alleen de zonnepanelen, maar ook de hoogwaardige keramische tegels aan de gevel zijn ge-sneuveld. Die mogen worden vervangen door „een honeycombpaneel met keramische tegeluitstraling”.

Vrijspraak

De lampjes in de bouwkeet aan de Plimsollweg zijn aangevloopt. Nu Microsoft zich heeft gemeld als klant,

gaat Pure DC beginnen met de bouw van de hyperscale. Na tien jaar vertraging is het project inmiddels bijna twee miljard euro waard: 370 keer zo veel als wat de drie compagnons van Babsou in 2015 voor de grond neertelden.

De mannen van Babsou delen niet mee in de megawinsten die op het project zijn gemaakt, blijkt uit rechtbankstukken. Extra wrang voor de projectontwikkelaars: na jaren van bibob-procedures en strafrechtelijke onderzoeken zijn zij in het voorjaar van 2025 door de rechtbank Amsterdam vrijgesproken van alle verdenkingen. Het vonnis was vernietigend voor het Openbaar Ministerie, dat de zaak veel te lang had laten liggen en zijn blik volgens de rechtbank „eenzijdig gericht” leek te hebben „op een eigen scenario”. Voor witwassen voor de familie Shi was geen enkel bewijs, oordeelde de rechtbank. Maar het vonnis kwam te laat, de mannen waren al uit het project.

Terwijl politici in Amsterdam, de provincie Noord-Holland en de Tweede Kamer zich nu vertwijfeld afvragen hoe de plannen voor deze hyperscale tot stand hebben kunnen komen, kunnen de andere commerciële partijen tevreden zijn. Caransa, Tikehau en Pure DC zijn tientallen miljoenen rijker geworden van de hyperspeculatie. Microsoft heeft een stroomaansluiting dicht bij de AMS-IX, die dankzij alle vertraging en gedoe alleen maar meer waard is geworden.

Kan de overheid dan helemaal niets doen, wilden de Provinciale Staten van Noord-Holland afgelopen weken weten. Nee, was het simpele antwoord: „De provincie heeft geen bevoegdheid om speculatie met dit soort projecten te voorkomen of tegen te gaan.”

Het dorpje Superior in Arizona kende tot 1982 kleinschalige kopermijnbouw. De grote koperader die later gevonden is, moet oude tijden doen herleven. FOTO ANDREW LICHTENSTEIN/GETTY IMAGES

REPORTAGE GRONDSTOFFEN

Heilige Apache-grond moet wijken voor heilige kopermijnen

De enorme koperader onder Oak Flat in Arizona is cruciaal voor de VS, bezweert president Trump. Mijnbouwbedrijven zien kansen, *Native Americans* beschouwen de exploitatieplannen als voortzetting van historisch onrecht. „Dit is een spiegel voor de VS. Het is tijd dat ze hun mooie woorden waarmaken.”

Het is de vraag hoe lang Oak Flats (!) nog het thuis zal zijn van religieuze Apache-bijeenkomsten. De Native Americans voeren een harde strijd met het Witte Huis. FOTO ANDREW LICHTENSTEIN/GETTY IMAGES

Bij Superior is in de negentiende eeuw bloedig gevochten tussen het Amerikaanse leger en de Apaches. FOTO WILD HORIZON/GETTY IMAGES

Milo van Bokkum
SUPERIOR

Vanaf een van de verhogingen in het landschap is het uitzicht over Oak Flat in Arizona overweldigend. Omgeven door rotsen strekt zich een vlakte – een *mesa*, zoals het hier heet – uit met eiken en beekjes. In de ondergaande zon is de sfeer sereen, slechts verstoord door de enorme mijnbouwtoeren die in de verte boven het tafereel uitkomt. Dit is het landschap waarin elk voorjaar en iedere zomer jonge vrouwen uit de Apache-gemeenschap traditioneel hun overgang van meisje naar vrouw vieren. „Het is een oude ceremonie van spiritualiteit”, vertelt Wendsler Nosie, voormalig voorzitter van de San Carlos Apache-gemeenschap (vijftiencuizend leden). „Voor ons is het een heilige plek, waar de Ga'an-geesten wonen.” Chi'chil Bildagoteel, zo heet de plek in de taal van de westelijke Apaches – en het is de vraag hoe lang het nog het thuis zal zijn van hun religieuze bijeenkomsten. De Apaches voeren een harde strijd tegen het Witte Huis en twee multinationals om te voorkomen dat de plek verandert in een enorme krater. Mijnbouw giganten BHP en Rio Tinto menen dat recht onder de vlakte een van de grootste kopervoorraden van het Noord-Amerikaanse continent ligt: meer dan een miljard ton, met een waarde van tientallen miljarden dollars. Deze voorraad zou jarenlang in een kwart van de Amerikaanse vraag kunnen voorzien.

De twee bedrijven zijn al decennia geïnteresseerd op Oak Flat, en hebben sinds een jaar een belangrijke helpende hand in het Witte Huis. President Donald Trump acht het mijnbouwproject cruciaal voor zijn America First-strategie en bestempelde het tot topprioriteit. Wat hem betreft zijn de VS voor koper veel te afhankelijk van landen als Chili. Het metaal kent vanwege de goede geleiding toepassingen in allerlei sectoren – van defensie tot smartphones en van de auto-industrie tot de bouw. „De VS hebben NU koper nodig”, schreef Trump in augustus op sociale media. Tegenstanders van de mijn – zoals de Apaches – noemde hij in de zomer „on-Amerikaans” en „vertegenwoordigers van andere koper-producerende landen”. Maar de gemeenschap geeft zich niet zomaar gewonnen: in de rechtbank verzetten de Apaches

zich tegen de regering en de mijnbouwbedrijven, onder meer door zich te beroepen op de vrijheid van godsdienst. De kwestie gaat volgens Nosie, aanvoerder van actiegroep Apache Stronghold, over veel meer dan de mijn alleen. Hoe gaat het land om met de oorspronkelijke bewoners? „Dit is een spiegel voor de VS”, zegt hij. „Ze hebben het altijd over democratie, al die mooie woorden. Het is tijd dat ze dat waarmaken.”

‘Doctor Copper’
Wie het dorpje Superior (circa 2.500 inwoners) in de Amerikaanse staat Arizona binnenrijdt, treft een groot billboard dat de uitspraak van Trump lijkt te echoën. „De Verenigde Staten hebben koper nodig, en dat begint in Superior”, staat erop te lezen. Naast de tekst staat „Resolution”, de naam van de joint venture die de Brits-Australische bedrijven Rio Tinto en BHP hebben opgericht om de mijn te exploiteren. Beide mijnbouw giganten dromen al bijna twee decennia van de enorme koperader hier in het oosten van Arizona, en de relevantie van het project is voor hen het laatste jaar alleen maar toegenomen: de koperprijs steeg in 2025 met ruim 40 procent. Een ton kost inmiddels rond de 13.000 dollar. „De vraag was altijd al groot, maar nu kan

het aanbod het echt niet bijbenen”, zegt econoom Casper Burgering, die voor ABN Amro de energietransitie volgt. Groene technologieën – elektrische auto's, zonnepanelen – dreeven de vraag de afgelopen jaren al op, en daar komt de explosie in AI-datacenters bij. „De prijs stijgt nu echt hartstikke snel.”

Half januari sloot Rio Tinto een deal met Amazon om koper te leveren voor datacenters. Ook als de wereldwijde verduurzaming stagneert, blijft de vraag groot, zegt Burgering. „Het heeft niet voor niets de bijnaam ‘Doctor Copper’: het wordt gebruikt in zoveel sectoren.”

Historisch onrecht
Het idee dat Oak Flat een significant deel van deze vraag voor zijn rekening kan nemen, is al jaren oud. De grond, tientallen kilometers buiten het reservaat waar de Apache-gemeenschap woont, is beschermd natuurgebied, in bezit van de federale overheid. Meer dan tien jaar geleden, onder president Barack Obama, besloot het Congres de grond over te dragen aan Resolution. Die transfer heeft tot op heden niet plaatsgevonden. Obama en Joe Biden maakten er weinig haast mee; vooral Biden voelde zich ongemakkelijk over de mijnbouw-

Onder Oak Flat ligt veel koper

plannen op heilige grond. Trump was in zijn eerste termijn wel een groot voorstander, maar Biden schrapte een plan van de Republiek om de grond over te dragen. Nu Trump terug is in het Witte Huis, krijgt hij een nieuwe kans – en hij lijkt gedreven dan ooit om de mijn te openen. De president spoorde de betrokken agent-schappen aan op te schieten en zette de grondtransfer weer in gang. Dit tot woede van de Apaches, die – samen met natuurgroeperingen die ecologische schade vrezen – gerechtelijke procedures aanspanden tegen deze laatste stap. De jongste zitting was op 7 januari in Phoenix; tot er duidelijkheid is, vindt de overdracht niet plaats.

Nosie ziet in de plannen niets minder dan voortzetting van historisch onrecht tegen *Native Americans*, vertelt hij. „Toen ze de eerste dertien staten aan de Oostkust creëerden, zeiden ze tegen ons in de Midwest: we willen alleen dat gebied, hier zijn onze verdragen, we zullen jullie niet lastigvallen.” Zo ging het niet. „Ze braken al het vertrouwen en elk verdrag.”

Superior ligt in een gebied waar in de negentiende eeuw veel en bloedig gevochten is tussen het Amerikaanse leger en de Apaches. Sporen daarvan kom je overal tegen: het informele symbool van het plaatsje is Apache Leap, een steile rotswand die boven Superior uittorent. Naar verluidt zou een groep Apaches zich hier tijdens de gevechten vanaf hebben gestort om niet in Amerikaanse handen te vallen. Na lang verzet werden de Apaches uiteindelijk gedwongen zich te vestigen in het reservaat verderop.

Wat Nosie betreft, toont de mijn dat de VS niks geleerd hebben. De „kapitalistische, koloniale” aanslag op Native Americans duurt wat hem betreft voort. Trump mag zich extra agressief uitlaten over Native Americans (hij dreigde onder meer de financiering van hun universiteiten stop te zetten), Nosie is er blij mee. „Dit was altijd al aan de gang. Wat Trump vandaag de dag doet, is niks nieuws. Nu is het alleen voor iedereen zichtbaar.”

Enorme kans
Als Mila Besich, burgemeester van Superior, gevraagd wordt wat een goede plek is voor een foto, kiest ze de raadszaal. Die heeft een enorme historische muurschildering van een mijnwerker, als middelpunt van een allegorie van het plaatsje.

” Wat Trump vandaag de dag doet, is niks nieuws. Nu is het alleen voor iedereen zichtbaar

Wendsler Nosie voorzitter van actiegroep Apache Stronghold

» **Vervolg van** pagina E19

Het verzet van de Apaches valt in Oost-Arizona niet altijd goed. De regio is etnisch gemengd, Native Americans wonen er tussen andere Amerikanen. Sommigen zien in de mijn een enorme kans. Superior kende tot 1982 al kleinschalige kopermijnbouw – over de enorme voorraden was toen nog minder bekend. Resolution wil deels bestaande mijnbouwinfrastructuur gebruiken, zoals de grote schachtoren die boven Oak Flat uitrijst.

„Ik was vier, vijf jaar oud toen mijn ouders ontslagen werden bij de mijn”, vertelt Besich in een kantoor. De muur hangt vol kaarten van Arizona. „Ik groeide op in een tijd dat de meeste gebouwen dichtgetimmerd waren en er weinig hoop was.”

Besich stamt af van Ieren, Mexicanen en Kroaten die zich vijf generaties terug in de regio vestigden. Ze is een groot voorstander van de mijn, die volgens haar past bij de geschiedenis van Superior en duizenden banen kan opleveren. Verwijzingen naar koper zijn overal te vinden in het dorpje, van het Copper Mountain Motel tot Magma Avenue – de naam van het vroegere mijnbouwbedrijf.

Na het vertrek van Magma kwam Superior er langzaam weer bovenop. Het profiteert van verkeer op de autoweg naar het oostelijk gelegen Phoenix. Maar nog altijd maakt het rommelige plaatsje geen welvarende indruk. Veel huizen en wegen kunnen onderhoud gebruiken.

Ondernemers in het uitgestorven centrum hopen dat de mijn wat bedrijvigheid zal brengen. In haar souvenirwinkel heeft Kathy Long (65) alvast een klein deel met mijnbouwspullen ingericht: veiligheidshesjes, megafoons, oordopjes. „Ik verkocht al veel toen ze bezig waren met de exploratie”, vertelt Long. Nu ligt de verkoop

Ik groeide op in een tijd dat de meeste gebouwen dichtgetimmerd waren en er weinig hoop was

Mila Besich
burgemeester van Superior

goeddeels stil. „Dat wordt weer meer als de mijn opengaat”, hoopt ze.

Kippenren

Burgemeester Besich vindt het „frustrerend” dat mensen die „niet eens in Superior wonen, zich mengen in een project dat erg belangrijk is” voor het plaatsje. De opmerking dat de Apaches voortzetting zien van onrecht, beantwoordt de geregistreerde Democraat met een anekdote over een kippenren die vroeger bij haar familie in de tuin stond. „Wij bezitten dat land niet meer en de ren is er niet meer. Het was heel triest, maar dingen veranderen. We moeten nadenken over wat we nodig hebben in de wereld.”

Besich wijst erop dat de scheidslijnen in

de regio niet puur lopen tussen Apaches en niet-Apaches; ook onder de Native Americans zijn voorstanders. Het San Carlos Apache-reservaat, tientallen kilometers ten oosten van Superior en Oak Flat, kampt net als veel andere reservaten met hoge werkloosheid en armoede – een gevolg van decennialange structurele achterstelling.

Ook in deze gemeenschap zien sommigen een kans in de mijn. De Kitcheyans, een bekende Apache-familie in de regio, hebben zich regelmatig voor mijnbouw uitgesproken, onder meer in opiniestukken. Volgens hen is Oak Flat geen heilige plek.

Inmiddels verscheurt de kwestie de Apache-gemeenschap. De huidige voorzitter, Terry Rambler, zei vorig jaar in lokale media

dat sommige leden waren omgekocht door Resolution. Hij impliceerde dat dit gold voor zijn tegenstrever in de afgelopen verkiezing voor Apache-voorzitter, Jonathan Kitcheyan. In de berichtgeving bevestigde noch ontkende Kitcheyan dit, en Resolution weersprak de aantijging.

NRC zocht telefonisch contact met Kathleen Kitcheyan, een voormalige voorzitter van de Apache-gemeenschap, die heeft gezegd dat Oak Flat niet heilig is. Daarna gevraagd wil ze direct ophangen. „Dat was heel lang geleden. Ik wil me er nu buiten houden.”

Activist Nosie begrijpt de verdeeldheid wel. „Er zijn vijftien gemeenschappen van Apaches naar het San Carlos-reservaat gebracht, als een soort gevangenen. Als je met een oostelijke Apache praat, zegt die: ik weet niet of Oak Flat heilig is. Zij hebben hun eigen heilige plekken, tot aan New Mexico. In zekere zin spreken ze de waarheid, maar Resolution maakt hier gebruik van.”

Na een verzoek om een gesprek stuurt Resolution Copper een statement waarin het wijst op „steun uit de gemeenschap”, de vele consultatierondes die hebben plaatsgevonden met Native Americans en de 1 miljard dollar die het project jaarlijks aan de economie van Arizona zal bijdragen. Een lokaal informatiecentrum met onduidelijke openingstijden is op een vrijdag in januari dicht. In de etalage staan producten van koper, zoals buizen en batterijen.

‘Treurige fout’

Voor Apache Stronghold blijven na de lopende zaak weinig juridische opties over; het argument dat de vrijheid van godsdienst wordt aangetast, heeft nog niet de doorslag gegeven. Eerder poogde de club de kwestie aanhangig te maken bij het Hooggerechtshof. Daarvan besloot een meerderheid de kwestie aan de lagere rechtbanken over te laten – wat geen oordeel is over wie er gelijk heeft.

De door Trump benoemde conservatieve rechter Neil Gorsuch noemde dit een „treurige fout”, en schreef een felle tegenreactie. „Geconfronteerd met een plan van de overheid om een historische religieuze plek te vernietigen, zijn we het verschuldigd aan de Apaches [deze zaak in behandeling te nemen]. Ze wonen misschien ver van Washington DC, en hun geschiedenis en religieuze praktijken zijn onbekend voor velen, maar dat moet geen verschil maken.”

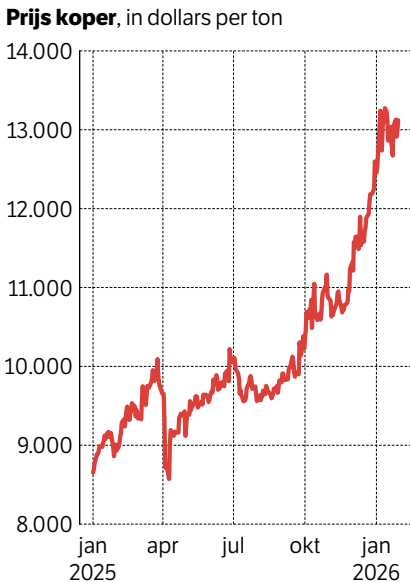
Nosie had het zelf niet beter kunnen uitdrukken. „Ik hoop dat wij de historische schuld van de VS naar de voorgrond brengen”, zegt hij. „Dat is waar deze strijd om draait.”

Als hij in zijn pick-up uit Superior vertrekt, begint in de namiddag zon de rotswand van Apache Leap bloedrood op te lichten.

Fusiebesprekingen Glencore-Rio Tinto

Begin januari bleek dat Rio Tinto – een van de twee bedrijven achter Resolution – en concurrent Glencore een fusie overwegen. Niemand twijfelt over de reden: de mijnbouwcombinatie, met 200 tot 300 miljard dollar beurswaarde, zou – al voor de opening van de mijn in Superior – kunnen voorzien in 7 procent van de wereldwijde koper-vraag. In zakenmedia wezen analisten erop dat koper voor mijnbouwbedrijven steeds belangrijker is: het is een van de weinige enorme groeiemarkten, ten opzichte van het kwijnende ijzererts. Beleggers zijn dan ook groot fan van de deal, die van de twee bedrijven een kopergrootmacht maakt.

‘Doctor Copper’ is gewild

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN 675- ex btw Ze persoon half geld

Op de cursus halen we live 500 tot 1000 euro uit de markt

In 2025 behaalde onze handelsstrategie een resultaat van +35%
(resultaten uit het verleden bieden geen garantie voor de toekomst)

Originele reacties cursisten

Geldprinter

Soms voelt het alsof ik elke dag een cadeautje openmaak. Ik stap uit met een glimlach. Want het plan werkt gewoon.

Cadeautje

Soms voelt het alsof ik elke dag een cadeautje openmaak. Ik stap uit met een glimlach. Want het plan werkt gewoon.

Wij noemen de robot 'Geldprinter'. Het voelt alsof we vals spelen, maar dan legaal. Heerlijk gevoel.

Na de cursus kunt u nog 8 weken 's morgens risicoloos meehandelen met een oefenaccount (via Zoom).
Gratis handelsrobot om het handelen makkelijker te maken.

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen:
vrijdag 6 feb, vrijdag 6 mrt en woensdag 1 april
Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15

Advertentie? Zakelijke Media - info@zakkenmedia.nl - Telefoon 010 - 436 91 24

Advertentie

BOUW SAMEN MET ONS DE NIEUWE FABRIEK IN GHANA

The Good Roll bewijst dat geld meer kan doen dan op de bank staan. Jij kunt nu investeren in een obligatie met een vast rendement van 10% per jaar, én bijdragen aan een wereld waarin papier geen bos kost.

Samen met duizenden investeerders zetten we een nieuwe stap : we bouwen een vierde lijn in Ghana die lokaal bamboe verwerkt tot toiletpapier. Dat is niet alleen duurzaam, maar ook sociaal: we creëren werk, waarde en kansen op een plek waar dat het verschil maakt.

INVESTEER NU MEE
EN MAAK IMPACT
VANAF €100

DIT IS JOUW KANS.

Een sterk rendement. Een tastbaar verschil.
Een investering die werkt.

*vijf jaar lang rente van 10%

Let op! U belegt buiten AFM-toezicht. Geen prospectusplicht voor deze activiteit.

FUNDING-
RONDE
NIEUWE
FABRIEK

50%
RENDEMENT
IN 5 JAAR

Certified

Corporation

EMANCIPATIEBELEID

Praktisch opgeleide vrouwen zien voltijdbaan niet als enige weg naar emancipatie

Een vrouw is pas geëmancipeerd als ze financieel onafhankelijk is, luidt de kerngedachte achter het overheidsbeleid. Voor praktisch opgeleide vrouwen is dat vaak niet haalbaar, door lage salarissen, dure kinderopvang en inflexibele roosters. „Het beleid sluit niet aan bij hun realiteit.”

Esther Elligens

AMSTERDAM

Vanessa van Egeren (47) uit Utrecht ging op haar zestiende van school, om op haar 41ste weer terug te keren op het mbo. Ze volgde een opleiding tot kickbokstrainer en persoonlijk begeleider in de maatschappelijke zorg. Lange tijd werkte ze 32 uur in de week. Nu zijn dat er nog 16. „Ik kwam erachter dat meer werken weinig oplevert. Mijn geld ging op aan de kinderopvang, ik zag mijn kinderen nauwelijks én ik liep toeslagen mis. Ik wil best meer werken, maar niet meer ten koste van mezelf en mijn gezin.”

Van Egeren kan zich nu goed redden dankzij de inkomsten van haar werk, in combinatie met de toeslagen en gemeentelijke tegemoetkomingen. Die laatste twee inkomstenbronnen maken haar financieel afhankelijk. Dat ben je, volgens de definitie van de overheid, als je met betaald werk onvoldoende verdient om jezelf en eventuele kinderen te kunnen onderhouden. Dit geldt voor ruim twee derde van de 1,25 miljoen praktisch opgeleide vrouwen (tussen de 15 en 65 jaar), blijkt uit recent onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau.

Een groeiende groep praktisch geschoolde vrouwen ziet dat anders. Voor hen betekenen ‘financiële onafhankelijkheid’ en ‘emancipatie’ niet hetzelfde, constateert het SCP-onderzoek. Emancipatie is voor hen niet per se verbonden met werken en geld, maar eerder met keuzes kunnen maken, je mening durven geven en jezelf kunnen zijn. Dat schuurt met hoe emancipatie in het overheidsbeleid wordt gedefinieerd.

Zorgtaken

Bijna de helft van de praktisch geschoolde vrouwen in Nederland heeft geen betaalde baan of werkt in een deeltijdbaan. Wie wel werkt, verdient vaak te weinig om financieel zelfstandig te zijn. Praktisch opgeleide vrouwen moeten dan ook anderhalf tot twee keer zoveel uren maken als theoretisch opgeleide vrouwen om hetzelfde te verdienen. De ruimte om meer te werken is er bovendien vaak niet, omdat de betrokken vrouwen thuis grotendeels de zorgtaken op zich nemen. De ondervraagde vrouwen in het SCP-onderzoek zijn de hoofdverantwoordelijke voor het onbetaalde werk; 30 procent van hen denkt dat een vrouw geschikter is voor het opvoeden en verzorgen van kinderen dan een man. Veel praktisch opgeleide vrouwen voelen zich ondanks die financiële af-

hankelijkheid toch geëmancipeerd. Zij verstaan onder emancipatie keuzevrijheid, zelfbeschikking, voor jezelf kunnen opkomen en gelijkwaardigheid in relaties. Dat kan ook samengaan met een traditionele verdeling van zorg en werk, zolang die wordt ervaren als eerlijk en zelfgekozen, zegt Joline Heusinkveld, onderzoeker en programmamanager Geld bij belangenorganisatie WOMEN Inc. „Het probleem is niet dat deze vrouwen te weinig geëmancipeerd zijn, maar dat het emancipatiebeleid niet aansluit bij hun realiteit.”

Betaald werk en economische zelfstandigheid zijn kerndoelen in het huidige emancipatiebeleid. Zo is er volgens de overheid sprake van emancipatie als een vrouw minstens 70 procent van het wettelijk minimumloon verdient. Andere doelen die emancipatie kunnen vergroten – zoals grotere waardering voor en gelijkere verdeling van het onbetaalde werk – zijn naar de achtergrond geraakt.

„Vrouwen hebben zich de afgelopen decennia steeds aangepast aan de zogenoemde mannelijke norm: voltijds werken, continu beschikbaar zijn”, legt Paula Thijs uit, onderzoeker bij Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis. „Maar andersom heeft die norm zich nauwelijks aangepast.” Vrouwen zijn meer gaan werken, terwijl mannen niet in dezelfde mate meer zijn gaan zorgen.

Het onbetaalde werk – de zorg voor de kinderen, naasten en het huishouden – is van grote maatschappelijke waarde, zegt Thijs. Bovendien vertegenwoordigt die zorg jaarlijks zo’n 215 miljard euro, berekende het Instituut voor Publieke Economie. Als die zorg er niet was, zou de economie instorten.

Toch wordt die zorg niet naar (financiële) waarde geschat. Thijs: „Als vrouwen structureel meer onbetaald werk doen, moeten we niet alleen kijken naar hoe ze ook nog meer betaald werk kunnen doen, maar het systeem eerlijker inrichten. Zoals een vorm van financiële compensatie bieden voor die onbetaalde zorg, zodat zorg niet automatisch leidt tot economische afhankelijkheid.”

Te dure kinderopvang

Een derde van de praktisch opgeleide vrouwen in de zorg, schoonmaak en kinderopvang zou graag meer willen werken, blijkt uit onderzoek van WOMEN Inc, Het Potentieel Pakken en Bureau Clara Wichmann. Maar alleen als dat ook echt loont en te combineren is met alle taken thuis.

Door te dure kinderopvang, beperkte verlofregelingen en inflexibele roosters is meer werken vaak niet mogelijk, zegt Heusinkveld. „Juist in de sectoren waar praktisch opgeleide

Verpleegkundige Veerle Ruinemans. „Al op mijn vijftiende koos ik voor de zorg.” FOTO DIEUWERTJE BRAVENBOER

vrouwen vaak werken, beginnen diensten al om zeven uur ’s ochtends. Als je dan ook je kinderen naar school moet brengen, kun je nog zo graag willen werken, maar krijg je het gewoon niet geregeld.” De verantwoordelijkheid om meer te werken wordt nu nog vaak bij vrouwen zelf gelegd, zegt Heusinkveld, terwijl het systeem niet mee verandert. Zo wordt de hoogte van de kinderopvangtoeslag gekoppeld aan betaalde arbeid – de gewerkte kalendermaanden – en wordt hierbij niet gekeken naar onbetaald werk, zoals de zorgtaken thuis. Vanessa van Egeren is „de eerste die meer zou werken als het ook echt zou lonen”. En of ze zich geëmancipeerd voelt? Om daarover na te denken, heeft ze echt „de tijd en de luxe niet”, zegt ze. „Ik heb de handen vol aan mijn baan en mijn kinderen.”

„Ik kwam erachter dat meer werken weinig oplevert

Vanessa van Egeren
kickbokstrainer, moeder

Veerle Ruinemans, verpleegkundige ‘Mijn moeder is mijn voorbeeld van een geëmancipeerde vrouw’

Veerle Ruinemans (38) uit Apeldoorn - verpleegkundige, dienstverband: 36 uur

‘Al op mijn vijftiende koos ik voor een carrière in de zorg. Ik heb eerst de opleiding tot dokters-assistente gevolgd, later de praktijkopleiding voor verpleegkundige. Ik werk nu al veertien jaar in het ziekenhuis in Deventer.

„Ik heb altijd fulltime gewerkt. Omdat ik mijn werk leuk vind, maar ook vanwege mijn moeder. Zij is voor mij een voorbeeld van wat het betekent om een geëmancipeerde vrouw te zijn. Ze hield haar eigen achternaam toen ze ging trouwen – wat in die tijd nog best bijzonder was – en heeft me altijd op het hart gedrukt zelfstandig te

zijn. Ze zei me altijd mijn eigen bankrekening te behouden en liet me boeken lezen als *In haar recht*.

„En dat is goed van pas gekomen. Toen ik in 2020 van mijn man ging scheiden, was ik maar wat blij dat ik financieel onafhankelijk was. Als dat niet zo was geweest weet ik echt niet of ik de stap had kunnen maken.

„Ik kon mijn ex-man uitkopen en in de woning blijven wonen. Toch had ik het nog wat beter voor mezelf willen regelen. Het huis was grotendeels betaald van mijn inkommen, maar stond op papier voor de helft op zijn naam. Bij de scheiding werd de overwaarde fifty-fifty verdeeld. Daar had ik nooit over nagedacht. Ondanks alle adviezen van mijn moeder.”

Roxana, elektromonteur

‘Ik werk in een mannenwereld waarin ik het gevoel heb dat ik mezelf moet bewijzen’

Roxana (41) uit Venlo - elektromonteur, dienstverband: 40 uur

‘Pas een halfjaar geleden heb ik mijn diploma elektrotechniek gehaald. Na de middelbare school ben ik meteen gaan werken. Eerst in de schoonmaak, daarna als klantenservicemedewerker. In 2018 kreeg ik een burn-out. Ik werd dagelijks uitgescholden aan de telefoon, dat trok ik niet meer.

„Ik heb techniek altijd leuk gevonden, maar het leek nooit de meest logische keuze. Maar nu zag ik steeds meer vrouwen in de elektrotechniek terechtkomen, dus ik dacht: waarom niet, ik probeer het gewoon.

„Ik kwam terecht in de industrie en dat is wel een pittige wereld. Ik zit veel op mijn knieën en moet onder machines doorkruipen. Vrouwen hebben nu eenmaal een andere anatomie: mijn borsten zitten soms letterlijk in de weg als ik in

krappe ruimtes werk.

„Daarom heb ik me laten overplaatsen. Ik werk nu in ziekenhuizen en verzorgingstehuizen, in plaats van in fabrieken. Dat past beter bij mij. Ik werk fulltime. Mijn vriendin niet, zij heeft kinderen en werkt in de zorg. „Emancipatie betekent voor mij altijd dat ik alles kan betalen wat ik nodig heb. Vroeger kon ik dat niet altijd. Ik vind het heerlijk dat ik nu meer verdien dan in mijn vorige banen en bijvoorbeeld op reis kan gaan. Toch is geld en werk niet alles. „Emancipatie betekent voor mij nu ook dat je je eigen keuzes durft te maken. Ik zou graag wat meer vrije tijd hebben om te besteden aan mijn partner en haar kleinkinderen, maar ik voel me niet vrij om dat op mijn werk aan te geven. Ik werk in een mannenwereld waarin ik het gevoel heb dat ik mezelf moet bewijzen. Daar heerst nog het idee: je werkt gewoon veertig uur, en niet minder.”

Petra, manager chocolaterie

‘Ik had nooit gedacht dat ik manager kon zijn. Maar ik kan het gewoon’

Petra (64) uit Amsterdam - manager chocolaterie, dienstverband: 32 uur

‘Ik heb van alles gedaan voordat ik in de winkel terecht kwam. Ik had vroeger altijd moeite met school. Ik kon best stampen en leren, maar bij een toets klapte ik altijd dicht. Toen ik zestien was en klaar met school, wilde ik zwemjuf worden. Maar ook toen haalde ik de examens niet.

„Ik werd administratief medewerker bij een bank, later bij boekhandels. Ik heb altijd veel gewerkt, niks doen is niks voor mij. Maar toen de problemen met mijn jongste zoon, die autisme heeft, erger werden, ben ik minder gaan werken en leunden we op het inkomen van mijn ex-man, die in de detailhandel werkte. Ik kon beter met de kinderen omgaan dan hij. Eigenlijk deed ik alles in huis. Ik heb weleens gezegd dat ik ei-

genlijk drie kinderen heb, in plaats van twee. „Nu werk ik weer 32 uur. Ik heb nog nooit zo’n goede baan gehad. Qua inkomsten én plezier. Dat ik dit nog mag meemaken op mijn 64ste. Ik had ook nooit gedacht dat ik manager kon zijn. Maar ik kan het gewoon.

„Het is soms wel zwaar. Mijn twee volwassen zoons wonen nog thuis en de boodschappen en het huishouden komen op

mij neer. Hoewel ik de oudste nu wel zover heb dat hij kookt. Dat is een cadeautje: dat ik thuiskom, kan gaan zitten en een bordje krijg aangereikt. „Hoewel ik in mijn eentje met de kinderen ben en veel werk, voel ik me vrijer en sterker dan vroeger. Ik kan nu sparen, hoeft niet te zorgen voor een partner en heb het naar mijn zin op mijn werk. Vooral dat laatste geeft mij het gevoel dat ik mijn leven onder controle heb.”

Advertentie

DEN HAAG
Regio Den Haag en omstreken

VOETKLACHTEN? BEZOEK ONS!
BETERLOPENWINKEL
DEN HAAG - LEIDERDORP
WWW.BETERLOPENWINKEL.NL
WWW.BETERLOPENWEBWINKEL.NL

BIJZONDEREZAKEN.NL
Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinemedia.nl

ROTTERDAM
Regio Rotterdam en omstreken

EEN WAARDEVOL AFSCHEID
Een waardevolle uitvaart, een dierbare herinnering. Met respect voor tradities en de mogelijkheden van vandaag.
010 – 447 99 00 | vanderspekuitvaart.nl
VAN DER SPEK
UITVAART

BIJZONDEREZAKEN.NL
Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinemedia.nl

In Spitsuur vertellen stellen en singles hoe zij werk en privé combineren. Meedoen? Mail naar werk@nrc.nl

SPITSUUR

'Eerst belegde hij in crypto's en dan ging soms zijn smartphone 's nachts af'

Jessica en Tom Smits wonen in een zelf ontworpen houten huis in Leeuwarden met hun dochter Noor (6). „Kindjes krijgen gaat niet vanzelf bij ons.”

Colin van Heezik

LEEUWARDEN

Jessica: „Wij hebben elkaar 20 jaar geleden ontmoet op MSN. Ik was 17, Tom 19.”
Tom: „Op MSN had je nog van die inbelgeluiden.”
Jessica: „Ja, en dat mijn moeder niet kon bellen. Zo lang ik erop zat, was de telefoonlijn bezet. En het kon uren duren!”
Tom: „Maar al gauw hadden we afgesproken in het echt. Dat was heel leuk. Het was in een discotheek in Leeuwarden. Ik kom zelf uit Leeuwarden, Jessica uit een dorpje in de buurt. Dus het was een hele happening voor haar om naar een club in de grote stad te gaan. Ik kwam haar halen in de auto van mijn vader.”
Jessica: „Eigenlijk kenden we elkaar niet van MSN, maar van zo’n website met uitgaansfoto’s.”
Tom: „Oh ja. En toen zag ik jou daar en toen heb ik je toegevoegd op MSN.”
Jessica: „En toen zei hij: wat doe jij in mijn lijst? Dat was een mooie truc.”
Tom: „Heeft kennelijk wél gewerkt!”
Jessica: „Hij was natuurlijk ouder dan ik, en heel gespieerd. Sindsdien zijn we samen, al meer dan twintig jaar, het is nog steeds fijn. Best bijzonder tegenwoordig, daarom kijk ik ook graag naar datingprogramma’s. Vind het lekker om te zien hoe ingewikkeld daten is, maar ook dat het soms dan toch lukt.”
Tom: „Tien jaar geleden waren we met familie bij een trouwerij op Bali, het was een heel mooi plekje. Toen heb ik spontaan besloten haar op die plek ten huwelijk te vragen. We zijn getrouwd in de buurt van Sneek. En sinds zeven jaar wonen we in een houten huis dat ik zelf ontworpen heb. Ik ben architect. Het ziet eruit zoals een kind een huis tekent, heel abstract en strak minimalistisch. Alle huizen in deze wijk zijn van hout, maar ons huis is strakker. De andere hebben details, zoals goten, en zijn soms rood of blauw geschilderd, zoals je in Scandinavië wel ziet. Ons huis ziet eruit als onbewerkt hout. Het was bruin en nu wordt het langzaam grijzer van kleur.”
Jessica: „Onze dochter Noor is nu 6. Mijn moeder helpt veel

”
Van het eerste bedrag dat binnenkwam, hebben we een Tesla gekocht

„Onze dochter Noor is nu 6. Mijn moeder helpt veel mee. Of we niet méér kinderen zouden willen? Ja, we willen er graag nog zo eentje!” FOTO’S MONA VAN DEN BERG

mee. Of we niet méér kinderen zouden willen? Ja, we willen er graag nog zo eentje! Maar kindjes krijgen gaat niet vanzelf bij ons, dus we zitten in een vruchtbaarheidsbehandeling, ivf. Het is mentaal en lichamelijk pittig, maar mijn veerkracht is groot genoeg. Tien jaar geleden kwam onze kinderen en sindsdien hebben we gemerkt: zwanger worden is niet het probleem bij ons, maar ik heb in die tien jaar wel tien miskramen gehad. Noor kwam na vijf miskramen en sinds haar geboorte heb ik ook weer vijf miskramen gehad. De laatste was afgelopen zomer. Het gebeurt altijd als we op een verre reis zijn, in Mexico of op Bali. Wel gek, op van die paradijselijke plekken beleven we dan ons verdriet. Het gebeurt altijd vrij vroeg in de zwangerschap, tussen 6 en 10 weken.”
Tom: „Maar het is toch een soort minibeving, met weeën.”
Jessica: „Ze weten niet waar het door komt. Er zijn meer gevallen zoals het mijne en de wetenschappers zijn nog niet zo ver dat ze het kunnen duiden. We hebben nog wat eitjes over – maar als het niet lukt, komt er ook een punt dat we zeggen: het is goed zo.”
Tom: „We hebben nog steeds goeie hoop.”

‘Ik ga er lekker op om op pad te zijn’

Jessica: „Ik werk als manager pedagogiek bij een maatschappelijke kinderopvang. We zijn niet gedreven op winst, maar steken het geld dat we verdienen weer terug in Leeuwarden. Juist in wijken waar het leven voor gezinnen soms best pittig is, zien wij kinderopvang als iets wat kan bijdragen aan gelijke kansen en aan de ontwikkeling van kinderen. Zo kunnen we opvang bieden aan alle kinderen, ook aan kinderen uit gezinnen waar weinig rust is, waar voorlezen er soms bij inschiet, of waar het gewoon moeilijk is om een kind altijd die warme basis te geven. Juist daar hebben wij iets toe te voegen, al in de allereerste levensjaren van een kind. En daarmee ontlasten we ook ouders.”
Tom: „Ik werk 16 uur per week voor mijn eigen architectenbureau. Ik ben zzp’er, maar werk regelmatig samen met andere architecten, op projectbasis. Daarnaast werk ik nog 32 uur als hbo-docent bouwkunde. Ik heb jarenlang bij architectenbureaus gewerkt, maar zeven jaar geleden ben ik voor mezelf begonnen en het onderwijs ingegaan. Inmiddels heb ik naast een rol als vakspecialist architectuur een tweede rol

als onderwijskundige. Dat vind ik heel erg leuk – onderwijsland geeft veel voldoening.”
Jessica: „We zijn allebei een middag thuis voor Noor en verder gaat ze naar de opvang. In het weekend gaan we op pad. Naar een museum, naar het bos, naar familie of vrienden. Een heel weekend thuis vind ik lastig. Soms denk je wel eens: jakkes, wat doe je jezelf aan? Maar ik ga er lekker op om op pad te zijn.”

Boerderijtje kopen

Tom: „Ik beleg actief sinds corona en dat heeft me geen windeieren gelegd. Het levert inmiddels een heel mooie extra inkomensstroom op. Het is een wereld die ik voor corona niet kende – maar inmiddels weet ik: met inflatie verdampt je spaargeld.”
Jessica: „In het begin belegde hij in crypto’s en dan ging zijn smartphone weleens middenin de nacht af. Dat vond ik niet zo leuk!”
Tom: „Ik was nog onervaren en wilde grip houden op mijn aan- en verkopen. Inmiddels gaat het volautomatisch. Maar ja, de beurs in Japan gaat op andere tijden open en dicht. En crypto is 24/7. Ik had ingesteld dat ik een notificatie kreeg als een crypto op een niveau stond waarop ik wilde kopen of verkopen. En dat kon zomaar middenin de nacht zijn. Maar om het minder storend te maken, had ik wel een speciaal geluidje ingesteld: van ganzen die overvliegen.”
Jessica: „Inmiddels doet hij dat niet meer. En als ik eerlijk ben, vind ik ’t ook leuk om mooie spullen te kunnen kopen.”
Tom: „Van het eerste bedrag dat binnenkwam, hebben we een Tesla gekocht.”
Jessica: „Onze eerste droom is nog een kind, onze tweede een boerderij kopen die we dan gaan verbouwen. Het *farmer life* spreekt ons erg aan, we hebben hier ook al kippen. We zouden dan ook eenden, een hond en schapen erbij willen. En een moestuin. Die hebben we nu ook al, maar in een nieuwbouwwijk is het toch anders.”
Tom: „We gaan proberen binnen 10 kilometer van de stad een boerderijtje op de kop te tikken.”
Jessica: „Ja, want ik wil graag uitkijken over de landerijen en aan de andere kant van het huis wil ik uitkijken op mijn stad Leeuwarden.”

IN HET KORT

Tom (40) en **Jessica** (38) **Smits** wonen in Leeuwarden in een zelf ontworpen houten huis met hun dochter Noor (6), twee katten en drie kippen. Tom runt zijn eigen architectenbureau en doceert bouwkunde aan het hbo. Jessica is manager pedagogiek bij een kinderopvangorganisatie. Hun dromen zijn een tweede kind en een boerderij. Samen verdienen ze vier keer modaal.

Wat is je laatst verstuurde Tikkie?

Tom: „Ik heb net een Tikkie gestuurd aan een tennismaat voor de huur van een padelbaan.”

Weekboodschappen of iedere dag naar de supermarkt?

Jessica: „Ik bestel sinds corona wekelijks de boodschappen.”

Wat is je laatste grootste uitgave?

Jessica: „Dat is het nieuwe interieurontwerp voor ons huis dat we deze week betaald hebben. Het kostte 1.400 euro.” Tom: „Ik denk dat het de HAY Chisel loungestoel is, die kostte 2.049 euro.”

Tweedehands of liever nieuw?

Jessica: „We hebben een mix. Ik haal bijvoorbeeld boeken bij de kringloop. Maar we hebben ook designspullen, die zijn nieuw.”

Hoeveel zakgeld geef je je kinderen?

Tom: „Nog niks, Noor is 6.”

Hoe vaak ruim je het huis op?

„Elke dag”, zegt Jesscia. „Dat ligt aan mij. Ik hou van schoon en netjes. Als het rommelig is, kan ik niet rustig een Netflixje kijken.” Tom: „En ik vind het niet erg dat Jessica elke dag opruimt!”

Wat was echt een miskoop?

„Hebben we nooit”, zegt Jessica. „We zoeken alles uit via Google reviews.”

Wie bedenkt wat je gaat eten?

Jessica: „Wat bij Albert Heijn in de bonus is, dat bepaalt wat we eten. En drie keer per week eten we Hello Fresh. We kiezen altijd een snel gerecht dat in 15 minuten te bereiden is.”

Waar geef je met schuldgevoel geld aan uit?

„Ik koop graag kleren voor mijn dochter”, zegt Jessica, „maar soms is dat wel bizar duur. Dan zeg ik niks tegen Tom, want dan voel ik me schuldig dat een kind zo’n duur ding moet. Maar ik geniet ervan als ze er leuker uitziet. Om te besparen, koop ik ook weleens tweedehands kleren voor haar.”

Waar spaar je voor?

Tom: „We hebben vijf spaarrekeningen. Een voor vakantie, een voor het huis en de tuin, een voor de auto, een voor onszelf en een voor Noor. Ik wil altijd dat de potjes gevuld zijn. We hebben ook een streefbedrag voor elke rekening.”

Beste tip voor huishouden of financiën?

Tom: „Ga vooral beleggen! Als je verstandig bent, beleg je en voorkom je zo dat het geld bij je wegloopt.”

Geboren

Welkom / Bienvenido

Tiberio Melani Boone

Zoon van Tomás Melani en Anouk Boone

Brasschaat, 20 januari 2026

Geboren!

Hugo Nicolaas & Kai Christopher

Tom, Elsje & Alba Leeftink de Jong
Barcelona, 18 januari 2026

Geboren!

Teun Marius Dudok van Heel

Emilie van Lingen en Floris Dudok van Heel
broertje van Pepijn
Rotterdam, 28 januari 2026

Geboren!

Lieuwe Bor Bunk

27 januari 2026
Pretoria, Zuid-Afrika
Joost, Eline, Linde en Suzette

Geboren!

Nathan Jaap Emile van Voorst Vader

Annemarthé Wesseling & Hylke van Voorst Vader
Gijs

Amsterdam, 27 januari 2026

Geboren!

Melle Frederik Schutter Huisman

Lisa Schutter & Ralph Huisman

Amsterdam, 22 januari 2026

Huwelijk

Getrouwd:

**Marie-Claire A.C. Vet Beerkens
en
Ewoud L. Von Martels**

Op 26-01-2026

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier
uw familiebericht samenstellen en plaatsen
in NRC.

nrcadverteren.nl/familieberichten

Overleden

Ontzettend dankbaar voor een gelukkig en liefdevol leven hebben
wij afscheid genomen van mijn dierbare en zorgzame man,
onze lieve vader, schoonvader, grootvader en overgrootvader

dr. ir. F.J.M. (Frans) Nieuwenhuis

20 maart 1933 - 25 januari 2026

Officier in de Orde van Oranje-Nassau

Joukje Nieuwenhuis-de Jong

Eppe en Katelijne
Frank en Miranda
Geert en Béatrice
Saskia en Bart
Marjolein en Raymond

en alle (achter)kleinkinderen

Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Esther de Boer - van Rijklaan 106, 2597 TJ Den Haag

Wat jij ons gaf, leeft voort in wie wij zijn.

Nancy Brummelkamp - Wei

Amsterdam, 18-5-1936 Huizen, 26-1-2026

*Je betrokkenheid, energie, optimisme en aardse kijk
zullen we heel erg missen.*

weduwe van Rein Brummelkamp

Sander Brummelkamp Bart Brummelkamp
Petra Hulst Laura Heeren
Milou, Hugo Guusje ✕, Lena

Correspondentieadres: Eemnesserweg 29, 1271 LS Huizen

 **Universiteit
Leiden**
Geesteswetenschappen

Bedroefd hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

Prof. dr. Raymond Buve
(1933- 2026)

Emeritus hoogleraar Geschiedenis van Latijns-Amerika

Raymond Buve is de grondlegger (1986) van de opleiding Talen en Culturen van Latijns-Amerika (TCLA) geweest, waaraan hij verbonden bleef tot 1998. Collega's en alumni herinneren hem als een inspirator en een geweldige docent met grote kennis over Latijns-Amerika in het algemeen en Mexico in het bijzonder. We zullen hem missen.

H. te Velde
Decaan Faculteit Geesteswetenschappen

H.J. Paul
Wetenschappelijk directeur Instituut voor Geschiedenis

N. Timmer
Opleidingsvoorzitter van de opleiding Latijns-Amerika Studies (LAS)

In liefde hebben we afscheid genomen van
onze man, zoon, vader en opa. Volop genoten
van het leven en verdrietig om zijn overlijden.
We gaan hem enorm missen.

Meine Smits

Menno

31-10-1956 Hilversum 28-1-2026

Marja

Thea Smits-van Engelenhoven

Erik-Sander en Emma
Bram, Joep

Saskia en Bart
Jip, Okke

Karlijn en Wienand
Maartje, Fedde

Verdrietig hebben wij op 28 Januari afscheid
genomen van onze lieve, zorgzame broer en oom

Dr. Doewe Tjabbes

Uroloog

Nunspeet Amsterdam
6 mei 1930 21 januari 2026

Brussel Herina Kamerling-Tjabbes, Josina, Taki,
Herina Thanou-Kamerling

London Alexandra, Stephen, Isabel,
Sofie Breslin-Kamerling

Castello Thomasine, Domenico Magaldi-
Kamerling

‘Eén ding is zeker in het leven,
wij zijn dol op elkaar’

Onze lieve charismatische vrouw, moeder,
schoonmoeder, schoonzus, oma Trudy,
grootmama en groot-grootmama
is er niet meer

Trudy de Jong - van der Pauw

23-2-1932 Rotterdam 29-1-2026

Piet de Jong

Mijke en Jan
David en Milou
Yuna en Benny Jane

Judith
Julia
Victor

Erik ♡ en Henny
Sofie en Claudio

Caroline en Wouter
Silver
Bibi

Marleen en Bruno ♡
Tisa en Siebe
Raoul, Sibi
Loe
Rembrandt

Correspondentieadres:
Admiraal de Ruijterweg 238-2, 1055 MN Amsterdam

Onze allerliefste zorgzame vrolijke Alie,
echtgenote, moeder en oma,
is onverwachts overleden

Aaltje Grietje Stapel

Opmeer Amstelveen
15 maart 1952 26 januari 2026

Folkert Haanstra

Marthe en Willem
Tessel, Fardoe

Wessel en Marcella
Minnie, Raf

Maandag 2 februari om 10.30 uur is
de afscheidsbijeenkomst op Zorgvlied.

Correspondentie: folkert.haanstra@kpnmail.nl

*'Pooh, how do you spell love?
You don't spell love, Piglet
You feel it.'*

Dankbaar voor wie zij voor ons was, geven wij kennis
van het overlijden van onze liefdevolle en zorgzame
moeder, schoonmoeder, Bommi, zus en schoonzus

Virginia Emilie Maria Rieter-Brouwers

Inie

* Sydney, Australië † Berg en Terblijt
21 maart 1928 21 januari 2026

echtgenote van Lou Rieter † 26 oktober 2007

Zij is, gesterkt door het sacrament der zieken,
in alle rust van ons heengegaan.

Sittard Marc Rieter

Heerhugowaard Louis & Marga
Rieter-ter Veer

Llanelli, Wales Wim Rieter

Haarlem Joep & Hindelien
Rieter-van den Bergh

Leusden Frank & Adelheid
Rieter-Dolmans

Brussel, België Emmy
de Clercq-Brouwers

Belfeld Marijke
Brouwers-van de Venne

Beiroet, Libanon Paul Brouwers SJ

Correspondentieadres:
Marc Rieter
Julianaplein 22
6131 JT Sittard

De plechtige Heilige Uitvaartmis zal worden opgedragen
op zaterdag 31 januari 2026 om 11.00 uur in de kerk van
Sint Pieter op de Berg, Ursulinenweg 2, Maastricht,
waarna er gelegenheid is elkaar te ontmoeten tijdens
een Limburgse koffietafel.

De bijzetting in het familiegraf te Venlo zal in besloten
kring plaatsvinden.

Onze dank voor al hun zorg en toewijding gaat uit naar de
medewerkers van Nobama Care Zuyderhoudt.

*Met liefde losgelaten en voor altijd verbonden,
nemen wij afscheid van onze moeder,
schoonmoeder en oma*

Birte Prahlf - Andersen

Geboren 18 april 1939 te Hellig Kors,
Kopenhagen Denemarken
Overleden 23 januari 2026 te Hilversum

emeritus Professor Orthodontie, Vrije Universiteit
Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw

Echtgenote van Søren Prahlf † 22 Juni 2017

Baarn Charlotte Prahlf & Alain Kooijman
Finn, Stein & Aimara

Hilversum Marianne Prahlf & Leo Huisman
Claire & Bram, Sofie & Emily

Amsterdam Kristine Prahlf & Dennis Mel

Correspondentieadres:
Charlotte Prahlf, Torenlaan 12A, 3743 JEH Baarn.

De crematie heeft in besloten kring plaatsgevonden.

*Met verdriet, maar ook met diepe dankbaarheid
voor onze samenwerking aan projecten en
goede doelen ter bevordering van onderzoek,
en informatie over orthodontie en schisis in
Nederland, nemen wij afscheid van*

**emeritus Professor Orthodontie
Birte Prahlf - Andersen**

Founding Mother van de Stichting ter
Bevordering van de Orthodontie (SBO)

Namens de Stichting ter Bevordering
van de Orthodontie:
Paul Bakker – Elly Brans – Charlotte Prahlf

Hij had een groot hart, dat in zijn slaap
zachtjes slopte.

Adriaan Lodewijk Westermann

Soerabaja Delft
18 januari 1940 5 januari 2026

- Adriaan -

Bevlogen **Meccano**bouwer,
Lid van Verdienste van
Hudifo

Dierbare oudste broer en zwager van
Liset Boissevain-Westermann †
Charles Boissevain †
Jan A. Westermann †
Welmoed E. Westermann
Stansje Nicolai-Westermann
Gooitzen Nicolai †

Geliefde oom en oudoom van
Iaira, Jolente †, Aviva, Hans, Aart, Ernst
Heloïse, Florence, Candide

Wij hebben in kleine kring
afscheid genomen.

Correspondentie: Frerikshof 104,
7103 CC Winterswijk

*‘Het is gedaan met de sopraan’
–Netty*

Vandaag nemen wij afscheid van onze geliefde moeder, schoonmoeder en oma

Netty de Groot-Pasman
* Rotterdam, Woerden,
9 augustus 1943 † 25 januari 2026

Weduwe van Bert de Groot, uitgever
Ridder in de Orde van Oranje-Nassau

Annet de Groot
Valentijn de Groot en Charlene Ofman
Luca

De uitvaart is zaterdag 31 januari om 12.00 uur in Crematorium Daelwijck, Floridadreef 7 te Utrecht.

Met veel verdriet hebben wij afscheid moeten nemen van

Els Middelkamp

Els is geboren op 12 december 1955 in Vlagtwedde en op 23 januari 2026 overleden in Meppel, in het hospice in het Reesdal.

We gaan onze lieve, zorgzame, intelligente Els vreselijk missen.

Familie Bosma
Familie Middelkamp
Familie Sinnema
Familie Poleij

De uitvaart heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Mr. W. Doornbosstraat 17, 7941 KH Meppel

Met groot verdriet hebben wij afscheid moeten nemen van mijn lieve Herman, onze papa en opa

Herman van de Kerke

* Velsen, † Amsterdam,
18 oktober 1954 26 januari 2026

Leny van de Kerke-Slierings

Sterre & Joost
Aimée, Julian, Valentijn

Roemer †

Volker & Rosanne
Elivia, Cédric, Mattis

Belle & Emiel

De crematieplechtigheid zal in besloten kring plaatsvinden.

Online condoleanceregister:
www.uitvaartverzorgingmyosotis.nl/condoleance/2660

Über allen Gipfeln ist Ruh

Tot ons grote verdriet hebben wij afscheid moeten nemen van onze lieve, bijzondere Marius.

We laten je los in liefde maar zullen je nooit vergeten.

Marius Ooms

Rotterdam Leiden
2 maart 1961 25 januari 2026

Anje Romein
Frank Wijvekate

Annelies Ooms
en verdere familie

Lammenschansweg 16, 2313 DM Leiden
tbar@ziggo.nl

We herdenken Marius op maandag 2 februari om 14.00 uur in de Marekerk, Lange Mare 48 te Leiden (parkeergarage Lammermarkt). Aansluitend ontmoeten we elkaar om na te praten en herinneringen op te halen.

Zoveel soorten van verdriet, ik noem ze niet.
Maar één, het afstand doen en scheiden.
En niet het snijden doet zo’n pijn, maar het afgesneden zijn.
M. Vasalis

Onze lieve papa, opa en schoonvader is er niet meer. Wij zijn verdrietig, maar ook dankbaar voor zijn liefde voor ons en alle mooie herinneringen die hij achterlaat.

Prof. dr. Rein Nauta

Emeritus hoogleraar
Godsdienst- en Pastoraalpsychologie
Tilburg School of Theology

Enkhuizen Groningen
4 december 1944 24 januari 2026

Liefhebbende echtgenoot van
Wil Nauta - van der Laan
† 17 oktober 2024

Gine & Nard van Breemen-Nauta
Jip en Naut
Miriam Nauta & Jurian Broertjes
Puck en Thijs

Op vrijdag 30 januari hebben wij in besloten kring afscheid genomen van Rein.

Correspondentie:
Koninginneweg 245-2, 1075 CT Amsterdam
Mail: ginenauta@gmail.com

Onze lieve moeder, schoonmoeder, grootmoeder en overgrootmoeder is overleden.

Ank Beukenhorst-van Rossum

sinds 1967 weduwe van Pieter Beukenhorst

Amsterdam, 12 augustus 1922
Oegstgeest, 22 januari 2026

Albert Beukenhorst
Marie Lou Schoenmakers i.h.

Berendine Beukenhorst
Ton Graafland

Maarten Beukenhorst
Alice van der Sande

Kleinkinderen en achterkleinkinderen

Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
M. Beukenhorst, Kolk 3, 2374 AE Oud Ade.

Na een vol en rijk leven is overleden

Willem Marinus Geluk

echtgenoot van Leny Geluk - Sonke†

* Dinteloord, 14 december 1936
† Wageningen, 28 januari 2026

Anne-Marie en Hans
Sabine en Daan, *Sophie, Tom*
Loes en Nikolaj

Marian en Wim
Eveline en Jochem
Douwe en Laura

*“Zijn laatste noot heeft geklonken,
nu rest ons de berusting”*

mr. Felix van der Laken

echtgenoot van

Marjan Robaard †

’s-Gravenhage, 7 september 1933
Breda, 28 januari 2026

Sander van der Laken en Hanneke de Bont
Paul en Michèle, *Isabella, Thomas*
Floor en Sam, *Maeve*
Sterre en Guus

Antal van der Laken en Justine Takx
Sal en Maddie
Senna
Evi en Noah

Tertius van der Laken en Carola Perquin
Djanna en Casper
Vere en Tommie

Correspondentieadres:
Van der Wou Uitvaartzorg
T.a.v. familie Van der Laken
Groenstraat 14a, 5101 PB Dongen

Op verzoek van Felix nemen wij in besloten kring afscheid.

Onze lieve moeder, grootmoeder, overgrootmoeder, zuster en tante is zacht heengegaan na een betekenisvol en strijdbaar leven.

Anke Dijksman

voormalig advocaat en procureur

* 27 juli 1940 † 26 januari 2026
Amsterdam Ouderkerk aan de Amstel

Het afscheid van Anke is op dinsdag 3 februari om 12.30 uur in de aula van Zorgvlied, Amsteldijk 273 te Amsterdam. Na de crematie is er gelegenheid voor samenzijn.

Correspondentie: ellen.hoogeveen@planet.nl

Droef maar dankbaar voor alles dat zij ons heeft gegeven, geven wij hierbij kennis van het overlijden van:

Maggy Bodine Westerling – van Wijk

Gouda, 7 april 1945 Ede, 24 januari 2026

Maggy’s uitvaart heeft op haar verzoek in kleine kring plaatsgevonden.

Jaap & Kieke
Yfke
Birte
Maite

Erik & Henriëtte
Valerie
Madeleine

Correspondentieadres:
Midden Geestweg 22
1861 VG Bergen (NH)

Met liefde nemen wij afscheid van een bijzondere en sterke vrouw

mr. drs. Annette Louise Schutgens

Heerlen Voorburg
5 mei 1936 25 januari 2026

Linda Roos en Enno Boer

Simone Roos en Marcel Hoogendonk
Xanthe Born en Laszlo van de Voorde
Mihael, August, Ebe
Myrthe Born en Martijn Velthoven

Eric Roos en Diana Roos Mačašev
Luka Roos

Het afscheid vindt in kleine kring plaats.

*Correspondentieadres:
Van Der Helm & Schols uitvaartzorg,
o.v.v. Annette Schutgens,
Damlaan 64, 2265 AP Leidschendam*

Toch nog onverwacht is overleden mijn lieve Constant, onze warme, energieke, betrokken vader, schoonvader en opa

Gijsbert Constantijn van den Steenhoven Constant

Bij deze lieve luidruchtige man kon iedereen zich op zijn gemak voelen.

21 april 1939 Rotterdam 26 januari 2026

Rotterdam Marian van den Steenhoven - Key

Rotterdam Tijn van den Steenhoven
Liesbeth van den Steenhoven - Vellekoop
Christiaan
Cathelijn

Hilversum Antoinette van den Steenhoven en Fedor von Balluseck
Cilia
Pieter
Gieljan Beijen

Utrecht Winemar en Marjolein van den Steenhoven - van den Assem
Annefleur
Laetitia

Correspondentieadres:
Familie Van den Steenhoven
p/a Niels Jens
Vijverweg 5, 3062 JN Rotterdam

Het afscheid zal op maandag 2 februari plaatsvinden

Tot ons grote verdriet is overleden ons dierbare en inspirerende broertje en onze intens hartelijke en energieke oom en oudoom

Constant

Zwolle Doede van den Steenhoven
Hanneke van den Steenhoven - Drion *in dierbare herinnering*

Zuidlaren Maartje van den Steenhoven en Eric Mol
Bernd, Lennart

Singapore Hester en Michael Spiegel - van den Steenhoven
Lucas, Lasse

Hermine van den Steenhoven *in dierbare herinnering*

Onze dierbare, artistieke en immer positieve zwager

Constant

heeft ons tot ons verdriet verlaten

Gijs en Cornelia Keij -de Kanter
Beline en Herman Geertsema - Keij
neven en nichten

Constant van den Steenhoven

Wij gedenken een dierbare clubgenoot. Hij was een van de sterke pijlers van onze jaarclub. Trouw in zijn vriendschappen, alom gewaardeerd om zijn grote talenten, waarvan zo velen jarenlang hebben genoten. We leven van harte mee met Marian en de kinderen.

Peter Briët
Rogier Chorus
Bas Jan Demenint
René Faber
Herman Geertsema
Jaap Goekoop
Andy Lameyn
Herman de Liagre Böhl
Gerrit de Marez Oyens
Carel Beelaerts van Emmichoven *i.m.*

Richard de Nerée tot Babberich
Daan van Oosten Slingeland
Jan Saltet
Paul Scholten
Pieter Smidt van Gelder
Doede van den Steenhoven
Gerlach Storm de Grave
Diederick Trip
Ed Völker
Nic de Zwaan *i.m.*

Cyrano, LSC 1961

Hallo, Lieblingsmensch!
Ein Riesenkompliment dafür, dass du mich so gut kennst!
Bei dir kann ich ich sein,
Verträumt und verrückt sein.
Namika ~ Lieblingsmensch

DIEUWERTJE WIJSMULLER

22.07.1981 - 27.01.2026

Dank voor zoveel liefde.

Zu Tode betrübt, Karsten van der Donk

De uitvaart zal in besloten kring plaatsvinden.

Correspondentie:
karstenvdd@yahoo.com, Graven 6, 7411 PH Deventer

Ons lieve nichtje
Zo positief, zo geliefd

Dieuwertje Wijsmuller

Rogier, Karin en Yvette Wijsmuller
Witte, Isabelle en Claudine Wijsmuller
Martijn en Jan Hein Wijsmuller

Lieve, sprankelende Dieuw,
we gaan je ongelooflijk missen.
Bedankt voor alle mooie jaren samen.

☆ **Dieuwertje** ☆

Maud, Meike, Sophie, Jorien, Annelie,
Charlotte, Puck, Lisa, Sarah, Tienke en Merel

Dag lieve dappere, stralende en altijd positieve

Dieuwertje

Huize Hop de Steeg in - Groningen

Kunstzinnig, zorgzaam, eigen en vol liefde voor het leven

Dieuwertje Wijsmuller

Baarn, 22 juli 1981 Deventer, 27 januari 2026

Onze lieve dochter, zus, echtgenote van Karsten en lievelingstante is,
in het bijzijn van haar dierbaren, van ons weggevaaren.

Deventer: Karsten van der Donk

Vall-Llobrega: Willem-Barent Wijsmuller en
Inger Wijsmuller-Niehorster

Hilversum: Roderick Wijsmuller, Aleid Goldhoorn,
Pien en Gijs

Soest: Renée Wijsmuller-Bongers, Elroy Bongers,
Fiep, Koosje en Stach

Wij zullen haar enorm missen.

Met groot verdriet nemen wij afscheid van onze moedige en sprankelende
schoondochter, schoonzus, tante en grote liefde van Karsten

DIEUWERTJE WIJSMULLER

Baarn, 22 juli 1981 Deventer, 27 januari 2026

Wassenaar Karin en Folkert Vogelenzang

Bloemendaal Olaf en Marieke van der Donk

Epse Sabine van der Donk, Wim Zegers en Youp

Amsterdam Anna van der Donk, Michiel Mulder en Emma

Londen Boris van der Donk en Viviane de Groot

Haarlem Monique en Jan-René Dolfig, Nadine en Michiel

Den Haag Nicole Vogelenzang, Ferry Verberg, Christiaan en Joost

Den Haag Saskia Dolfig en Lucas Fok

2 Korinthiërs 13: 11 en 13

Intens verdrietig hebben wij afscheid moeten nemen van onze geliefde
vader, schoonvader en opa, dierbare zwager en betrokken oom

ds. Frans Bouwen

predikant van de Nederlandse Protestantse Gemeente
rondom het Meer van Genève

weduwnaar van Karin Bouwen - van Hulsteijn † 2012

Erichem, 19 december 1954 Voorburg, 25 januari 2026

Florence en Jef Bouwens - Bos
Vincent en Roland

Carine en Leon Visser - Bos
Daan

Harry en Mirjam van Hulsteijn - van Koert
Caroline van Hulsteijn en Eddie Bongers
Leonie van Hulsteijn en Imro Vlasveld
Margot en Maarten Driessen - van Hulsteijn
Erik van Hulsteijn en Judith Franse

Frans is overgebracht naar Het Clingendaelhuys, Thérèse Schwartzestraat 1
te 's-Gravenhage, alwaar geen bezoek. Bloemen kunnen alhier bezorgd
worden tot dinsdag 3 februari 14.00 uur.

De dienst ter nagedachtenis wordt gehouden in de Kloosterkerk, Lange
Voorhout 2 te 's-Gravenhage op woensdag 4 februari om 12.15 uur, waarna
de begrafenis zal plaatsvinden op de algemene begraafplaats Westduin,
Wijndaelersingel 3 te 's-Gravenhage, omstreeks 15.00 uur.

Aansluitend is er gelegenheid tot condoleren in The Hague Marriott Hotel,
Johan de Wittlaan 30 te 's-Gravenhage van 16.00 - 18.00 uur.

Correspondentieadres: Engelen & Spoor Uitvaartverzorging
t.a.v. familie Bouwen, Benoordenhoutseweg 279, 2596 BJ 's-Gravenhage

In liefdevolle herinnering aan

Jan Meindertsma

Stroobos Utrecht
24-11-1932 29-01-2026

Docent Duits
Conrector GDAC Hilversum

Utrecht: Rose Marie Meindertsma -
Hazebroek

Rotterdam: Eelkje Meindertsma
Maarten Scheurwater
Olivia, Vera

Mijn geliefde echtgenote, onze lieve moeder,
schoonmoeder en oma is gestorven.

**Wytske Vermeulen-
Benschop**

Semarang Maarssen
20 oktober 1935 22 januari 2026

J.A. Vermeulen

Pieter Vermeulen en Sandra Hogenvorst
Evelien, Heleen

Lukas Vermeulen

Jikke Vermeulen
Lotus

Het afscheid heeft in familiekring
plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Brouwerij 1, 3621 AD Breukelen
javerm@planet.nl

*Gute Nacht Freunde
Es wird Zeit für mich zu gehen
Was ich noch zu sagen hätte
Dauert eine Zigarette
Und ein letztes Glas im Stehen*

Patrick Mayer

Haarlem, Bloemendaal,
6 juni 1946 21 januari 2026

Elly Mayer - Luymes

Laura Mayer

Julia Mayer en Tobias Raeber
Nathaniel, Orlando

Miline van de Stadt

Pieter van de Stadt en
Lara van de Stadt - Creveld
Johan, Anouk, David, Livia

Anouk van de Stadt en Ard Ehlhardt
Jelle, Boue, Ties

Het afscheid van Pat heeft in besloten kring
plaatsgevonden.

Céaralaan 36
2051 NJ Overveen

Dankbaar voor het leven dat ze ons
en anderen gaf, geven wij met verdriet
kennis van het overlijden van onze oneindig
liefhebbende moeder en schoonmoeder en
fantastische oma

**Marjanne Schmalz-Mulder
Marjan**

weduwe van Kees Schmalz

☆ 's-Gravenhage, † Schagerbrug,
20 april 1943 26 januari 2026

Annerieke en Nicolas Wilson - Schmalz
Cédric, Yanick, Elodie

Kees Theun en Hélène
Schmalz - van Waesberghe
Theun, Pieter, Madelief

Friso en Feike Schmalz - Roes
Anna, Roos, Julia, Bloem

Mam is thuis, Landbouwstraat 13 in
Schagen, alwaar u afscheid van haar kunt
nemen in overleg.

De crematieplechtigheid zal plaatsvinden op
maandag 2 februari om 15.00 uur in de aula
van crematorium Schagen, Haringhuizerweg 3
te Schagen.

Na de plechtigheid is er gelegenheid tot
condoleren in de ontvangkamer van het
crematorium.

Correspondentieadres:
Schaepmanlaan 14, 3818 JZ Amersfoort

Onze warme, markante, uitgesproken,
temperamentvolle, zéér wilsbekwame,
emotionele, gulle, sprankelende, ijzeren
geheugen-hebbende, sportieve, empathische,
sociale, levensgenietende, leeshongerige,
taboeloze, belangstellende, praatgrage,
snelhandelende, dappere, zelden klagende,
goedlachse, betrokken, smaakvolle, stoere en
toch elegante, app-virtuoze, brutale,
levenswijze, complimenteuze maar ook
kritische, prachtige moeder, mam, moesje,
Ooms, Omi, Oma Snoepje, 'de lieve generaal'
is niet meer

Victoire Frölke-Petit

echtgenote van Paul Frölke †

ARNHEM EINDHOVEN
20 juni 1934 21 januari 2026

RAAMSDONKSVEER Jeroen en Marian
Aniek en Willem
Eef en Koen

ARNHEM Jan Paul en Karin
Sophie en Casper
Roos en David

AMSTERDAM Annelies en Veronique

EINDHOVEN Bas en Marjolein
Tommy-Boy
Loulou en Sergio

AMSTERDAM Viktor en Anne
Paul en Isa
Magnus
Alina

CORRESPONDENTIEADRES
Petruspark 24 | 5623 DR | Eindhoven

KETEMOE LAGI

Ons zusje Diewke is er niet meer.

Wij zijn verdrietig, maar hebben vele mooie
herinneringen aan haar en aan ons leven als
drie zusjes. Diewke's leven eindigde in Villa Nuova
in Vorden, waar zij haar laatste levensjaar
liefdevol verzorgd is.

**DIEWKE ALBERTHA SIMONE
RUDOLPHA PAULETTE
HEIKENS**

Den Haag, Vorden,
14 oktober 1952 23 januari 2026

Simone en Cees
Lexan

Myrte en Laurens
Nina, Joep

Rudolpha en Johan
Anne en Gijs
Tobias, Felix
Joost en Tine
Madelief

Dirk

De crematie zal in besloten kring plaatsvinden.

Correspondentieadres:
Veldekster 1A | 7339 EG Ughelen

Wij kregen het trieste bericht dat

Arie van den Brand

is overleden.

Arie was een krachtige, vernieuwende
en inspirerende voorzitter in de periode
1991-1998 en heeft met zijn netwerk
sterke impulsen gegeven aan onze
internationale activiteiten.
Wij zullen hem altijd dankbaar blijven.

namens het Centrum voor
Landbouw en Milieu (CLM)
Edo Dijkman
Wouter van der Weijden

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht
Een familiebericht kunt u opgeven via
nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail
naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten
Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052
(ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur)
of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden
Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op
de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag
uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Blijde berichten
nrcadverteren.nl/familieberichten

Klaar voor meer, klaar om te groeien

yer.nl/traineeships

Met een YER-traineeship start je niet zomaar een baan,
maar bouw je aan een carrière met perspectief.

Ben jij klaar om werk te maken van jouw ambitie?

Check onze traineeships op yer.nl/traineeships

YER
ambitions in motion

& VERDER

2/3

Europa moet dringend af van Big Tech - en dat kan ook prima, ziet *Florian Witsenburg*

8/9

Emma Bruns voelde zich als arts steeds meer een poppetje in een computerspel

12/13

Veelgebruikte truc van de boos-rechtse mediaman: gespeelde naïviteit, ziet *Dave Schut*

De bij lukt samenwerken wél

Dieren kunnen ons verrassend veel leren over democratie - in een tijd dat het bij ons mensen even wat stroever loopt, schrijft *Rens Bod*.

4/5

DAT MAG JIJ VINDEN

ILLUSTRATIE SUZAN HUINK

In welke dictatuur Oranje ook speelt, ik ga kijken

Thomas Hogeling beschouwt wekelijks de publieke opinie. Wat wordt er gezegd en vooral niet gezegd?

Het zal mijn niet al te jeugdige arrogantie zijn, maar ik heb het idee dat ik meestal wel aan de goede kant van de geschiedenis sta. Of nou ja, meestal kijk ik vanaf de zijlijn toe en steun ik in gedachten de mensen van wie ze later zeggen: die stonden aan de goede kant.

Ik schrok dan ook van mezelf nadat ik de oproep van Teun van de Keuken zag om het WK voetbal in de Verenigde Staten te boycotten. Je zou denken dat ik op zo'n moment haarfijn aanvoel dat-ie best een punt heeft. Maar in plaats daarvan vond ik het irritant gezeik. En hoe-wel ik weet dat mijn argumenten nogal zwak zijn, voel ik dat nog steeds.

Mijn eerste argument is puur op de persoon gericht - een *ad hominem*, zo je wil. „Oh ja”, dacht ik, „Van de Keuken heeft weer een haakje gevonden om in talkshows aan te kunnen schuiven.” Ideaal onderwerp, je ziet de presentator het bruggetje van de ICE-misdrijven naar de WK-boycot al maken. Bij *Pauw & De Wit* bijvoorbeeld, waar Van de Keuken een prima verhaal hield.

En toch vond ik het vervelend. Waarom moet hij dit punt zo nodig maken? Mijn ergernis leek verdacht veel op de rechtse ergernis aan vegetariërs of anticrysten; ze hebben misschien wel gelijk, maar ze lopen er zo mee te koop, het is zo ijdel, ze willen zo graag *deugen*. Een argument van niks dus, maar ik voelde het wel.

Ook moest ik meteen denken aan vorige wereldkampioenschappen, in Qatar (2022) en Rusland (2018). Daar gingen we toch ook gewoon heen? Althans, als we ons voor het WK in Rusland hadden gekwalificeerd, dan waren we heus wel gegaan. Dus het is dan toch gek om niet naar dit WK te gaan, dat overigens

ook in Canada en Mexico plaatsvindt? Een klassieke *whataboutism*; als we alleen iets aan een misstand mogen doen als we ook iets aan alle andere misstanden doen, gebeurt er nooit iets. Je moet ergens beginnen, dat begrijp ik ook wel, maar toch liever niet tijdens dit WK.

Wat me misschien wel het meeste stoort, is dat ik mensen de oproep tot boycot zie steunen van wie ik weet dat ze überhaupt niet van voetbal houden. Maarten van Rossem bijvoorbeeld, die ook aan tafel zat bij *Pauw & De Wit*. Hij was het roerend eens met Van de Keuken. Maar Van Rossem is een fervent voetbalhater, als het aan hem ligt gaat PEC Zwolle - Telstar dit weekend ook niet door. Dat is lekker makkelijk boycotten, denk ik dan. Zo zou ik een boycot van alle programma's met Maarten van Rossem ook makkelijk volhouden.

Ik laat mij geen voetbalkijkschaamte aanpraten

Uiteindelijk komt het erop neer dat ik heel graag naar het Nederlands elftal kijk. Ik begrijp heus wel dat er veel mis is met de voetbalwereld en dat dit WK een zoveelste perverse uitwas daarvan is, maar ik laat me gewoon liever niet door anderen de les lezen. Ik laat mij geen voetbalkijkschaamte aanpraten en al helemaal niet door Teun van de Keuken. In welke dictatuur ze ook spelen, ik ga gewoon kijken, dat is mijn manier van leven en daar blijf je vanaf.

Om mijn vermogen tot zuiver redeneren te verliezen, hoef ik blijkbaar maar een klein beetje *skin in the game* te hebben. Een schilfertje, meer niet. Ik weeg niet langer argumenten om vervolgens een standpunt te bepalen, maar verzin argumenten die bij mijn gevoel passen. Normaal kan ik best een beetje neer kijken op mensen die zo redeneren, maar nu begrijp ik ze misschien ietsje beter. Is die petitie toch nog ergens goed voor geweest.

Florian Witsenburg is directeur van dataplatform Tygron.

Europa uit de wurggreep van Big Tech: het kan

Het moet mogelijk zijn om in Europe datacentra neer te zetten die onafhankelijk zijn van de Amerikaanse techbedrijven, zegt *Florian Witsenburg*. Vooral nu de VS een onvoorspelbare partner zijn gebleken.

Afgelopen week werd bekend dat Microsoft exclusief drie nieuwe datatoren in Amsterdam zal gaan gebruiken. Ook riep eerder de mogelijke betrokkenheid van het Amerikaanse bedrijf Kyndryl bij DigiD veel vragen op. Openlijk wordt de vrees uitgesproken: hoe afhankelijk zijn wij van Amerikaanse techbedrijven?

Tegen die achtergrond interviewde *NRC* onlangs de directeur Benelux van de grootste cloudleverancier, die beloofde te gaan zorgen voor een „volledig soevereine Europese cloud”: onafhankelijk, in Europese handen en buiten bereik van de Amerikaanse overheid. Met „soeverein” bedoelt AWS, oftewel Amazon: volledig onder Europese wetgeving, autonomie en controle. Maar wie het interview met Danielle Gorlick zorgvuldig leest, ziet vooral wat er níét wordt gezegd.

Op de vraag hoe Amazon kan garanderen dat AWS geen bevelen van de Amerikaanse regering hoeft te volgen onder bijvoorbeeld de Cloud Act, die Amerikaanse techbedrijven verplicht data te verstrekken bij strafrechtelijk onderzoek, antwoordt Gorlick: „De Amerikaanse overheid heeft [met de Cloud Act] niet zomaar onbeperkt toegang tot data. Er zijn strikte eisen; zo moet dan

onder meer aannemelijk worden gemaakt dat data waarschijnlijk voor een misdrijf zijn gebruikt.” Dat klinkt geruststellend, maar laat een fundamenteel punt onvermeld: de Amerikaanse overheid bepaalt zelf wat als misdrijf geldt.

Het interview laat onbesproken hoe „soeverein” een Europese cloud kan zijn zolang een Amerikaanse president via export controls de levering van digitale diensten kan blokkeren wanneer Europese organisaties of landen „tegen Amerikaanse belangen handelen” Wanneer handelen Europese overheden tegen Amerikaanse belangen? Als het International Criminal Court (ICC) Amerikaanse bondgenoten onderzoekt? Als Europa militair actief wordt in Groenland?

De recente retoriek van Donald Trump over een mogelijke annexatie van Groenland onderstreept dat Amerikaans beleid niet meer altijd samenvalt met Europese belangen en ook niet altijd voorspelbaar is.

Digitale soevereiniteit betekent dat een land volledig onder eigen wetgeving beschikt over zijn digitale infrastructuur, technologie en data. Dat is precies wat Europa nu níét heeft.

Europa draait vrijwel volledig op Amerikaanse digitale infrastructuur. Microsoft Azure, Amazon Web Services en Google Cloud beheersen samen ongeveer 70 pro-

cent van de Europese cloudmarkt. Dat is het digitale fundament onder bijvoorbeeld kritieke maatschappelijke functies als defensie, ziekenhuizen en openbaar vervoer.

De mogelijke impact van deze afhankelijkheid is groot. De wereldwijde Microsoft Azure-uitval van 29 oktober 2025 trof luchtvaartmaatschappijen, energieleveranciers, ziekenhuizen, overheidsinstanties, universiteiten en beheerders van kritieke infrastructuur. Wat toen een technische storing was, maakt duidelijk hoe ontwrichtend een doelbewuste afsluiting zou kunnen zijn.

Is een gerichte afsluiting dan ondenkbaar? Die mogelijkheid kan niet langer vol-

Europese alternatieven bestaan. Niet als één allesomvattend pakket, maar als losse diensten die bewust zo zijn ingericht dat ze met elkaar kunnen samenwerken

ledig worden genegeerd. In februari 2025 werd het e-mailaccount van ICC-hoofdaanklager Karim Khan door Microsoft geblokkeerd na een presidentieel besluit van Trump, vanwege Khans onderzoek naar mogelijke oorlogsmisdaden in Gaza. Het ICC stapte noodgedwongen over van Microsoft naar openDesk, een Europees alternatief.

Nauwelijks alternatieven

Nederlandse overheden zelf hebben jarenlang actief gestuurd op grootschalige datacentra (hyperscalers genoemd) waarbij kooporganisaties het uitgangspunt „Microsoft, tenzij” hanteerden. Alleen als Microsoft iets écht niet kon, werd een alternatief overwogen. En Microsoft kan heel veel, eigenlijk alles. Het biedt e-mail, samenwerking, opslag, beveiliging, back-ups en beheer in één pakket. Het innoveert snel, vooral rond AI, en beschikt over enorme kennis en capaciteit.

Toen de Belastingdienst ondanks privacybezwaren en parlementaire kritiek zijn digitale werkplek naar Microsoft verhuisde, verantwoordde staatssecretaris Heijnen dit met de constatering dat „geen enkel geschikt Europees alternatief voldeed aan de technische, juridische en functionele eisen”. Zo kwamen er nauwelijks alternatieven van de grond.

Onderzoek van Binnenlands Bestuur laat zien dat 35 procent van de Nederlandse gemeenten zich té afhankelijk van Microsoft voelt, en 37 procent zou overstappen als er een goed alternatief zou zijn. Maar slechts 9 procent van de gemeenten acht een overstap haalbaar. Delft noemt een Europees alternatief letterlijk „een utopie”.

Waar ligt de uitweg dan wel? Niet in één Europees datacentrum dat alles kan. Dat bestaat niet - en zal er waarschijnlijk ook nooit komen. De werkelijke uitweg heeft twee pijlers: interoperabiliteit via open standaarden (de mogelijkheid om tussen diensten te wisselen en data te delen) én een realistisch stappenplan om daaraan te bouwen. Europese alternatieven bestaan. Niet als één allesomvattend pakket, maar als losse diensten die bewust zo zijn ingericht dat ze met elkaar kunnen samenwerken.

De uitweg is paradoxaal. De digitale systemen van overheden zijn diep verweven met Amerikaanse platforms. Microsoft heeft in tientallen jaren een volledig geïntegreerd ecosysteem opgebouwd waarin e-mail, documenten, samenwerking, beveiliging en beheer in elkaar grijpen. Daar los van komen kost tijd en langdurige toewijding. Het initiatief voor een Nederlandse cloud dat deze week werd aangekondigd is een goede eerste stap.

We moeten eenvoudig beginnen. Het ICC-voorbeeld laat zien dat overstappen mogelijk is wanneer het urgent wordt - niet door alles tegelijk te vervangen, maar door stap voor stap onderdelen los te trekken.

In plaats van één alles-in-één-pakket van één leverancier, kunnen overheden kiezen voor losse diensten die via vaste afspraken goed met elkaar samenwerken. Daarmee blijft het gebruiksgemak behouden, terwijl data onder Europese wetgeving blijft en eenvoudig kan worden verplaatst. Zo voorkom je afhankelijkheid van één of enkele dominante aanbieders, waar je nauwelijks nog van loskomt zodra prestaties verslechteren of prijzen stijgen. Het vraagt een lange adem, maar het is de hoogste tijd dat Europa begint.

FOTO OLIVIER MIDDENDORP

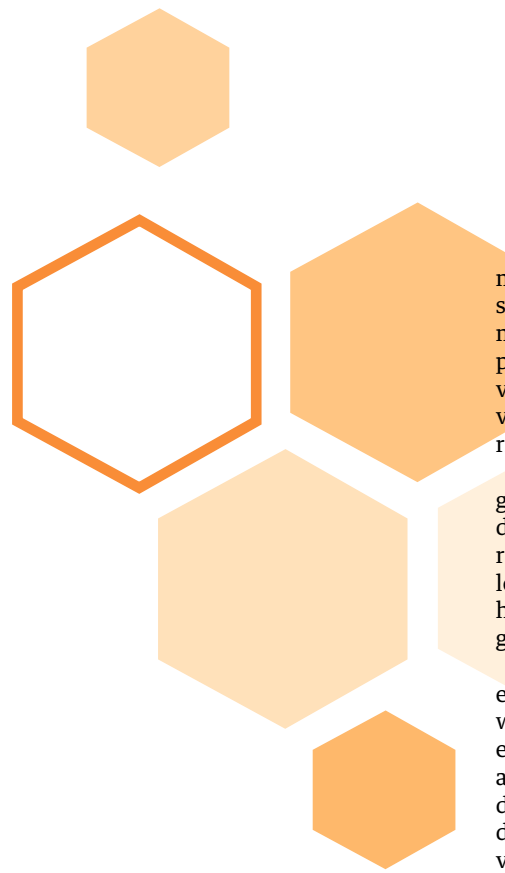

Rens Bod is hoogleraar Computationale Geesteswetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is auteur van *Het unieke dier: Op zoek naar het specifiek menselijke*.

De bij toont ons de weg terug naar de democratie

Democratie in haar meest functionele vorm kan ook gevonden worden in het dierenrijk. Dat confronteert ons met ongemakkelijke waarheden, schrijft *Rens Bod*.

Het hoeft nauwelijks be-
toog dat democratie we-
reldwijd onder zware
druk staat. Niet alleen in
de Verenigde Staten,
maar ook in Europa en
daarbuiten winnen par-
tijen terrein die funda-
mentele democratische regels uithollen, in-
stituties verzwakken en tegenmacht syste-
matisch delegitimeren. In tijden van zulke
politieke erosie grijpt het publieke debat
vaak terug op de intellectuele fundamente
van democratie, in de hoop daar houvast en
richting te vinden.

Dat gebeurt nu opnieuw. Er is een ware
golf aan boeken, artikelen en podcasts over
de oorsprong van onze democratie. We ke-
ren terug naar Athene en de Verlichting, her-
lezen grondwetten, ontleden instituties en
heroverwegen politieke theorieën om te be-
grijpen wat er op het spel staat.

Deze intense herbezinning legt echter ook
een hardnekkige blinde vlek bloot. Terwijl
we democratie blijven beschouwen als een
exclusief menselijke verworvenheid, raken
andere perspectieven buiten beeld. Wat als
democratie ouder is dan onze instituties, ou-
der zelfs dan onze soort? En wat als sommige
van de meest robuuste vormen van democra-
tische besluitvorming niet door mensen,
maar door andere dieren worden gedragen?

Wanneer we over democratie spreken,
denken we al snel aan parlementen, verkie-
zingen en stemhokjes. Democratie lijkt on-
losmakelijk verbonden met taal, rede en

recht. Maar als we democratie benaderen
vanuit haar functionele kern – gezamenlijke
besluitvorming waarbij geen enkel individu
de uitkomst domineert, en waarbij een
groep via een meerderheid of quorum tot
handelen komt – dan blijkt dat dergelijke
systemen wijdverbreid zijn in de natuur.

In de biologie wordt in dit verband ge-
sproken van *collectieve besluitvorming of*
quorum sensing. Individuen brengen signa-
len uit, reageren op elkaar, en pas wanneer
een kritische drempel is bereikt, wordt een
collectieve actie uitgevoerd. Het gaat hier
niet om chaos, maar om stabiele, herhaalba-
re en effectieve besluitvormingsprocessen.

Een klassiek voorbeeld vinden we bij ho-
ningbijen wanneer zij op zoek gaan naar een
nieuwe nestlocatie. Verkenners gaan op pad
en onderzoeken potentiële nestlocaties. Te-
rug in de zwerm ‘presenteren’ zij hun
vondst via de bekende waggeldans, waar-
van duur en intensiteit informatie bevatten
over de kwaliteit van de locatie. Andere bij-
en inspecteren deze voorstellen, bevestigen
of weerleggen ze, en sluiten zich aan bij een
van de opties. Er is geen bijenkoningin die
de knoop doorhakt. De koningin volgt. Pas
wanneer een voldoende aantal bijen dezelf-
de locatie ondersteunt – een quorum – komt
de beslissing tot stand en verhuist het hele
volk.

De oudste democratie

Vaak wordt gedacht dat zo’n dierdemocratie
beperkt is tot een relatief kleine groep. Maar
dat idee blijkt onhoudbaar zodra we mieren

in ogenschouw nemen. Sommige miersoor-
ten vormen zogenaamde superkolonies:
netwerken van miljoenen onderling verbon-
den nesten die zich over honderden of zelfs
duizenden kilometers uitstrekken. In Zuid-
Europa bevindt zich een van de grootste be-
kende superkolonies, die zich uitstrekt van
Italië tot Spanje. Ze bestaat uit miljoenen
nesten en vermoedelijk vele miljarden mie-
ren. Binnen deze kolonie herkennen mieren
elkaar als leden van hetzelfde collectief. Be-
sluitvorming over zaken als nestverplaat-
sing of uitbreiding verloopt via quorum-me-
chanismen, vergelijkbaar met die bij bijen.

Wat hier gebeurt, is ronduit verbijste-
rend. Miljarden individuen nemen via fero-
moongebaseerde afstemming gezamenlijk
beslissingen, zonder centrale leiding, zon-
der geschreven regels, zonder instituties. En
ze doen dat al tientallen miljoenen jaren.
Vanuit een strikt functioneel perspectief
kunnen we deze superkolonie beschouwen
als de grootste en oudste continue democra-
tie ter wereld. Dat besef vraagt om enige
menselijke nederigheid.

Nu kan men terecht tegenwerpen dat in-
sectendemocratiën volledig genetisch zijn
vastgelegd: er is geen ruimte voor delibera-
tie of culturele variatie. Maar ook bij zoog-
dieren treffen we democratische processen
aan die wél berusten op sociaal leren en
flexibele besluitvorming. Afrikaanse wilde
honden jagen in groepen en moeten voort-
durend beslissen wanneer en of zij geza-
menlijk in actie komen. Voorafgaand aan
een jacht worden specifieke vocale signalen

FOTO FLORIAN GAERTNER/GETTY IMAGES

geproduceerd – huilen, piepen, niesen – die
niet direct functioneel zijn voor de jacht
zelf, maar wel aangeven dat een individu
bereid is mee te doen. Wanneer voldoende
groepsleden deze signalen laten horen, ont-
staat er een quorum: de groep ‘besluit’ te
gaan jagen. Blijft het aantal signalen onder
een bepaalde drempel, dan gebeurt er
niets. Ook hier is geen leider die bevelen
uitdeelt; zelfs dominante dieren kunnen
een jacht niet afdwingen als de rest niet ‘in-
stemt’.

Deze vormen van stemgedrag zijn geen
metaforen. Ze voldoen aan de formele crite-
ria van democratische besluitvorming: indi-
viduele bijdragen, afstemming, een drem-
pelwaarde en collectieve uitvoering. Boven-
dien zijn Afrikaanse wilde honden verre van
uniek. Olifanten, stokstaartjes, dolfinen,
bonobo’s en vleermuizen vertonen even-
eens vormen van democratische besluitvor-
ming die ook nog eens per groep verschillen.
Hun democratische processen worden socia-
al geleerd, cultureel overgedragen en kun-
nen in de tijd veranderen. Democratische
afstemming komt daarbij niet bij *elke* beslis-
sing voor, maar juist bij die momenten
waarvoor samenwerking nodig is, zoals bij
groepsverplaatsingen, gezamenlijke verde-
diging en het zoeken naar voedsel.

Regels omzeilen

Betekent dit dat menselijke democratie
niets bijzonders is? Integendeel. Wat men-
sen onderscheidt van andere dieren is niet
zozeer dat zij democratisch besluiten kun-

nen nemen, maar dat zij kunnen *reflecteren*
op democratie zelf.

Mensen beschikken over een vermogen
tot recursieve zelfreflectie: we kunnen na-
denken over onze eigen denkprocessen, re-
gels maken over regels, vertegenwoordigen-
de instituties ontwerpen die andere institu-
ties reguleren. Zoals we gereedschap maken
om ander gereedschap te maken, zo maken
we ook procedures om besluitvormingspro-
cedures te evalueren en aan te passen.

Deze eigenschap is een enorme kracht. Ze
stelt ons in staat grondwetten op te stellen,
macht te scheiden, minderheden te be-
schermen en abstracte principes als gelij-
heid en rechtvaardigheid te formuleren.
Zonder die reflexiviteit zou menselijke de-
mocratie niet mogelijk zijn.

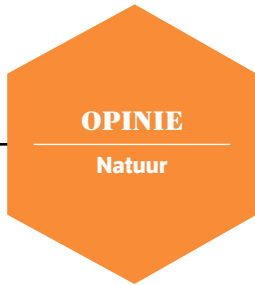
Maar hier schuilt ook een paradox. Juist
omdat mensen regels kunnen bevragen,
kunnen zij deze ook als knellend ervaren.
Democratische procedures vergen geduld,
compromis en zelfbeperking. Ze vertragen
besluitvorming en kunnen directe verlan-
gen frustreren. De ervaring van knelling
treedt vooral op bij groepen of individuen
die hun handelingsruimte, tempo of
machtspositie zien ingeperkt en daarom
weerstand ontwikkelen tegen de logica van
democratische procedures.

Dat is precies wat we vandaag zien, bij-
voorbeeld in de Verenigde Staten. In naam
van ‘de wil van het volk’ worden procedures
die diezelfde wil moeten garanderen syste-
matisch ondermijnd. Verkiezingsuitslagen
worden betwist of slechts erkend wanneer

zij politiek gunstig uitvallen, en *checks and*
balances worden afgeschilderd als sabotage.
De begrenzing van macht en de institutiona-
lisering van tegenmacht verschijnen zo niet
langer als democratische pijlers, maar als
obstakels die het directe doorzetten van
meerderheidswensen vertragen. Democra-
tie wordt daarmee gereduceerd tot een vorm
die, ironisch genoeg, minder democratisch
is dan de quorumprocessen bij dieren, waar
collectieve besluiten pas worden uitgevoerd
nadat voldoende signalen zijn uitgewisseld
en een robuuste drempel is bereikt.

Dierdemocratiën zijn organisch, situati-
oneel en diep ingebed in sociale relaties. Ze
vertrouwen niet op abstracte regels, maar
op gedeelde signalen, herhaling en weder-
zijdse afstemming. Ze functioneren omdat
individuen belang hebben bij het collectief
en omdat hun eigen overleving direct sa-
menvalt met die van de groep.

Menselijke democratie daarentegen is
sterk gejuridiseerd en geformaliseerd. Dat is
noodzakelijk in grote, complexe samenle-
vingen, maar het vergroot ook de afstand
tussen besluit en ervaring. Wie niet langer
voelt dat procedures dienen om gezamenlijk
te handelen, maar ze ervaart als externe
dwang, raakt vervreemd. Democratie kan
niet overleven op regels alleen. Ze vergt een
gedeelde praktijk, een cultureel besef van
wederzijdse afhankelijkheid. In die zin lij-
ken dierdemocratiën ons te herinneren aan
iets fundamenteels: democratie is niet zo-
zeer een ideologie, maar eerder een ecologi-
sche verhouding.

Filosofen als Hannah Arendt en Jürgen
Habermas leerden ons democratie te zien
als een specifiek menselijke sfeer, als bewijs
dat wij ons hebben losgemaakt van biologi-
sche noodzaak en dierlijk gedrag. Maar wie
erkent dat collectieve besluitvorming diep
verankerd is in het leven zelf, ziet iets an-
ders: menselijke democratie is geen breuk
met de natuur, maar een bijzondere voort-
zetting ervan. Zij bouwt voort op mechanis-
men die ouder zijn dan taal, staten en wet-
ten, en geeft daaraan een reflexieve, cultu-
rele vorm.

Uitvechten van conflicten

Allereerst vraagt dit om een verschuiving in
hoe we democratie begrijpen. In plaats van
haar primair te zien als een verzameling pro-
cedures of juridische constructies, zouden
we haar opnieuw kunnen beschouwen als
een praktijk van gezamenlijke afstemming.
In dierdemocratiën draait besluitvorming
niet om het uitvechten van conflicten, maar
om het detecteren van voldoende gedeelde
bereidheid om gezamenlijk te handelen. Dat
suggereert dat menselijke democratiën ro-
buuster kunnen worden wanneer zij minder
draaien om permanente polarisatie en meer
om het zichtbaar maken van werkelijke con-
sensus, ook wanneer die traag en voorlopig
is.

Een tweede les betreft de relatie tussen
democratie en leefomgeving. In het dieren-
rijk is besluitvorming altijd ecologisch inge-
bed: de keuze voor een nest, een jacht of een
migratie staat direct in relatie tot leefomge-
ving. Menselijke democratie daarentegen
heeft zich grotendeels losgezongen van eco-
logische terugkoppeling. Politieke besluiten
over bijvoorbeeld stikstofnormen, klimaat-
beleid en ruimtelijke ordening kunnen de-
cennia lang schadelijke gevolgen hebben
zonder dat deze worden ‘teruggestemd’. Als
democratie werkelijk een voortzetting van
natuurlijke collectieve intelligentie is, dan
vraagt dat om institutionele manieren om
ook niet-menselijke belangen – ecosyste-
men, toekomstige generaties, andere soor-
ten – structureel mee te laten wegen.

Tenslotte confronteren dieren zoals wilde
honden, olifanten, stokstaartjes en bono-
bo’s ons met een ongemakkelijke waarheid:
stabiliteit vergt zelfbeperking. In het dieren-
rijk wordt het besluitvormingsproces zelf
niet voortdurend ter discussie gesteld. Niet
omdat het perfect is, maar omdat het werkt.
Mensen daarentegen beschikken over de
neiging om zelfs de spelregels van samen-
werking permanent te politiseren. Dat is een
kracht, maar ook een risico. Democratie kan
alleen functioneren wanneer er grenzen
worden gesteld aan haar eigen reflexiviteit,
haar eigen ‘recursieve kracht’.

Misschien is dat de meest ongemakkelij-
ke, maar ook hoopvolle les van dierdemocra-
tie: democratie floreert niet waar zij ein-
deloos wordt aangevallen, maar waar zij
wordt gedragen als een vanzelfsprekende,
gedeelde praktijk. Als zij wordt begrepen als
een manier van samenleven die ouder is dan
wijzelf en die ook onze toekomst kan dragen.

Adverteren? Zakin Media - info@zakinmedia.nl - Telefoon 010 - 436 91 24 - De brieven onder nummer sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van br.o.n.r.

BijzondereZaken.nl | Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen
Amerika
Canada

HELP!

campers wegbrengen

diverse routes in april en mei

€ 1.749,-
v.a. p.p. incl. vlucht & camper

GO CANADA'S wegbreng weken

Meer weten? scan QR code!

GO CANADA

TELEFOON 035-7503225
WWW.GOCANADA.NL

Europa

Kastelen en landhuizen
www.kasteelovernachtingen.nl
Romantiek sinds 2005

IJsland

Neem uw eigen voertuig mee naar IJsland.
Kijk voor meer info op
trolltravel.com
of bel 078-6198525

Italië

Te huur: vrijstaand huis in Italië, Lucca. **www.casa-andrea.nl**
06 23434311

Frankrijk

PICARDIË. Leuk huis nabijkust, 450km v.a A'dam
www.cotepicardie.nl

Franse Ardennen: vakantiehuis rust, ruimte, natuur
www.lapetitemoyeux.nl

Scandinavië

Wintersport in SCANDINAVIË

Boek je natuurlijk bij

BBI TRAVEL
EXPERIENCE

8-daagse reis Solbacken Village
€ 766 pp*
met vertrek op 7 maart 2026

*incl. vluchten, transfers en verblijf. Prijs gebaseerd op een reis voor 4 personen. Onder voorbehoud van drukfouten en/of prijswijzigingen.

www.bbi-travel.nl/scandinavian-mountains
050-3136000

Portugal

PORTUGAL KONINGSROUTE 15 dg v.a. € 695
Algarve-Evora-Guarda-Coimbra-Porto-Lissabon incl ontbijt
www.autoreiswinkel.nl of bel: 020-894 3135

WWW.JEEIGENBERG.NL
Rust, ruimte, privacy en zon aan de kust van de Alentejo

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken.
ZADKINEMEDIA.nl

Binnenland
Drenthe

Stil boshuisje in het Drents-Friese Wold.
Voor wie wil vertragen en opladen in de natuur.
www.vakantiehuisinbos.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken.
Geef online op via **www.ZADKINEMEDIA.nl**

Opleidingen & cursussen

Opleiding tot Bosbadgids Forest Bathing Academy
Voor wie wil werken in en met de natuur
Start april 2026 – bosbadderen.nl

MEDITEREN LEREN?
Minder stress, meer energie.
Zen.nl 40 locaties in NL
Cursussen starten snel
Doe nu gratis proefles
WWW.ZEN.NL

Consumenten
Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres? Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8276 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Vraag & aanbod

INKOOP VAN GOUD, ZILVER, MUNTEN EN HORLOGES.
WINNAAR TEST CONSUMENTENBLAD KASSA!
WIJ BETALEN TOT 50% MEER DAN UW JUWELIER!
SPIEGELGRACHT JUWELIERS - Beethovenstraat 7A, A'dam
TEL. 020-4221015. **WWW.ODUGOUDPRIJS.NL**

Welzijn & Gezondheid

Wonderlijk middel !
Oprechte Haarlemmerolie.nl

WILT U ADVERTEREN?
Surf dan naar onze website
www.zadkinmedia.nl

Of kijk voor meer aanbod op de website
www.bijzonderezaken.nl

www.BIJZONDEREZAKEN.nl

Duurzaam vergroenen

Ginkel

Zwemvijvers, zwembaden en waterpartijen
Natuurgezuiverd water

ginkelgroep.nl

Familiebedrijf sinds 1903

EXCLUSIEVE RELATIEBEMIDDELING

Particuliere & zakelijke advertenties opgeven via : **www.zadkinmedia.nl**
De brieven onder nummer kunt u sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van br.o.n.r. (nummer advertentie)

WWW.BIJZONDEREZAKEN.NL

Relatiebemiddeling

We kennen iedereen persoonlijk

Zoekt u een partner? Ik kom graag bij u thuis voor een vrijblijvend persoonlijk gesprek.
Bel dan nu : 088-0221900 (alle regio's)

Sinds 1984 de hoogste slagingskans bij Mens & Relatie.

www.mens-en-relatie.nl

VAN SLOBBE EXCLUSIEVE PARTNER SEARCH

VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen
ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmeets.nl

Ze bestaat. Echt.

DPSPartnerSearch.nl *distinguished & discreet*

DTNG.
WWW.DTNG.NL

Match Hunters

Omdat liefde begint met écht gezien en gehoord worden.
Start jouw zoektocht vandaag nog.

Geef de liefde weer een kans!
Het Relatiebureau, bemiddeling duurzame relaties.
www.hetrelatiebureau.nl of **085 - 0765 365**

Wilt u uw leven ook zo graag verrijken met een geliefde?
Ensemble bemiddelt met vervo kunst- en cultuurliefhebbers 50+
Sophie van den Heuvel, 0294-257226 - **www.ensemble-relatie.nl**

Dating

Extra aandacht?

secondlove

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken.
Geef online op via **www.ZADKINEMEDIA.nl**

EXCLUSIEVE REIZEN | BIJZONDEREZAKEN.NL

SCHIETHART REIZEN
CULTURELE GROEPSREIZEN
"AL MEER DAN 30 JAAR!"
www.schiethartreizen.nl of **072-5204550**

nrc
ZATERDAG 31 JANUARI & ZONDAG 1 FEBRUARI 2026

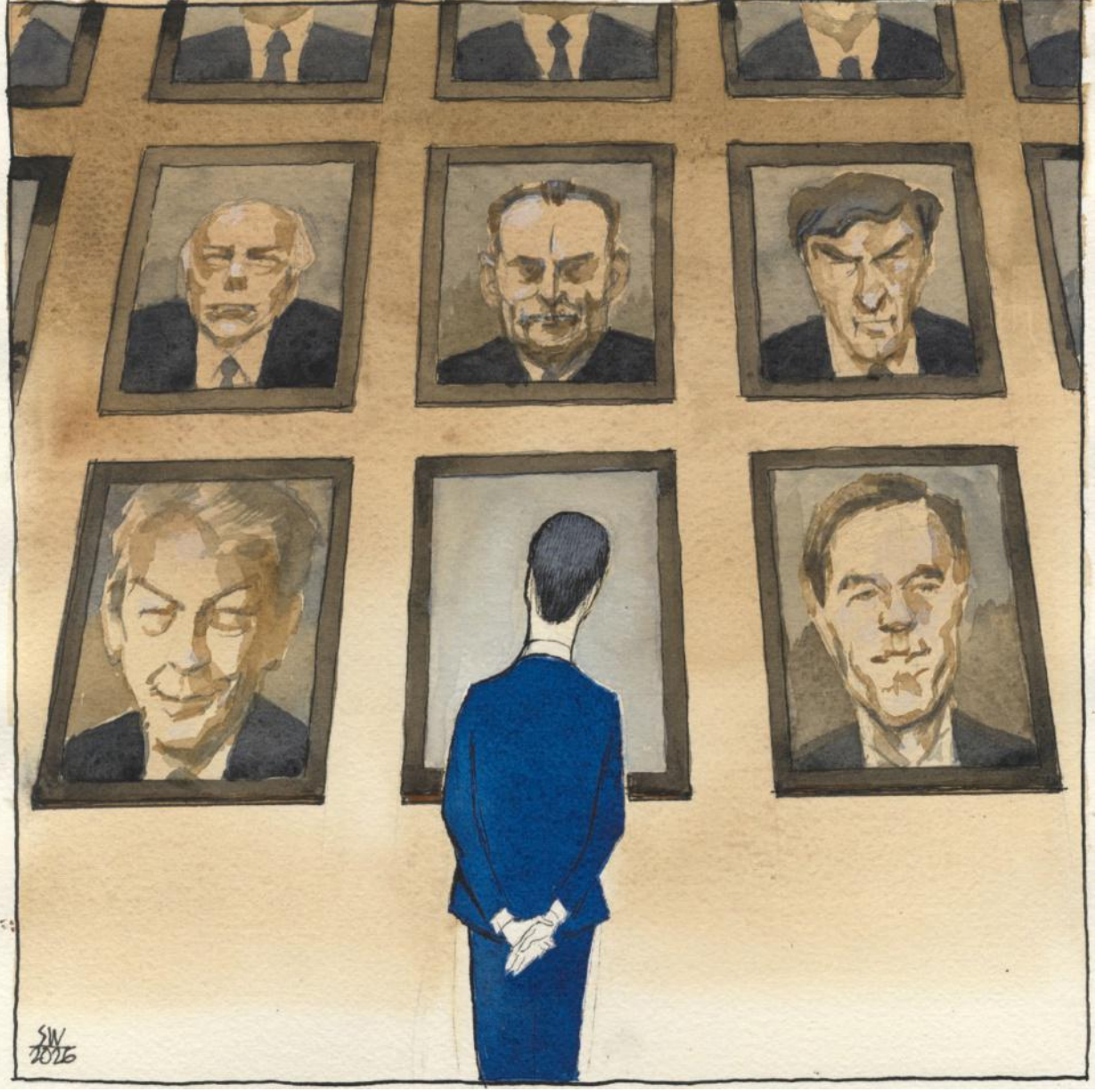
Opinie & Debat 07

PERSOON IN HET NIEUWS

WIE
Rob Jetten

WAAROM
Nog een paar nachtsjes slapen?

HOE
Waterverf en inkt.

Siegfried Woldhek

COLUMN
TESSA SPARREBOOM

De demystificatie van de heks

Uitgeverij Das Mag heeft zijn eerste boek van 2026 tevoorschijn getoverd: *Kind van was* van Olga Ravn gaat over hekserij in het Dena-marken van de zeventiende eeuw. Lange tijd waren heksen bij uitstek een onderwerp voor kinderboeken: je had *De Heksen* van Roald Dahl en *De Computerheks* van Francine Oomen en dat was het wel zo'n beetje. Hoe anders is dat nu. Hordes schrijfsters staan paraat om ons volwassenen in essays, pamfletten en romans uit te leggen dat heksen geen vrouwen met een kruidenrek en boshut waren maar slimme/seksuele/onafhankelijke/normale mensenkinderen die de brandstapel toch zeker niet hadden verdiend.

Schrijfster Susan Smit, zelfbenoemd heks en auteur van onder andere *Heks*, *De heks van Limbricht*, *De wijsheid van de heks* en *Magisch dagboek* was zonder twijfel de eerste die met het onderwerp aan de haal ging. De afgelopen twintig jaar pleitte ze voor een Nationaal Heksenmonument en voor een nieuwe definitie van middeleeuwse heksen: volgens Smit waren dat „goed-beschouwd de eerste feministen”. Geen vrouwen die zich bezighielden met berkenwater en maanstanden, maar „onafhankelijke, stoutmoedige” vrouwen die niet bang waren om de priester af en toe te vertellen dat ie niet uit z'n nek moet kletsen. Smit laat daarmee in elk geval iets van de magie heel:

heksen stonden weliswaar geen toverdranken te brouwen in de bossen, maar het waren wel intelligente, bijzondere vrouwen, die bijvoorbeeld weleens een boek lazen.

Maar dan de schrijfsters die na Smit kwamen: die zetten in op de volledige onttovering en pakken ons alles af. In 2023 verscheen *Heks! Heks! Heks!* van Jente Posthuma, die met haar boek van heksen „echte mensen” wilde maken. Echte mensen! De geschiedenis zit al vol met echte mensen. Met echte mensen dempen we de gracht, zie alle gezonken vrouwen die bij nader inzien toch geen heks bleken te zijn.

Ravn zet de lijn van Posthuma voort. „Vervolgde vrouwen”, zegt ze in een interview in *Trouw*, „worden vaak neergezet als onschuldige slachtoffers, of als heldinnen. Dat wilde ik niet.” Ik stel me voor dat het 1612 is en ik de waag op moet omdat de oogst van de buurman is mislukt en ik daar als ongetrouwde vrouw de schuld van krijg. Ik word te licht bevonden en ter dood veroordeeld. Meer dan vierhonderd jaar later, er lopen intussen zogeheten derdegeneratieslachtoffers rond, wordt over mij beweerd dat ik geen slachtoffer ben. En ook geen heldin. Lekker dan!

Ravn: „Deze vrouwen waren in werkelijkheid complex, en net zo immoreel of moreel als anderen.” Dat is precies wat wetenschappers ook graag beweren. Cultuurhistoricus Steije Hofhuis zei eerder in *NRC*

dat de geschiedenis van de heksenvervolging vaak „versimpeld” is. „Heksen worden dan bijvoorbeeld voorgesteld als vroege feministen en de vervolgingen komen voort uit een patriarchaal masterplan (...). De werkelijkheid is gelaagder en complexer.” Gelaagd en complex: mijn twee goede vrienden van de master Geschiedenis. In dat ene studiejaar heb ik niks anders gedaan dan in papers beweren dat historische processen/gebeurtenissen een stuk ingewikkelder in elkaar staken dan tot nu werd aangenomen. En *I still got it*: persoonlijk denk ik dat de heksenvervolgingen nog gelaagder en complexer waren dan Ravn en Hofhuis beweren.

Voor betovering hoeven we in elk geval niet meer bij de literatuur zijn. Gelukkig is er ook nog het echte leven. Er zijn steeds meer vrouwen die, mogelijk door Smit geïnspireerd, zich als heks identificeren. In een prachtige reportage van Omroep Brabant volgt reporter Merlijn (met zijn naam had hij de beste papieren) Coby, die zichzelf een „eclectische heks” noemt en Merlijn uitlegt dat de nacht het perfecte moment is om aan magie (met een zachte g) te doen. „Dan is het web van het universum lekker rustig.” Coby gaat het eerstvolgende boek waarin wordt beweerd dat er niet zoveel bijzonders was aan middeleeuwse heksen in de gracht gooien. Als het zinkt, is het een slecht boek. En als het blijft drijven ook.

Tessa Sparreboom is neerlandicus.

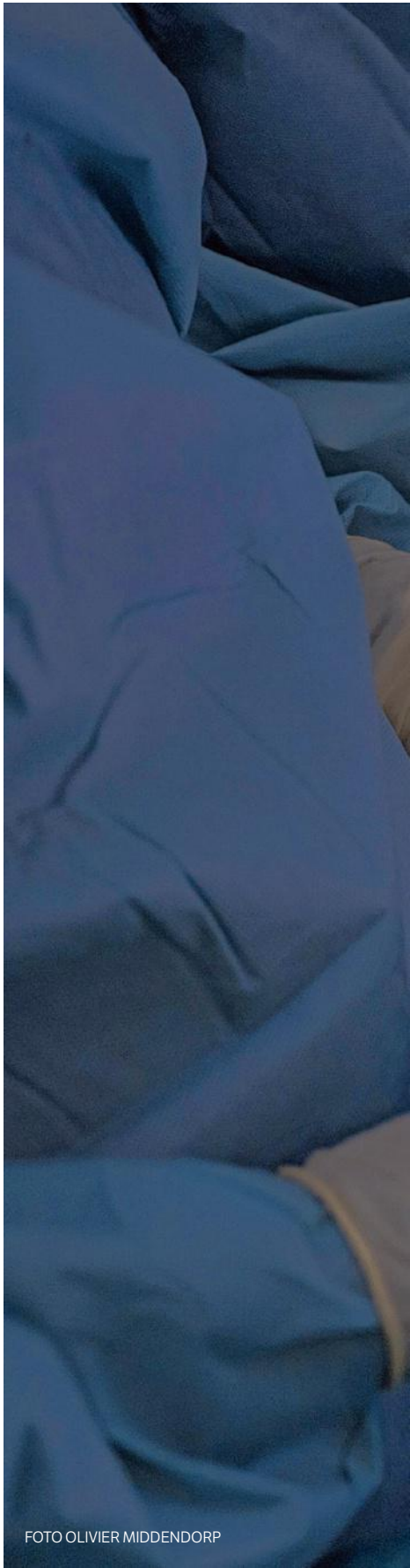

Emma Bruns werkte als chirurg en is schrijver.

Waarom ik stopte als chirurg

Emma Bruns voelde zich als arts steeds meer een poppetje in een computerspel waar de muren van alle kanten op je af komen. Dus ze stopte.

De meeste successen gaan ongemerkt voorbij. De meeste mislukkingen ook. Perfect inparkeren in een te kleine plek aan de gracht, zonder hulp van je kleinkinderen de nieuwe software installeren, een bijzonder geslaagd roerei. Koffie op een schone broek, verdwalen onderweg naar het vakantiehuisje, de komkommer weer over de datum laten gaan. Het zal de rest van Nederland een zorg zijn. Als we er maar geen last van hebben.

In oktober 2025, na zo'n twintig jaar studie, promotie, opleiding en vooral vele uren in het ziekenhuis, was het moment daar. Mijn supervisor en ik zaten voor een computerscherm. Hij klikte en daar stond het: ik was chirurg. „Zestig bitterballen alstublieft.” Net voor de overdracht stond ik die middag in mijn witte pak en klompen bij een snackbar in Holendrecht, Amsterdam-Zuidoost. De dag dat je chirurg wordt, eindigt net zoals de overige twintig jaar die het pad eraantoe kosten: hard werken, weinig glamour. Ook wel mooi. Twee maanden later besloot ik, ondanks een mooie baan in het verschiet, niet als chirurg verder te gaan. Succes of mislukking? Dapper of ondankbaar?

„Let op: bij langdurig gebruik kans op zeven jaar eerder overlijden; een ongelukkig huwelijk of zelfs een echtscheiding, een significante hoeveelheid gemiste verjaardagen, schoolvoorstellingen en bedverhaaltjes; in geval van specialisatie geen zekerheid op een baan, partner dient rekening te houden met verhuizen naar de andere kant van het land of zelfs emigreren voor een jaarcontract; lange dagen, geen uitbetaling van overuren, weinig daglicht, bijzonder veel inefficiënte processen onder het mom van privacy, grensoverschrijdend gedrag (dader of slachtoffer), nachten piekeren over mogelijke complicaties, ouderwetse hiërarchie en een reële kans dat na significante investeringen zoals jaren als basisarts en een promotie alsnog geen opleidingsplek te krijgen.”

Wie zou er eigenlijk nog chirurg worden als je een bijsluiter bij het vak zou meegeven?

Dan maak je maar zin

Zo pessimistisch je kansen afwegen, leidt tot volledige verlamming. Wat zou je nog doen als je overal een bijsluiter bij kreeg? Een bijsluiter voor mensen met een kindervens? Een bijsluiter voor het worden van minister-president? Een bijsluiter voor het leven? Je zou er niet aan beginnen. Blijkbaar

zijn we als mensen bereid het erop te wagen. Om de illusie te hebben dat wij het anders gaan doen. Dat we kunnen dromen. Heeft u ergens dat gevoel? Kijkend naar Dr. McDreamy of Dr. House die met wapperende haren en een stoïcijnse blik een leven redt of een zeldzame diagnose stelt. Was ik maar arts geworden? En als iemand dan eindelijk arts of zelfs chirurg wordt en besluit iets anders te gaan doen, dan is dat toch een schande voor de maatschappij? Tonnen belastinggeld verkwist. Laat ze dat dan op z'n minst een deel terugbetalen. Geen zin? Dan maak je maar zin.

Maar even uitzoomen en de feiten liegen er niet om. In 2019 bleek al uit cijfers van het CBS dat een derde van de medisch specialisten risico loopt op een burn-out, in 2022 wees een enquête van de Vereniging voor Praktijkhoudende Huisartsen (VPH) uit dat twee derde van de huisartsen overweegt te stoppen vanwege de werkdruk. Zou het zo kunnen zijn dat het meer is dan verwend egocentrisme? Dat het systeem meer het probleem is dan het individu? En dat niemand anders dan de zorgverleners uit dat systeem dit probleem kunnen agenderen en kunnen bijdragen aan de oplossing?

Wist ik waar ik aan begon? Natuurlijk niet. De eerste 120.000 euro (volgens VSNU kost de studie geneeskunde ongeveer 30.000 euro per jaar) geven we uit aan het in stand houden van de droom. Vier jaar colleges vol met cellen, botten, bloedvaten, onvoorstelbare ziektes en spectaculaire verha-

Mondige patiënten met ChatGPT onder de arm en toegang tot elk detail van het dossier denken steeds meer dat informatie hetzelfde is als kennis

len van bevlogen artsen. Het menselijk lichaam is eindeloos fascinerend en als het iets mankeert, vergaar jij de kennis om een ander te helpen. Je hoort weleens iets over de kosten of over de vergrijzing, maar die abstracte onderwerpen vallen in het niet bij de beelden van een openhartoperatie of een eerste practicum op de snijzaal. En het is een bubbel. Je zit samen in de metro onderweg naar een ziekenhuis dat ver weg van alle andere faculteiten ligt; het ziekenhuis is een wereld op zichzelf.

Na vier jaar is het zover. Een te grote witte jas, te zwaar beladen met stethoscoop, reflexhamer en allerlei kaartjes waarmee ik mijn kennishiaten probeerde te ondervangen. Coschappen, gemiddeld zo'n twee jaar. Nooit geweten dat die eerste onhandige gesprekken met 'een echte patiënt', een hele dag op een krukje zitten, soms een stukje mogen hechten en eindeloos om feedback vragen nog zo'n 100.000 euro kosten (50.000 euro per jaar). Ik vond het een geweldige tijd, omdat je al best veel verantwoordelijkheden krijgt en onderdeel uit kan maken van een groep die zorg draagt. Het enige dat je daarvoor nodig hebt, is enige lucht in het systeem, zodat er tijd is voor oud om jong mee te nemen in het vak. De lucht die langzaam leek te verdwijnen naarmate ik verder kwam.

De kosten gaan pas echt oplopen als je medisch specialist wordt. De bedragen staan ter discussie alsook de hoeveelheid die een aios (assistent in opleiding) terugverdient op basis van productie. Want die lever je. Vanaf dag één draai je volle poli's, voor je operaties uit en draai je diensten. Gemiddeld wordt bij een zesjarige opleiding tot chirurg uitgegaan van een investering van 700.000 euro, waarvan ongeveer 30 procent tijdens die opleiding wordt terugverdiend. Nu zou je zeggen, na zes jaar geneeskunde kan je op je 24ste aan de opleiding beginnen, ben je op je 30ste specialist en heb je nog alle tijd om die investering terug te verdienen, en eventueel tien of vijftien jaar later een carrièreswitch te maken. Helaas ligt de gemiddelde leeftijd waarop mensen worden aangenomen voor de opleiding tot chirurg, rond de dertig. Het cv moet gespekt zijn, het liefst met een promotie en een aantal jaar ervaring. Maakt dat je een betere chirurg? En haken niet juist de mensen die het meest geschikt zijn af?

Een dankbare patiënt

Ondanks de buitengewoon pessimistische bijsluiter heb ik met bijzonder veel plezier de afgelopen twintig jaar een groot deel van mijn tijd in ziekenhuizen doorgebracht. Natuurlijk is het hard werken en vraagt het vak

offers. Maar dat geldt voor alles wat je goed wilt doen. Je mist misschien een kerstdiner maar als je die avond een doodziek kind helpt door zijn blindedarm eruit te halen, maakt dat echt niet uit. Je wordt af en toe uitgescholden of onheus bejegend maar even vaak word je verrast door een bevlogen mentor, een dankbare patiënt of een lieve verpleegkundige. En ja, de computersystemen zijn vrij matig en de organisatie is niet altijd even strak, maar vergeleken met de andere landen waar ik heb gewerkt, is Nederland een toonbeeld van sociale en toegankelijke zorg van zeer hoge kwaliteit.

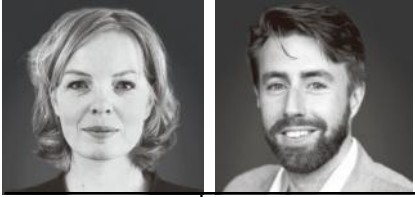
Waarom dan toch het mes aan de wilgen? Je kan toch juist het systeem het best van binnenuit veranderen? Er zijn al genoeg mensen met een mening, vuistdikke rapporten en verandercoaches. Sterker nog, ze staan vaak enorm in de weg om gewoon het werk te doen dat gedaan moet worden. Toch is het nu belangrijker dan ooit dat zorgverleners zelf onderdeel worden van dit gesprek. En dan niet op een heidag of een goedbedoelde meedenksessie waarvan de grote flipovers met handgeschreven post-its aan het eind van de dag de prullenbak in gaan, maar serieus en structureel.

Ik voelde me de laatste jaren als arts, en ik weet dat ik niet de enige ben, steeds meer als een poppetje in een computerspel waar de muren van alle kanten op je af komen. Van bovenaf bezuinigingen en politieke bemoeienissen; van onderaf de mondige patiënt die met ChatGPT onder de arm en toegang tot elk detail van het dossier steeds meer denkt dat informatie hetzelfde is als kennis; vanaf de zijkant andere specialisten en ziekenhuizen die gedreven door marktwerking vooral hun eigen belangen proberen te dienen. Dit alles in een samenleving die steeds minder vertrouwen heeft en steeds meer controle wil. Controle die zich vertaalt in bizarre hoeveelheden onnodige administratie en communicatie. Hoeveel keer moet je aan een patiënt vragen hoe hij heet voordat hij geopereerd kan worden? Vanaf binnenkomst minimaal vijf keer. Is dat goede zorg?

Dit kan en moet anders. De komende jaren zal er fors bezuinigd moeten worden. Dat vraagt om duidelijke en dappere keuzes. En als er iets is wat je als geen ander leert in de opleiding tot chirurg, is het keuzes maken. Soms over leven en dood, soms over wel of niet vijf minuten extra operatietijd gebruiken om de coassistent te leren hechten en ondertussen de knuffel van de patiënt ook te voorzien van een pleister. Dat we kiezen voor dat wat van waarde is, dat zorgverleners een stem krijgen. Succes of mislukking? U mag het zeggen.

FOTO OLIVIER MIDDENDORP

Beatrice de Graaf is faculteitshoogleraar en bekleedt de leerstoel Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen aan de Universiteit Utrecht. **Rik Peels** is hoogleraar en bekleedt een onderzoeksleerstoel godsdienstfilosofie aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Ze werken samen bij onderzoeksconsortium Adapt!

In deze serie verkennen Beatrice de Graaf en Rik Peels de rol die de zeven klassieke deugden nog kunnen spelen in de politiek.

Serie | De zeven klassieke deugden in de politiek

Goede politiek opereert vanuit liefde

In een wereld waar mensen elkaar steeds minder lijken te gunnen lijkt de deugd caritas ver weg. Maar zonder liefde, bedoeld om de publieke ruimte als geheel te laten gedijen, gaat het niet, zeggen *Beatrice de Graaf* en *Rik Peels*

OPINIE
Politieke deugden

Illustratie

Anne van Wieren

De Berlijnse Muur was net gevallen, op 9 november 1989. Op 13 november werd in de Volkskamer, het Oost-Duitse parlement, over het lot van de DDR gedebatteerd. Voor het eerst (en het laatst) nam de gevreesde minister van Staatsveiligheid, Stasi-chef Erich Mielke, het woord. Hij probeerde uit te leggen waarom de Stasi zo goed bezig was geweest, en daarom moest blijven bestaan. „We hebben ons altijd voor onze samenleving ingezet. We hadden met iedereen contact. [...] *Want ich liebe doch alle, alle Menschen!*.” Daarop brak er een aanhoudend en daverend gelach uit over zoveel cynisme en verlies van realiteit. Kort daarna werd Mielke gearresteerd en uiteindelijk tot zes jaar gevangenisstraf veroordeeld voor betrokkenheid bij moord. De Stasi werd in juni 1990 opgedoekt.

Dit voorbeeld is één van de meest extreme illustraties bij de uitspraak dat liefde in de politiek niets te zoeken heeft. Wie suggereert dat hij macht uitoefent uit liefde, maakt zichzelf tot doelwit van spot of irrelevant. Ook de grote politieke filosoof Reinhold Niebuhr heeft uitgebreid uitgelegd waarom liefde in de politiek niets te zoeken zou hebben. Liefde kan alleen bestaan in onderlinge verbondenheid, als je elkaar kent dus. Hoe groter de groep, hoe kleiner de gemene deler. Daarom is het hoogst haalbare ideaal in de politiek niet liefde tot alle mensen, maar recht en gerechtigheid voor en tussen mensen. Dus niet ‘ik houd van alle mensen’, maar ‘laten we aan alle mensen recht doen’.

Liefde in de politiek maakt meer kapot dan je lief is, wist Homerus al die in de *Ilias* magistraal uit de doeken doet hoe lust en liefde een beschaving in de oorlog kunnen storten.

Maar hierdoor wordt wel het kind met het badwater weggegooid. En dat is onnodig, want het weggooien van liefde berust eigenlijk op begripsverwarring. In de Oudheid werd liefde namelijk gezien als een verschijnsel dat meerdere varianten kent. Een bekende indeling in vijf soorten liefde is deze: liefde als *eros* - lust, seksueel verlangen, als *philia* - vriendschappelijke liefde, waar ook Platoonse liefde onder viel, als *storge* - liefde door overeenkomsten, zoals de liefde van ouders voor hun kinderen, als *philiautia*: zelfliefde, en tot slot liefde als *agape*: onvoorwaardelijke en zelfgevende liefde, liefde die niet afhangt van hoe iemand daarop reageert. De ene soort liefde is de andere niet.

Dit maakt nogal uit voor de betekenis van liefde in de publieke en politieke ruimte. Want wij denken bij ‘liefde’ direct aan *eros* als lust en romantiek, of aan liefde voor je ouders of kinderen. Maar het christendom heeft vanaf het begin juist niet *eros*, of *storge*, maar vooral de laatste, *agape* in het Grieks en *caritas* in het Latijn, op het schild geheven. Wie de Bijbel leest, kan er niet omheen. Als iemand Jezus vraagt wat het belangrijkste gebod is, zegt hij: je naaste en God liefhebben als jezelf (Mattheüs 22:37-39). De schrijver van de eerste brief van Johannes zegt dat God liefde is (1 Johannes 4:8), wat door paus Benedictus XVI breed werd uitgemeten in zijn encycliek *Deus caritas est*, God is liefde. En Jezus gaat zelfs zover om te zeggen dat we onze vijand moeten liefhebben (Mattheüs 5:43).

Naastenliefde als wilsbesluit

De Joods en Romeins geschoolde apostel Paulus maakt dat gebod nog wat politieker en publieker. Hij introduceert de drie theologale deugden van geloof, hoop en liefde, als aanvulling op de vier klassieke uit de Oudheid. Waarbij hij onomwonden stelt dat van deze drie de liefde de hoogste is (1 Corinthiërs 13:13). Inderdaad werd in de eeuwen daarna dit ook door de

paus zo vastgelegd, er waren voortaan niet vier maar zeven klassieke deugden, met *caritas* als de kroon.

Het basisidee achter *caritas* als deugd is dat het monotheïstische christendom alle mensen zag als schepselen van God. Omdat God die mensen naar zijn evenbeeld had geschapen (*imago dei*), was er in eenieder een intrinsieke waardigheid gelegd, die ook betekende dat mensen die waardigheid in elkaar moesten erkennen. Bovendien, als God de mensen het leven had gegeven (door de schepping, en ook nog eens door de kruisdood van Zijn zoon), dienden mensen die onvoorwaardelijke liefde van God ook aan elkaar te betonen. En wel helemaal onvoorwaardelijk, dus onafhankelijk van onze prestaties.

Enter *Caritas*. Dat is de bewuste actie om de ander te respecteren en zelfs diens welzijn te zoeken, omwille van zijn bestaan als mens, niet omwille van eigen voordeel of gewin. Het is dus ook helemaal niet een gevoel. Het is een wilsakte, iets waarvoor je kiest. *Caritas* is opnieuw een handelingsgerichte deugd. Je hebt de ander niet daadwerkelijk lief als je die liefde niet ook bewijst door het goede voor de ander te zoeken. De Tenach en het Nieuwe Testament formuleren het dan ook als gebod: je moet God liefhebben en je naaste als jezelf. Er staat niet dat je je naaste lief of leuk moet vinden, of er fijne emoties bij dient te hebben. Je moet gewoon een beetje je best doen en de opdracht uitvoeren.

Deze vorm van liefde - *agape* of *caritas* - is daarmee wezenlijk anders van aard dan zijn soortgenoten. De Engelse schrijver C.S. Lewis liet in *The Four Loves* zien dat bij die andere liefdes er ook een zeker belang of emotie in het spel kan zijn (ouderlijke verbondenheid, familiebelang, aantrekkelijkheid bij *eros* en *storge*). Je wilt wat van die ander, je vindt hem nuttig, mooi of spannend. *Caritas* daarentegen stelt ons in staat om dat lief te hebben wat van nature helemaal niet aantrekkelijk is: criminelen, vijanden, zieken, idioten, mensen die humeurig, arrogant of neerbuigend zijn.

En dat brengt ons dus toch weer terug in het publieke en politieke domein. Want waarom zou je in hemelsnaam belasting betalen voor uitkeringen aan mensen die je niet kent en misschien helemaal niet leuk vindt? *Caritas* leert ons dat je je toch gewoon belangeloos moet inzetten voor kwetsbaren in de samenleving, voor de lokale en nationale gemeenschap, voor een land, voor de derde wereld, voor de natuur, ongeacht wat je ervoor terugkrijgt. Allicht zijn er ook mensen die min of meer van nature warmlopen voor de minderbedeelden of voor het bevorderen van de biodiversiteit. Maar het is dus eigenlijk de plicht van iedereen om zich voor het welzijn van de ander in te zetten, ook wanneer je daartoe niet zo’n natuurlijke neiging hebt.

Caritas zegt: liefde is een keuze en een opdracht. En of je dat nu uit het christendom wilt halen, of meent het anderszins te kunnen vinden, het heeft in de geschiedenis van de westerse beschaving mede de basis gelegd voor de wil om gezamenlijk te komen tot een betere samenleving voor elk mens, en uiteindelijk tot een democratische rechtsstaat.

Belangeloze inzet voor anderen

Maar zulke liefde is als deugd niet onomstreden, ook niet onder vermeende beschermers van die christelijke beschaving zelf. „Empathie is zwakte”, orakelde

tech-gigant Elon Musk onlangs nog. Vicepresident J.D. Vance probeerde als vrome katholiek het dilemma van die opdracht van Jezus en Paulus op te lossen door te stellen dat je *caritas* wel met een soort prioritering (*ordo amoris*) mocht uitleggen. Liefhebben doe je toch vooral eerst naar je familie toe, dan naar je buren, dan naar de mensen uit je gemeenschap, dan naar je volk en tot slot, als er nog wat over is, naar de mensen buiten je publieke land. De paus moest hem vervolgens uitleggen dat Vances interpretatie onzin was, en in ieder geval geen *caritas*.

Liefde werkt als politieke deugd langs twee lijnen. De eerste is door de filosoof en theoloog Augustinus in zijn *De laudibus caritatis* uitgetekend. Volgens Augustinus kan een samenleving niet bestaan zonder het aan elkaar onderwijzen en het elkaar voorhouden van de *vita virtutum*: „het leven van de deugden”. Je kunt pas wat met elkaar, als je de levensadem van de liefde ook de publieke ruimte in blaast en de andere deugden bezielt. We hebben eerder uitgelegd dat *prudentia* het vermogen is om te onderscheiden wat goed en slecht handelen is in een bepaalde situatie. Maar je hebt er de adem van de *caritas* voor nodig om je vervolgens ook belangeloos in te zetten voor de mensen die het betreft. Je moet willen verlangen naar het zoeken van het goede voor stad en land.

Thomas van Aquino vatte in zijn *Summa Theologiae* in navolging van Aristoteles *caritas* kernachtig samen als ‘het goede voor de ander willen’. En dat is precies wat we nodig hebben in de publieke en politieke ruimte. In Nederland en daarbuiten. Een samenleving functioneert pas als de leiders, ongeacht hun eigen gevoelens en ergernissen, er toch voor kiezen het welzijn van iedereen na te streven. Als ze dat niet doen, dan zullen ze hun gemeenschap uiteindelijk van binnenuit uithollen en breken.

De tweede lijn waarlangs *caritas* de publieke ruimte en alle andere deugden bezieling geeft, is dat er vanouds een verband wordt verondersteld tussen liefde en waarheidsvinding. Augustinus schreef al: *non intratur in veritatem nisi per caritatem*, ‘men kan de waarheid niet binnentreden dan door de liefde’. Volgens de Engelse criticus en kunstenaar John Ruskin kon je dat wat grote schrijvers uit het verleden hadden gezegd, alleen maar echt begrijpen als je bereid was ze het voorschot van je liefde te geven en „je te laten onderwijzen in hun denken”. Kortom, als je liefde ziet als de veranderlijke *eros*, of als de voorwaardelijke *storge*, dan werkt het niet. Dan treed je de waarheid van de ander niet binnen. Maar als je de bloei van iedereen in een samenleving nastreeft, ook van mensen die je tegenstaan, zul je meer leren en meer gaan begrijpen. De *caritas*-liefde maakt dus niet blind, maar vermeerdert juist kennis en inzicht.

Wie liefde romantiseert, zwelgt erin als hij geluk heeft, en wordt cynisch als hij pech heeft. Voor de negentiende-eeuwse Amerikaanse schrijver Ambrose Bierce bijvoorbeeld was liefde een aandoening, een „temporary insanity curable by marriage”. Maar daar gaat het dus niet om bij de deugd van de *caritas*. Die deugd omvat de kunst om elkaar te leren je te blijven inzetten voor de bloei van ieder mens, door alle tegenslagen heen. Het doel? Om de polis, de publieke ruimte als geheel te laten gedijen. We zien in Rusland wat er gebeurt als je de gemeenschap vernauwt tot een etnationale krigerscultuur. En in Amerika hoe snel je zonder *caritas* jegens migranten, andersdenkenden of politieke tegenstanders kunt radicaliseren en je eigen rechtstaat en democratie begint uit te hollen en op te eten.

Caritas is zelf de levensadem van de andere deugden, maar heeft die deugden wel nodig om effectief te kunnen opereren in een wereld waar steeds minder genade lijkt te zijn, waar mensen elkaar steeds minder gunnen. Er is *prudentia* (onderscheidingsvermogen) nodig, *fortitudo* (moed), *iustitia* (rechtvaardigheidszin), een beetje *temperantia* (gematigheid) en *fides* (geloof) om door te blijven gaan. Maar bovenal gaat *caritas* gepaard met *spes* (hoop), je blijven inzetten voor het goede, ook wanneer de kans daarop klein of bijna nihil geworden is.

Er wordt vanouds een verband verondersteld tussen liefde en waarheidsvinding

Dave Schut is schrijver.

Ongehoord Nederland in de Tweede Kamer. ANP / LAURENS VAN PUTTEN

De rituele verbazing van de stoere rechtse man

Mensen op uiterst rechts tonen zich verbaasd als voor hen onaanvaardbare grenzen overschreden worden, ziet *Dave Schut*. Maar daar zijn ze zelf debet aan.

Het staat niet op hun voorhoofd hè, zegt Arnold Karskens. Hij was recent te gast in *De GeenStijl Podcast* en blijft dit zinnetje herhalen. Een jaar eerder werd Karskens ontslagen bij Ongehoord Nederland (ON), de omroep die hij zelf mede had opgericht, omdat hij een angstcultuur zou hebben geschapen. Onzin, zegt Karskens, een lastercampagne. Wat de interviewers van *GeenStijl* duidelijk het meest intrigeert aan dit verhaal, is dat het gedrag van zijn oud-collega's voor Karskens zo onverwacht kwam. Karskens is niet alleen onaangenaam verrast door de vermeende laster, maar ook door hun journalistieke tekortkomingen, het complotdenken, het racisme – en dáár zijn de interviewers dan weer verbaasd over. Want nee, het staat niet op hun voorhoofd, maar het scheelt verdomd weinig. Dat ze solliciteerden bij ON had al een waar-

schuwing moeten zijn. De grondbeginselen van de omroep sluiten perfect aan op wat Karskens hen nu kwalijk neemt. ON is geboren uit een mix van klimaatontkenning, Zwarte Piet-obsessie, algehele vreemdelingenhaat en agressief wantrouwen jegens relatief betrouwbare instituties zoals de NOS. Holocaustontkenning kon maar net buiten de deur worden gehouden. En toch werd Karskens op een dag wakker en dacht: verdorie, dit zijn helemaal geen integere, beschaafde mensen. Het interview met Karskens is in de eerste plaats psychologisch interessant. Iemand die blind is voor de nadelige gevolgen van wat hij zelf aantrekt, daar loopt een therapeut het water van in de mond. Verder zou je het kunnen afdoen als gerommel in de marge. ON is een verzameling randfiguren, met een beetje geluk vliegt de omroep na de proefperiode uit het bestel. Maar er zit meer in. De zaak-Karskens is een extreem en daardoor inzichtelijk voorbeeld van een alomtegenwoordig mediafe-

noemen: rechtse mannen die bekendstaan als kritisch en onafhankelijk, terwijl ze in werkelijkheid juist goedgelovig en volgzzaam zijn. Ze gedragen zich lichtzinnig. Zet de televisie aan, of sla een krant open, en je ziet het gebeuren. Jort Kelder had 'op een bepaalde manier' wel zin in de tweede termijn van Trump. Johan Derksen vergiste zich in vrijwel iedere rechtse politicus van de afgelopen tien jaar – wat tot een schitterende compilatie bij Lubach leidde. De lijst van rechtse mannen die vielen voor de charmes van Thierry Baudet is te lang om hier uit te schrijven. Een recent geval is Wierd Duk, die eerst applaudisseerde voor de aanval op Venezuela door de Verenigde Staten, en twee dagen later zei: „Heel eng dat Trump ineens begint te speculeren over Groenland.” Wat voor anderen een voorspelbare volgende stap is in het afbreken van de internationale rechtsorde, is voor Duk een curiositeit, een anomalie. Huh, Groenland? Waar komt dit ineens vandaan? De aard van hun roekeloosheid zal verschillen. Duk is een gewiekste fanaticus, zijn verbazing kan net zo goed gespeeld zijn. Derksen lijkt me simpelweg goedgelovig. Kelder zit daar waarschijnlijk weer tussenin: scherp genoeg om de zaken te doorzien, te frivol om er voorzichtig mee te zijn. 'Ik heb een zwak voor wilden,' verklaarde hij onlangs in podcast Het Uur zijn vroegere steun aan Baudet. Maar hoe verschillend hun intenties ook mogen zijn, wat ze gemeen hebben, is dat zij zich lichtzinnig gedragen. Onnozel, opportunistisch of strategisch: zij moeten herhaaldelijk afstand nemen van wat zij zelf hebben toegejuicht. Hoewel het soms zo lijkt, is hun naïviteit niet grenzeloos. Marokkaanse Nederlanders beledigen, asielzoekers als criminelen afchilderen, de klimaatwetenschap wegwuiven als hysterie, dat moet kunnen. Ze zijn het er natuurlijk lang niet altijd mee eens – maar kom, we leven in een vrij land, doe niet zo lichtgeraakt.

Het laatste taboe van rechts
Pas wanneer de desbetreffende politicus een zeer specifieke grens overtreedt, is de liefde voorbij. Vaak ligt die grens rond openlijk antisemitisme, een van de laatste taboes die in veel stevig-rechtse kringen nog overeind staan. Maar als dat gebeurt, verwacht dan geen mea culpa. De reactie is nooit: ik heb mij vergist, misschien moet ik de volgende keer wat minder gretig staan te applaudisseren. De reactie is eerder: deze politicus, die lange tijd volstrekt normaal was, is nu ineens ontspoord. En op naar de volgende rechtse hype. Er is een parallel met de Verenigde Staten, die al wat dieper in dit moeras zijn weggezakt. De afgelopen maanden woedde binnen de MAGA-beweging een hevige discussie. Onderwerp van gesprek: Nick Fuentes. Fuentes is een neonazi. Dat is geen scheldwoord, hij is er echt een; overtuigd racist, hij is er trots op. Met dat racisme is in principe niet zoveel mis voor de opinieleiders binnen MAGA. Waar zij wél ongemakkelijk van worden, is Fuentes' antisemitisme. De discussie laaide op toen MAGA-bondgenoot Tucker Carlson Fuentes een vriende-

lijk interview afnam, alsof Fuentes zomaar een rechtse denker was. Sommige Republikeinen zeiden: moet kunnen. Anderen trokken fel van leer tegen Carlson en Fuentes, waaronder Ben Shapiro, zelf joods. Voor antisemitisme was binnen MAGA geen plaats, vonden zij. Ook hier weer: rechtse mannen die zich in hun al dan niet gespeelde naïviteit verbazen over wat ze zelf hebben binnengehaald. *By all means*, beledig latino's, of zwarte Amerikanen, of moslims – maar laat joodse mensen met rust. In *The Ezra Klein Show* merkt schrijver en Fuentes-kenner John Ganz op dat veel MAGA-fans deze logica niet kunnen volgen. „If the world is divided into racial groups, why make an exception?” **Het riool gaat niet meer dicht**
Dit deed me denken aan een citaat van Arnon Grunberg. In 2020 verzorgde Grunberg de 4 mei-lezing. Rechtse mannen waren woedend omdat Grunberg het waagde om in de context van de herdenking deze zin uit

Rechtse mannen die zich in hun al dan niet gespeelde naïviteit verbazen over wat ze zelf hebben binnengehaald

te spreken: „Voor mij was het van begin af aan duidelijk: als ze het over Marokkanen hebben, dan hebben ze het over mij.” Grunberg is joods, dus zijn critici verstonden: Marokkanen zijn de nieuwe joden. Maar dat bedoelde hij niet. Als ik hem goed begrijp, bedoelde Grunberg dit: wat bij de Marokkanen begint, zal uiteindelijk ook de joden treffen, omdat je een riool opentrekt dat je niet meer dicht krijgt. Zie Fuentes, zie Baudet. Dat de aanval op Marokkaanse Nederlanders op zichzelf al kwalijk genoeg is, geldt in die contreien inmiddels niet meer als argument. Na de breuk met Baudet zei Johan Derksen: „Het is een heel aardige jongen en ik ben op uitnodiging een keer in de RAI geweest. Daar trof ik drieduizend hele nette, goed ontwikkelde mensen. Helemaal geen ordinair volk, geen tokkies, keurige mensen.” Fatsoenlijk rechts, willen ze graag. Maar ze bedoelen: fatsoenlijk radicaal-rechts. En dat bestaat niet.

Advertentie

In Nederland zijn 41.000 kinderen uit huis geplaatst. Terwijl gezinshulp dat vaak kan voorkomen. Voorkom onnodige uithuisplaatsing. Teken de petitie op hetvergetenkind.nl

230

brieven

geplaatst 11

+

134

artikelen

geplaatst 9

=

364

inzendingen

geplaatst 20

ILLUSTRATIE CYPRIAN KOSCIELNIAK

LEZERSBRIEVEN

Maak van ‘donsense’ het leenwoord van het jaar

Wat kun je als individu doen tegen de wispelturige waanzin van Donald Trump? Om te beginnen: niet meer op vakantie gaan naar de VS natuurlijk. Triest voor de weldenkende Amerikanen, maar democratisch gezien zijn zij momenteel helaas in de minderheid. Mogelijkheid twee: Amerikaanse producten boycotten. Dat is lastiger, zeker als je daar digitale producten onder rekent. Gelukkig is er nog een andere mogelijkheid, namelijk het Amerikaans woord *donsense* adopteren. Jimmy Kimmel gebruikte het onlangs nog in zijn talkshow, maar volgens *Urban Dictionary* bestaat het al sinds 2017. Dit naslagwerk geeft als betekenis ‘Whenever Donald Trump speaks’. Ik stel als definitie voor: ‘De overtreffende trap van nonsens, zoals die vrijwel dagelijks uit Donalds mond dendert. Domme, onberekenbare gekkigheid, die de wereld op z’n kop zet.’ Ik weet niet hoe het u vergaat, maar ik word somber van het nieuws uit de VS. Het is niet meer te bevatten, iedere vorm van ratio en redelijkheid lijkt zoek. Bij wijze van troost kijk ik op YouTube (Amerikaans product!) naar fragmenten uit de talkshows van Stephen Colbert, Jimmy Kimmel en Seth Mey-

ers. Wekelijks nemen zij Trump keihard op de korrel, tot groot vermaak van het publiek in de zaal. Maar goed, vaak brengt diezelfde dag nieuwe donsense uit het Witte Huis, die je dan alsnog moet verstouwen. Wat mij bovenal verbaast, is de diepe kortzichtigheid van al die Donaldteske donsense. Je hoeft geen Amerika-expert of helderziende te zijn om te kunnen voorspellen wat er de komende jaren gaat gebeuren. Die opportunistische techbro’s zullen steeds meer te maken krijgen met Europese concurrenten. En de Amerikaanse wapenindustrie zal volledig instorten. Geen Europees land wil daar nog afhankelijk van zijn. Ik weet het: over vier jaar kan alles weer anders zijn, maar beleid vraagt om stabiliteit op de langere termijn en Trump toont aan dat je daar bij de VS niet meer op kunt rekenen. Wat we nu meemaken is geen rimpeling, maar een breuk – het is al vaak gezegd. En niet The Golden Age van Amerika is zojuist begonnen, maar de ondergang van de VS als supermacht. Nooit zal Trump de Nobelprijs voor de Vrede krijgen, hoezeer hij er ook als een verwende kleuter om bedelt. Geef hem wat hem wel degelijk toekomt: vereeu-

wig een deel van zijn voornaam in een woord. Zelf probeert hij het begrip *Don-roedoctrine* te pushen – als heden-daagse variant van de *Monroedoctrine*. Gun hem dat niet. Omarm in plaats daarvan *donsense* voor ‘grotteske nonsens’. Je zou het ook kunnen gebruiken voor ‘oliedomme onzin’. Zeg maar: *donzin*. Voorbeeldzin: ‘Nee man, wat je nou zegt is niet zomaar onzin, dit is echt complete donzin!’ Hoe vaker we een van deze woorden gaan gebruiken, hoe groter de kans dat ze in onze woordenboeken terechtkomen. Gebruik ze bijvoorbeeld in psychologische publicaties, in teksten over narcisme dat alle perken te buiten gaat. Promoveer *donsense* tot leenwoord van het jaar. Kortom: adopteer een van deze woorden, strooi ze rond, maak Domme Donald via *donzin* of *donsense* tot wat hij dagelijks over de wereld rondstrooit: een begrip voor bizarre, gevaarlijke, verontrustende nonsens. Ziedaar iets dat je als taalgevoelig individu kunt doen tegen deze deprimerende, ontwrichtende gekkigheid.

Dit stukje stond eerder op Neerlandistiek.nl

Ewoud Sanders Haarlem

RUSTDAG

Iets om van te dromen

Zondagrust (*Breng die ene dag om te lummelen terug, 24/1*), ik snak ernaar. Jammer dat bijna niemand meer weet hoe dat kan zijn. Eén dag in de week die anders was dan andere dagen; een zondagse jurk, een zondags koekje bij de koffie en vader en moeder in goede doen. Soms voor kinderen weleens wat saai, voor hen duurde de dag lang. Maar wat een plezier om te kunnen spelen, te lezen, buiten op onderzoek gaan. Later was daar wel het huiswerk op zondag, maar de ondertoon bleef genoeglijk. Rust, dat was het motto van de dag. Waarschijnlijk romantiseer ik het een beetje, maar ik had nooit kunnen denken dat zondagsrust een droom zou worden. Maar wat een kans, minder uitstoot, minder shoppen, een betere gezondheid – wie wil dat nu niet? Als zondagsrust nu ter sprake komt roept dat soms ook weerstand op: ‘Hoezo rust op zondag, je kunt toch zelf uitmaken wanneer je rust neemt?’ En daarom juist een ritueel dat de kracht heeft van iets gezamenlijks, iets wat eenieder goed doet. En het maakt creativiteit los, ongetwijfeld kom je op dingen waar je anders niet op komt. Kortom: iets om naar te snakken.

Jeanne den Besten Amsterdam

RUSTDAG

Woensdagrust

Ik begrijp de wens van Carla Dik-Faber zeker. Om het zelf te doen is (bijna) onmogelijk gezien haar column. Als verpleegkundige werk ik al 40 jaar ook het weekend, ik ben niet gehecht aan het weekendritueel of het gevoel van ‘weekend’. Mijn voorstel zou zijn om van de woensdag dan een collectieve rustdag te maken. Deze dag staat los van geloof, en breekt zo lekker de week.

Ronald Graafland Gouda

RUSTDAG

Toontje lager

„Moeten we de zondag weer als collectieve rustdag terugbrengen?” Jullie bedoelen: „Moeten we de zondag weer als collectieve, opgelegde rustdag terugbrengen?” Wat dacht je van zelf je rustdag en je werkdagen mogen uitkiezen? Dat kan voor heel wat meer mensen rust brengen dan één vaste dag die vooral christenen goed uitkomt. Het percentage christenen is ook nog eens dalende. Na bijna twee millennia mag de kerk wel eens een toontje lager zingen en anderen laten bepalen.

Verder: je zou die zondag, bijvoorbeeld als student die sport op zaterdag, maar nodig hebben om rond te komen. Je zou maar een ijsjeszaak hebben. De middenstand in de grensstreken kan wel inpakken. Ik ben verhuisd van de Veluwe naar Utrecht, Den Haag en (nu) Rotterdam om voor altijd van dat gemeentelijke christenjuk verlost te zijn. Na de komst van de ChristenUnie-burgemeester hier in Rotterdam ook nog de zondagsrust terug? Help!

Michiel Stam Rotterdam

RUSTDAG

Niet afdwingen

Ik ben het ermee eens dat je in je dagelijks leven rustpunten moet inbouwen. Echter zie ik het niet zitten dat af te dwingen met een verplichte collectieve rustdag. Als individu moet jezelf intrinsiek gemotiveerd zijn om op enig moment in de week jezelf rust te gunnen. Het belang hiervan zou in allerlei gremia kunnen en door ervaringsdeskundigen worden uitgelegd. En dan te beginnen bij de opvoeding, onderwijs, in arbeidsrelaties en dergelijke. En dat we nu nog meer reclame gaan horen op de npo om ons aan te zetten om van alles te kopen, om weg ver te reizen met vakanties. Daar zou eens over nagedacht moeten worden, of we daar blij en gelukkig van worden. De hypernerveuze samenleving maken we zelf, met elkaar. We weten na een paar seconden dat een heftige aardbeving heeft plaatsgevonden, er overstromingen zijn. Is dat altijd zinnig om te weten? Opleggen van regels, daar hebben we niets aan, dat geeft spanning in de overspannen samenleving. Maar aandacht vragen voor rust, die jezelf kunt organiseren, zodat je kunt genieten van kleine dingen, dicht bij huis. Daar gaat het mijns inziens om.

Petra Smeenk Trancoso de Baixo (Por)

RUSTDAG

Achterhaalde rollen

Voor ons, broer en zus geboren en opgegroeid in Ede (22 en 25 jaar oud), zit de zondagsrust nog vers in ons geheugen, ondanks het openen van winkels op zondagen. De zondagsrust is in essentie echter nog altijd niet verdwenen. Een gemiddelde stadsbezoeker zal opmerken dat de winkelstraat uitgestorven is op zondag. De interpretatie van de zondagsrust van Carla Dik-Faber stamt uit een verleden waarin één ouder werkte en, in de traditionele rol, ‘de vrouw’ doordeweeks de bood-

schappen kon doen. Tegenwoordig werken in het merendeel van de gezinnen beide ouders en zijn er ongeveer 3,4 miljoen Nederlanders die in eenpersoonshuishoudens wonen. Zij bepalen liever zelf hun zondagse invulling, of dat nu een terrasbezoek is of de wekelijkse boodschappen. Verder beweert Dik-Faber dat een dag rust kinderen van hun telefoon af zal halen. Iedereen met een beetje kennis van de jongere generaties weet dat dit een illusie is en een dag thuis alleen maar meer schermtijd oplevert. Zondagsrust wordt door velen gewaardeerd, maar geef mensen de vrijheid om die zelf in te vullen.

J. en E. Vlaswinkel Utrecht

RUSTDAG

Meer kansen voor rust

Ik zou het heerlijk vinden als de richtlijn is op zondag rust. Dan zie ik de tuin snoeien ook als rust, zonder machines. De auto wassen is ook rust, zonder machines. Rust als in: probeer in relatieve stilte en met een relatief kleine straat waarin je je begeeft tot rust te komen. Ik denk wel dat vaker per week gezonder is dan één dag. Hier zal de industriële revolutie debet aan zijn? Reclames van de straat af en niet meer langs de snelweg. Geen muziek in winkels. In bepaalde gebieden een verbod op auto's. Ik zie meer kansen voor rust.

Ilse Duijvestein Den Haag

RUSTDAG

Vervelen

De zondag als collectieve rustdag is een heel goed idee. Alle goede redenen om dat te doen worden in het artikel van Carla Dik-Faber al gegeven. Maar dat wil ook zeggen dat we moeten leren om ons op zo'n dag misschien wel te vervelen. Vervelen wordt gezien als een negatieve emotie, maar het is er wel eentje die je nieuwe energie kan geven.

Jo Lamers Venlo

CORRECTIES EN AANVULLINGEN

Woonplaats

Briefschrijver Sabine Sluijters (*Wanneer is het genoeg?*, 27/1, p. 30) woont niet in Leuven, maar in Rotterdam.

MUUTO

De Post vloerlamp

- › Dimbare vloerlamp met geïntegreerde LED-lichtbronnen
- › Modulair en innovatief verlichtingsontwerp
- › Ook verkrijgbaar als tafellamp

De Post vloerlamp van het Deense Muuto is een innovatief en modulair verlichtingsontwerp met een tijdloze uitstraling, strakke lijnen en geavanceerde functionaliteit. Dankzij de flexibele magnetische verbinding kunnen de twee afzonderlijke verlichtingseenheden eenvoudig naar jouw wensen worden gepositioneerd, gedraaid en gedimd. De magnetische kabeldruppels maken het mogelijk om de snoeren netjes langs de stang te bevestigen. De Post vloerlamp wordt geleverd met twee verlichtingseenheden.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/muuto

Breng kunst tot leven

Aan de muur met een prachtige replica of een bijzonder sieraad

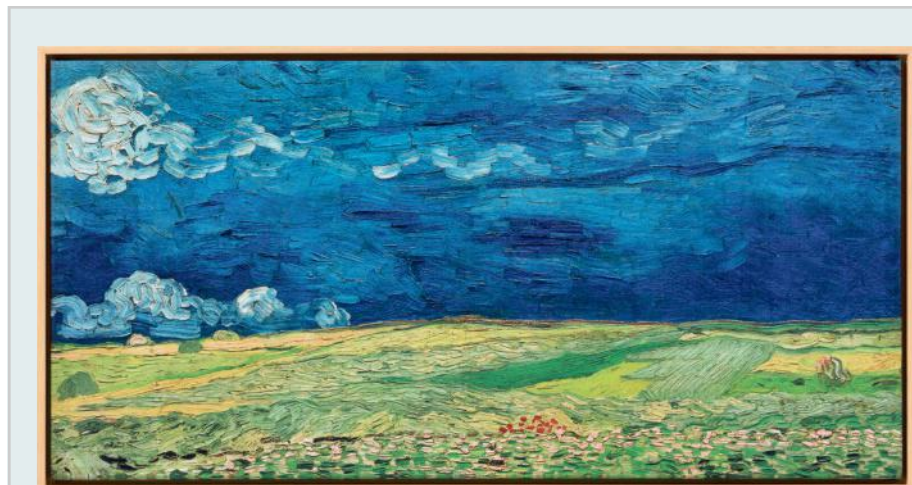
Adviesprijs
189,-

Ginkgo ketting
925 sterling zilver | Lengte: 45 cm |
Afmetingen hanger: 4 x 4,5 cm

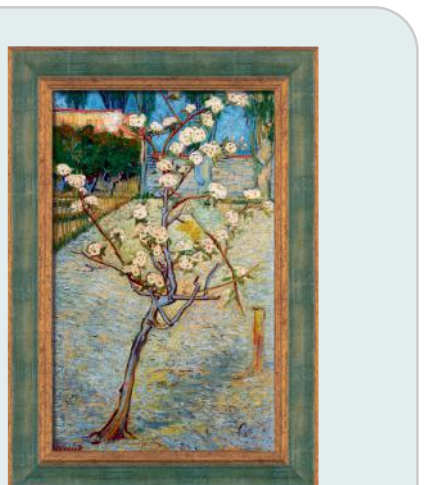
Adviesprijs
215,-

CHRISTIANE WENDT
Ketting Gelukkige olifant
Verguld 925 sterling zilver | Diamant |
Lengte: 44 cm | Afmetingen hanger:
2 x 2 cm

Adviesprijs
599,-

VINCENT VAN GOGH
Schilderij Korenveld onder Onweerslucht (1890)
Hoogwaardige reproductie | In massief houten lijst met schaduwrand |
Gelimiteerd tot 499 exemplaren | Inclusief certificaat | Afmetingen: 53 x 103,5 cm

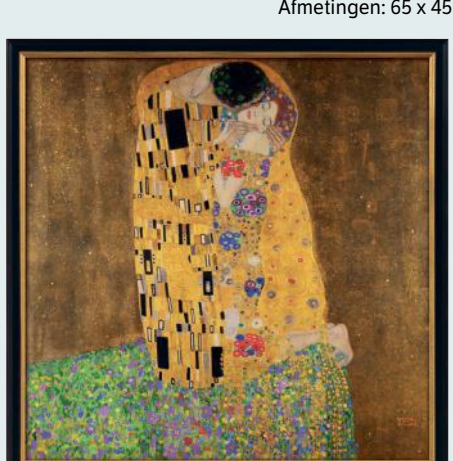
Adviesprijs
415,-

VINCENT VAN GOGH
Schilderij Perenboompje in bloei (1888)
Fine Art Giclée op kunstenaarscanvas |
Hoogwaardige lijst hout | Gelimiteerd
tot 499 exemplaren | Inclusief certificaat |
Afmetingen: 65 x 45 cm

Adviesprijs
610,-

JOHANNES VERMEER
Schilderij Gezicht op Delft (1660/61)
Fine Art Giclée op canvas | Gelimiteerd tot 199 exemplaren,
genummerd | Inclusief certificaat | Handgemaakte gouden lijst
van massief hout met metalen blad | Afmetingen: 68 x 79 cm

Adviesprijs
480,-

GUSTAV KLIMT
Schilderij De Kus (1907-1908)
Katoenen canvas met voelbare en zichtbare canvasstructuur |
Op houten spieraam | Gelimiteerd tot 980 exemplaren en genummerd |
Lijst van massief hout in zwart-gouden uitvoering | Afmetingen: 69 x 69 cm

Adviesprijs
235,-

FRIEDENSREICH HUNDERTWASSER
Horloge Tijdvinder Zielboom
Inclusief certificaat | Horlogekast: roestvrij
staal | Diameter kast: 30 mm, hoogte kast:
7 mm | Glas: mineraalglas | Horloge-
band: leer | Waterbestendig tot 3 ATM |
Met kwartsuurwerk van Miyota

© 2023 Namida AG, CH Glarus

Adviesprijs
115,-

GUSTAV KLIMT
Zijden sjaal Boerentuin
100% zijde | Afmetingen: 180 x 45 cm

Adviesprijs
115,-

CLAUDE MONET
Zijden sjaal Irissen in de tuin van Monet
100% zijde | Afmetingen: 174 x 42 cm

Adviesprijs
115,-

VINCENT VAN GOGH
Zijden sjaal Amandelbloesem
100% zijde | Afmetingen: 182 x 46 cm

& VERDER

2/3

Ruimtevaart

De westerse plannen om naar de maan te reizen zijn zeer complex geworden

8/9

Regenwoud

Hoog in de bomen zie je hoe dieren zaden verspreiden in het woud

15

Karel Knip

De ramen gaan potdicht en van de deur wordt een stukje afgezaagd

4/7

Bestaat de kloof?

Wel of geen diploma, dat is de nieuwe sociale scheidslijn in Nederland. Is dat echt zo? Sociologen voeren strijd.

RUIMTEVAART

De missie naar de maan begint op raketwetenschap te lijken

Volgende week vrijdag zou er weer een bemande missie in de richting van de maan kunnen gaan. Het moet de opmaat zijn van een bezoek aan het maanoppervlak. Dat programma is uiterst gecompliceerd.

Door **Bruno van Wayenburg**

‘Ben je opgewonden?’ vroeg ik Victor Glover in september 2024, toen hij in Nederland was voor een astronautencongres. Ruim een jaar eerder had de Amerikaanse extrajagerpiloot gehoord dat hij een van de vier astronauten was die mee-gaan met Artemis II, de eerste bemens-te maanmissie sinds het Apollo-tijd-perk.

„Die vraag vind ik altijd lastig”, zei hij beslist, „het eerlijke antwoord is: nee, ik ben een professional en het overheersende gevoel is nu de focus die hiervoor nodig is. We hebben nog heel veel te doen. Een paar weken voor de lancering, dan ben ik opgewonden.”

Zover is het nu. De gigantische SLS-maanraket staat al klaar op lanceer-platform 39B op Kennedy Space Center in Florida. Op zijn vroegst op 6 februari wordt het 98 meter hoge gevaarte ge-lanceerd. Behalve piloot Glover reizen ook commandant Reid Wiseman, Christina Koch en de Canadees Jeremy Hansen mee. In de Orion-capsule zul-len ze één rondje rond de maan vlie-

gen, en na een vlucht van tien dagen landen in de Atlantische Oceaan. Het is voor het eerst sinds ruim een halve eeuw dat astronauten de maan bezoeken. In juli 1969 zette Apollo 11-astronaut Neil Armstrong de eerste stappen op het oppervlak van ons buur-hemellichaam, in december 1972 was Gene Cernan de twaalfde en laat-ste maanwandelaar.

„Veel dingen doen we voor het eerst”, zegt Glover. „De Orion-capsule heeft nog nooit bemest gevlogen, de ruimte-pakken zijn nieuw en we gaan het ruim-teschip onderweg uitgebreid testen. Er moet nog heel veel gebeuren.”

Een ruime bocht om de maan heen „Ik had graag meegewild”, zegt André Kuipers half grappend, de Nederlander die in 2004 en 2011 naar het internati-onaal ruimtestation vloog. „Ik had dol-graag de hele aarde vanuit de ruimte gezien. Zoals op die iconische earthri-se-foto van Apollo 8, met de blauwe aarde tegen het zwart van het heelal.”

Het vluchtprofiel van de Artemis II-maanmissie lijkt inderdaad behoorlijk op die eerste bemenste maanvlucht uit

De raket voor de Artemis II-missie staat klaar op het lanceerplatform van het Kennedy Space Center in Florida. Op een banner hebben betrokken medewerkers hun hand-tekeningen gezet. FOTO JOEL KOWSKY/ NASA/EPA

1968, toen drie NASA-astronauten naar de maan vlogen, en er op 185 kilometer hoogte tien maal omheen cirkelden.

Alleen komt de Orion-capsule deze keer niet in een baan om de maan te-recht. Het ruimteschip vliegt er in één ruime bocht omheen, op zo’n 6.500 ki-lometer afstand van het maanopper-vlak. De vier maanreizigers ronden de maan dus maar één keer, een *flyby* in ruimtevaartjargon. De zwieper die hun ruimteschip daarbij van het zwaarte-krachtveld van de maan meekrijgt, is precies genoeg om ze terug te sturen naar de aarde: een *free-return trajectory*.

Op die manier hoeven de raketmo-toren alleen op de heenweg te vuren, legt Glover uit. „De eerste twee minu-ten en 20 seconden duwen de eerste rakettrap en de *boosters* [de twee vas-tebrandstofraketten aan weerszijden van SLS] ons omhoog.” Nadat de boost-ers opgebruikt zijn en wegvallen, blijft de eerste trap nog zes minuten bran-den. „En dan zitten we in een baan om de aarde.”

Vervolgens is het de beurt aan de tweede rakettrap, de Interim Cryoge-nic Propulsion Stage (ICPS), die de mis-

sie naar een hogere 24-uursbaan om de aarde brengt.

„Daar koppelen we ons los van de ICPS-trap, dan draaien we om en nade-ren we hem een paar keer, om weer weg te rijden en een aantal manoeu-vres uit te voeren”, zegt Glover, die hier als piloot de eerste verantwoorde-lijkheid voor heeft. „Het zijn oefenin-gen om erachter te komen hoe de be-sturing van Orion precies werkt, en om zo het *rendez-vous* onder de knie te krijgen.” *Rendez-vous* is het naderen en aankoppelen van twee ruimtevaartui-gen, wat belangrijk zal worden op vol-gende Artemis-vluchten.

Na die vingeroefeningen volgt de *trans-lunar injection*, waarbij Artemis II op koers naar de maan wordt gezet. Dat gebeurt door het vuren van de ra-ketmotor van de European Service Mo-dule (ESM), de ondersteuningsmodule onder de Orion-capsule die niet alleen voortstuwing, maar ook besturing, drink- en koelwater en elektriciteit ver-zorgt. De module is gebouwd door Air-bus, in opdracht van de Europese ruimtevaartorganisatie ESA. De vier zonnepanelen van zeven meter lang

zijn gemaakt door de vestiging in Oegstgeest.

Bij het ronden van de maan kunnen de astronauten het hemellichaam zien door vier kleine raampjes in de Orion-capsule. „Waar ik vooral naar uitkijk zijn de beelden”, zegt Kuipers, „ook omdat de camera’s veel beter zijn dan in de jaren zestig.”

Pas op de terugweg, in de buurt van de aarde, zal de ESM-module loskop-pelen. Dan schiet de Orion-capsule de dampkring in, met een recordsnelheid van 40.000 kilometer per uur. Daarbij wordt het hiteschild aan de onderkant gloeiend heet, om de rest van de cap-sule en de mensen daarin te bescher-men.

Het was dit hiteschild dat proble-men gaf bij de eerste Artemis-missie in 2022, nog zonder astronauten aan boord. Het schild is gemaakt van centi-meters dikke blokken van een epoxy-hars in een silicamatrix. Tijdens de af-daling wordt het materiaal zo’n 2.700 graden Celsius. Het hiteschild moet die hitte absorberen door gelijkmatig op te branden en af te bladderen, maar na terugkomst bleek dat er plaatselijk grote brokken uitgevallen waren, ver-moedelijk doordat er binnen het hitte-schild hete gassen waren ontstaan die zich ophoopten. In 2003 verongelukte spaceshuttle Columbia, met zeven as-tronauten aan boord, tijdens de terug-keer naar de aarde door een bescha-digd hiteschild, waarvan de NASA-lei-ding had kunnen weten.

Veel kritiek op NASA

„We zijn volop bezig met dit pro-bleem”, zei Glover in 2024, „en we blij-ven ermee bezig tot we echt klaar zijn om te vliegen. Het belangrijkste is dat we een team hebben dat we kunnen vertrouwen.” Aanvankelijk was er veel kritiek op NASA doordat de problemen met het hiteschild pas anderhalf jaar later aan het licht kwamen. Begin jan-uari sprak de nieuwe NASA-directeur Ja-red Isaacman, aangetreden in decem-ber, na een uitgebreide *review* zijn ver-trouwen uit in het hiteschild. In de vluchtplannen is de hoek waaronder de Orion-capsule terugkeert, iets ver-anderd om de hittebelasting korter te laten duren.

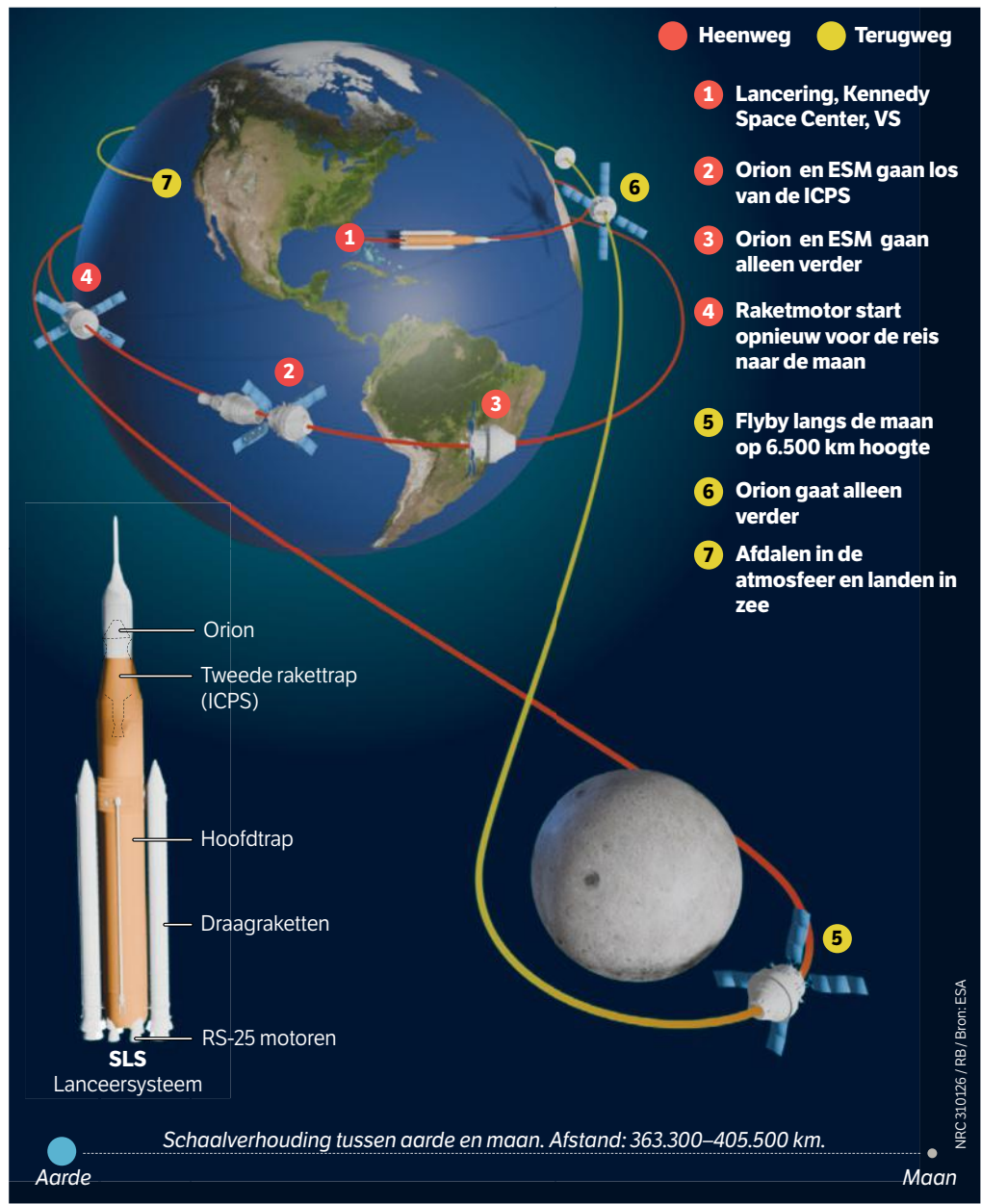
En wat komt er na de vlucht? „Rust”, zegt Glover, „eindelijk. Mijn le-ven, het leven van een astronaut, is een opeenvolging van kalmtes en stor-men, en dat maakt het lastig te voor-spellen wat je zult doen over een paar maanden. Maar ik wil ook een goede echtgenoot en vader zijn, en die tijd komt dan.”

Voor al zijn ruimtevaartcollega’s bij NASA is het antwoord ingewikkelder. Deze missie is de tweede vlucht in het Artemis-maanprogramma, dat op-nieuw Amerikaanse *boots on the moon* moet brengen, deze keer met als eind-doel een permanente bemenste aanwe-zigheid in de vorm van een maanbasis. Volgens de officiële NASA-plannen moet Artemis III, de eerste bemenste maanlanding sinds 1972, in 2028 ge-lanceerd worden. Maar weinig mensen geloven dat die datum haalbaar is.

Dat heeft alles te maken met de ge-compliceerde logistiek. Voor de afdal-ing naar het oppervlak, in de buurt van de zuidpool van de maan, heeft NASA een versie van Starship besteld, de gigantische herbruikbare raket van Elon Musks ruimtevaartbedrijf Spa-ceX. Starship is, ondanks elf testvluch-ten, waarvan vijf succesvol, nog niet operationeel. De 52 meter hoge HLS-versie (dat staat voor Human Landing System), die zelfstandig en rechtstan-dig op de maan moet landen, is ook nog grotendeels ongetest.

Het plan is dat Starship HLS vóór de bemenste lancering wordt gelanceerd

De aanstaande reis om de maan van Artemis II

China heeft een plan en werkt daar gestaag aan door. Ik denk eerlijk gezegd niet dat NASA - en wij dus - ze voor zullen zijn

André Kuipers
astronaut

Jeremy Hansen, Christina Koch, Victor Glover en Reid Wiseman (v.l.n.r.). FOTO EPA

en afgeleverd in een een langgerekte baan om de maan. Pas daarna worden de astronauten gelanceerd met de Ori-on-capsule, die een *rendez-vous* uit-voert met HLS. Astronauten stappen over en HLS daalt af naar de maan en landt rechtstandig. Omdat de raket zo hoog is, moeten de astronauten en hun apparaat daar met een lift afdalen naar het maanoppervlak. „Ik vind het een raar concept, een beetje een Kuif-je-raket”, zegt Kuipers. „Hoe kan zo’n lang ding gegarandeerd stabiel landen op de maan? Ook die lift lijkt me nogal onpraktisch.”

Bijtanken met zuurstof en methaan

Bovendien moet HLS na lancering in een baan om de aarde bijgetankt wor-den met vloeibaar zuurstof en me-thaan, voordat hij verder kan. Voor dat bijtanken zijn meer dan tien vluchten nodig van een tankervariant van de Starship, die ook nog ontwikkeld moet worden. „Bijtanken van zulke koude vloeistoffen in de ruimte is nog nooit vertoond”, zegt Kuipers. „Ik denk: dat kan veel simpeler.”

Oorspronkelijk was het plan nóg ge-compliceerder. NASA, de Europese ruimtevaartorganisatie ESA en het Ja-panse JAXA werken aan Lunar Gate-way, een klein ruimtestation dat in een elliptische baan rond de maan ge-plaatst wordt. Astronauten zouden met Orion aankoppelen en er enkele weken kunnen verblijven. Om af te da-len naar de maan zou HLS ook koppe-len aan de Gateway. Verschillende mo-dules voor Gateway zijn nog wel in ontwikkeling, ook in Europa, maar het gebruik is uitgesteld naar Artemis IV en latere vluchten, waarbij ook Europea-nen zouden meevliegen.

Maar over de planning van die vluchten staat minder duidelijk vast. De focus ligt duidelijk op de maanlan-ding, waarmee de VS nadrukkelijk ri-vaal China vóór wilt zijn. Dat land kondigde aan uiterlijk in 2030 Chinese astronauten op het maanoppervlak af te leveren. Met een snelgroeiende ruimtevaartsector en een lange reeks succesvolle onbemenste maanlandin-gen in het Chang’e-programma, lijkt China daarvoor goede papieren te heb-ben. Het Chinese maanlandingsplan, dat meer lijkt op NASA’s Apollo-aan-pak, is ook eenvoudiger. „China heeft een plan en werkt daar gestaag aan door. Ik denk eerlijk gezegd niet dat NASA - en wij dus - ze voor zullen zijn”, zegt Kuipers.

Dat is niet alleen een prestigekwes-tie, zoals in de jaren zestig, maar ook een strategische. Kuipers: „We gaan naar de maan om wetenschappelijk onderzoek te doen, maar het is ook een voorbereiding op de bemenste reis naar Mars. En wie weet gaan we er ooit delfstoffen winnen.”

Erg praktisch lijkt dat voorlopig niet: de winning van bijvoorbeeld zeld-zame aardmetalen zal extreem veel duurder zijn dan op aarde. Een andere kandidaat-delfstof is water, nodig voor bemenste bases en ook bruikbaar als grondstof voor raketbrandstof. Kui-pers: „Je kunt nu zeggen: dat kan niet of het is veel te duur, maar we hebben het over tientallen of misschien wel honderd jaar in de toekomst. Dit is iets van de lange termijn.”

Maar vóórdat het zo ver is, moet je je aanwezigheid vestigen en bescher-men, is de redenering, zelfs al is in ruimteverdragen expliciet afgesproken dat niemand delen van hemellichamen kan bezitten. Een ruimtebasis is een eerste stap, het claimen van de omlig-gende gebied een tweede. Kuipers: „Het imperialisme viert weer hoogtij, het zou me niets verbazen als de VS of China op een dag zeggen: dan is nu de maan van ons.”

Mark Bovens en Anchrit Wille op de Haagse campus van de Universiteit Leiden.

INTERVIEW MARK BOVENS EN ANCHRIT WILLE AUTEURS

‘Langs de lijnen van opleidingsniveau zijn echt gescheiden werelden aan het ontstaan’

Het veelbesproken boek *Diplomademocratie* uit 2011 is opnieuw uitgegeven. De tegenstellingen die ontstaan door opleidingsverschillen zijn volgens de auteurs alleen maar groter geworden.

Door **Sjoerd de Jong** Fotografie **Hedayatullah Amid**

De boodschap van hun boek was niet mals: opleiding is „de nieuwe verzuijing”. Diploma’s zijn een *must* voor bijna elke politieke loopbaan. Universitair opgeleiden beheersen het openbaar bestuur en de politiek, sociale en geografische segregatie tekent zich af – met politieke consequenties. In een nieuwe, herziene editie is de diagnose van *Diplomademocratie* van politiek filosoof en bestuurskundige Mark Bovens en politicoloog en bestuurskundige Anchrit Wille uitgebreid met een sociale dimensie en onderbouwd met nieuw en ook internationaal onderzoek. Conclusie: academisch en praktisch opgeleiden leven steeds meer in eigen, gescheiden werelden – en de ‘zuil’ van academisch opgeleiden voert de bovenaan. Een reactie ‘van onderop’ valt te verwachten en is er gekomen: de populistische revolte sinds Pim Fortuyn.

Waarom was een nieuwe editie nodig?
Wille: „De scheidslijn langs opleiding die we [in 2011] signaleerden heeft zich de afgelopen vijftien jaar verankerd via allerlei mechanismen, dat is relevant voor onze analyse en versterkt die. Sociaal, maar ook politiek. Dat wordt bevestigd door nieuw werk van politicologen, niet alleen in Nederland maar internationaal. Je ziet het ook in andere Europese landen.”
Bovens: „In westerse samenlevingen is een nieuwe *cleavage* ontstaan, zoals het in de politicologische literatuur heet, een scheiding die sterk samenhangt met opleiding en die inmiddels een sociale, geografische en politieke waardendimensie heeft gekregen. Die laatste hadden we in de vorige editie nog niet zo benadrukt, toen ging het ons nog vooral om verschillen in politieke participatie en representatie. Nu zien we dat er echt gescheiden werelden aan het ontstaan zijn langs opleidingslijnen. Dat maakt de dominantie van universitair geschoolden in parlement en gemeenteraden die we eerder signaleerden nog problematischer.”

Een kritiek op jullie werk is dat jullie de kloof overdrijven. Hoe ziet die er uit volgens jullie?
Bovens: „Er zijn drie componenten aan een *cleavage*. Allereerst moet het gaan om sociale groepen die zich duidelijk van elkaar onderscheiden, door religie, klasse of – zoals in onze analyse – opleiding. Ze trouwen onderling, wonen in specifieke wijken en regio’s en hebben eigen scholen en clubs. Die groepen moeten daarnaast verschillende waardenpatronen hebben en ander stemgedrag vertonen. En tot slot: het partijlandschap moet zich gaan voegen naar die scheidslijnen. Nu, dat zien we allemaal gebeuren in Nederland, geleidelijk over de afgelopen halve eeuw. Sinds Fortuyn is het politieke landschap zich ernaar gaan voegen, dat heeft zich gekristalliseerd rond culturele thema’s waar universitair en praktisch geschoolden radicaal anders over denken. Met name migratie, EU en internationalisering.”

Dat is dan de beruchte ‘kloof’.
Wille: „Dat woord gebruiken wij liever niet, ook niet in ons boek. Wat we wel zien is een patroon, een scheidslijn langs opleiding. Daarbinnen zit natuurlijk ook nog veel individuele variatie. Opleiding verklaart niet alles, zeker niet op individueel niveau. Maar wij kijken vooral op macro-niveau, naar de grotere patronen.”
Bovens: „Het is ook wel een beetje een semantische kwestie. ‘Kloof’ heeft een zware lading. Het roept het beeld op van groepen die met de koppen tegenover elkaar staan. Terwijl wij zeggen, nee, zo is het niet. We staan eerder met de ruggen naar elkaar. We leven langs elkaar heen. Het gaat ons ook niet om affectieve polarisatie, het idee dat hoger opgeleiden zouden neerkijken op lager opgeleiden. Dat beweren we niet en het is ook niet relevant voor wat we wel beweren.”
Het is ook niet waar, blijkt uit onderzoek. Inhoudelijke verschillen zijn voor affectieve polarisatie belangrijker dan opleiding.
Bovens: „Natuurlijk zijn er gradaties in *cleavage*, afhankelijk van de vraag of het lukt om sociale tegenstellingen te pacificeren. Zo niet, dan kunnen die escaleren tot conflicten zoals we hebben gezien in Noord-Ierland of zelfs Libanon. Affectieve polarisatie tussen groepen speelde daar een héél grote rol in. Dat is in Nederland nu bij lange na niet zo, onze *cleavage* is nog in opbouw. Je kan nog veel hoger gaan op de escalatieladder.”
Een kritiek op jullie werk is dat het onderscheid tussen hoog of theoretisch en laag of praktisch opgeleid veel te grof is. Het suggereert twee massieve, homogene blokken, terwijl de werkelijkheid veel gevarieerder is.
Bovens: „Daarom gebruiken we dat onderscheid ook niet. We spreken niet van theoretisch opgeleiden, rechtsgeleerdheid en geneeskunde zijn heel praktisch, het vmbo heeft ook een theoretische variant, enzovoort. Het gaat ons niet om theoretisch of praktisch onderwijs op zichzelf, maar om de instituties waarin je bent gesocialiseerd. We werken met zes categorieën: basisonderwijs, vmbo/havo, mbo, havo/vwo, hbo en wo. Dat geeft een veel genuanceerder beeld. Maar wat we daarbij zien is een opleidingsgradiënt waarbij academisch opgeleiden steeds aan de extreme kant staan, in politieke participatie en op de culturele scheidslijn. Zij zijn politiek en cultureel het meest kosmopolitisch, praktisch opgeleiden zijn eerder nationalistisch. Universitair opgeleiden zijn ook de meest hechte groep in familie- en vriendschapsrelaties. De sociale segregatie is bij hen sterker dan bij andere groepen. Uit onderzoek blijkt bovendien dat die verschillen bij volgende generaties nog groter zijn dan bij vorige. De politieke en sociale stratificatie wordt dus gereproduceerd én sterker.”
Wordt de tegenstelling tussen academici en praktisch opgeleiden niet vooral politiek geconstrueerd als wapen in cultuurstrijd? De PVV leeft ervan.
Wille: „Zeker, een scheidslijn wordt politiek gearticuleerd en gemobiliseerd. *Framing* is een belangrijke factor. Maar het zou onzin zijn om te denken dat de tegenstelling louter een constructie is van radicaal-rechts partijen. Politieke entrepreneurs kneden

latente tegenstellingen tot een partijpolitiek narratief dat mensen aanspreekt. Maar ze kunnen dat alleen omdat er een basis voor bestaat. We zien structurele sociale verhoudingen die de laatste jaren politiek manifest zijn geworden.”
Bovens: „Je zag dat ook bij de vorige grote maatschappelijke scheidslijn, die tussen arbeid en kapitaal. Troelstra kon de arbeidersklasse begin twintigste eeuw mobiliseren omdat er politiek potentieel voor was. Hij gaf de arbeiders een stem en een politiek narratief, dat zelf weer een invloedrijke factor werd. Het is altijd een wisselwerking.”
Jullie waarschuwen nu meer dan in de eerste editie voor politieke gevolgen van de scheidslijn, zelfs voor een democratische crisis.
Bovens: „Toen zagen we vooral het probleem dat praktisch opgeleiden te weinig vertegenwoordigd worden in politieke instituties. Nu denken we dat er meer aan de hand is. Onderzoek van Rotterdamse sociologen heeft laten zien dat bij praktisch opgeleiden breed ressentiment leeft over de politiek. Wij maken ons zorgen dat het zich keert tegen het politieke systeem als zodanig, zoals we zien gebeuren in de VS.”
Ressentiment is toch niet voorbehouden aan praktisch gescholden? In de crisisjaren tachtig leefde het onder studenten. Gevoed door ‘elite-overproductie’: afgestudeerden die niet maatschappelijk slagen en rancuneus worden.
Bovens: „Ja, jullie rechtsorde is de onze niet, ik ken die leus nog. Maar dat zal niet om een heel grote groep gaan. Academici hebben echt veel meer vertrouwen in de politiek en in instituties, blijkt keer op keer. Ze voelen zich beter gehoord, kennen beter de weg, bepalen de politieke agenda. Dat blijkt uit de cijfers. Ook in stemgedrag.”
Maar in de politiek domineert al twintig jaar ‘de boze burger’. Dan wordt de stem van praktisch opgeleiden toch gehoord?
Wille: „De politieke taal en symboliek zijn veranderd, dat klopt. Maar in de politieke en bestuurlijke arena’s zijn academici oververtegenwoordigd. Dat heeft bewezen effect op politieke agenda’s en beleid. Er zijn wel nationalistische partijen opgekomen, dat is inderdaad een verschil.”
Niet alleen opgekomen. Aan de macht gekomen.
Bovens: „Tot op zekere hoogte. Er is een verschil tussen discours en realiteit. Je zou moeten onderzoeken of praktisch opgeleiden na het kabinet-Schoof het gevoel hebben dat de politiek niet alleen praat, maar daadwerkelijk levert. Dat hebben wij niet gedaan, maar het zou ons verbazen. We halen wel onderzoek aan dat uitwijst dat politieke agenda’s nog steeds een bias hebben ten gunste van academisch geschoolden.”

Mark Bovens politiek filosoof en bestuurskundige

LEES VERDER OP PAGINA W6

VERVOLG VAN PAGINA W5

Jullie noemen academici een nieuwe zuil. Maar de oude zuilen waren juist intern heel divers, ook in opleiding, van arbeiders tot directeuren.

Wille: „We willen ook zeker niet suggereren dat academisch geschoolden allemaal hetzelfde zijn. Verzuiling is voor ons een analytisch hulpmiddel, het helpt om sociale, culturele en politieke patronen bloot te leggen. En dan zie je bijvoorbeeld dat partijen als VVD, GroenLinks/PvdA en D66 vooral universitair geschoolden trekken. Daar komt clustering van universitair geschoolden in woonwijken bij, trouwen binnen de eigen groep, een gedeelde schoolkeuze. Dat zijn allemaal overeenkomsten met de verzuiling van weleer. Maar het is natuurlijk niet precies hetzelfde. De huidige context is totaal anders.”

Zien jullie in de jongste verkiezingen iets van een kentering?

Wille: „D66 lijkt erin geslaagd een deel van de praktisch opgeleiden naar zich toe te trekken met een meer nationalistische campagne en afstand nemen van ‘betweterij’. Dat is interessant. De PvdA is dat electoraat helemaal kwijt, daar zitten overwegend academici.”

Kom je dan niet op de paradox dat academici nu juist op partijen stemmen die sociale verschillen willen verkleinen, zoals GroenLinks/PvdA?

Bovens: „Sociaal-economische verschillen zijn niet het grote issue. In de eerdere scheidslijn, tussen arbeid en kapitaal, waren sociaal-economische kwesties brisant, op een klassieke links-rechtslijn. Daar maakte opleiding niet zoveel bij uit. Dat is nu echt anders. Bij de brandende culturele kwesties die nu spelen, met name migratie, zien we dat opleiding duidelijk de belangrijkste factor is.”

Jullie stellen een aantal remedies voor, onder meer latere selectie op school, matigen van de meritocratie.

Wille: „Een praktisch punt zou zijn om studenten een maatschappelijke stage te laten doen. We hebben nu heel veel studenten die niet meer vanzelfsprekend kennis hebben van andere sociale groepen en milieus. Dus ga eens stage lopen bij het UWV of ga achter de balie zitten bij een gemeente. Dat zou studenten een breder blik geven, maar het zou ook veel ambtenaren en bestuurders goed doen.”

Wat zou een nieuw kabinet als eerste moeten doen?

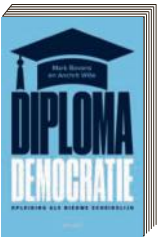
Bovens: „Als ik voor mezelf spreek: de migratiekwestie pacificeren. Dat is dé kwestie op de culturele scheidslijn. Probeer daar een compromis in te vinden zoals dat ooit werd bereikt in de schoolstrijd tussen liberalen en confessionelen begin twintigste eeuw. Toen werd het algemeen kiesrecht vastgelegd en de vrijheid van onderwijs verankerd in de Grondwet. Zoiets zou je nu ook moeten proberen. Zodat migratie niet meer zo’n enorme splijtzwam is.”

En als het allemaal misloopt?

Bovens: „We schetsen twee scenario’s. Het zwarte is dat het ressentiment zich keert tegen het democratische systeem. Dat moeten we echt zien te voorkómen. Het positieve scenario is dat er nationalistische partijen ontstaan die praktisch geschoolden een stem geven, maar binnen de democratische rechtsstaat. Een hoopvol voorbeeld is Leefbaar Rotterdam, dat radicaal en verbitterd begon maar nu samenwerkt met DENK.”

Dat geldt dus niet voor de PVV en Forum voor Democratie.

Bovens: „Nee, bij die partijen kun je grote twijfels hebben of ze bereid blijven om binnen het democratische rechtssysteem te opereren.”

Mark Bovens en Anchrit Wille: Diplomademocratie. Opleiding als nieuwe scheidslijn. Uitgebreide en herziene editie. Prometheus, 283 blz. 25 euro.

Hoogleraren van de Erasmus Universiteit lopen over het Grotekerkplein in het centrum van Rotterdam tijdens de opening van het academisch jaar. FOTO FREEK VAN DEN BERGH/ANP

SOCIOLOGIE

Onder sociologen woekert de strijd over diploma’s nog voort

Loopt er een scheidslijn tussen hoog- en laagopgeleid Nederland? Sociologen zijn er nog niet over uit. „Bij de cruciale thema’s van deze tijd – migratie, klimaat – zie je dat ze er heel anders over denken.”

Door **Sjoerd de Jong**

Bestaat de beruchte ‘diplomademocratie’? De samenleving dus waar universitair opgeleiden de dienst uitmaken in politiek en bestuur en praktisch geschoolden het nakijken hebben – in werk, welvaart, wonen, gezondheid en zeggenschap? En die daardoor een kruisvat kan worden van maatschappelijk en politiek ressentiment? Jazeker, die bestaat. Dat zegt Jeroen van der Waal, hoogleraar sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, die kwestie is nu wel beslecht. Hij onderzoekt het verband tussen opleiding en politiek ressentiment en wordt aangehaald in de nieuwe editie van *Diplomademocratie* van bestuurskundigen Mark Bovens en Anchrit Wille. Nee, die bestaat zo niet. Er is geen reden voor paniek over een groeiende segregatie naar opleiding. Zegt socioloog Jan Willem Duyvendak. In zijn eigen recente boek *Spookkloven* bekritiseert hij de idee dat maatschappelijke kloven, ook die in opleiding, onheilspellend wijd zijn geworden. Wegroeiën juist steeds meer naar elkaar toe, stelt hij, en zijn daardoor gevoeliger geworden voor resterende sociale ongelijkheid. Hij verwijt Bovens en Wille „een gebrekkig gevoel voor verhoudingen”. Ze dienen hem van repiek in sociologenblad *Sociale Vraagstukken*. Hij maakt een „stropop” van hun werk, vinden ze. De scheidslijn naar opleiding is een realiteit, „gebaseerd op feiten”.

Ja, die bestaat tot op zekere hoogte, maar Bovens en Wille overdrijven. Zegt Will Tiemeijer, bijzonder hoogleraar gedragswetenschappen aan de Erasmus Universiteit. „Maakt opleiding uit? Ja natuurlijk. Gemiddeld genomen verdienen hogeropgeleiden meer dan lageropgeleiden, hebben zij betere woningen in fijnere wijken, zijn ze gezonder, leven ze langer, enzovoort. [...] Maar die verschillen zijn er altijd al geweest.” Bovens en Wille, zegt hij, claimen „dat de verschillen de afgelopen decennia groter zijn geworden. Sterker, ze zien zelfs een nieuwe verzuiling. Die claim is wel omstreden.” Zo is de academische strijd om de ‘diplomademocratie’ opgelaaid, zij het nu in kleinere kring. Toen het boek van Bovens en Wille in 2011 verscheen, deed het veel stof opwaaien. Er kwam lof én kritiek. Er verscheen een bundel, *Een kloof van alle tijden*, met sceptische en relativiserende kanttekeningen.

Verdringing door professionals

De cijfers bevestigen in elk geval de trend. In de jaren zestig had 1 procent van de Nederlanders een academische graad, in 2024 ruim 14 procent (en had in totaal 35 procent een hogere opleiding). Het aandeel hogeropgeleiden in de Tweede Kamer en gemeenteraden is toegenomen tot zo’n 80 procent. In maatschappelijke organisaties zijn lageropgeleiden verdrongen door *professionals*. Niet religie of klasse bepalen hoe mensen leven – en hoeveel ze politiek in te brengen hebben – maar opleiding. Aldus Bovens en Wille.

Zo is het, beaamt hoogleraar Van der Waal. Tegenwerpingen als die van Duyvendak noemt hij interessant maar doen volgens hem niet af aan de hoofd-

„Hogeropgeleiden stemmen net zo goed rechts als links

Will Tiemeijer
Erasmus
Universiteit

zaak. „Je kunt erop wijzen dat praktisch en academisch opgeleiden het over veel onderwerpen ook eens zijn, zoals over gelijkheid of het recht op abortus. Dat klopt, we zijn een vrijzinnig land. Maar bij de cruciale thema’s van deze tijd – migratie, klimaat – zie je dat ze er héél anders over denken. Die scheidslijn loopt echt langs opleiding.” Hij ziet dat als een terugslag na de antiautoritaire jaren zestig. „De relevantie van die autoritaire neiging van praktisch opgeleiden wordt nog steeds onderschat.”

Toch is lang niet iedereen overtuigd. Allereerst omdat de terminologie verwarrend blijft. Bovens en Wille spreken in hun boek van een scheiding tussen universitair en praktisch opgeleiden, maar steeds meer wetenschappers vervangen ‘hoger’ en ‘lager’ door het veel bredere ‘theoretisch’ en ‘praktisch’ opgeleid.

Tiemeijer: „Er is een conceptueel rommeltje ontstaan. Wie zijn praktisch opgeleid? Eerst werden alleen de lageropgeleiden zo genoemd, maar steeds vaker worden ook middelbaar opgeleiden ertoe gerekend of zelfs hbo-opgeleiden. De hele waaier wordt versimpeld tot maar twee smaken. Zo wordt er een tweedeling *geconstrueerd*. „Als je kijkt naar gemiddelden”, zegt hij, „zijn er zeker significante verschillen tussen opleidingsgroepen, maar de verschillen binnen groepen zijn niet zelden beduidend groter.”

In Amsterdam trekt Jan Willem Duyvendak heel andere conclusies dan Bovens en Wille. Hij ziet op grond van CBS-cijfers *overall* geen toename van sociale segregatie. Lageropgeleiden verkeren, concludeert hij, minder onder elkaar dan voorheen, juist ook omdat er minder lageropgeleiden zijn.

Bovens en Wille, meent hij, miskennen de drastisch veranderde sociale verhoudingen. Ongelijkheid staat in een kwade reuk en juist de elite krijgt het in de media en politiek voor de kiezen. Hogeropgeleiden, schrijft hij in *Sociale Vraagstukken*, „durven zichzelf niet meer als ‘hoger’ te zien”. Ze staan „in de beklagdenbank” en „schamen” zich als ze worden aangesproken op hun privileges. In de Haagse politiek is ‘de gewone man’, met zijn wensen en grieven, „allang de norm geworden, van rechts tot links”.

Dat hogeropgeleiden neerkijken op lageropgeleiden is in elk geval een mythe, meent hoogleraar Tiemeijer. In *Sociale Vraagstukken* rafelde hij de cijfers over zulke ‘affectieve polarisatie’ al eens uiteen. Voor zover er sprake is van affectieve polarisatie – een hekel hebben aan anderen – verloopt die niet langs opleidingslijnen. Bij onderwerpen als klimaat en migratie geeft in-houd de doorslag, niet opleiding.

Om die reden heeft Tiemeijer ook bezwaar tegen het beeld van een „zuil” in *Diplomademocratie*. Hij werkt aan een artikel over stemgedrag. „Ik laat zien dat het idee van een nieuwe politieke zuil langs opleidingslijnen niet is vol te houden. Hogeropgeleiden stemmen net zo goed rechts als links. Als dat zo is, wat is dan het groepsbelang van deze hogeropgeleide ‘zuil’?”

Socioloog Van der Waal in Rotterdam is niet onder de indruk van de bedenkingen. „Dat de opleidingskloof niet is toegenomen omdat veel meer mensen dan vroeger hogeropgeleid zijn, vind ik geen sterk argument. Dat maakt de kloof met praktisch opgeleiden alleen maar pregnanter. Die heeft niet alleen te maken met politieke opvattingen, ook met leefstijl, kleding, smaak.” Tot en met namen die je kinderen geeft. Kimberley en Kevin versus Fleur en Floris onder academici.

En Kevin wordt minder vertegenwoordigd in politiek en bestuur dan Floris, aldus de boodschap van *Diplo-*

mademocratie. Bovens en Wille wijzen erop dat nu 80 procent van de Kamerleden academisch opgeleid is. In *Sociale Vraagstukken* werpt Duyvendak tegen dat hogeropgeleiden in de jaren vijftig bij de Tweede Kamer zelfs met een factor *tien* oververtegenwoordigd waren, nu nog maar met een factor twee. Die kloof is dus afgenomen.

Maar dat mist het punt, zegt socioloog Quita Muis, die in 2024 aan de universiteit van Tilburg promoveerde op een onderzoek naar polarisatie: „Dan kijk je naar de *relatieve* verandering. Maar het gaat om de *absolute* daling van het aantal praktisch geschoolden. Dat is nu nog maar 20 procent. Dat heeft effect op de mate waarin belangen van praktisch opgeleiden worden behartigd.” Hogeropgeleiden zijn volgens haar in hun opvattingen sterker op elkaar gaan lijken dan lageropgeleiden en zien meer polarisatie.

En de boze burger dan, die beheerst nu toch al bijna een kwart eeuw de talkshows en de Haagse politiek? Van der Waal: „Dat kan waar zijn, maar het gaat niet alleen om ‘luisteren naar de boze burger’. Dat kan zelf ook weer iets bevoogdends krijgen. Belangrijker is de vraag of mensen zich herkennen in de politiek en of die levert wat mensen willen. Dat is voor praktisch opgeleiden dus niet zo. In het boek *Een links verhaal* van journalist Coen van de Ven staat een mooie passage over PvdA-kader dat een volkswijk bezoekt. Die gaan mensen daar dan aanspreken op het belang van het klimaat. Je denkt echt dat je naar *Lucky TV* zit te kijken. Ze kennen de wereld van die mensen helemaal niet.”

Partijen tegen ongelijkheid

Muis zegt daarover: „Hogeropgeleiden identificeren zich veel sterker met hun opleidingsniveau dan lageropgeleiden. Ze voelen zich ook meer verbonden met mensen met hetzelfde opleidingsniveau.” Duyvendak wijst erop dat juist de politieke partijen die hogeropgeleiden aantrekken zich keren tegen sociale ongelijkheid, terwijl een flink deel van de lageropgeleiden ‘rechts’ is gaan stemmen. Het verwijt dat hogeropgeleiden in de politiek niet opkomen voor de belangen van lager geschoolden vindt hij dus onterecht. „Het moet niet gekker worden.”

Maar, zegt Van der Waal, de kloof is niet gebonden aan inkomens, die loopt dwars door economische klassen. „Onder praktisch opgeleiden, nog steeds twee derde van de bevolking, zitten ook mensen die in een twee-onder-een-kap wonen met twee auto’s voor de deur. Ik zou dat niet arm of achtergesteld noemen. Maar ze denken wél heel anders dan hoogopgeleiden over politiek. Praktisch opgeleiden vinden migratie of streng straffen van een ontsnapte tbs’er belangrijker dan een paar tientjes per maand meer. Ze hebben een ander idee wat goed is voor Nederland. Daar zit geen economische logica achter.”

Wel een *politieke* logica, zegt politcoloog Merijn Oudenampsen, criticus van het eerste uur van *Diplomademocratie*. „De culturele scheidslijn tussen opleidingsgroepen is geen natuurverschijnsel, die wordt actief gepolitiseerd en gemobiliseerd door politieke elites.” Het boek, vindt hij, doet „alsof politieke ideologie niet bestaat of er niet toe doet”. Terwijl die, zegt Oudenampsen, cruciaal is voor het begrijpen van de huidige sociaal-culturele verhoudingen.

Van der Waal ziet dat anders: „Ik zou erg aarzelen om te beweren dat mensen op populistische partijen stemmen omdat ze hun eigen belangen niet goed zien of begrijpen. Ze hebben een ander idee wat mooi en goed zou zijn voor Nederland.”

Hoog in de bomen leerde Robert Timmers hoe een regenwoud zich kan herstellen

Door zaden te verspreiden dragen dieren bij aan het behoud van bossen. Maar hoe doen ze dat precies? Daarvoor moest Robert Timmers de hoogte in. In Brazilië.

Boomklimmen - zoals Robert Timmers het uitlegt klinkt het nog vrij eenvoudig. „Eerst werp je het klimtouw met behulp van een speciale gooilijn over een hoge tak, of je schiet het eroverheen met een katapult. Aan het ene uiteinde van het touw knoopt je jezelf vast, terwijl je via het andere omhoog klimt, dus je zekert in feite jezelf.“ Maar doe het maar eens in het écht, in een 20 meter hoge boom in het Braziliaanse regenwoud, omringd door brutale apen die je bekogelen met alles wat ze maar voorhanden krijgen... „Dat was wel een andere ervaring dan op de universiteitscampus waar ik had geoe-fend, ja.“

Honderden keren is hij de afgelopen jaren voor zijn promotie de bomen langs de oostkust van Brazilië ingeklommen, om te onderzoeken hoe zaadverspreiden-de dieren al dan niet kunnen bijdragen aan het herstel van tropische bossen. „Een regenwoud is meer dan een verza-meling bomen - het is een heel ecosys-teem. En als het verdwijnt gaan daarmee niet alleen soorten verloren, maar ook de processen die nodig zijn om het te her-stellen.“ Neem de frugivoren: de vruchte-netende vogels, zoogdieren en reptielen die door hun eetgedrag meehelpen aan de verspreiding van zaden. „Voor de overleving van tropische bossen zijn ze essentieel, maar nu de bossen steeds ver-der versnipperd raken dreigen ook die complexe zaadverspreidingsnetwerken verstoord te raken.“

En dus klom Timmers samen met Bra-ziliaanse en Nederlandse assistenten de bomen in om cameravallen te plaatsen. „Daarmee wilde ik de precieze interacties tussen de dieren en de planten vastleg-gen - welke soorten eten de vruchten op om elders de zaden weer uit te poepen, welke soorten doen zich ter plekke te-goed aan het vruchtvlees of nemen de vruchten juist in hun geheel mee?“

Vleermuizen, vogels, vossen

In totaal analyseerde hij meer dan een miljoen videobeelden, elk van zo'n 30 se-conden. „Gelukkig waren er flink wat studenten bereid om te helpen. Al kon-den we niet gebruiken, want beeldher-kenningssoftware werkt nog niet goed met film - takken die waaien in de wind worden net zo goed aangezien voor die-ren.“ Zo turfde hij de interacties van meer dan tachtig verschillende vruchteneters, van vleermuizen en vogels tot agouti's en vossen.

De eerste jaren van zijn promotie-on-derzoek waren niet makkelijk: „Ik was

FOTO'S ZARA NOR

WIE IS ROBERT TIMMERS?

- **Geboren**
In 1991
- **Woont**
In Rhenen
- **Natuurlijke**
Deed hij op in de lange zomer-vakanties bij zijn oma, in Schotland. „Dan ging ik hele dagen hutten bou-wen met mijn neven en nichten.“
- **Hond**
Luna is ook meege-komen uit Brazilië. „We hebben haar gevonden bij het veldwerk. Volgens een lokale boer zat ze er al drie nachten. Toen ik de volgende avond weer ging kijken, sprong ze zo bij me in de auto.“
- **Tutoeage**
Een Braziliaanse wouw. „Dat is geen zaadverspreider, maar wel een heel gave vogel.“

nét in Brazilië om geschikte veldwerkge-bieden te selecteren toen de coronapande-mie uitbrak. Op een van de laatste vluch-ten ben ik terug naar Nederland gekomen, maar ik had nog geen cameravallen geïn-stalleerd dus kon nog geen beelden analy-seren.“ Wel voerde hij op basis van litera-tuuronderzoek een meta-analyse uit van bosbescherming wereldwijd. „Over het al-gemeen blijken er in die beschermde bos-sen meer vogelsoorten te leven dan in on-beschermde bossen. Vooral wanneer ze groter zijn of strenger worden beschermd.“

Maar toen hij eindelijk zelf aan de slag kon in Brazilië bleek het met de vogelrijk-dom in zijn veldwerkgebied niet rooskleu-rig gesteld. „Grote vogels als de roodborst-toekan, de groefsnaveltoekan, de goudtoe-kan en de vleksnavelpepervreter waren geheel afwezig in gefragmenteerde bos-sen. Kleinere en middelgrote vogels waren er nog wel, die zijn minder gevoelig voor verstoring. Maar die kunnen met hun klei-nere snavels geen grote vruchten eten en dus geen zaden verspreiden.“

En dat is nadelig voor de bossamenstel-ling. „Normaal gezien vindt in een bos een natuurlijke successie plaats. Aan het begin heb je de pionierssoorten, later komen de soorten die groot en oud worden. Maar juist die woudreuzen hebben vaak grote zaden, en die komen dus moeilijk terug zonder grote vogels. Uiteindelijk kan een bos dus dankzij zaadverspreiding wel her-stellen, maar zal het minder divers zijn dan een oorspronkelijk bos.“

Bovendien is het een langzaam proces,

want in voormalige weilanden hebben zich dichte grasmatten gevormd, vooral door geïntroduceerde Afrikaanse grassoorten, die de vestiging van jonge bomen een stuk moeilijker maken. „Ironisch genoeg her-stelt het bos zich vaak het snelst op plek-ken waar het gras met glyfosaat wordt be-streden.“

Toekans keren niet zomaar terug

De leeftijd van een bos bleek niet van doorslaggevend belang voor de mate van herstel; de verbinding met omringende bossen is veel belangrijker. „Te geïsoleerde bossen herstellen trager en minder volle-dig. Een beetje extra bos in de omgeving kan dan een groot verschil maken: als er 5

procent aan omringend bos bijkomt kan het aantal ecologische interacties met meer dan 20 procent toenemen.“ Maar zelfs in die bossen keren de toekans niet zomaar terug en vindt dus geen natuurlijke regeneratie van de woudreuzen plaats. „Die zul je uit-eindelijk misschien toch moeten aanplan-ten.“

In het regenwoud had Timmers één favo-riete boom, een grote ficus waar hij soms uren achtereen inzat om de omgeving te ob-serveren. „Zulke live-waarnemingen vorm-den een goede aanvulling op de videobeel-den. Al kreeg ik van de kapucijnapen dus wel regelmatig takken naar mijn hoofd...“

Inmiddels woont hij met zijn vriendin en 2-jarige dochtertje ver buiten het bereik van de apen. Sinds zijn promotie, afgelopen na-jaar, fietst hij dagelijks vanuit huis in Rhe-nen naar zijn nieuwe baan in Wageningen. „Nu doe ik onderzoek naar biodiversiteits-beleid in Nederland. Heel iets anders, maar ook erg leuk.“ En de herinneringen aan Bra-zilië zijn er nog: op de oprit naast hun huis staat Volkswagen-camperbusje waarmee hij in Brazilië rondtrok. „Ik ben nu aan de mo-tor aan het sleutelen, de bedoeling is dat we er binnenkort ook echt weer mee rond kun-nen rijden.“

En boomklimmen? Dat doet hij zelden nog. „Ik klim vooral met vrienden in de klimhal, of af en toe een weekendje in de Ar-dennen. Al hebben we tijdens een buurt-feest laatst wel een boomklimsessie georga-niseerd voor alle buurtjongens en -meisjes.“

Gemma Venhuizen

Advertentie

nrcwebwinkel

Adviesprijs van 79,-
63,-

SMYLE

Sonische elektrische tandenborstel

- Mega batterijduur van 120 dagen
- 5 poetsmodi voor reiniging op maat
- Bamboe opzetborstels met druksensor en 40.000 trillingen per minuut
- Plastic vrije verpakking en levenslange garantie
- Verkrijgbaar in 5 stijlvolle designs: Delfts blauw, panter, zebra, zwart en groen

De Smyle sonische elektrische tandenborstel verwijdert tandplak grondig en zorgt voor een fris, gezond gebit. Met meerdere poetsstanden, 40.000 sonische trillingen per minuut, een lange batterijduur en stijlvolle designs is dit dé upgrade voor je dagelijkse mondverzorging.

Bestel nu » nrcwebwinkel.nl/tandenborstel

nrc carrière

samen ambities waarmaken

NRC biedt vacatures voor hoogopgeleid Nederland
Op zoek naar een uitdagende baan?
Hieronder vind je een overzicht van de meest actuele vacatures,
bekijk het complete banenaanbod op nrc.nl/carriere

gebruik het referentienummer
van de vacature en vul het in als
trefwoord op nrc.nl/carriere

consultancy				
	Dienst Justitiële Inrichtingen	Arbo en Preventie Adviseur	Almere	29663
	Gemeente Oss	Strategisch Bedrijfsvoeringsadviseur	Oss	29572
directie / management				
	Centrum voor Jeugd en Gezin Apeldoorn via ADJ	Directeur Bedrijfsvoering	Apeldoorn	29678
	GfA Westfalia Separator Nederland B.V. via YER	Commercial Manager - Capital Equipment & Services	Cuijk	29635
	Gemeente Amsterdam	Teammanager Data, Informatie en Compliance	Amsterdam	29673
	Gemeente Oss	Teamleider Vastgoedmanagement	Oss	29668
	GGD Flevoland via ADJ	Manager Planning & Control	Almere	29677
	HAS green academy via ADJ	Manager Onderwijs, Onderzoek en Kwaliteit	's-Hertogenbosch	29657
	KNSB via Executive People	Directeur-bestuurder	Utrecht	29674
	Kunstlinie via Colourful People	Directeur-bestuurder	Almere	29664
	PSCOM via Leeuwendaal	Directeur Ziekenhuizen en Medische Revalidatiezorg	Utrecht	29666
	Somfy Nederland BV via Yer	Aankomend Channel Manager Nederland	Hoofddorp	29650
	Stimuleringsfonds Creatieve Industrie via Colourful people	Directeur-bestuurder	Rotterdam	29670
	Stip Theaterproducties via Gouden Gasten	Directeur	Amsterdam	29661
	Xomnia via Vera Gracia Company B.V.	CEO - Leading Data & AI Consultancy (PE Backed - Buy & build)	Amsterdam	29685
	Talis via Galan Groep	Manager Advies & Ondersteuning	Nijmegen	29660
	UWV via ADJ	Manager Concern Control	Amsterdam	29682
	Volta Energy	Finance Director	Duiven	29656
finance				
	Gemeente Rhenen	Financieel Adviseur	Rhenen	29655
inkoop / logistiek				
	Topbrands Europe B.V. via YER	Accountmanager Key Account FMCG	Oud-Beijerland	29649

inkoop / logistiek				
	Zorgboodschap via YER	Salesmanager	Sassenheim - Lisse	29646
IT				
	Gemeente Waddinxveen	Adviseur Business Intelligence	Waddinxveen	29659
juridisch				
	Afvalzorg via Legal People	Solide Senior Bedrijfsjurist	Assendelft	29315
	EY via Legal People	Inhouse Advocaat	Nederland	29675
marketing / PR / communicatie				
	Dienst Justitiële Inrichtingen	HR-adviseur	Lelystad	29662
	Gemeente Arnhem via Colourful People	Woordvoerder Burgemeester	Arnhem	29669
medisch / zorg				
	Dienst Justitiële Inrichtingen	Hoofd behandeling	Almere	29665
	Dienst Justitiële Inrichtingen	Forensisch Psychiater	Zwolle	29667
onderwijs				
	De Nieuwe Thermen - SVOIPL via Beteor mens en organisatie	Sectordirecteur	Heerlen	29680
	Sintermeertencollege - SVOIPL via Beteor mens en organisatie	Rector	Heerlen	29681
RvC / RvB / RvT				
	Lelie zorggroep via Maes & Lunau Executive search	Voorzitter Raad van Bestuur	Rotterdam	29676
	Het Nederlands Huisartsengenootschap via Directiewerf	Lid Raad van Toezicht, profiel Digitalisering en AI	Utrecht	29672
	ROC Aventus via Maes & Lunau Executive search	Lid College van Bestuur	Apeldoorn	29671
sales / commercieel				
	Rivoir Capital	Business Manager	Halfweg	29679
	YER Nederland B.V.	Sales Support	Arnhem	29653

Meer informatie over het plaatsen van vacatures?
Neem contact op met NRC Carrière via t 020 755 3055,
stuur een e-mail naar carriere@nrc.nl
of ga naar nrccarriere.nl/werkgevers

nrc carrière
samen ambities waarmaken

OVER DE HORIZON

PETER KUIPERS MUNNEKE

FOTO MERLIN DOORMERIK

Ziekenhuizen moeten in hun vlees gaan snijden

COLUMN

Z e moesten een beetje gnifelen, en bewogen behendig naar een ander onderwerp. Ik bleek een ongemakkelijk onderwerp ter sprake te hebben gebracht. Ik had bestuurders en commissarissen van een grootstedelijk ziekenhuis in een lezing verteld dat ze al het eten in hun ziekenhuis vegetarisch moesten maken als ze hun duurzaamheidsambities echt serieus wilden nemen. Van de catering voor opgenomen patiënten tot aan het personeelsrestaurant en het openbare lunchcafé in de centrale hal. Niemand die het hardop zei, maar die suggestie leek toch een brug te ver. Ik merkte dat mijn voorstel te radicaal werd gevonden. We discussieerden verder over het verminderen van verspilling van medicatie, over een uitgebreider fietsenplan voor artsen en verpleegkundigen. Maar na afloop van de bijeenkomst voelde ik toch dat het niet helemaal was aangekomen. Het bestuur was blijven hangen in beelden van elektrische ambulances en minder plastic folietjes om de medicijnen. Een vleesvrij ziekenhuis was te ver buiten de comfort zone. En daarin zit 'm misschien wel hét argument om het toch te doen.

Met een uitsluitend vegetarisch aanbod breng je namelijk heel veel mensen buiten hun comfortzone. Wie hooguit basisschool, vmbo of mbo 1 heeft afgerond, komt in Nederland veel vaker in het ziekenhuis dan wie een hbo- of wo-opleiding heeft gehad. Laatstgenoemden zijn ongeveer drie keer vaker vegetariër, en zelfs van die groep is maar 10 procent het helemaal. Een vleesloze maaltijd is dus zeker

niet wat de gemiddelde ziekenhuispatiënt gewend is. Een uitsluitend vegetarisch aanbod is behoorlijk confronterend. En juist daarmee geef je als ziekenhuis je duurzame impact een extra impuls. Als je geen vlees inkoopt, bespaar je niet alleen de directe negatieve gevolgen van de vleesproductie op klimaat, landschap, milieu en dierenwelzijn. Je prikkelt, stimuleert en geeft ook nog eens het goede voorbeeld.

Dat vrijwel geen ziekenhuis nog vleesvrij is, is verwonderlijk. In de medische zorg in Nederland is alle behandeling *evidence-based*, gestoeld op bewijsvoering verkregen met wetenschappelijke methodes. De klinische praktijk wordt vastgelegd in honderden richtlijnen, ondersteund door de wetenschappelijke literatuur. Wat voor rentgenfoto's er bijvoorbeeld bij een vermoedelijke enkelbreuk moeten worden gemaakt (één zijaanzicht en één vooraanzicht van een 15 graden gerooteerde enkel), of er vervolgens gegipst of geopereerd moet worden, en welke nabehandeling de kansen op herstel bevordert. Die richtlijnen komen tot stand in een cyclus van opstellen, gerandomiseerd experimenteren, rapporteren en aanscherpen. Deze benadering is beperkt tot de klinische praktijk. Wat een ziekenhuis zou moeten doen vanuit zijn maatschappelijke rol beantwoord je met deze aanpak niet. Maar wetenschappelijke ondersteuning voor een vleesvrij ziekenhuis is er te over, op minstens drie niveaus waarop je naar gezondheid kunt kijken. Eerst de persoonlijke gezondheid. Vleesconsumptie wordt in verband gebracht met een verhoogd risico op beroerte, diabetes type 2, kanker en be-

paalde hart- en vaatziekten. De Gezondheidsraad kwam eind vorig jaar al met een verdere aanscherping van de richtlijn voor vlees: niet meer dan 200 gram onbewerkt rood vlees per persoon per week. Dat wordt in de schijf van vijf van het Voedingscentrum over een paar weken overgenomen, het is nu nog 300 gram. Voor bewerkt vlees (denk aan salami, hamburgers, bacon) is zelfs geen veilige aanbevolen hoeveelheid. Dat kun je beter helemaal zo min mogelijk eten.

Dan de invloed van de bio-industrie op de volksgezondheid. We kennen allemaal Q-koorts als een goed voorbeeld van een bacterie uit de bio-industrie die mensen behoorlijk ziek maakt. Hoogpathogene vogelgriep is ook in de industriële pluimveehouderij ontstaan. Die wordt dan ook alom gezien als een enorme tikkende tijdbom waarvan het niet de vraag is of maar wanneer die de volgende mondiale viruspandemie veroorzaakt.

Tot slot is de beweging van de Gezondheidsraad naar minder vlees inge-

geven door de bredere planetaire gezondheid. Op weg naar een duurzame voedselproductie moet het mondiale dieet van 60 naar 40 procent dierlijk eiwit. Dat is nodig om de druk op klimaat, milieu en bodem terug te brengen. Een overgang naar meer plantaardig eten kan zorgen voor driekwart (!) minder benodigde landbouwgrond, de helft minder uitstoot van broeikasgasen en de helft minder uitspoeling van meststoffen in het oppervlaktewater. Er hoeft ook geen keuze gemaakt te worden tussen planetaire en individuele gezondheid: het kan allebei naast elkaar bestaan. Je kunt duurzaam eten met wekelijks maximaal 250 gram varken en kip, waarbij je je impact op de planeet met een factor zeven verkleint én de tijd waarin je gezond bent verlengt met 25 dagen voor ieder jaar dat je dat dieet volgt. Het inzicht groeit dat een gezonde planeet een voorwaarde is voor een gezondere mens.

Kortom, rationeel gezien is vlees in een ziekenhuis hetzelfde als een sigarettenautomaat naast de draaideur bij de ingang, of een biertap op de spoedeisende hulp. Het is vooral bestuurlijke aarzeling die de overstag naar het vegetarische ziekenhuis nog in de weg zit. Blijf van m'n bord, hoor je vaak zeggen over aangemoedigd vegetarisme. Maar als iemand aan je bord mag zitten, dan is het je ziekenhuis. Je laat je patiënten kennismaken met iets dat ze niet gewend zijn, geeft het goede voorbeeld en kunt ze daarmee inspireren. In een ziekenhuis komt iedereen over de vloer. Daarmee heeft een ziekenhuis een vrijwel unieke positie om vegetarisme aan een brede doorsnede van de samenleving te laten zien.

Wetenschappelijke ondersteuning voor een vleesvrij ziekenhuis is er te over

Peter Kuipers Munneke is glacioloog bij de Universiteit Utrecht en weerman bij de NOS

Tijd voor verdieping

Collegereeksen om je gedachten ruimte te geven

Colleges China

Ontdek 3000 jaar Chinese geschiedenis en cultuur. Van bronzen maskers en het Terracotta Leger tot de Chinese Muur, Tang-dynastie en de Verboden Stad. Schrijf je in en verdiep je in erfgoed, cultuur en geschiedenis.

- › 5 colleges
- › Start vanaf maart 2026
- › Online of op locatie

Van 189,-
164,-

Colleges Iran

Ontdek in deze colleges het fascinerende Iran, van Persepolis tot modern Teheran. Leer over het Perzische rijk, Alexander de Grote en de Arabische invloed op de geschiedenis. Schrijf je in en verdiep je in cultuur, kunst en rijke geschiedenis van Iran.

- › 5 colleges
- › Start vanaf april 2026
- › Online of op locatie

Van 189,-
164,-

Colleges India

Duik in de rijke cultuur en fascinerende geschiedenis van wereldrijken en koloniale overheersing tot onafhankelijkheid. Ontdek hoe deze gebeurtenissen het moderne India vormen en waarom het land zich ontwikkelt tot een opkomende grootmacht.

- › 5 colleges
- › Start vanaf april 2026
- › Online of op locatie

Van 189,-
164,-

Colleges Londen: 2000 jaar stad van vernieuwing

In vier colleges kom je te weten hoe Londen zich al 2000 jaar steeds opnieuw uitvindt, van vorsten en denkers tot Turner en de Young British Artists. De stad verschijnt als een levende galerie vol kunst, geschiedenis en nieuwe ideeën.

- › 4 colleges
- › Start in mei 2026
- › Online of op locatie

Van 140,-
115,-

Colleges Democratie onder druk

Democratie: droom, drama of déjà? In deze colleges onderzoek je hoe democratiën wereldwijd veranderen en waarom het vertrouwen in het systeem onder druk staat. Je krijgt inzicht in de afname van politieke vrijheden en de groeiende invloed van populisme. Ook leer je hoe sociale media, nepnieuws en wantrouwen het politieke speelveld beïnvloeden. Docent Edward van der Tuuk duidt deze ontwikkelingen in een helder historisch en filosofisch perspectief.

- › 10 colleges
- › Start in april 2026
- › Online of op locatie

Van 335,-
305,-

Colleges Islamitische kunst

Ontdek de pracht van islamitische kunst – van kalligrafie tot de Taj Mahal. Ontdek de rijke geschiedenis van islamitische kunst met Aldwin Kroeze over kunst, cultuur en geschiedenis.

- › 6 colleges
- › Start in maart 2026
- › Op locatie of online

Van 210,-
185,-

Colleges Franse Filosofie

Franse filosofen verbinden het alledaagse met diepgaande inzichten over tijd, vrijheid en symbolen. Je leert hoe hedendaagse denkers voortbouwen op deze ideeën en nieuwe perspectieven bieden op thema's als identiteit, liefde en verlies.

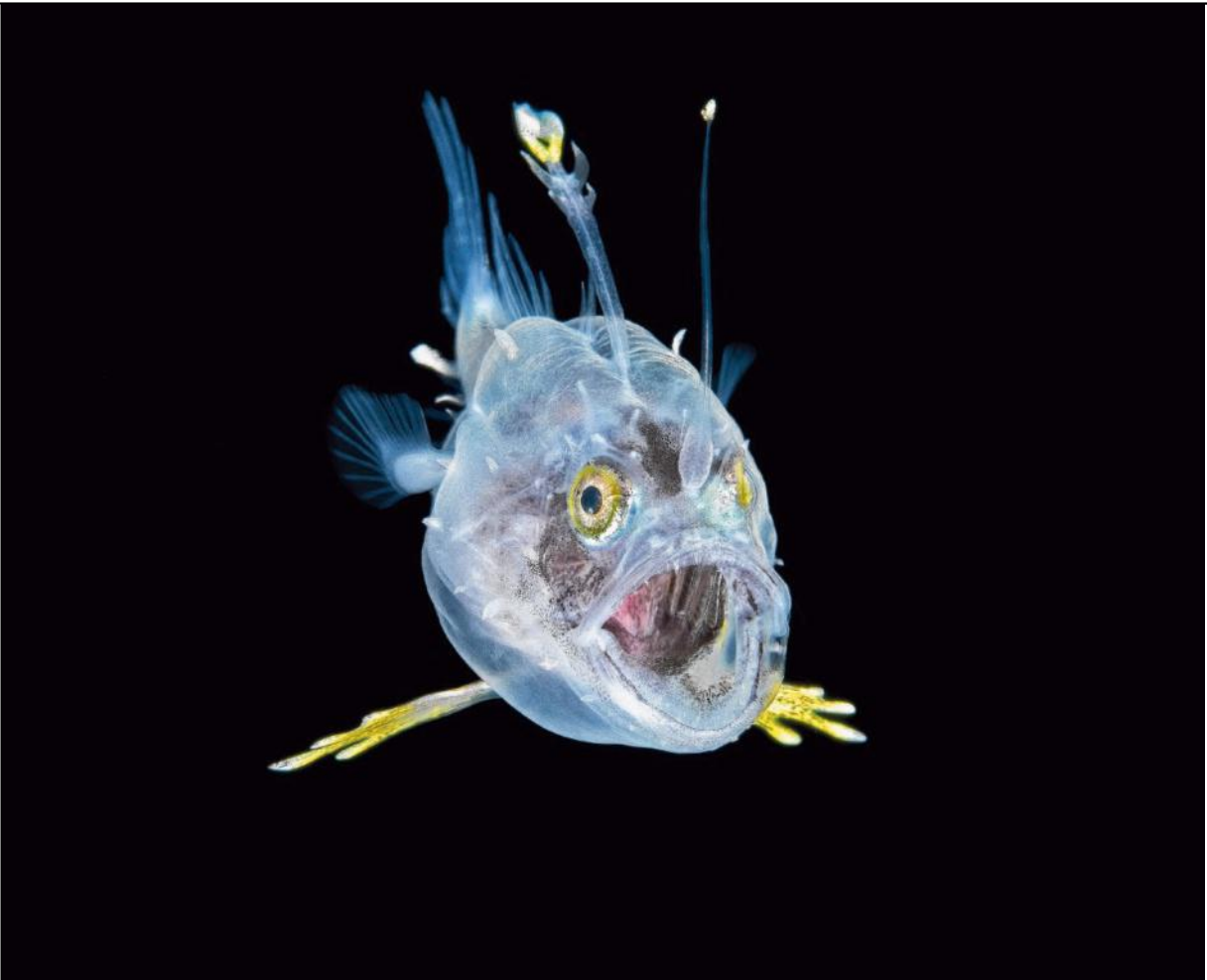
- › 5 colleges
- › Start in maart 2026
- › Op locatie of online

Van 189,-
164,-

WETENSCHAP IN BEELD

Wekelijks een opmerkelijk beeld van een wetenschappelijke gebeurtenis

Zeeleven tegen een inktzwarte achtergrond

Het was een prachtig visje, maar het bleek niet echt van zins om mee werken en was daardoor enorm lastig te fotograferen, vertelt onderwaterfotograaf Steven Kovacs. Met een spookachtige opname van het haast doorzichtige jonge zeeduiveltje sleepte hij de hoofdprijs in de wacht van de jaarlijkse *Ocean Art Contest*. Na een tijdje met het diertje te hebben doorgebracht, draaide het zich in de richting van de camera en sperde zijn bek open, alsof het gaapte. In een reflex drukte Kovacs af, met het portret ‘vermoeide vis’ als resultaat.

Kovacs was vastberaden op jacht gegaan naar dit beeld, nadat hij foto's had gezien van een onbekende soort zeeduivel die was gezien in de buurt van Kume Island, Japan. Als nachtduiker, gespecialiseerd in zogeheten blackwater-foto's van zeeduivels, moest hij hier achteraan. Hij had een extra lange trip naar Japan geboekt om zijn kansen te vergroten. Na bijna twee weken van nachtelijke duiken, het liep al tegen het einde van zijn verblijf, had hij eindelijk succes.

De overige inzendingen in de competitie zijn ook stuk voor stuk indrukwekkend. Of het nu gaat om de kleurrijke zeeslak *Cratena peregrina* die in de

Middellandse Zee bij het Italiaanse eiland Giannutri werd vastgelegd of de argonaut (een soort inktvis met een schelp) die zich bijna perfect weerspiegeld ziet in het wateroppervlak bij de Filippijnen.

Soms levert de onderwaterfotografie ook nieuwe biologische inzichten op, zoals in het geval van Jeff Milisen. Hij zag in de nachtelijke zee bij Kona op Hawaï hoe een diepzeeworm een wolk inkt uitstootte. „Jarenlang heb ik 's nachts vreemde wolken van schitterend blauwgroene inkt zien langsdrijven en aangenomen dat het van inktvissen kwam. Op een nacht bekeek ik echter vol verbazing een alciopide worm die zulke blauwgroene inkt uit zijn parapodia losliet en maakte enkele foto's terwijl hij rondzwom. [...] De meest schitterende inktshow die ik ooit heb gezien.”

Andere onderwaterwezens lijken haast te poseren voor de fotograaf, zoals de muilbroedende kaakvis in het rif bij Pintu Colada, Lembbeh Resort, Indonesië die gewillig laat zien hoeveel nakomelingen hij heeft. Ook het ‘hoogzwangere’ zeepaardmannetje (mannetjes dragen hun jonge kroost bij zich in een broedzak), eveneens in Indonesië, bleef rustig zitten tot fotograaf Wojtek Meczynski de juiste compositie had gevonden.

Door **Sander Voormolen**

Foto's **Steven Kovacs, Giancarlo Mazarese, Paolo Bausani, Jeff Milisen, Nicholas More, Wojtek Meczynski**

Espressomachine

Adviesprijs
van 399,-

299,-

- › Verstelbaar lekrooster voor een grote en kleine kop
- › Compatibel met Nespresso® capsules van diverse merken
- › 19 bar hogedrukpomp: ideale druk voor de perfecte 'crème'

De Sjöstrand Original is een stijlvolle Nespresso®-compatibele espressomachine met een eersteklas roestvrijstalen behuizing, een minimalistisch Scandinavisch design en een afwerking van gepolijst chroom. De machine gebruikt een consistente temperatuur en nauwkeurig watergebruik voor een perfecte extractie van smaken en aroma's. Het is de ideale combinatie van stijl en functionaliteit. De espressomachine is ontworpen met het oog op een lange levensduur en duurzaamheid en kan volledig worden gerepareerd.

In de kleuren:

Bestel nu nrcwebwinkel.nl/espressomachine

Karel Knip stuit in de alledaagse werkelijkheid op raadsels en onbegrijpelijke verschijnselen.

Deze week:

De ramen mogen niet meer open want het AW-lab krijgt een beter energielabel.

ALLEDAGSE WETENSCHAP

De woningcorporatie die de ruimte verhuurt waarin het AW-laboratorium is ondergebracht gaat haar huurders naar een nieuw energielabel brengen. 't Is voor het behoud van het klimaat, daar wordt graag subsidie voor gegeven. We krijgen er weer een isolerende glaslaag bij en nu worden ook de laatste ramen vastgespijkerd. Vijftig jaar geleden kon je de ramen voor en achter nog wijd openzetten, straks is dat onmogelijk.

Her binnenlaten van frisse lucht gaat gepaard met *energieverlies*, heeft de corporatie vastgesteld, en dat is idioot. „We gaan binnenkort de draaiende delen vervangen door vaste ramen”, schrijft zij in een wervende brochure. Ze had het begrijpelijker kunnen formuleren maar er zijn altijd bewoners die het zingen van de merel willen horen en die moet je niet te vroeg alarmeren. Er worden draaiende delen vervangen. Nou én? De nieuwe vaste krijgen een ZR-rooster.

De corporatie zag in dat zij naar huurders in de race naar het hoogste energielabel dreigde te verstikken, ja, dat er zelfs een conflict kon ontstaan met de subsidie-gulle overheid die eisen stelt aan de ventilatie en daarom bedacht zij het volgende: we installeren mechanische ventilatie die automatisch aanslaat als de CO₂-concentratie een grenswaarde overschrijdt. Moderne CO₂-meters gaan dat bijhouden. De CO₂-concentratie geldt als een maat voor de luchtvervuiling en ruiken de meters onraad dan wordt er met kracht frisse lucht naar binnen gepompt. Om die ook weer te laten weglopen zullen de bestaande binnendeuren worden ingekort. Daar wordt een stuk van afgezaagd.

Beter dan een open raampje

Het is een mooie meevaller dat je de elektromotoren van de mechanische ventilatie „bijna niet hoort” maar de huurders willen toch graag weten hoe vaak de bijna onhoorbare ventilatie in werking zal treden. Daar zegt de kleurige folder niets over. Ook verzuimt die uit te leggen waarom mechanisch ventileren beter is dan het open zetten van een raampje.

Een rondgang op internet leert dat veel CO₂-meters alarm slaan zodra de binnenconcentratie CO₂ is opgelopen tot 800 ppm. De ppm, een heel ongelukkige maat, staat voor ml per m³ en 1 ppm CO₂ is praktisch gelijk aan 2 mg CO₂ per m³. De meters beschouwen een concentratie van 1,6 gram CO₂ per m³ dus als ongezon.

Is 800 ppm veel? Het is bijna niks. De CO₂-concentratie van de buitenlucht is al 430 ppm en hij kan over een eeuw zomaar óók 800 ppm zijn. Dan piepen de meters permanent. Vroeger werden concentraties tot 15.000 ppm nog als ongevaarlijk beschouwd, onderzeebootbemanningen doorstonden waarden van 30.000 ppm zonder grote problemen, maar de grenswaarde komt steeds lager te liggen.

Warmpjes naast de bijna stille ventilatie

FOTO ROB ENGELAAR/ANP

Een recent reviewartikel (2018) laat dat zien. Er zijn mensen gevonden die van blootstelling aan 800 ppm al een verhoogde hartslag, bloeddruk en ademfrequentie krijgen. Van koffie en kniebuigingen krijg je dat ook, maar dat ligt anders.

Hoe makkelijk kan de CO₂-concentratie binnenshuis oplopen tot 800 ppm? Daar valt wel een slag naar te slaan. Afgezien van het oude gasfornuis in de keuken is de mens zelf de voornaamste producent van CO₂ en die productie valt op de achterkant van een sigarendoos te schatten aan de hand van een koolstofbalans. De lichtgewichtkampeerder houdt zich op zijn berugsakte wandelingen over-eind met 7 ons droogvoer per dag. Dat bevat gemiddeld zeker nog 15 procent water. Bovendien heb je er achter de laptop minder van nodig. De thuishampeerder leeft dus op 5 ons watervrij zetmeel en vet per dag. Neemt hij dat in de verhouding 2:1 tot zich dan komt hij op een CO₂-productie van ongeveer 1.000 gram per dag (want 1 gram zetmeel levert 1,63 gram CO₂, 1 gram vet 2,78). Bevat het rantsoen ook proteïnen dan komt hij lager uit.

Kalm in een gesloten kamer

Aan de humane CO₂-productie is wonderlijk veel gemeten, steeds kwam er wat anders uit, maar aan de hand van een recente publicatie (2022) durf je hem toch wel op 800 gram per etmaal te stellen. 's Middags ligt de productie hoger dan 's ochtends en ook de omgevingstemperatuur is van invloed.

800 gram per dag betekent dat een persoon die kalm in een hermetisch gesloten kamer van 60 m³ zit de CO₂-concentratie binnen anderhalf uur in het

rood heeft gejaagd: gewoon door in en uit te ademen. Is hij een beetje een ADHD-type dat elk kwartier opstaat om even te kijken of er al post is en of de poes nog genoeg water heeft en ververst hij bij het openen en sluiten van de deur steeds tien procent van de kamerinhoud dan zit hij na anderhalf uur op 720 ppm maar op den duur redt hij het toch echt niet. En bedenk dan dat er soms nóg een persoon of een huisdierje in zo'n kamer zit. We begrijpen nu dat er op drukke verjaardagspartijtjes zomaar iemand dood kan blijven.

De AW-redactie heeft besloten de installatie van bijna onhoorbare mechanische ventilatie met alle mogelijke middelen te saboteren, maar ziet erop tegen de gevolgen van CO₂-accumulatie die zal optreden als de draaiende delen eenmaal zijn vervangen. Ook hoofdpijn, vermoeidheid en concentratieverlies worden genoemd. 't Is niet voor niets dat het bouwbesluit eist dat de inhoud van woonkamers eens per uur wordt ververst.

Wat te doen? Met de deuren wapperen? Je kunt ook schalen met kaliumhydroxide (gootsteenontstopper) neerzetten. Dat is een probaat en klassiek middel om CO₂ af te vangen. Auguste Piccard gebruikte het al in 1931 voor zijn stratosfeervlucht, William Beebe was hem in 1930 in de diepzee voor gegaan.

Het waarschijnlijkst is dat de AW-redactie straks een flink gat slaat in het driedubbele glas van de corporatie. Om de merel te kunnen horen. En de houtduif.

Karel Knip

Hoe kan het dat roestvrij staal niet roest?

Bestek, koksmees, spoelbak, kraan, pedaalemmer: iedereen heeft een keuken vol **roestvrij staal**. Het is ook onmisbaar in ziekenhuizen, industrie, bouw, vervoer en infrastructuur. Maar wat is het eigenlijk? Wat houdt het roestvrij?

Eerst even staal *an sich*: dat is ijzer waaraan tijdens het smelten een klein beetje koolstof is toegevoegd. Dat maakt het metaal veel sterker. In Turkije zijn stalen voorwerpen gevonden uit de late Bronstijd, zo'n 1800 tot 1400 v.Chr. Waarschijnlijk is het staal bij toeval uitgevonden, doordat er per ongeluk houtskool in het gesmolten ijzer terecht kwam. Doelbewuste staalproductie begon rond 500 v.Chr., en massaproductie vanaf de 19de eeuw.

De uitvinding van roestvrij staal zou ook zo'n voorbeeld zijn van *serendipiteit*: dat je bij toeval iets waardevols ontdekt. Het verhaal leest als een jongensboek: Harry Brearley werd in 1871 straatarm geboren in Sheffield (VK), in een eenkamerflat met acht broers en zussen. Hij moest op zijn twaalfde van school om te gaan werken als flessenwasser in de fabriek waar zijn vader staalarbeider was. Daar klonk Harry op tot metaal-expert. En daar zou hij in 1913 hebben ontdekt dat een bepaalde partij afgedankte geweerlopen op de schroothoop niet was gaan roesten. Die partij was gemaakt van staal dat was versterkt met chroom.

Vaststaat dat Brearley experimenteerde met verschillende verhoudingen van ijzer, koolstof en chroom, om geweerlopen slijtvaster te maken. En vaststaat ook dat het

hem opviel dat zijn chroomlegeringen niet roestten. Maar rond diezelfde tijd verschenen er ook Duitse en Amerikaanse patenten op *Nirosta* (*nichtrostend Stahl*) en *rustless steel*. Uiteindelijk kwam de term *stainless steel* ('vlek-vrij staal') wereldwijd als winnaar uit de strijd. Wellicht dankzij die fijne alliteratie - die overigens een vinding zou zijn van een schoolvriend van Harry Brearley.

Een broos afbladderend geheel

Hoe dan ook, chroom is in dit verhaal het geheime ingrediënt. Roest is een verzamelaar voor ijzerverbindingen die ontstaan wanneer ijzer reageert met zuurstof en water. Het resultaat is een broos geheel dat afbladdert en steeds opnieuw toegang creëert voor zuurstof en water. Zo vreet roest zich een weg naar binnen.

Tenzij er minimaal 10,5 procent chroom in het staal zit. Chroom reageert ook met zuurstof, maar dat noemen we niet roesten. Die term is voorbehouden aan ijzer. Bij chroom heet het simpelweg oxideren. Wanneer chroommoleculen aan de buitenkant van het staal oxideren, vormen ze samen een ultradun laagje chroomoxide, van 1 tot 5 nanometer dik. Dit laagje is niet broos, maar juist hard en ondoorlatend. Daarmee stopt het de verdere oxidatie - en voorkomt het dus ook roesten.

Dit heet ook wel 'passiveren': het dunne laagje chroomoxide zorgt ervoor dat het staal verder nergens meer mee reageert. Niet met zuurstof en water, maar ook niet met bijvoorbeeld zuren in je eten, met schoon-

maakmiddelen of met industriële producten. Maar was er niet iets met kankerverwekkende chroomverbindingen in oude legerverf? Jawel, maar dat gaat om een andere verschijningsvorm van chroom. In die verven zit zogeheten zeswaardig chroom, waarbij elk chroomatoom als het ware zes elektronen tekortkomt. Zeswaardig chroom oxideert tot chroom(VI)oxide. Een daarvan is chromaat, dat goed in water oplosbaar is en sterk reageert met organische stoffen, waaronder ons dna. Dat verklaart waarom het zo schadelijk is. In roestvrij staal zit daarentegen driewaardig chroom. Als dat oxideert, krijg je chroom(III)oxide, dat onoplosbaar en stabiel is en nergens mee reageert. Ideaal dus voor keukengerei, maar ook in de industrie.

Nienke Beintema

In de keuken

komt roestvrij staal goed van pas.
FOTO GETTY IMAGES

Het hoofdkantoor van de National Institutes of Health in de stad Bethesda (Maryland).
FOTO GETTY IMAGES

GOED BETER BEEST

Fotomodel / sterrenstelselkikker / *Melanobatrachus indicus*

Een vallende ster: zo zou je de Indiase *galaxy frog* kunnen omschrijven. De prachtige 'sterrenstippen' op de donkerblauwe huid maakten de 3 centimeter grote kikkersoort een beroemdheid onder natuurfotografen.

De sterrenstelselkikkers leven uitsluitend in de bergketen West-Ghats, langs de westkust van India, en zijn zó zeldzaam dat ze uitgestorven werden geëerd. Pas in 1997 werd

de soort herontdekt.

Lokale biologen vonden in één studiegebied begin 2020 maar liefst zeven sterrenstelselkikkers. Maar toen ze twee jaar later terugkeerden, zagen ze dat de stukken hout waar de kikkers normaal gesproken onder schuilen waren opgetild en dat de vegetatie was vertrappt. De kikkers zelf waren er niet meer.

Later bleek dat juist in die periode diverse groepen natuurfotografen waren gepasseerd. Een

De sterrenstelselkikker.
FOTO GETTY IMAGES

lokale gids had gezien hoe de fotografen de kikkers met flitslicht hadden geportretteerd, wat voor extra stress bij de dieren kan zorgen. Ook tilden ze de dieren zonder handschoenen

op, waardoor ze mogelijk zelfs ziekteverwekkers overdroegen.

Sindsdien zijn de kikkers niet meer teruggekeerd.

Gemma Venhuizen

► Iedere week bespreekt de redactie wetenschap hier ophef in de wetenschap.

Data Amerikaanse kinderen misbruikt voor rassenleer

Genetische data van twintigduizend kinderen, bedoeld voor **onderzoek** naar de ontwikkeling van de hersenen, is gebruikt voor racistische pseudowetenschap. Dat schrijft *The New York Times*. De Amerikaanse rassentheoreticus Bryan J. Pesta omzeilde strenge voorwaarden om toegang te krijgen tot de resultaten van twee grootschalige Amerikaanse studies naar hersenontwikkeling bij kinderen: de PNC-studie en de ABCD-studie. Die worden door aanhangers van de wetenschappelijk niet onderbouwde rassentheorie gebruikt om hun beweringen te stutten.

Beide studies volgden kinderen vanaf hun tiende levensjaar en verzamelden allerlei gegevens: van MRI-scans tot genetisch materiaal, maar

ook bijvoorbeeld hun sportgewoonten en gebruik van sociale media. De gegevens zijn geanonimiseerd in beheer gebracht bij het Amerikaanse gezondheidsinstituut NIH, dat de data alleen aan gekwalificeerde wetenschappers zou moeten verstrekken. Nu schrijft de *Times* echter dat Pesta beide datasets in handen wist te krijgen.

Pesta, toen werkzaam als hoogleraar aan de universiteit van Cleveland, vroeg de PNC-data in april 2018 aan bij het NIH. In zijn aanvraag schreef hij de data te willen gebruiken om verschillen in hersenstructuur en intelligentie tussen mannen en vrouwen te onderzoeken. Dat bleek niet zijn werkelijke doel: in 2019 publiceerde hij het controversiële artikel getiteld *Global Ancestry and Cognitive Ability*. Daarin sug-

gereert de groep dat zwarte Amerikanen vanwege hun genetische afkomst lager scoren op intelligentietests. De onderzoekers hielden nauwelijks rekening met sociaal-economische factoren: volgens het artikel hadden ze slechts toegang tot het opleidingsniveau van de ouders van deelnemers.

„Racistische pseudowetenschap”, stelt hoogleraar biomedische ethiek Guido de Wert. „En het gedachtegoed is allesbehalve nieuw: er is sprake van een heropleving van de eugenetica.”

Een maand na publicatie beval het NIH Pesta om „onmiddellijk te stoppen met het gebruiken van de PNC-data”, waarna een onderzoek werd ingesteld. Maar terwijl dat onderzoek nog liep, werd Pesta's verzoek om toegang te krijgen tot de ABCD-data wel goed-

gekeurd, zo schrijft de *Times*. Na afronding van het onderzoek in 2021 beschuldigde het NIH hem van wangedrag, waarna hij toegang tot beide datasets verloor. Tijdens een onderzoek van de universiteit verklaarde hij de data vernietigd te hebben, maar niet zeker te weten of zijn co-auteurs dat ook hadden gedaan. Pesta raakte zijn aanstelling aan de universiteit kwijt.

Een van die co-auteurs, John Furerst, publiceerde tot 2024 nog artikelen in pseudowetenschappelijke bladen. De Wert vindt het zorgwekkend: „Zulke publicaties gaan als een lopend vuurtje op sociale media, waardoor een breed publiek de indruk krijgt dat dit echte wetenschap is.”

Berend Nieuwhof